T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ANA BİLİM DALI
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ PROGRAMI

DOKTORA TEZİ

MODERNLEŞME VE KADIN ÇALIŞANLARIN HAYATLARINA ETKİLERİ BAĞLAMINDA TÜRKİYE SELÜLOZ VE KÂĞIT FABRİKALARI İŞLETMESİ (SEKA)

VİCDAN ÖZTÜRK
18701018

TEZ DANIŞMANI
DR. ÖĞRETİM ÜYESİ FAHRİYE DİNÇER

2025

T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ANA BİLİM DALI
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ PROGRAMI

DOKTORA TEZİ

MODERNLEŞME VE KADIN ÇALIŞANLARIN HAYATLARINA ETKİLERİ BAĞLAMINDA TÜRKİYE SELÜLOZ VE KÂĞIT FABRİKALARI İŞLETMESİ (SEKA)

VİCDAN ÖZTÜRK

18701018

ORCID NO: 0000-0002-3903-9282

TEZ DANIŞMANI

DR. ÖĞRETİM ÜYESİ FAHRİYE DİNÇER

EKİM 2025

Vicdan ÖZTÜRK tarafından hazırlanan “Modernleşme ve Kadın Çalışanların Hayatlarına Etkileri Bağlamında Türkiye Selüloz ve Kâğıt Fabrikaları İşletmesi (SEKA) başlıklı çalışma, 15.10.2025 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunmuş ve jürimiz tarafından Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Ana Bilim Dalı, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Doktora Programında **DOKTORA** tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman	**İmza**
Dr. Öğretim Üyesi Fahriye Dinçer	……

Jüri Üyeleri	**İmza**
Prof. Dr. Esra Danacıoğlu	……
Prof. Dr. Birsen Talay Keşoğlu	……
Prof. Dr. Safiye Kıranlar	……
Doç. Dr. Eray Yılmaz	……

ÖZET

MODERNLEŞME VE KADIN ÇALIŞANLARIN HAYATLARINA ETKİLERİ BAĞLAMINDA TÜRKİYE SELÜLOZ VE KÂĞIT FABRİKALARI İŞLETMESİ (SEKA)

Bu çalışmanın amacı bir İktisadi Devlet Teşekkülü olması itibarıyla SEKA fabrikası üzerinden modernleşme ideolojisinin topluma yayılması ve benimsetilmesinde aracılık görevi üstlendiği düşünülen İktisadi Devlet Teşekkülleri ve kadın modernleşmesi arasındaki bağı anlamaktır. 1936 yılında açılan SEKA fabrikası Türkiye'nin ilk ulusal kâğıt fabrikasıdır. SEKA fabrikası, Kocaeli'de kurulduğu andan itibaren önemli bir istihdam kaynağı olmuştur. Fabrika kentte çok sayıda kadının da çalışma hayatı içinde yer almasını sağlamıştır. Bu çalışmada, fabrikanın modern hayata dönük girişimlerinin, kadınların kamusal alana dahil olması ve özgürlük alanlarının açılması anlamındaki etkileri mercek altına alınmıştır. Bu bağlamda öncelikle *SEKA Postası* gazetesi belirli temalar üzerinden detaylı bir şekilde incelenmiştir. Bu incelemeden sonra fabrikada çalışmış veya fabrikanın imkanlarından faydalanmış olan 20 kadınla sözlü tarih görüşmeleri yapılmıştır. Bu görüşmeler esnasında her görüşmeciye aynı sorular sorulmuştur.

Çalışmada SEKA fabrikasının çalışanlarına sunmuş olduğu imkanlar içerisinde özellikle mesken, kreş ve sağlık imkanlarının fabrikada çalışan kadınların kuruma bağlanmasında çok önemli etkileri olduğu anlaşılmıştır. Örneğin fabrika etrafında kurulan yapı kooperatifleri sayesinde çok sayıda kadın ev sahibi olmuştur. Bunun yanı sıra kentteki tek kreş olan SEKA kreşinde kadın işçilerin çocuklarının bakımı yapılmıştır. Kreş, kadın işgücünün devamlılığı açısından fabrikaya önemli katkılar sağlamıştır. Fabrikada çalışanlar ve ailelerine sunulan sosyal ve kültürel olanaklar ise fabrika çevresindeki gündelik hayatın değişiminde çok önemli etkiler yaratmıştır. Fabrika çevresinde oluşan gündelik hayatın en önemli temsilcilerinin ise kadınlar olduğu gerek *SEKA Postası*'ndaki incelemelerimiz gerekse sözlü tanıklarla yapılan görüşmelerimiz sonucunda ortaya çıkarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Modernleşme, İktisadi Devlet Teşekkülleri, SEKA, kadın, kadın emeği, gündelik hayat.

ABSTRACT

TURKEY CELLULOSE AND PAPER FACTORIES ENTERPRISE (TÜRKİYE SELÜLOZ VE KAĞIT FABRİKALARI İŞLETMESİ. a.k.a. SEKA) IN THE CONTEXT OF ITS EFFECTS ON THE LIVES OF WOMEN WORKERS AND MODERNIZATION

The aim of this study is to understand the link between State Economic Enterprises, which are considered to have played an intermediary role in the dissemination and adoption of modernization ideology to the society, and women's modernization through the SEKA factory as a State Economic Enterprise. Opened in 1936, the SEKA factory is Turkey's first national paper mill. The SEKA factory has been an important source of employment in Kocaeli since its establishment. The factory enabled many women in the city to take part in working life. This study examines the effects of the factory's initiatives towards modern life in terms of women's inclusion in the public sphere and the opening up of their freedom. In this context, SEKA Post newspaper is analyzed in detail through certain themes. After this analysis, oral history interviews were conducted with 20 women who worked at the factory or benefited from its facilities. During these interviews, the same questions were asked to each interviewee.

The study found that among the facilities offered by the SEKA factory to its employees, especially housing, kindergarten and health facilities had a significant impact on the attachment of women working in the factory to the institution. For example, thanks to the building cooperatives established around the factory, many women became homeowners. In addition, the only daycare center in the city, the SEKA daycare center, took care of the children of female workers. The nursery made important contributions to the factory in terms of the continuity of the female labor force. The social and cultural opportunities offered to factory workers and their families had a significant impact on the change in daily life around the factory. Our analysis of the SEKA Post and interviews with oral witnesses revealed that women were the most important representatives of the daily life around the factory.

Keywords: Modernization, State Economic Enterprises, SEKA, women, women’s labor, everyday life.

ÖN SÖZ

Bir toplumun modernleşmesi ile o toplumdaki kadınların modernleşmesi arasında kuvvetli bir ilişki vardır. Kadınların modernleşmesi ise özgür olmaları, çalışma hayatı ve kamusal alana rahatlıkla dahil olmaları ile doğru orantılıdır. Türkiye'de erken cumhuriyet dönemindeki sanayi atılımlarından biri olan İktisadi Devlet Teşekkülleri kadınların çalışma hayatı ve kamusal alana dahil olabilmeleri anlamında çok önemli bir rol oynamıştır. Biz bu çalışmamızda bir İktisadi Devlet Teşekkülü örneği olarak SEKA fabrikası üzerinden sanayileşme süreci içerisinde yaşanan modernleşme serüveninin kadınlar tarafından nasıl deneyimlendiğini incelemeye çalıştık. Bu tezin araştırma sürecinde ve yazımı aşamasında bana yol gösteren, kıymetli önerileriyle tezin bu aşamaya gelmesinde çok önemli rol oynayan değerli hocalarım başta danışmanım Dr. Öğretim Üyesi Fahriye Dinçer'e, Prof. Dr. Esra Danacıoğlu'na, Prof. Dr. Birsen Talay Keşoğlu'na, Prof. Dr. Safiye Kıranlar'a ve Doç. Dr. Eray Yılmaz'a çalışmama sundukları katkılarından dolayı teşekkürü bir borç bilirim. Bu konuyu çalışmam konusunda beni cesaretlendiren değerli hocam Prof. Dr. İbrahim Şirin'e çok teşekkür ederim. Doktoraya başladığım ilk günden bugüne kadar hep yanımda olan dostum Dr. Melih Yiğit'e ve kız kardeşim Duygu Süloğlu'na çok teşekkür ederim. Son olarak bu süreçte en zorlandığım anlarda hep yanımda olan sevgili eşime ve oğluma şükranlarımı sunarım.

VİCDAN ÖZTÜRK

Ekim, 2025; İstanbul

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **iii**
ABSTRACT ..... **iv**
ÖN SÖZ ..... **v**
İÇİNDEKİLER ..... **vi**
TABLOLAR LİSTESİ ..... **ix**
ŞEKİLLER LİSTESİ ..... **x**
KISALTMALAR LİSTESİ ..... **xiii**
1. GİRİŞ **1**
1.1. Tezin Amacı ve Kapsamı 2
1.2. Kaynaklar ve Yöntem: 3
1.2.1. Birincil Kaynaklar 4
1.2.1.1. SEKA Postası 4
1.2.1.2. İşçi Sicil Dosyaları 6
1.2.1.3. Sözlü Tarih Görüşmeleri 7
1.2.2. İkincil Kaynaklar 8
1.2.2.1. Kitaplar 8
1.2.2.2. Tezler 9
2. TÜRKİYE'DE ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ MODERNLEŞME PROJESİNDE KADINLAR VE İKTİSADİ DEVLET TEŞEKKÜLLERİ 11
2.1. Türkiye'de Erken Cumhuriyet Dönemi Modernleşme Projesi 11
2.1.1. Türkiye'de Erken Cumhuriyet Dönemi Modernleşme Projesinde Kadının Yeri 14
2.1.1.1. Türkiye'de Erken Cumhuriyet Döneminde Kadınlara Yönelik Reformlar 18
2.1.2. Türkiye'de Erken Cumhuriyet Dönemi Modernleşme Projesinde Sanayinin Yeri 23
2.1.2.1. 1930'lu Yıllarda Türkiye'de Devletçi Sanayileşme ve İktisadi Devlet Teşekkülleri 29

2.1.2.2. 1930'lu Yıllarda İzmit 37
2.1.2.3. İlk Ulusal Kâğıt Fabrikasının Kuruluşu 38
3. SEKA KÂĞIT FABRİKASINDA ÇALIŞMA HAYATINDA KADINLAR .. 49
3.1. Fabrikadaki Kadın İşçiler 49
3.1.1. Kadın İşçilerin Niceliği ve Kadın İşçi Devri Meselesi 49
3.1.2. Çocuk İşçiler 55
3.1.3. Kadın İşçilerin Fabrikadaki Faaliyet Alanları ve İş bölümünde Cinsiyet Anlayışı 56
3.1.4. Ücretler 58
3.1.5. Yemekhane 62
3.1.6. Kurum İçi Eğitimler 64
3.1.7. Sendikal Faaliyetlerde Kadın İşçilerin Yeri 66
3.2. SEKA Fabrikasında Çalışan Kadın Memurlar 69
3.2.1. Fabrikadaki Kadın Memurların Faaliyet Alanları 69
3.2.2. Kadın Memurların İşe Alınma Süreçleri 70
3.2.3. Kadın Memurların Yükselme Olanakları 72
3.2.4. Maaşlar 75
3.3. SEKA Kâğıt Fabrikasında Kadınların Çalışma Hayatını Kolaylaştıran İmkânlar 76
3.3.1. Mesken Meselesi 76
3.3.2. Çocuk Bakımı ve Kreş 83
3.3.3. Sağlık İmkânları 93
4. SEKA KÂĞIT FABRİKASINDA GÜNDELİK HAYATTA KADINLAR 97
4.1. SEKA Yerleşkesinde Kadınların Modernleşme Pratikleri 97
4.1.1. SEKA Fabrikası'nın Bir Kurum Olarak Modernleşme Üzerindeki Rolü 98
4.1.2. SEKA Yerleşkesinde Aile Hayatında Kadınların Yeri 105

4.1.3. SEKA Yerleşkesinde Kadınların Boş Zaman Aktiviteleri ve Kamusal Alanlara Erişimi 108
4.1.3.1. Sosyal Bina ve Lokaller 109
4.1.3.2. Sinema Salonu 115
4.1.3.3. Raft (Yüzer Havuz) ve SEKA Dinlenme Kampı 122
4.1.3.4. SEKA Tüketim Kooperatifi 127
4.1.3.5. Kağıtspor 134
4.1.4. SEKA'lı Kadınların Tüketim Pratikleri: Moda ve Güzellik 139
4.1.5. SEKA'lı Kadınlar Arasında Bir Sosyal Sorumluluk Projesi Örneği: SEKA Çocuk Dostları Derneği 147
4.2. SEKA Yerleşkesindeki Kız Çocuklarının Modernleşme Pratikleri 152
4.2.1. SEKA Yerleşkesinde Aile Yaşamı ve Sosyal İlişkilerde Kız Çocukları 152
4.2.2. Kurumun Sunduğu Eğitim Olanakları ve Kız Çocukları Üzerindeki Etkileri 158
4.2.3. Kız Çocuklarının Kamusal Alanlara Erişimi ve Boş Zaman Etkinlikleri 166
4.2.4. SEKA Yerleşkesinde Çalışan Kadınların Kız Çocuklar Üzerindeki İmajı 171
5. SONUÇ 176
KAYNAKÇA 178
EKLER 189

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1: 1943-1959 Yılları Arasında SEKA Fabrikasında Çalışan Kadın İşçi Sayıları 49

Tablo 2: 1955-1958 Yılları Arasında SEKA Fabrikasında Kadın İşçi Devri 52

Tablo 3:SEKA Fabrikasında 1950-1980 Yılları Arasında İşgücü ve Ücretler 61

Tablo 4: 1935-1965 Yılları Türkiye Kocaeli Nüfus Artış Oranları 160

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1:SEKA'da İkramiye Alan Kadın İşçi 54
Şekil 2:İkmal Dairesinde Çalışan Kadın İşçiler 58
Şekil 3:İkmal Dairesinde Çalışan Bir Kadın İşçi. 58
Şekil 4:Kadın İşçilerin Katılım Sağladığı Bir Grev Görseli 67
Şekil 5:Sendikacı İşçiler SEKA Genel Müdürü ile Birlikte 68
Şekil 6:Toplu İş Sözleşmesi Görüşmelerinden Bir Görsel 68
Şekil 7:Sendikacı Kadınlar Toplu İş Sözleşmesi Görüşmelerinde 69
Şekil 8:SEKA'nın İlk Kadın Müdürü Bedia Kanija 74
Şekil 9:Kâğıt Fabrikası Müdürü Ferhan Taptık 74
Şekil 10:SEKA'daki Yapı Kooperatiflerinden Bir Görsel 79
Şekil 11:Sümerevleri Yapı Kooperatifine Dair Bir Görsel 80
Şekil 12:Yapı Kooperatiflerinin Sahiplerine Teslimine Dair Bir Görsel 81
Şekil 13:SEKA'lı Kadın İşçiler ile Röportaj Görseli 82
Şekil 14:SEKA Memur Apartmanlarına Dair Bir Görsel 83
Şekil 15:SEKA Kreşi Personeline Dair Bir Görsel 85
Şekil 16:Kreş Bahçesinde Oynayan Çocuklar 87
Şekil 17:SEKA Kreşindeki Bebekler 90
Şekil 18:SEKA Kreşinde Güneşlenen Bebekler 91
Şekil 19:SEKA Kreşinden Bir Görsel 91
Şekil 20:SEKA Kreşinde Bir Öğle Yemeğinde Çocuklar 92
Şekil 21:Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay SEKA Kreşinde 92
Şekil 22:SEKA Kreşinde Çocuklar 93
Şekil 23:SEKA Genel Müdürü'nün Bir Kadın İşçiyi Hastanede Ziyareti 95

Şekil 24:Sosyal Bina 110
Şekil 25:SEKA Lokalinde Bir Cazlı Aile Toplantısı 111
Şekil 26:SEKA Caz Grubu 112
Şekil 27:Sosyal Binada Bayramlaşma 115
Şekil 28:SEKA Lokalinde Çocuklar 115
Şekil 29:SEKA'daki Sinema Salonunda Bir Tiyatro Temsili 120
Şekil 30:SEKA'da Bir Tiyatro Temsili 121
Şekil 31:Sosyal Bina Önündeki Raft (Yüzer Havuz)..... 123
Şekil 32:SEKA Dinlenme Kampı 124
Şekil 33:SEKA Dinlenme Kampı 124
Şekil 34:SEKA Kampı İskelesi 125
Şekil 35:SEKA Kampında Kadınlar 126
Şekil 36:SEKA Kampı Lokali..... 127
Şekil 37:SEKA Tüketim Kooperatifi 129
Şekil 38:SEKA Tüketim Kooperatifinde Kadınlar 129
Şekil 39:SEKA Tüketim Kooperatifi 130
Şekil 40:SEKA Tüketim Kooperatifi 131
Şekil 41:SEKA Tüketim Kooperatifinde Alışveriş Yapan Kadınlar 131
Şekil 42:SEKA Tüketim Kooperatifinde Kadınlar 133
Şekil 43:SEKA Postası'ndan Bir Karikatür..... 134
Şekil 44:Kağıtspor Kadın Kürek Takımı 135
Şekil 45:Kağıtspor Kız Basketbol Takımı 138
Şekil 46:Kağıtspor Kız Basketbol Takımı 138
Şekil 47:Kağıtspor Kız Basketbol Takımı 139
Şekil 48:1947 Yılında SEKA Fabrikasında Çalışan Memurlar 141
Şekil 49:1940'ların Sonlarında SEKA Fabrikasında Öğle Yemeğinde Memurlar... 141

Şekil 50:1959 Yılında Hayat Mecmuası Kapağında Farah Diba 145
Şekil 51:1960'larda SEKA Lokalinde Bir Aile Toplantısı 146
Şekil 52:SEKA Lokalinde Neşe Karaböcek 150
Şekil 53:SEKA Çocuk Dostları Derneği 151
Şekil 54:SEKA Lokalinde SEKA'lı Gençler Sahnede 169
Şekil 55:SEKA Postası'ndan Bir Karikatür 174

KISALTMALAR LİSTESİ

BUMHR : Başbakanlık Umum Murakabe Heyeti Raporu

SEKA : Türkiye Selüloz ve Kâğıt Fabrikası

1. GİRİŞ

Günümüze dek gelen "modern" sözcüğü, zaman içerisinde içeriği değişse de genel anlamda eski olandan yeniye doğru bir geçişi anlatmak için kullanılmıştır. Bu anlamda, modernlik sözcüğü ile yeni olan ve yeniliğin işaretini taşıyan şeyler ifade edilmektedir. "Modernleşme" kavramı ile ise "modernleşen" bir toplumsal yapının ve toplumsal sürecin soyut nitelikleri kastedilmektedir. Genel anlamda toplumlar belli bazı nitelikleri taşıdıkları ölçüde "modern" ya da bu nitelikleri sağlamakta başarı kat ettikleri ölçüde, "modernleşen" olarak tanımlanmaktadır. Bir başka deyişle, "modernleşme" bir toplumsal değişme sürecidir[1]. Bu bağlamda siyasal rejimi ne olursa olsun, modern toplumların taşıması gereken belli başlı özellikler olduğu kabul edilir. Bunlar okuryazarlık oranı, ulusal gelir, sanayi, ulaşım, haberleşme imkânları, sağlık kuruluşlarının sayısal durumu ve kentleşme oranı şeklinde sıralanabilir. Modern bir toplumda bu özellikler hem nitelik hem de nicelik olarak yüksek düzeydedir[2].

Bu bağlamda, bir toplumun modernleşmesinden söz edilebilmesi için, belli kriterleri yerine getirmesi gerekmektedir. Modernleşme, bir ülkede toplumsal refahın artması, insanların cinsiyet, sınıf, etnik köken, din farkı gözetilmeksizin, insan onuruna yakışan bir yaşam düzeyi sürdürebilmesi ile doğrudan bağlantılıdır. Bir ülkenin modern bir yapıya sahip olduğunun temel ölçütlerinden biri de kadınların eğitim ve istihdama katılım düzeyleri, uzman mesleklerdeki payları ve kamusal alanlardaki görünürlükleri ile ilgilidir. Bir anlamda modernleşme ekonomik büyümenin çok ötesinde, eğitim, istihdam, adaletli bir gelir dağılımı, sağlık hizmetlerinden faydalanma, mesken olanaklarına erişebilme gibi imkânların, kadınlar açısından ulaşılabilir olmasıyla ilintilidir[3].

Türkiye'de kadınların istihdamdaki sınırlı alanı ve çalışma yaşamında karşılaştıkları problemler açısından değerlendirildiğinde, neredeyse 1980'li yıllara kadar; çalışan

---

[1] Güngör Erdumlu, **Modernlik ve Modernleşme Sürecinde Türkiye** (Ankara: Babil Yayıncılık, 2004), 64-65.

[2] Necla Arat, **Türkiye'de Kadın Olmak**, 2. bs. (İstanbul: Say Yayınları, 1996), 9-10.

[3] Gülay Toksöz, **Kalkınmada Kadın Emeği** (İstanbul: Varlık Yayınları, 2011), 7.

kadınlar büyük oranda ücretsiz, ya da düşük ücretlerle, sigortasız ve sosyal güvenceleri olmadan çalışmışlardır. Örneğin, 1977 yılında sosyal sigorta kapsamı içerisinde yer alan kadınların oranı, sadece %8,5'tir. Her ne kadar gerekli yasal düzenlemeler yapılsa da yaptırım ve denetimlerin yetersiz kalması kuralların uygulanmaması ile sonuçlanmıştır. Netice olarak bu durum kadın istihdamı açısından olumsuz durumlar yaratmıştır[4].

1.1. Tezin Amacı ve Kapsamı

Bu çalışmanın amacı, bir İktisadi Devlet Teşekkülü örneği olarak SEKA fabrikası üzerinden modernleşme ideolojisinin topluma yayılması ve benimsetilmesinde aracılık görevi üstlendiği düşünülen İktisadi Devlet Teşekkülleri ve kadın modernleşmesi arasındaki bağı anlamak ve analiz etmektir. Türkiye'de 1930'lu yıllarda, devletçi sanayileşme politikası kapsamında kurulan İktisadi Devlet Teşekküllerinden biri olan Türkiye Selüloz ve Kâğıt Fabrikası (SEKA), kadın işçi oranlarının az olduğu İktisadi Devlet Teşekküllerine bir örnek teşkil etse de sunduğu imkanlar ile Kocaeli'de kadınların ekonomik yaşama dahil olması konusunda çok önemli katkılar sunmuş, geleneksel ve muhafazakâr bir toplum yapısına sahip olan Kocaeli'de kadınların çalışma hayatına katılımı ve gündelik yaşamda temsili gibi konularda teşvik edici bir rol üstlenmiştir.

Çalışmada SEKA fabrikasında çalışmış kadınların ve fabrikanın hemen yanıbaşında konumlandırılmış SEKA yerleşkesinde büyümüş kız çocuklarının modernleşme sürecini nasıl deneyimledikleri çalışma yaşamı ve gündelik hayat üzerinden incelenmiştir. Çalışma, Türkiye'de sanayileşme atılımları ile gerçekleştirilmeye çalışılan modernleşme sürecinin bir sanayi kentinde kadınlar tarafından sınıfsal ve kuşaksal düzlemlerde nasıl tecrübe edildiğini ve ne kadar içselleştirildiğini anlamaya çalışması açısından diğer çalışmalardan ayrılmaktadır.

Çalışmada 1955 yılından 1980 yılına kadar olan zaman aralığı, odak noktası olarak seçilmiştir. 1955 yılının başlangıç noktası olarak seçilme sebebi fabrikanın bu tarihte çıkarılan 6560 sayılı kanun ile Sümerbank'tan ayrılarak Türkiye Selüloz ve Kâğıt Fabrikaları İşletmesi (SEKA) adıyla ve merkezi Kocaeli'de olmak üzere müstakil bir

[4] Oya Çitçi, **Kadın Sorunu ve Türkiye'de Kamu Görevlisi Kadınlar** (Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, 1982), 95-97.

işletme haline dönüştürülmüş olmasıdır[5]. Bu dönemden itibaren fabrikadaki sosyal, ekonomik ve kültürel imkânlar artarak devam etmiştir. Dolayısıyla bu dönem hem çalışma hayatı hem de gündelik yaşam üzerinden değişimin etkilerinin izlenebildiği bir süreç olmuştur. Çalışmanın 1980 yılında sonlandırılmasının sebebi ise fabrika henüz kapanmamış olsa da bu dönemden itibaren işletme bünyesindeki sosyal ve kültürel etkinliklerin dikkat çekici şekilde azalmasıdır. 1980 yılından sonra Türkiye'de İktisadi Devlet Teşekkülleri hakkındaki yeni uygulamalar sebebiyle SEKA fabrikasının kaderi de bambaşka bir yönde ilerlemiştir. Ülkedeki konjonktürün değiştiği ve fabrika kapasitesinin durağanlaştırılarak modernize edilmediği 1980 yılı bir anlamda SEKA'dan vazgeçildiği bir döneme geçiş izlenimi yaratması sebebiyle çalışmanın bitiş tarihi olarak seçilmiştir.

1.2. Kaynaklar ve Yöntem:

Çalışmada öncelikle kuruma dair SEKA Dokümantasyon Dairesinden elde edilen birincil kaynaklar ve ikincil kaynaklar eleştirel bir şekilde karşılaştırılarak analiz edilmiştir. 1956 yılında yayın hayatına başlayan *SEKA Postası'nda* çıkan haber ve fotoğraflar üzerinden araştırmada ulaşılan verilerin karşılıklı olarak sorgulanması ve değerlendirilmesi yapılmıştır. *SEKA Postası* kentteki yerel gazetelerden biridir. Öte yandan bir işletme gazetesi olması nedeniyle objektifliği açısından soru işaretleri oluşturmuştur. Bu sebeple kentin gündelik yaşamına yön veren yerel gazeteler içerisinden Türk Yolu-Bizim Şehir, Sesim ve ek olarak kentteki gündelik yaşama yönelik bir mizah dergisi örneği olarak Pişmaniye Dergisi'nin araştırmamız kapsamındaki döneme yönelik sayıları incelenmiştir. Kitap, makale, bildiri ve tez çalışmaları ikincil kaynaklar olarak değerlendirilmiştir. Tez çalışmamızın en ayırıcı noktası, Türkiye'de modernleşme sürecinde sosyal değişimin en yoğun olarak yaşandığı 1955-1980 yılları arasındaki dönemi büyük ölçekli bir sanayi işletmesi bünyesinde ve çevresinde aktif olarak bulunmuş kadınların deneyimleri üzerinden incelemesidir.

[5] Uygur Kocabaşoğlu ve diğ., **SEKA Tarihi** (İzmit: SEKA Genel Müdürlüğü Yayınları, 1996), 127.

1.2.1. Birincil Kaynaklar

1.2.1.1. SEKA Postası

Birincil kaynaklar anlamında bu tez çalışmasının temelini SEKA Dokümantasyon Dairesinden gerekli izinler alındıktan sonra temin edilen *SEKA Postası* oluşturmaktadır. Gazete fabrikanın yayın organı olması açısından çalışmaya çok önemli katkılar sunmuştur. *SEKA Postası* 21 Haziran 1956'dan, 1 Ocak 1982'ye kadar faaliyet göstermiştir. On beş günde bir basılan gazetenin Türkiye'nin ilk işletme gazetesi olduğu iddia edilmektedir[6]. Gazete yirmi beş yıl boyunca SEKA Kâğıt Fabrikası'nda çalışanlar ve yönetim arasındaki ilişkilerin şekillenmesinde önemli bir role sahip olmuştur. Bunun yanı sıra gazete Kocaeli'de gündelik yaşamdaki gelişmelerin kaydını tutması açısından bir işletme gazetesi olmanın çok ötesine geçmiştir. SEKA kâğıt fabrikasında asıl mesleği kütüphane memurluğu olan Naci Girginsoy tarafından yayına hazırlanan gazete 12 Eylül 1980 darbesine kadar düzenli olarak çıkarılmıştır. Askeri yönetim döneminde gazetenin yayımlanmasına bir süre ara verilmiştir. 1981 yılında yeniden çıkarılmışsa da Naci Girginsoy'un hayatını kaybetmesiyle yayın hayatına veda etmiştir. *SEKA Postası*'nın ardından 1984 yılından itibaren *SEKA Dergisi* yayımlanmaya başlamıştır[7].

SEKA Postası 1956 yılında SEKA Genel Müdürü Enver Atafrat'ın isteğiyle çıkarılmıştır. Gazetenin genel yayın yönetmenliğini yapan ve *SEKA Postası*'nın Türkiye'deki ilk işletme gazetesi olduğunu iddia eden Naci Girginsoy, gazetenin çıkarılma hikâyesini 1970 yılında şu şekilde kaleme almıştır[8]:

> Unutmuyorum. 1956 yılının Mayıs ayında bir gün "Seni genel Müdür istiyor" dediler, gittim. Sayın Enver Atafrat, bir işletme gazetesi yayınlamayı arzu ediyordu. İlgili mensuplarımızdan bir bölüme bu görevi vermiş, olmamıştı. Gazeteyi ben çıkaracaktım. Hemen hazırlığımı yapmalıydım. İlk sayısı 21 Haziran 1956 günü yayınlanacaktı. Notumu aldım, ayrıldım. Bir düşüncedir aldı beni. İşletme gazetesi nasıl olurdu? Nelerden söz ederdi? Boyutları, biçimi nasıldı? Matbaamızın olanakları ne kadardı? Hiç bilmiyordum. Çalışmaya koyuldum. Gazete yayınlama

[6] "Hürriyet Gazetesi, SEKA Postası İçin İlgi Çekici Bir Röportaj Yayınladı", **SEKA Postası**, 1 Ekim 1977, 2.

[7] Kocabaşoğlu ve diğ., **age**, 211.

[8] (Girgin, 1970, 3)

iznini Vilayetten aldım. İşletme gazetesi konusunda örnek yayınlar aradım, bulamadım. Yoktu. Kendimce araştırmalarımdan sonra kimi ilkelere, inançlara vardım. Bir işletme gazetesi, önce SEKA'dan haberler vermeliydi. SEKA'nın çalışmalarını, yenilikleri, varsa başarılarını, yurt endüstrisine, ekonomisine katkılarını yansıtmalıydı. SEKA'da çalışanları birbirlerine, okurlarına, ilgili çevrelere tanıtmalıydı. Mensuplarının dertlerine, sevinçlerine ortak olmalıydı. Doğum, evlenme, terfi, tayin yanında ölüm, hastalık, emeklilik, kaza haberlerine yer vermeliydi. Rahat anlatımlı röportajlarla SEKA'nın işyerlerini, emektarlarını anlatmalıydı.

SEKA Postası fabrika ile ilgili haberler ve çalışanlar ile ilgili bilgilere geniş ölçüde yer vermektedir. Gazetede yöneticilerin tanıtıldığı haberlerin yanı sıra evlenenler, çocuğu olanlar, vefat eden isimler gibi haberlerin yer alması çalışanlar açısından gazeteyi cazip hale getiren bir unsurdur. Kağıtspor haberlerinin yer aldığı spor sayfası, şiir köşesi, fabrikadaki kültür sanat etkinlikleri, bulmacalar ve okuyucu mektupları gibi köşelerle gazete renklendirilmeye çalışılmıştır. *SEKA Postası* kurum içinde bilgi alışverişini sağlamanın yanı sıra işletmenin kurum kültürü ve kurumsal bir kimlik geliştirmesi yönünde önemli bir araç olmuştur. SEKA matbaasında basılan gazetenin yayımlanmaya başladığı ilk günden itibaren 1 kuruş olan fiyatı hiçbir zaman değişmemiştir. 1977 yılında gazete 22. yayın yılına başladığında *Hürriyet* gazetesinde *SEKA Postası*'nı olumlu bir şekilde tanıtan şu yazı yayımlanmıştır[9]:

Her şeyin fiyatı alabildiğine artarken fiyatı sadece 1 kuruş olan SEKA Postası gazetesi sessiz sedasız 22. yayın yılına başladı. 22 yıl önce çok şeylerin karşılığı olan paraya bugün bir paket sigara bile alınamazken, Türkiye'nin ilk ve en uzun ömürlü işletme gazetesi olan SEKA Postası'nın 22 yıldır fiyatı hiç değişmedi. 1956 yılında yayınlanan ilk sayısındaki "fiyatı 1 kuruş" yazısı 22. yılın ilk sayısında da aynen duruyor. SEKA'dan ve Kâğıt Endüstrisi'nin durumundan haberler veren, SEKA'lılara birbirlerini tanıtan sıcacık bir gazete SEKA Postası. Her 15 günde bir yayınlanan gazetenin okuyucuları SEKA'dan haberler, röportajlar, kâğıtçılıkla ilgili bilgiler ve endüstriyel gelişmeleri bulabiliyorlar SEKA Postası'nın sayfalarında. SEKA'lılara, SEKA'dan emekli olanlara ve kâğıtçılıkla ilgili çevrelere dağıtılan gazetenin her sayısındaki tirajı da 8 binin üzerinde. Gazetenin

[9](Nigiz, 1977, 2)

yöneticisi Naci Girginsoy çeşitli yazı yarışmalarında 6 birincilik almış tanınmış bir yazar. Gazetenin ilk sayısından bu yana yönetici olarak görev yapıyor. SEKA Postası'ndaki görevinin yanı sıra çeşitli gazete ve dergilerde deneme, inceleme öykü ve fıkralar yazıyor.

SEKA Postası'nda yayımlanan okuyucu mektuplarından gazetenin ilgiyle takip edildiği anlaşılmaktadır. Okuyucuların özellikle kâğıtçılıkla ilgili teknik konuları gazeteden takip ettikleri, fabrika ve kent ile ilgili haberleri gazeteden öğrendikleri dile getirilmektedir. 1956 yılında, fabrikada çalışan bir işçinin gazetede yayımlanan mektubundaki şu ifadeler bu memnuniyeti göstermektedir[10]:

> Dörtbini mütecaviz mensubu bulunan İşletmemizde bir gazete çıkmasını öteden beri çok arzu ederdim. Bu itibarla SEKA Postası'nın intişarı diğer arkadaşlarım gibi beni de ziyadesiyle memnun etti. Henüz 8. sayısını idrak eden gazetemizin çıkacağı günleri adeta hasretle bekliyoruz. SEKA Postası bize daha şimdiden faydalı olmaya başlamıştır. İdarecilerimizden ve mensuplarımızdan tanımadıklarımızı tanımamıza, bilmediğimiz mevzuları öğrenmemize yardımcı oluyor. Teknik makale ve havadislerin yanında güzel yazı ve şiirler zevkli birkaç saat geçirmemize vesile oluyor.

Bu tez çalışması açısından *SEKA Postası* düzenli olarak yayımlanması ile hem fabrikadaki hem de kentteki gündelik hayatı takip etmesi açısından çok önemli bir veri kaynağı oluşturmuştur. Gazetenin yayımlanmaya başladığı ilk yıllarda çok az kadın haberi ve fotoğrafına rastlanmıştır. Ancak ilerleyen dönemde özellikle 1960'lı yıllardan itibaren kadın haberleri ve fotoğrafları dikkat çekici ölçüde artmaktadır. Bu durum kadınların gündelik yaşamdaki temsili açısından bize referans oluşturmaktadır. Sosyal değişimin hızlanmasıyla birlikte kadınların kamusal yaşamdaki varlığı arttıkça gazetedeki temsili de eş zamanlı olarak artmıştır

1.2.1.2. İşçi Sicil Dosyaları

Bu tez çalışması açısından, bir diğer önemli kaynak, özel bilgilerin kesinlikle kullanılmaması şartıyla SEKA Dokümantasyon Dairesinden edinilen işçi sicil kartlarıdır. Fabrikadaki masura biriminde çalışan işçilere ait bu sicil kartları 1950 yılından önceki döneme aittir. Bu bağlamda sicil kartları çalışmamızın arka planını

[10] (SEKA Postası İçin, 1956, 4)

oluşturan erken cumhuriyet yıllarına ışık tutması açısından önemli veriler sunmuştur. Söz konusu sicil kartları kadın işçilerin ücretleri, terfi imkanları, sağlık problemleri ve fabrika içeresinde yaşamış oldukları sorunlara dair verileri ile çalışmamıza hem bir başlangıç hem de karşılaştırma yapabilmemiz açısından bir dayanak oluşturmuştur.

1.2.1.3. Sözlü Tarih Görüşmeleri

Sözü ve anlatıyı tarihin alanı içine dahil eden gelişmeler 20. yüzyılın ilk yarısında gerçekleşmiş ve bu alanda kurumsal adımlar atılmıştır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında sosyoloji ve sosyal tarih alanındaki araştırmalar tarihçilerin bu alana ilgi duymasını sağlamıştır. 1960'lı yılların sonlarında kadınların, göçmenlerin, azınlık toplulukların, siyahilerin ve marjinal grupların, yani tarih yazımının dışında bırakılanların bir tarihinin olduğu ve araştırılması gerektiği anlayışı yükselişe geçmiştir. Bu ilgi bir taraftan sözlü tarih yönteminin kapsamını genişletirken, diğer taraftan sözlü tarihi tarihyazımının gündemine taşımıştır. Sözlü tarih özellikle tarihçinin belge bulmakta zorlandığı çalışmalarda önemli bir veri toplama yöntemidir[11].

Sözlü tarih yaklaşımı tarih nasıl yazılmalı sorusuna yepyeni bir açılım kazandırmıştır. Bu sayede arşiv tarihçiliği bilimselliğine meydan okuyan ve tarih yazımının iktidarını sorgulayan yeni bir yöntem ortaya çıkmıştır[12]. Bu bağlamda, sözlü tarih insanların etrafında oluşan ve kurulan bir tarih türü olarak kahramanlarını tarihin görünmez insanları olarak nitelendirebileceğimiz sınıf ve kesimlerden seçmesiyle tarihçilere yeni bakış açıları kazandırmıştır[13].

Sözlü tarih yöntemine dayalı olarak hazırlanan bu çalışmanın odak noktasını, 1955-2005 yılları arasında SEKA fabrikasında farklı birimlerde kimya mühendisi, avukat, uzman, sekreter, mütercim tercüman ve işçi statüsünde çalışan kadınlar ve bu tarih aralığında SEKA yerleşkesinde büyümüş kız çocukları oluşturmaktadır. Tez çalışması kapsamında toplam on yedi görüşmeci ile görüşülmüş ve her bir görüşmeciye aynı sorular yöneltilmiştir. Bu görüşmeler SEKA'da sunulan imkanlara ve bu imkanlar

---

[11] Esra Danacıoğlu, **Geçmişin İzleri Yanıbaşımızdaki Tarih İçin Bir Kılavuz** (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2001), 132-133.

[12] Arzu Öztürkmen, "Sözlü Tarih: Yeni bir disiplinin cazibesi", **Toplum ve Bilim**, s.91, (Kış 2001-2002): 115.

[13] Paul Thompson, **Geçmişin Sesi** (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999), 18.

dâhilinde gelişen sosyal hayata dair anlatılardan oluşmaktadır. Çalışma fabrikadaki sosyal hayatın ve çalışanlara tanınan imkânların en yoğun olduğu 1955-1980 yılları arasını kapsamaktadır. Araştırmamız açısından sözlü anlatılar çalışmamıza oldukça detaylı veriler sağlamıştır. Çalışmanın araştırma aşamasında bazı görüşmeciler ile tek, bazıları ile üç görüşme yapılmış ve sözlü tarih çalışmalarında önerildiği üzere görüşmecilerin konuşmaları üzerinde herhangi bir düzeltme yapılmamıştır.

1.2.2. İkincil Kaynaklar

1.2.2.1. Kitaplar

Çalışmada en çok faydalanılan kaynaklardan biri Uygur Kocabaşoğlu tarafından kurumun 60. yılında hazırlanan ve SEKA fabrikası hakkında yazılmış en ayrıntılı çalışma olarak değerlendirilen *SEKA Tarihi*[14] isimli eserdir. Bu eser kurumun kuruluşundan 1994 yılına kadar olan dönemi yönetim, üretim kapasitesi, çalışanlar, kurum hakkında çıkan kanunlar, vb. birçok açıdan değerlendirmektedir. Bir diğer çalışma, 2022 yılında Feyza Turgay tarafından hazırlanan *Erken Cumhuriyet Döneminde (1936-1960) İzmit SEKA Fabrikası: Devlet, Emek ve Şehir*[15]'dir. Bu çalışma 1960'a kadar olan dönemde SEKA fabrikasındaki işçi sınıfının oluşumu üzerine detaylı bilgiler sunmaktadır. İşçilerin çalışma ve gündelik hayatına ışık tutan bu eser tez çalışmamız açısından oldukça destekleyici bir işleve sahip olmuştur. Tez çalışmamızın 1980'li yıllara dek uzanması tarihsel açıdan bu çalışmanın bıraktığı noktadan 20 yıl kadar sonrasına gidilmesi anlamında bir katkı olarak düşünülmektedir.

Kurum hakkında yazılan kitaplar haricinde çalışmamız açısından faydalı olan bir başka kaynak 1962 yılında Ereğli kasabasındaki sosyal değişimi inceleyen Mübeccel Kıray'ın *Ereğli Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası*[16] isimli çalışmadır. Ereğli çalışması Devlet Planlama Teşkilatı tarafından yaptırılmıştır. Araştırmanın amacı, Demir Çelik Sanayi Tesisleri'nin ilerleyen zamanlarda kasaba üzerindeki etkilerini tespit edebilmektir. Bu sebeple Kıray Ereğli de o sırada mevcut sosyo-kültürel ve

[14] Kocabaşoğlu ve diğ., **age**.

[15] Feyza Turgay, **Erken Cumhuriyet Döneminde (1936-1960) İzmit SEKA Fabrikası: Devlet, Emek ve Şehir** (İstanbul: Sosyal Tarih Yayınları, 2022), 64-65.

[16] Mübeccel Kıray, **Ereğli Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası**, 3.bs. (İstanbul: Bağlam Yayınları, 2000), 10.

ekonomik yapıyı anlamaya yönelik bir araştırmayı yönetmiştir. Çalışmada özellikle kasabadaki kadınlar hakkındaki veriler araştırmamıza katkı sunmuştur.

Tezimize katkı sunan bir başka çalışma, "Kadınların Modernleşme Deneyimlerinden Fragmanlar: Eski Bir İşletme Kasabası Değirmisaz"[17] isimli makaledir. Makalede Değirmisaz linyit ocağının açılmasıyla birlikte işletme yakınlarında kurulan sanayi yerleşkesi içerisindeki modern hayatı kadınların nasıl deneyimlediği incelenmektedir. Çalışma kapsamında ilk gençlik yıllarını Değirmisaz'da geçiren on iki kadın ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Bu makale kadınların bir sanayi kasabasındaki modernleşme sürecini nasıl deneyimlediklerine dair sunduğu veriler ile araştırmamız açısından oldukça destekleyici bir çalışmadır. Bununla birlikte makale daha çok gündelik hayata dair veriler sunmaktadır.

Bu çalışmalar haricinde 2013'te Mehmet Sarıoğlu'nun hazırlamış olduğu *SEKA Postası Işığında İzmit'te Kültürel Yaşam*[18] adında bir araştırma mevcuttur. Bu çalışma kurumun yayın organı olan *SEKA Postası* üzerinden fabrikadaki kültür faaliyetlerine ilişkin gazete haberlerinin derlenmesiyle ortaya çıkarılmıştır. Bu kaynaklar dışında Emre Dölen'in Çin'de ilk kâğıdın bulunmasından Cumhuriyet döneminde Türkiye'de ilk kâğıt sektörünün kurulmasına kadar geçen dönem hakkında önemli bilgiler sunduğu *Çin'den Kocaeli'ne Kâğıdın Öyküsü*[19] ve *Dünyada ve Türkiye'de Kâğıtçılığın Tarihçesi*[20] isimli kitaplardan kurum hakkında bilgi edinilebilmektedir.

1.2.2.2. Tezler

SEKA ile ilgili olarak farklı bölümlerde hazırlanmış yüksek lisans ve doktora tezleri bulunmaktadır. Sosyal bilimler alanında hazırlanmış olan çalışmalar kapsamında toplam 10 adet tez mevcuttur. Tezlerin tamamı SEKA ile ilgili farklı bilgiler içermek ve farklı odak noktalarına yönelmekle birlikte bu tez çalışmasına kaynak teşkil etmeleri bakımından önem taşımaktadır. Bu çalışmalar içerisinde Feyza Turgay tarafından Çalışma Ekonomisi anabilim dalında hazırlanan 2021 tarihli "*Erken*

---

[17] Biray Anıl Birer Yanık, "Kadınların Modernleşme Deneyimlerinden Fragmanlar: Eski Bir İşletme Kasabası Değirmisaz", **Fe Dergisi**, c. 15, s.1 (2023): 96-120.

[18] Haz: Mehmet Sarıoğlu, **SEKA POSTASI'nın Işığında İzmit'te Kültürel Yaşam** (Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2013).

[19] Emre Dölen, **Çin'den Kocaeli'ne Kâğıdın Öyküsü** (Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2014).

[20] Emre Dölen, **Dünyada ve Türkiye'de Kağıtçılığın Tarihçesi** (Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2015).

Cumhuriyet Döneminde İzmit SEKA Fabrikasında Emek Rejimi"[21] isimli doktora tezi SEKA'daki emek tarihine odaklanmakta ve erkek işçilerle yapılan sözlü tarih çalışmalarıyla desteklenmesi ile ön plana çıkmaktadır. Çalışma kapsamında tarihsel arka plan çerçevesinde erken cumhuriyet döneminde İktisadi Devlet Teşekküllerinin işçi sınıfının oluşumuna etkisine odaklanılmaktadır. Tez kapsamında SEKA işçileri ve sendikal faaliyetler değerlendirilmiştir.

Zafer Özen tarafından 2021 yılında hazırlanmış ''*Bir Cumhuriyet Sanayisi Örneği Olarak SEKA*''[22] isimli çalışmada fabrika bünyesinde 1981 yılından itibaren gerçekleştirilmiş olan AR-Ge faaliyetleri değerlendirilmiştir. Cansu Alaçam Kamiloğlu tarafından 2017 yılında hazırlanan ''*Sınıf, Direniş ve İletişim*: *SEKA, TEKEL ve METAL Direnişi Örnekleri*''[23] isimli çalışmada ise, ilk olarak işçi sınıfının kendi içinde kamuoyu ve sendikayla kurmuş olduğu iletişim biçimleri ve bunların hangi kanallar aracılığıyla gerçekleştiği tespit edilmek istenmiştir. Çalışmanın odak noktasını ise 2005 SEKA, 2010 TEKEL ve 2015 Metal direnişleri oluşturmaktadır. Görüşmeciler ile yapılan sözlü anlatılar tezde yer verilen bilgiler arasında öne çıkmaktadır. Ancak bu çalışmada hiçbir kadın işçi ile görüşme yapılmaması dikkat çekicidir.

Emine Başuslu tarafından 2019 yılında hazırlanan ''*Seka Aksu Kâğıt Fabrikasının Tarihi (1970-2003)*[24] isimli tez çalışmasında, 2003 yılında kapatılan Giresun SEKA Aksu Kâğıt Fabrikasının kuruluşundan kapatılışına kadar geçen süreç açıklanmıştır. Çalışmanın odak noktası fabrikanın tarihsel süreci içinde Giresun'un iktisadi ve sosyal hayatına etkilerini ortaya koymak ve Türkiye kâğıt sanayii içindeki önemini açıklamak üzerine şekillendirilmiştir. SEKA hakkında yapılmış olan çalışmalar dikkate alındığında bu çalışmanın farkı ise, fabrika bünyesinde çalışmış olan her kademeden kadın çalışanların sosyo-kültürel ve ekonomik açıdan yaşadıkları değişim ve dönüşümleri onların anlatımları üzerinden değerlendirmek olacaktır.

---

[21] Feyza Turgay, "Erken Cumhuriyet Döneminde İzmit SEKA Fabrikasında Emek Rejimi" (Doktora Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2021).

[22] Zafer Özen, "Bir Cumhuriyet Sanayisi Örneği Olarak SEKA" (Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2021).

[23] Cansu Alaçam Kamiloğlu, "Sınıf, Direniş ve İletişim: SEKA, TEKEL ve METAL Direnişi Örnekleri" (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017).

[24] Emine Başuslu, "Seka Aksu Kâğıt Fabrikasının Tarihi (1970-2003)" (Yüksek Lisans Tezi, Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019).

2. TÜRKİYE'DE ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ MODERNLEŞME PROJESİNDE KADINLAR VE İKTİSADİ DEVLET TEŞEKKÜLLERİ

2.1. Türkiye'de Erken Cumhuriyet Dönemi Modernleşme Projesi

Bir toplumsal dönüşüm süreci olan modernleşmenin temelinde "değişim" kavramı bulunmaktadır. Bu değişim süreci, modernleşme teorilerinde genellikle Batı ülkelerinin ulaşmış oldukları gelişmişlik seviyesi ile ilişkilendirilmektedir. Modernleşme, toplumsal değişim sürecinin özel bir türü olarak kültürel, ekonomik ve sosyal farklılaşmayı anlatır. Bu farklılaşma ise Batı'nın gelişmişlik düzeyi ve temsil ettiği unsurları yansıtmaktadır. Genellikle modernleşme ekonomik kalkınmayla eşdeğer görülür. Fakat bu süreç sadece ekonomik büyüme değil, evrensel bir model ve kapsamlı bir toplumsal dönüşüm olarak kabul edilir. Sanayileşme kavramı ise modernleşmenin temel yapı taşlarından biri olmakta ve modernleşme süreci gerçekleşmeden sanayileşme aşaması gelişememektedir[25].

Modernleşme, değişim ve dönüşüm süreçlerini Batılı olmayan toplumlarda geleneksel yapıdan modern topluma doğru aşamalı bir dönüşüm olarak tanımlar. Bu dönüşüm aşamasında modernleşmenin mekanizmaları ve liderlik biçimleri toplumdan topluma farklılıklar gösterse de tüm toplumların temelinde aynı süreçlerden geçeceği kabul edilir. Modernleşme süreci birbirinden farklı toplumların modernlik düzeyine ilerlemeleriyle birbirlerine yaklaşacakları fikrini benimser. Bu dönüşüm süreci geri dönülemez ve ilerlemeci bir aşama olarak görülür. Geleneksellik ve modernlik kavramları arasında asimetrik bir ilişki bulunmaktadır. Bu bağlamda modern olmayan tüm unsurlar geleneksel olarak tanımlanırken, modernlik bir ideal olarak belirlenmiştir[26].

Modernleşme süreci tarihsel olarak ele alındığında ise ilk olarak 17. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'da toplumsal, ekonomik ve siyasal alanlarda meydana gelen dönüşümlerle ortaya çıkmış ve dünyanın diğer bölgelerine

---

[25] Suavi Aydın, **Modernleşme ve Milliyetçilik**, 2. bs. (İstanbul: Gündoğan Yayınları, 2000), 22.

[26] Levent Köker, **Modernleşme Kemalizm ve Demokrasi**, 16. bs. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2020), 48-49.

yayılmıştır. Modernlik ve modernleşme kavramları günümüz dünyasının belirleyici ve yaygın unsurlarından biri durumuna gelmiştir. Pek çok toplum bu sürece dahil olabilmek için ya kültürel geleneklerini koruyarak uyum sağlamaya çalışmış ya da tamamen modernleşmiştir. Bu sebeple modernleşme sürecinde olan ya da modernleşmiş toplumlar arasında büyük bir farklılık gözlemlenmektedir. Bu çeşitliliğin özünde ise farklı toplumların modernleşme sürecine başladığı tarihsel zemin ve karşı karşıya geldikleri özgün sorunlara karşı geliştirmiş oldukları çözümler yatmaktadır. Gelinen süreçte modernlik kavramı küresel anlamda yaygınlaşmış ve pek çok ortak özellik belirmiş olsa da her ülkenin kendine ait koşullarına bağlı olarak değişen yönleri ortaya çıkmıştır[27].

Modern toplumların temel özellikleri arasında gelişmiş ulusal gelir, ulaşım, sanayi, iletişim, yüksek okuryazarlık oranı ve teknoloji yer alır. Nüfusun büyük kısmı kırsal alandan kentlere göç etmiş, tarımda yüksek teknoloji uygulanmaya başlanmış ve kentleşme oranı hız kazanmıştır. Modernleşme kavramı kalkınma sürecini de içermektedir. Bununla birlikte sadece kalkınmak modernleşmek için yeterli olmamaktadır. Kalkınma, kaynakların etkin şekilde kullanılmasıyla birlikte, toplumsal refahın arttırılması ve ekonomik gelişme anlamına gelir. Kalkınma aşamasına gelmiş olan toplumlar modernleşme sürecini daha kolay gerçekleştirir. Türkiye'de çağdaşlaşma süreci; modernleşme ve kalkınmayı içermekle birlikte özellikle laiklik, anayasal düzen ve özgürlükçü demokrasiyi ön plana çıkarır. Atatürk Devrimi, çağdaşlaşma ve kalkınmayı hedefleyerek çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmayı amaçlamıştır[28].

Bu bağlamda, Türkiye'de 1930'lu yıllarda ortaya çıkan toplumsal değişme süreci ilk olarak ulusalcı, Batıcı ve laik bir toplum yapısı meydana getirmeyi hedeflemiştir. Bu süreçte eğitim, kültür ve hukuk alanlarında kapsamlı reformlar yapılmış, Batı'ya yönelmek ilerleme olarak görülmüş ve Batı kaynaklı kurumlar temel alınmıştır. Toplumsal değişim süreci erken cumhuriyet döneminde esas olarak Batı'ya benzemek şeklinde tanımlanmıştır. Bu süreç, mevcut toplumu Batı'ya yaklaştıran bir ilerleme olarak görülmüş olumlu karşılanmıştır. Liberal dünya görüşü ve değerlerin temel

[27] S. N. Einsenstadt, **Modernleşme Başkaldırı ve Değişim**, çev. Ufuk Coşkun (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2007), 11-12.

[28] Necla Arat, **age**, 9-12.

alınmasıyla birlikte 1930'ların toplumsal değişim anlayışı mevcut inançlar, toplumsal değerler ve kültürde köklü dönüşümleri amaçlamıştır[29].

Sosyolojik açıdan değerlendirildiğinde ise Türkiye'deki modernleşme süreci Osmanlı'nın erken reformlarından başlayarak, Kemalist ulus-devlet ile en belirgin şeklini almış ve devletin liderliğinde toplumsal yapıyla uyumlu kurumlar kurma yoluyla şekillenmiştir. Bu süreç tepeden inmeci olarak tanımlanan bir modernleşme yaklaşımıyla yürütülmüş ve halkın modern kurum ve değerleri benimsemesini hedeflemiştir. Bir başka deyişle, Türk modernleşmecileri Avrupa kültürünü bir bütün olarak benimsemeye çalışmışlar ve modernlik kavramını Batılılaşmayla özdeşleştirmişlerdir. Onlara göre modernlik yalnızca bürokratik verimlilik ve akılcılık değil; aynı zamanda laiklik, toplumsal cinsiyet eşitliği ve bireysel özgürlükleri kapsayan daha derinlikli bir dönüşüm projesi olmuştur[30].

Aslında, Batılılaşma söylemi Türk modernleşme sürecinde Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinden itibaren kendisine yer bularak Cumhuriyet'in kuruluş dönemi ve devamına değin uzanan bir süreklilik göstermiştir. Bu anlayış biçimi farklı dönemlerde farklı şekillerde değerlendirilmiş olsa da devletin toplumu dönüştürme ve kendini güçlendirme aracı olarak hep merkezi bir rol üstlenmiştir. Batılılaşma Türkiye'de yalnızca teknik ilerlemeler olarak değil, aynı zamanda toplumsal, kültürel ve siyasal yapıyı da şekillendiren baskın bir aşamaya dönüşmüştür. Batılılaşma Cumhuriyet döneminde devletin resmî ideolojisinin temel esaslarından biri halini almış ve toplumsal değişim sürecinin ana eksenini oluşturmuştur. Mustafa Kemal Atatürk bir devlet görevi olarak tanımladığı modernleşme süreci hakkında Batı'ya yönelmeyen bir toplumun çağdaşlaşamayacağı yorumunu getirmiştir. Bu yaklaşım şekli erken cumhuriyet döneminde modernleşme anlayışının yukarıdan aşağıya doğru olarak kurumsallaşmasını sağlamıştır[31].

---

[29] H. Bayram Kaçmazoğlu, "İkinci Kuşak Türk Sosyologlarında Toplumsal Değişme Anlayışı: 1923-1945 Dönemi", **Değişim Sosyolojisi Dünyada ve Türkiye'de Toplumsal Değişme**, ed. Ertan Eğribel, Ufuk Özcan (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2011):139-147.

[30] Çağlar Keyder, "1990'larda Türkiye'de Modernleşmenin Doğrultusu", **Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik**, ed. Sibel Bozdoğan, Reşat Kasaba, çev. Nurettin Elhüseyni, 3. bs. (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2005): 31.

[31] Ahmet İnsel, **Düzen ve Kalkınma Kıskacında Türkiye Kalkınma Sürecinde Devletin Rolü** (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1996), 117.

2.1.1. Türkiye'de Erken Cumhuriyet Dönemi Modernleşme Projesinde Kadının Yeri

Tanzimat döneminden itibaren Türkiye'de kadınlar modernliğin inşası aşamasında merkezî bir konumda bulunmuşlardır. Kadınların eğitimi, özgürlüğü ve kamusal yaşama katılımları sosyal gelişmenin en önemli parçası olarak görülmüştür. Ancak modernleşme sürecinin en sistemli şekilde uygulandığı dönem cumhuriyetin ilk yılları olmuştur. Bu yıllarda kadınların sosyal anlamda görünürlüğü modernleşmenin en açık göstergesi olarak değerlendirilmiştir[32]. Türkiye'de erken cumhuriyet döneminde yeni bir kadın modeli idealize edilmiş ve sosyal gelişmenin göstergesi bu kadın imajında vücut bulmuştur. Sosyal hayatta yeni roller üstlenmiş modern kadın imajı ulusal kalkınma idealinin sembolü olmuştur. Bu süreçte modernleşme projesi kapsamında kadınların modernliği üzerinden yeni bir ulusun inşasının dayanakları oluşturulmuştur[33].

Bu çerçevede kadınların toplumsal konumu Cumhuriyet'in ilk yıllarında yeniden şekillendirilmiş ve pek çok kadın bu dönüşüm sürecinden olumlu etkilenmiştir. Saltanat ve hilafetin kaldırılması, laik eğitimin benimsenmesi gibi köklü reformlar eşliğinde kadınların kamusal yaşama katılımları desteklenmiştir. Bu dönemde kadınlara modernleşen devletin bir unsuru olarak yeni roller verilmiştir. Eğitim ve iş hayatına daha aktif şekilde dahil olan kadınlar kamusal alanda erkeklerle birlikte yer alabilmeye başlamışlardır. Bu süreçte devlet kadınlardan modernleşme aşamasına katkı sunmalarını beklemiştir. Kadınlar da bu beklentiye uyarak yeni kimliklerine adapte olmaya çalışmışlardır. Özellikle bu ilk dönemlerde çalışma hayatına katılan kadınlar kendilerini "Türk kadını" idealinin temsilcileri olarak görmeye başlamıştır. Bu yeni kimlik, kadınlar tarafından yeni bir görev ve gurur kaynağı olarak kabul görmüştür[34].

Cumhuriyet'in geleceğe dönük ve devrimci anlayışı, geleneksel kalıpları aşarak kadınlara yeni bir toplumsal kimlik kazandırmış, kadınların birey olarak öne çıkmalarına imkân sağlamıştır. Kadınların kamusal alanda etkin bir şekilde yer

---

[32] Deniz Kandiyoti, **Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler**, 4. bs. (İstanbul: Metis Yayınları, 2013), 70, 82-90.

[33]Ayşe Durakbaşa, **Halide Edib Türk Modernleşmesi ve Feminizm**. 8. bs. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2021), 89.

[34](Bozdoğan, Kasaba, 1998, 88-90)

almasını sağlamak ve bu katılımı kalıcı hale getirmek amacına ulaşma arzusunda olan inkılaplar, kadınların toplumsal statülerini birey olarak güvence altına alma amacının bir parçası olmuştur[35].

Bu anlamda yeni rejim Türkiye'de kadınlar için farklı bir dönemin başlangıcı olmuştur. Özellikle Türkiye Cumhuriyeti'nin "yeni kadın" figürü, rejimin simgesel temsilinde önemli bir rol oynamıştır. Atatürk'ün, geleneksel süreçte ataerkil olan bir toplumda ve erkek çocuklarının görece daha çok tercih edildiği bir ortamda, kız çocuklarını sahiplenmesi bu anlamda örnek teşkil etmektedir. Bu anlayış temelinde iyi eğitim almış ve meslek sahibi olan kadınların yeni bir kuşağı cumhuriyet kadrolarına katılım sağlamıştır. Ancak bu değişiklikler ilk aşamada sadece kısıtlı sayıda ve kentli kesimi etkisi altına almıştır[36].

Bir başka deyişle, kadın modernleşmenin simgesi olarak ön plana çıkarılmış ancak bu konum erkek egemen bakışın belirlediği bir çerçevede imkanlı kılınmıştır. Bu bağlamda, modernleşme sürecinde kadınlardan annelik, fedakârlık ve sadakat gibi geleneksel rollerini, yeni rejim değerleriyle birlikte sürdürmeleri beklenmiştir. Kadınlar için hem toplum içinde görünen hem de aile içindeki görevlerini aksatmayan bir model tasarlanmıştır. Bu ikili beklenti ise kadınların üzerindeki yükü arttırmış, çalışan kadınların aynı zamanda ev içi sorumlulukları eksiksiz olarak yerine getirmeleri beklenmiştir. Dolayısıyla modern kadının inşa süreci, geleneksel kalıpların yeni baştan üretimi şeklinde gelişmiştir[37]. Bu noktada erken cumhuriyet reformları her ne kadar kadınların kamusal alana katılmalarını desteklese de kadınların birincil sorumlulukları yine özel alanla sınırlı kalmıştır. Atatürk'ün şu sözleri bu duruma örnek teşkil edecek bir niteliktedir[38]:

> Büyük atalarımız ve onların anaları, tarihin, vukuatın şehadetiyle sabittir ki, cidden yüksek faziletler göstermişlerdir. Burada birçok noktalardan sayabileceğimiz o faziletlerin en büyüğü ve en ehemmiyetlisi kıymetli evlâtlar yetiştirmeleriydi. Hakikaten Türk milletinin bütün cihanda, yalnız Asya'da değil Avrupa'da dahi

---

[35] Necla Arat, "Yaşanan Örneklerinde Şeriat ve Kadın", **Kadınların Gündemi,** haz. Necla Arat (İstanbul: Say Yayınları, 1997): 10.

[36] Kandiyoti, **age**, 191-192.

[37] Fatmagül Berktay, **Tarihin Cinsiyeti**, 3.bs. (İstanbul: Metis Yayınları, 2010), 106-110.

[38] Haz. Nimet Arslan, Sadi Borak, Utkan Kocatürk, **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III** (Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, 2006), 155-156.

azim satvetler göstermiş olması, mutantan harekât icra eylemiş bulunması, hep öyle kıymetli ataların faziletli evlâtlar yetiştirmesi ve daha beşikten çocuklarının ruhuna mertlik ve fazilet telkin eylemesi sayesinde idi. Şunu söylemek istiyorum ki, kadınlarımızın vezaifi umumiyede uhdelerine düşen hisselerden başka kendileri için en ehemmiyetli, en hayırlı, en faziletkâr bir vazifeleri de iyi valde olmaktır. Zaman ilerledikçe, ilim terakki ettikçe, medeniyet dev adımlariyle yürüdükçe, hayatı, asrın bugünkü icabatına göre evlât yetiştirmenin müşkülatını biliyoruz. Anaların bugünkü evlâtlarına vereceği terbiye eski devirlerdeki gibi basit değildir. Bu günün anaları için evsafı lâzimeyi haiz evlât yetiştirmek, evlâtlarını bugünkü hayat için faal bir uzuv haline koymak, pek çok yüksek evsafın hamili olmağa mütevakkıftır. Binaenaleyh kadınlarımız hatta erkeklerden daha çok münevver, daha çok feyizli, daha fazla bilgili olmağa mecburdurlar. Eğer hakikaten milletin anası olmak istiyorlarsa böyle olmalıdırlar.

Atatürk'ün ifadesinde kadının toplumdaki en faziletli ve en hayırlı görevinin iyi bir anne olmak şeklinde belirtilmesi dikkati çekmektedir. Cumhuriyet'in kurucu kadroları özellikle Mustafa Kemal Atatürk, kadınların kamusal hayata katılımları ve eğitimleri konusunda o dönemin koşullarına göre oldukça ilerici adımlar atmıştır. Bununla birlikte bu yaklaşımda kadın, birey olmak yerine, geleceği şekillendirecek çocukların yetiştiricisi olarak ön plana çıkarılmaktadır. Kadının eğitimli, bilgili ve aydın olmasının gereği kabul görse de bu zorunluluğun temeli yine annelik görevinin daha nitelikli şekilde ifa edilmesine bağlanmaktadır. Kadının öncelikli konumu ve kimliği olarak anneliğinin vurgulanması, kadının toplumun geleceğini inşa eden bir araç olarak konumlandırılması anlamını taşımaktadır. Bu anlayış da kadınların eşit ve özgür yurttaşlar yerine ideal anne olarak görülmesine neden olmuştur.

Türkiye'deki modernleşme sürecinde kadınların kamusal alana katılımları ancak belirli ahlaki ve toplumsal normlara uygunluk gösterdiğinde kabul görmüştür. Bu dönemde eğitimli ve aynı zamanda meslek sahibi olan kadınlar, Kemalist reformlarla öne çıkarken, aynı zamanda nötr ve toplumsal cinsiyet rollerinden uzak bir kimlik içinde betimlenmişlerdir. Bu anlayış, kadınların birey olarak varlıklarını pekiştirirken aynı zamanda onları cinsiyetsiz veya erkekleşmiş bir algıya hapsetmiştir. Kadınlar geleneksel giysilerini terk edip modernleşme sürecinin simgesi haline gelirken, cinselliklerini bastırarak görünmez kılınmışlardır. Kamusal alanda görünürlükleri artan kadınların mahremiyetlerini daha sıkı korumaya başlamaları, kadınların bir

anlamda toplum içinde ulaşılmaz ve dokunulmaz hale gelmesine sebep olmuştur. Bu dönemde yaşanan modernleşme süreci kadınlara alan açmış olmakla birlikte, bu alan katı sınırlarla çevrilmiştir. Kadınlar kendi kimliklerini yeniden tanımlamak zorunda kalırken, aynı zamanda yeni rollerini benimsemek zorunda kalmışlardır [39].

Erken cumhuriyet dönemi modernleşmesinin kadına bakış açısına dair bir başka örnek Falih Rıfkı Atay'ın Hakimiyet-i Milliye'deki bir yazısında karşımıza çıkmaktadır. Atay yazısında yeni Türk toplumunda nasıl bir yeni kadın beklediğini şu ifadelerle belirtmektedir[40]:

> Kadının başlıca işi evidir. Evden artabilen kadındır ki dışarı işi arayabilir. Bir aile için kazanan erkekten, öteki ev mekanizmasını ev kazancına uyduran kadından mürekkep aile ilk isteğimiz budur... Her müessese gibi aile ocağının da manevi ve maddi iki esas unsuru vardır: ahlak ve teknik! Ahlak bütün ailenin malı, teknik bilhassa kadının malıdır. Ahlak ve teknik evin manevi havası, maddi rahatı ve güzelliği demektir...Tanzimat'ın bütün kusurları gibi, iktisadi ve ticari kusurları gibi, içtimai kusurunu da yeni Türk düzeltiyor. Yeni Türk'ün yaptığı Türk evini ve kadınını Asyalılığa doğru geriletmek değil, çünkü bu irticadır, asıl Avrupalılığa doğru, bulvar Avrupa'sına doğru değil, mahalle Avrupa'sına, sahne Avrupa'sına değil, hom Avrupa'sına doğru ilerletiştir. Çünkü Tanzimat Osmanlısıyla yeni Türkün farkı, birinin garp maymunluğu yerine ötekinin tam garplılığı ikame etmiş olmasıdır... (İsmet Paşa Kız Enstitüsü hakkında) Türk evine zevk ve teknik sokarak ona hom rahat ve güzelliğini vermekle kalmayacak, Türk evine tasarruf sokacaktır... Türk evi tasarrufa muhtaçtır, yani kadın bilgisine muhtaçtır. Kadının iş görürlüğü ile görmezliği, bilirliği ile bilmezliği arasındaki fark, saadet ve sefalet farkıdır. Milli politika Türk milletini Avrupa haraçgüzarlığından kurtarmaya çalıştığı gibi, aile politikası da Türk evini çarşı haraç güzarlığından kurtaracaktır.

Örneklerden anlaşılacağı üzere, modernleşme söylemi içinde kadının bireysel özgürlüğü yerine, ev içi işlevselliği merkeze alınmıştır. Bu anlayış, kadını sadece annelik ve ev kadını kimliğine indirgerken, kadının kamusal alanda özgür ve eşit bireyler olarak kimlik kazanmasında ideolojik bir sınır oluşturmuştur. Bu bağlamda

---

[39] Nilüfer Göle, **Modern Mahrem Medeniyet ve Örtünme**, 14. bs. (İstanbul: Metis Yayınları, 2019), 109.

[40] Serpil Sancar, **Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti**, 3. bs. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2014), 116-117.

kadının yurttaşlığı bireysel haklar üzerinden değil, aile içerisinde üstlendiği roller üzerinden tanımlanmıştır. Sonuç olarak, yeni bir anlayış ile kamusal alanda bazı seçkin kadınlara fırsatlar sunan Kemalist modernleşme süreci, geniş kadın kitlelerini modern aile içi rollerle sınırlandırmıştır[41].

Kemalist rejim feminist örgütlenmeyi ve özerk kadın hareketlerini ise bölücü bir etken olarak görmüş ve engellemiştir. Bu dönemde kadın örgütleri, özellikle de Nezihe Muhiddin tarafından kurulan Türk Kadınlar Birliği rejimin birlik anlayışıyla çeliştiği için kapatılmıştır. Rejim her fırsatta güçlü bir toplumun temelinin cinsiyet, sınıf, etnisite veya din esaslı bir bölünmeye izin vermeyen bir yapı olduğunu vurgulamıştır[42].

Bu çerçevede, Türkiye'de erken cumhuriyet dönemindeki modernleşme projesinde kadınların özel bir yeri olduğu kabul edilmelidir. Bununla birlikte, ulus devletin inşası sürecinde kadınlara bir taraftan modernleşme ve Batılılaşmanın taşıyıcısı olma görevi verilirken, diğer taraftan da bu rolün sınırları erkekler tarafından net bir biçimde sınırlandırılmıştır.

2.1.1.1. Türkiye'de Erken Cumhuriyet Döneminde Kadınlara Yönelik Reformlar

Türkiye'de cumhuriyetin ilk yıllarında kadınların toplumsal konumunu şekillendirmeye yönelik olarak çok önemli yenilikler yapılmıştır. Bu yenilikler arasında özellikle hukuki düzenlemeler, eğitim alanındaki yenilikler ve siyasi alanda kadınların temsili gibi konularda önemli adımlar atılmıştır. Bu adımlar ile ülkedeki modernleşme sürecinde merkezi bir konuma yerleştirilen kadınların değişimi üzerinden sosyal dönüşüme yön verilmeye çalışılmıştır.

Örneğin, cumhuriyetin ilk yıllarında hayata geçirilen hukuki reformlar ile yalnızca devletin laik bir yapıya kavuşmasına değil, aynı zamanda kadınların toplumsal konumlarının köklü biçimde dönüşmesine ortam hazırlanmıştır. Bu bağlamda hukuk alanında yapılan düzenlemeler, modernleşme ideolojisinin taşıyıcı unsurlarından biri olarak, kadınların kamusal yaşama dâhil olmasını meşrulaştıran güçlü bir araç işlevi görmüştür. Kadınlar açısından değerlendirildiğinde bu dönemin en kayda değer

[41](Bozdoğan, Kasaba, 1998, 87)

[42] Fabıo Gıomı, "Cinsiyet Korporatizmiyle Baştan Çıkmak: Yugoslavya'da İki Savaş Arası Dönemde Müslüman Kültür Girişimcileri ve Kemalist Türkiye", **Kemalizm Osmanlı Sonrası Dünyada Ulusaşırı Siyaset**, der. Nathalıe Clayer, Fabıo Gıomı, Emmanuel Szurek, çev. Barış Özkul (İstanbul: İletişim Yayınları, 2022): 209.

hukuki adımlarından biri 17 Şubat 1926 tarihinde kabul edilen Türk Medeni Kanunu'dur. 1907 tarihli İsviçre Medeni Kanun'u temel alınarak oluşturulan bu yasa, kadınların birey olarak toplumsal yapıya uyum sağlamasında kritik bir rol oynamıştır[43].

Bu dönemde özellikle Aile Hukuku alanında yapılan düzenlemelerle, geleneksel anlayışla dini kabullere göre şekillenen aile yapısında, köklü bir dönüşüm meydana getirilmiş ve kadınlara daha önceki süreçte sahip olmadıkları haklar verilmiştir. Bu çerçevede kadınlara evlenme ve boşanma hakkı tanınmış, mal edinme, mirastan eşit pay alma gibi haklar yasalar ile güvence altına alınmıştır. Medeni Kanun'un özellikle resmi nikâhı zorunlu hâle getirmesi, çok eşliliği yasaklaması kadın haklarının korunması ve modern aile yapısının kurulması bakımından önemli bir adım olarak değerlendirilmelidir[44].

Türk Medeni Kanunu'nun kabul edilmesi sadece iç hukukta bir dönüşüm değil, benzer şekilde Türkiye'nin uluslararası arenada modern ve çağdaş bir devlet olarak konumlanma çabasının da bir unsuru olmuştur. Avrupa kökenli bir hukuk sisteminin kabul edilmesiyle, cumhuriyet yönetimi Batılı ülkelere modernleşme yönünde kararlı olduğunu ve geleneksel Osmanlı yapılarından uzaklaştığını göstermek istemiştir. Bu bağlamda Medeni Kanun, kadınların hukuki konumlarının birey temelli bir anlayışla tanımlanması bakımından, erken cumhuriyet dönemi reformlarının en kalıcılarından biridir. Ancak kanunun tüm toplumsal katmanlarda eşit düzeyde dönüşüm yaratamadığı, kadın-erkek eşitliğini tam anlamıyla sağlayamadığı da açıktır[45].

Örneğin, Medeni Kanun'un 429. maddesi, kız kaçırma durumları söz konusu olduğunda mağdurun evli ya da bekar olmasına göre farklı cezai yaptırımlar getirmiştir. Türk Medeni Kanunu 433. madde ise, fiilin evlilik ile sonlanması durumunda, kadının rızası gözetilmeksizin failin cezasında indirime gidilmesini mümkün kılar. Bu düzenlemelerde hâkim olan görüş, kadını birey olmak yerine babasına ya da eşine ait bir "mülk" olarak gören, kadının maruz kaldığı davranışların

[43] (Arat, 1997, 65-67)

[44] Emel Doğramacı, **Türkiye'de Kadının Dünü ve Bugünü**, 3. bs. (Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1997), 83-84.

[45]Nermin Abadan Unat, "Toplumsal Değişme ve Türk Kadını", **Türk Toplumunda Kadın**, der. Nermin Abadan-Unat (İstanbul: Araştırma Eğitim Ekin Yayınları, 1982): 14.

şahsi bir hak ihlali olmak yerine, ailesine yönelik bir zarar olarak yorumlayan ataerkil zihniyetin yasal düzlemde sürdüğünü göstermektedir[46].

Medeni Kanun'da olduğu gibi, Türk Ceza Kanunu da bazı hükümleriyle toplumsal cinsiyet eşitliğini ihlal eden düzenlemeler içermektedir. Bu tür hükümler özellikle kadına yönelik şiddet, zina, kaçırma ve fuhuş gibi suçlara ilişkin maddelerde belirginleşmektedir. Örneğin, Ceza Kanunu'nun 434. maddesi, bir kadını kaçıran failin mağdurla evlenmek istemesi durumunda cezanın ertelenmesini mümkün kılmaktadır. Benzer şekilde, 438. madde, cinsel saldırıya uğrayan ya da kaçırılan kadının genelev çalışanı olması hâlinde faile verilecek cezada önemli bir indirim öngörmektedir. Bu şekildeki yasal düzenlemeler, Cumhuriyet'in kadınlara tanımış olduğu medeni haklarla açıkça çelişmektedir[47].

1936 tarihli İş Kanunu, Türk Medeni Kanunu ve Türk Ceza Kanunu gibi, kadınların toplumsal konumlarını belirleyen temel yasal düzenlemeler içerisinde yer almakla birlikte, kadın emeğini koruma amacıyla yapılan bazı maddeleriyle cinsiyet temelli sınırlamalar getirmiştir. Özellikle iş koşulları, çalışma saatleri ve kadınların çalışabileceği işler gibi konularda belirlenen esaslar, kadınları koruma adına, cinsiyete dayalı bir iş bölümü yaklaşımının yasal zeminini meydana getirmiştir. Ancak bu kısıtlamalara rağmen İş Kanunu'nun kabulü, Türkiye'de kadın emeğinin yasal olarak ilk kez tanımlanması açısından önemlidir. Zira bu kanundan öncesinde kadınların çalışma hayatlarını düzenleyen kapsamlı bir yasa mevcut değildi. İş Kanunu ile birlikte kadınlar ilk defa hukuken "işçi" statüsünü elde etmişlerdir[48].

Öte yandan 1936 tarihli İş Kanunu, Uluslararası Çalışma Örgütü'nün kurallarıyla uyum sağlama amacı taşısa da kadınlara dönük bazı düzenlemeleri bu hedefin tam anlamıyla gerçekleşmesini engellemiştir. Örneğin, ILO'nun 1919 yılında kabul ettiği 3 No'lu "Analığın Korunması Sözleşmesi", kadınlara doğum öncesi ve sonrası altı haftalık izin hakkı tanırken, 1936 Türk İş Kanunu bu süreyi üç haftayla sınırlandırmıştır. Bu durumun yanı sıra kanun, kadınların tünel ve kanalizasyon inşaatları, maden ocakları ile kablo döşeme gibi ağır iş kollarında faaliyet göstermesini

---

[46] Berktay, **age**, 53-54.

[47] Unat, **age**, 18-19.

[48] Ayşe Durakbaşa, "Cumhuriyet Döneminde Modern Kadın ve Erkek Kimliklerinin Oluşumu: Kemalist Kadın Kimliği ve "Münevver Erkekler"", **75 Yılda Kadınlar ve Erkekler**, ed. Ayşe Berktay Hacımirzaoğlu (İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1998): 33.

ve her yaştan kadın çalışan için sanayide gece vardiyası usulünü yasaklamıştır. Bu hükümler, kadın işçilerin belirli sektörlerden dışlanmasına sebep olmuş, kadın emeğinin istihdam alanındaki çeşitliliğini sınırlandırarak, iş piyasasında toplumsal cinsiyete dayalı ayrımları pekiştirmiştir[49].

Cumhuriyetin ilk yıllarında toplumsal yapının köklü bir şekilde dönüştürülmesine yön veren en önemli araçlardan biri de eğitim alanındaki inkılaplar olmuştur. Cumhuriyetin eğitim alanındaki en önemli atılımlarından biri 1924 yılında Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile eğitim öğretimde birlik sağlanarak bütün okulların Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlanmasıdır. Bu kanun kız çocuklarının eğitim haklarının yaygınlaşması anlamında önemli bir adım olmuştur. Böylece kız çocukları evlerinden çıkarak kamusal alana dahil olma hakkı elde etmiştir. Bu gelişmeler eşliğinde Türkiye Cumhuriyeti'nde kız çocuklar için eğitim 1923-1933 yılları arasında dikkate değer bir gelişme göstermiştir[50].

Türkiye'de 1927 yılında tüm ortaokullarda karma eğitim modeline geçiş yapılmıştır. Bu dönemde kız çocuklarının örgün eğitime katılımları desteklenmiş, eğitimi modernleştirme çabaları kapsamında kız öğrenciler için teknik eğitim okulları açılmıştır. Örneğin 1927 yılında iki kız teknik okulu varken bu sayı 1938 yılına gelindiğinde 13'e yükselmiştir. Bununla birlikte 1935 yılı verilerine göre kadın nüfusun %90,2 si bu dönemde halen okuma yazma bilmemektedir. Oranın yüksekliği erken cumhuriyet yıllarında kız öğrencilerin örgün eğitime katılmaları konusunda ciddi sıkıntılar olduğunu kanıtlar niteliktedir. Kadınların okuma yazma oranlarındaki bu düşüklük kadınlara yönelik reformların eğitim alanında sınırlı kaldığını gösterir niteliktedir[51].

Erken cumhuriyet yıllarında eğitim alanındaki inkılaplar kadınların toplumsal hayatta görünürlüğünü arttırmış ve sınırlı da olsa kadınların siyasi alanda temsiline bir zemin hazırlamıştır. Tarihsel süreçte kadınların siyasal haklarını kazanma süreçleri küresel ölçekte eş zamanlı olarak gerçekleşmemiştir. Kadınlar oy kullanma hakkını ilk kez 1890'larda ABD'nin Wyoming eyaletinde kazanmışlardır. Avrupa'da ise bu süreç biraz daha uzun soluklu olarak gerçekleşmiştir. Oy kullanabilme süreci İngiltere'de

---

[49] Unat, **age**, 33.

[50] Necla Arat, **Kadın Sorunu**, 2.bs. (İstanbul: Say Yayınları, 1986), 130.

[51] Doğramacı, **age**, 40-44.

1928'de, Fransa'da ise 1944'te gerçekleşmiştir[52]. Batılı ülkelerde kadınların siyasi haklarını kazanmaları şiddetli mücadeleler sonrasında olmuştur. Türkiye'de ise bu süreç modernleşme projesi kapsamında devletin belirlemiş olduğu çizgiler içerisinde gerçekleşmiştir.

1930'da kadınlara ilk kez belediye seçimlerinde oy kullanma hakkı tanınmıştır. Bu girişim Türkiye'de kadınların siyasal haklarını kazanma sürecinin ilk aşaması olarak değerlendirilebilir. 1933 yılında ise Köy Kanunu'nda yapılan değişiklik ile kadınlara muhtar olma ve ihtiyar heyeti meclislerine seçilme hakkı tanınmıştır. Türkiye'de kadınların siyasal haklarına kavuşması Türkiye'deki modernleşme projesinin ideolojik bir simgesi olmuştur. 5 Ağustos 1934'te ise milletvekili seçme ve seçilme hakkı verilmiş ve 1935 yılındaki seçimde 18 kadın milletvekili Türkiye Büyük Millet Meclisi çatısında siyasal hayata dahil olmuştur. Türkiye'de kadınlarla ilgili gerçekleştirilen bu atılımların o yıllarda Avrupa'nın pek çok ülkesinde daha henüz söz konusu olmadığı belirtilmelidir[53].

1935 seçimlerinde TBMM'ne seçilen kadın milletvekilleri, meclisteki vekillerin %4,5'ini oluştumuştur. Bu oran Türkiye'de kadın temsilinin en yüksek olduğu örneklerden birisidir. Erken cumhuriyet modernleşmesinde kadınların parlamentoda yer alması, Latin Alfabesine geçilmesi, kılık kıyafette değişiklik, Medeni Kanunu'nun kabulü gibi Atatürk'ün kişisel öncelikleri arasındaki konulardan biri olmuştur. Atatürk'ün ölümünden sonra kadınların mecliste yer alma oranları daimî surette azalmıştır. 1935 yılında meclise seçilen kadın milletvekilleri, farklı sosyoekonomik kesim, eğitim ve mesleklerden gelmektedir. Örneğin meslek sahibi, üniversite mezunu olan kadın vekiller yanında, okur yazarlığı sınırlı köy kökenli bir kadın da parti yönetimi tarafından aday gösterilmiş ve meclise seçilmiştir. Böylece toplumun her kesiminden kadın parlamentoda temsil edilmiştir[54].

Türkiye'de modernleşme projesi kapsamında erken cumhuriyet yıllarında kadın haklarıyla ilgili girişimler yapılmış olsa da bağımsız kadın örgütlenmelerine veya bu yapılanmaların siyasi oluşumlara dönüşmesine izin verilmemiştir. Örneğin 1923 yılında "Kadınlar Halk Fırkası" adıyla, kadınlar tarafından bir parti kurulmak

[52](Arat, 1996, 75)

[53]Doğramacı, **age**, 138.

[54]Unat, **age**, 245, 260-262.

istendiğinde, modernleşme taraftarı olan cumhuriyet yönetimi kısa bir süre sonra kurulacak olan Halk Fırkası'na olan ilginin bölünebileceği gerekçesi ile bu girişime karşı çıkmıştır. Bir başka örnek ise, 1935 yılında Türk Kadınlar Birliği'nce hazırlanan uluslararası Feminizm Kongresi esnasında gerçekleşmiştir. Türk Kadınlar Birliği bu organizasyon sırasında Nazilerin yönetiminde bulunan Almanya'nın saldırgan tutumu karşısında bir bildiri yayımlayınca, hükümet hızlı bir şekilde Türk Kadınlar Birliği'nin kapatılması kararını almıştır[55]. Bu örnekler modernleşme projesinde kadınlar ile ilgili girişimlerin devlet kontrolüyle yapıldığını açık bir biçimde ortaya koymaktadır.

2.1.2. Türkiye'de Erken Cumhuriyet Dönemi Modernleşme Projesinde Sanayinin Yeri

Ulusal bağımsızlık savaşından sonra Türkiye'de ekonomi politikasının ne olacağı sorusu gündemdeki en önemli konulardan biri olmuştur. Bu dönemde yönetici kadronun ödünsüz bağımsızlık anlayışı, onları ülkede milli bir ekonomi rejimi uygulamaya yöneltmiştir. Milli bir ekonominin oluşabilmesi için ise, yerli bir burjuvazi oluşturulması ve sanayileşmenin sağlanması en elzem unsurlar olarak nitelendirilmiştir[56]. Bu sebeple sanayileşme uygarlığa giden tek yol olarak görülmüş ve uygarlık ile sanayi kavramları aynı şey olarak algılanmıştır[57].

Bir başka deyişle, sanayi alanındaki girişimler cumhuriyet hükümetleri açısından hayati bir önem taşımıştır. Fakat o esnada Osmanlı'dan devralınan endüstri mirası büyük bir hayal kırıklığıdır. Bu konuda siyasi iktidarın duyduğu endişe ve rahatsızlık dönemin Maliye Bakanı Ferit Bey'in şu serzenişlerinden açık bir şekilde anlaşılmaktadır[58]:

> bize en lazım şey… fabrika, gene fabrika [dır]… Türkiye çalışıyor üretiyor, fakat ürünlerinden başkaları yararlanıyor… alın teri dökerek elde ettiğimiz iptidai maddeleri… yok pahasına harice satıyoruz. Sonra yabancılar bu maddelerin şeklini

[55] (Bozdoğan, Kasaba, 1998, 90)

[56] Şevket Pamuk, **Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi**, 5. bs. (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015), 172.

[57] Feroz Ahmad, **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, 18. bs. çev. Yavuz Alogan (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2020), 115.

[58] Yahya S. Tezel, **Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)** (İstanbul: Türkiye iş Bankası Kültür Yayınları, 2015), 172.

değiştirerek bize iade ediyorlar… Kırk kuruşa bir okka yün veriyoruz, aynı yünü bin iki yüz kuruşa bir metre kumaş halinde yalvararak geri alıyoruz.

Bu ifadelerden de anlaşıldığı gibi, 1920'li yıllarda Türkiye'de eldeki mevcut sanayinin durumu kapitalist bir kalkınma hedefi açısından oldukça yetersizdir. Osmanlı Devleti'nin son döneminde İttihatçılar milli bir iktisat anlayışıyla ulusal bir ekonominin geliştirilmesi için çabalasalar da yaşanan ve aralıksız olarak devam eden savaşlar sanayi alanındaki girişimleri ciddi anlamda sekteye uğratmıştır. Bu sebeple fabrikalar çalışamaz hale gelmiş, makine ve mevcut teçhizatlar zarar görmüştür. Dolayısıyla, zaten yetersiz olan sanayi sektörü çok daha olumsuz bir hal almıştır[59].

1920'li yıllarda ülkenin demografik açıdan yaşadığı sıkıntılar da sanayinin genel durumuna olumsuz bir şekilde yansımıştır. Osmanlı Devleti'nde çoğunlukla kentlerde yaşayan ve sanayi alanında faaliyet gösteren gayrimüslimlerin Anadolu'da azalması, ülkedeki sanayi işletmelerinin büyük bir çoğunluğunun ortadan kaybolmasıyla sonuçlanmıştır[60]. Genel olarak değerlendirildiğinde 1920'li yıllarda Türkiye'de ekonomik şartlar, Osmanlı İmparatorluğu'ndan devralınan iktisadi yapının bir devamı niteliğindedir. Bu yapı kısaca dünya piyasası içinden mamul mallar ithal eden, bunun karşılığında tarım ve madencilik ürünleri ihraç eden bir ülke olarak tanımlanabilir[61].

Sonuç olarak, erken cumhuriyet hükümetlerinin sanayi alanındaki mevcut birikimi devlet tarafından işletilen birkaç fabrikadan ibarettir. Cumhuriyet yönetimi endüstrileşme yoluyla yeni bir ulus devlet ve modern bir toplum hayali kursa da ellerindeki ekonomi büyük oranda tarıma dayalıdır. Bu dönemde ülkedeki sanayinin genel durumu hakkında 1913 ve 1915 yıllarında yapılan sanayi sayımları sağlıklı veriler sunmaktadır. Bu veriler incelendiğinde ülkedeki sanayi işletmelerinin %55'inin İstanbul ve çevresinde, %22'sinin İzmir'de ve kalan %23'ünün ise diğer bölgelerde faaliyet gösterdiği anlaşılmaktadır[62].

1913 ve 1915 sanayi sayımları haricinde 1921 yılında TBMM Hükümeti tarafından, Sanayi Umum Müdürlüğü'ne yaptırılan imalat sanayi sayımı da cumhuriyetin ilk yıllarında sanayinin hangi düzeyde faaliyet gösterdiğine ışık tutmaktadır. 1921 sanayi

---

[59] Pamuk, **age,** 176.

[60] Metin Toprak, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi** (Ankara: Kara Harp Okulu Bilgi Toplama ve Yayım Merkezi Yayınları, 1999), 4.

[61] Tezel, **age,** 172.

[62] Toprak, **age,** 8

sayımına göre Türkiye'de işyeri başına ortalama çalışan sayısı iki kişiden oluşmaktadır. Bu rakam ülkedeki mevcut sanayi yapısının daha çok aile emeği ile üretim yapılan küçük üreticilerden ibaret olduğunu ve emek-ücret ilişkisine dayalı bir üretim anlayışının henüz yerleşemediğini açık bir şekilde göstermektedir [63].

1921 sanayi sayımı sonuçlarına göre, ülkede toplam 33.058 sanayi işletmesi mevcuttur. Bunların içinde %61'i tekstil, %16,2'si deri ile ilgili alanlarda faaliyet gösteren işletmelerdir. Söz konusu sayımdan elde edilen diğer verilere göre, işletmelerin tamamında çalışanların toplam sayısı 76. 058'dir. Burada dikkat edilmesi gereken önemli bir nokta, 1921 sanayi sayımının ülkenin işgal altında olduğu olağanüstü bir dönemde yapılmış olmasıdır. Bu durumdan dolayı 1921 sayımının sağlıklı sonuçlar vermediği düşünülebilir. Ancak verileri itibarıyla ülke sanayisine dair genel bir izlenim elde edilebilmesi mümkündür[64].

1921 sanayi sayımı uygulandığı dönemde sadece TBMM hükümetinin denetimi altındaki bölgeleri kapsamaktadır. Sanayinin göreli olarak daha ileri olduğu ve o zaman TBMM'nin kontrolü altında olmayan İstanbul, İzmir, Bursa gibi kentleri kapsamamaktadır. Ancak, 1913-1915 sanayi sayımı da büyük oranda bu bölgeleri kapsamaktadır. Dolayısıyla iki sayımdan elde edilen bulgular bir arada düşünüldüğünde, Anadolu'daki sanayi işletmelerinin daha çok küçük ölçekli olduğu sonucuna ulaşılmaktadır[65].

Söz konusu sanayi sayımları haricinde 1922 yılında Mustafa Kemal'in Sovyet Büyükelçisi Aralov ile yaptığı görüşme de Türkiye'de sanayinin o dönemdeki durumuna açıklık getirecek nitelikte bir değerlendirme olarak kabul edilebilir. Bu görüşmede Mustafa Kemal, ülkedeki iktisadi yapıyı tahlil ederken mevcut sanayinin durumu hakkında şu ifadeleri kullanmıştır[66]:

> Türkiye'de sınıflar yok. Türkiye'de işçi sınıfı yok, çünkü gelişmiş bir sanayi yok. Bizim burjuvazimizi ise henüz burjuva sınıfı haline getirmek gerekiyor. Ticaretimiz çok cılız, çünkü sermayemiz yok. Yabancılar bizi eziyor. Benim amacım, ulusal

---

[63]Ahmet Makal, **Türkiye'de Tek Partili Dönemde Çalışma İlişkileri: 1920-1946** (Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 1999),193-195.

[64]Serkan Tuna, **Türkiye'de Devlet İşletmeciliği ve Sümerbank (1932-1939)** (İstanbul: Derlem Yayınları, 2009), 32.

[65]Makal, **age**, 193-195.

[66] İhsan Keser, **Türkiye'de Siyaset ve Devletçilik** (Ankara: Gündoğan Yayınları, 1993), 67.

> ticareti kalkındırmak, fabrikalar açmak, yeraltı zenginliklerini meydana çıkarmak, Anadolu tacirine yardım etmek, zenginleşmesini sağlamaktır. Bunlar, devletin önünde duran işlerdir. Biz bunları kanunlaştıracağız.

Bu veriler cumhuriyet hükümetlerinin zor şartlar içerisinde yeni bir başlangıç yapmaya çalıştığını göstermektedir. Bu bağlamda yeni devletin iktisadi politikasını belirlemek amacıyla atılan ilk adım 1923 yılında İzmir'de bir ekonomi kongresi toplamak olmuştur. Kongreye çiftçiler, tüccarlar, sanayiciler ve işçiler gibi ülkenin farklı sosyal sınıflarından katılımlar sağlanmış ve 1930'lara kadar olan döneme ekonomik anlamda damgasını vuracak nitelikte önemli kararlar alınmıştır. İzmir İktisat Kongresi'nde yeni devletin kendine has bir ekonomi siyasetinin olması gerektiği tezi yükselmiştir. Bu tezi Mahmut Esat Bozkurt şöyle ifade etmektedir[67]:

> Yeni Türkiye iktisadiyatı mevcut iktisat sistem ve siyasetlerinin hiç birinin aynı olamaz…Ne 'bırakınız geçsinler, bırakınız yapsınlar' mektebinden, ne de sosyalist, komünist, etatist veya himaye mekteplerinden değiliz… yeni bir iktisat mektebimiz vardır. Buna ben 'Yeni Türkiye İktisat Mektebi' diyorum. Yukarıda zikrettiğim mekteplerden hiçbirine mensup olmamakla beraber memleketimizin ihtiyacına göre bunlardan istifade etmeyi de ihmal eylemiyeceğiz. Yeni Türkiye muhtelit bir iktisat sistemi takip etmelidir. İktisadi teşebbüs kısmen devlet ve kısmen teşebbüs-ü şahsî tarafından deruhte edilmelidir.

Nitekim, 1923 yılı itibarıyla GSMH içinde sanayi kesiminin payı sadece %13,2'dir. İstihdam açısından da benzer bir durum söz konusudur. Örneğin, 1924 yılında toplam istihdamın %89,6'sını tarım kesimi, %4,6'sını sanayi kesimi ve %5,5'i hizmetler kesimi oluşturmaktadır[68]. Bu olumsuz tablo içerisinde sanayiyi geliştirmek adına ilk tercih edilen yol yerli sanayinin teşvik edilmesi hususu olmuştur[69]. Bu konuda hükümet öncelikle en aşina oldukları seçenek olan İttihatçıların Milli iktisat okulunun korumacı eğilimlerini tercih etmiş ve devlet destekli milli bir burjuvazi yaratabilmeye dönük çabaları sürdürmüştür[70].

---

[67] Korkut Boratav, **100 Soruda Türkiye'de Devletçilik** (İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1974), 61-62.

[68] Makal, **age**, 195.

[69]Çağlar Keyder, **Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye (1923-1929)**, 2.bs. (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1993), 77.

[70] Korkut Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi 1908-2009**,17.bs. (Ankara: İmge Kitabevi, 2003), 40.

Bu çabaların en somut adımlarından biri ulusal sanayiyi geliştirmek amacıyla milli bir bankacılık sistemi kurmak olmuştur. Kapitalist bir sermaye birikimi sağlayabilmek amacıyla kurulan ilk ulusal banka İş Bankası'dır. 1924 yılında kurulan banka ülkede özel sektörün desteklenmesi ve güçlendirilmesi amacına hizmet etmiş ve adeta 1920'li yılların ekonomi siyasetinin sembolü olmuştur[71]. İş Bankası'nı, 1925 yılında Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası izlemiştir. 633 sayılı kanunla kurulan bu banka daha sonra Türkiye'de ulusal sanayinin bel kemiği olan Sümerbank'a dönüştürülmüştür[72].

Cumhuriyet yönetimi sanayi projelerini finanse edebilecek güçte bir ulusal bankacılık sisteminin dışında ayrıca ülke içinde bütünleşmiş bir iç pazar yaratabilmek amacıyla modern bir ulaşım ağı oluşturmak zorunda kalmıştır. Bu bağlamda 1920'li yıllarda Türkiye'de devletin en kapsamlı ekonomik girişimlerinden biri şimendifer siyaseti olarak adlandırılan demiryolu projesi olmuştur. Bu dönemde demiryolu hattında 7 bin kilometrelik bir ağa ulaşılmış, yılda ortalama olarak 200 kilometre demiryolu yapılmıştır[73].

1920'li yıllarda bankacılık ve ulaşım alanındaki girişimlerle bir alt yapı oluşturulduktan sonra doğrudan devlet desteğiyle milli bir burjuvazi yaratılmaya çalışılmıştır. Milli bir burjuvazi ile ülkenin hızlı bir ekonomik kalkınma içine gireceğine inanılmıştır[74]. Bu inanç temelinde 1930'a kadar olan dönemde özel girişimcilere ağırlık verilen bir ekonomi siyaseti takip edilmiştir[75].

Bu dönemde geniş kapsamlı teşvikler aracılığıyla geliştirilmeye çalışılan ilk sanayi sektörü şeker üretimi olmuştur. 1925 yılında ülkedeki en önemli tüketim maddelerinden biri olan şeker üretimini arttırmak için bir kanun çıkarılmış ve bu alanda yatırım yapmak isteyen özel girişimcilere kolaylıklar sunulmuştur. Bu çabaların sonunda 1926'da Alpullu ve Uşak'ta ülkenin ilk şeker fabrikaları açılmış, bunları 1933'de Eskişehir ve 1934'te Turhal şeker fabrikaları takip etmiştir[76].

---

[71] Pamuk, **age,** 182.

[72] Tezel, **age**, 179.

[73] Pamuk, **age**, 179.

[74] Tezel, **age,** 272.

[75] (Boratav, 1974, 17)

[76] Hüseyin Şahin, **Türkiye Ekonomisi**, 7. bs. (Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları, 2002), 37-38.

Devletin sanayi alanındaki bu destekleri Teşvik-i Sanayi Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle daha kapsamlı bir hal almıştır[77]. 1927 yılında meclisten geçirilen Teşvik-i Sanayi Kanunu ile tekstil, gıda ve çeşitli yapı malzemeleri alanlarında faaliyet gösterecek sanayi işletmelerine bazı kolaylıklar sağlanmıştır. Bu kanun, 1920'lerin özel sektöre dayalı ekonomi modeline uygun olarak yeni devletin zenginlerini yaratma projesinin bir getirisi olarak değerlendirilebilir[78].

Teşvik-i Sanayi Kanunu on beş yıl yürürlükte kalmış ve sanayi üretiminde belli bir artış yaratmıştır[79]. Bununla birlikte, işyerlerindeki motor gücü ya da çalıştırılan işçi sayısı gibi koşullar kanundan çoğunlukla büyük ölçekli işletmelerin yararlanmasına imkân tanımış ve beklenen faydalar sağlanamamıştır[80]. Netice itibarıyla, Teşvik-i Sanayi Kanunu kapsamına giren işletmelerin verimlilik düzeyi ülke ortalamasının üstünde olsa da gelişmiş ülkelerle kıyaslandığında bu oran ortalamanın aşağısında kalmıştır[81].

Türkiye'de 1930'a kadar olan dönemde sanayi faaliyetleri gıda, dokuma, kimya ve madencilik gibi alanlarda yoğunlaşmaktadır. Bu dönemde dokuma sanayi alanındaki işletmeler Feshane, Bakırköy ve Hereke Fabrikaları'dır. Gıda sanayi alanında ilk modern işletme 1925'te Ankara'da açılan Gazi Orman Çiftliği'dir. Kimya sanayi alanında ise 1926'da Ankara'da, Bakırköy'de, Zeytinburnu'nda ve Kartal'da çimento fabrikaları kurulmuştur. Maden sanayi alanında 1924'te Ankara'da Fişek Fabrikası, 1925'te İstanbul'da Türk Mevad-ı Harbiye ve Tenviriye Fabrikası, 1926'da Kayseri'de Tayyare Fabrikası, 1928'de Elmadağ'da Barut ve Dinamit Fabrikası, 1929'da Kırıkkale'de Topçu Mühimmat Fabrikası, 1930'da Kayaş'ta Kapsül ve İmla Fabrikası dönemin diğer işletmeleri olarak sıralanabilir[82].

Sonuç olarak, 1920'li yıllardaki tüm çabalara rağmen sanayileşmede hedeflenen hızlı kalkınma sağlanamamış, hatta ekonominin en az gelişen kesimi sanayi sektörü

---

[77] Tezel, **age,** 272.

[78] Pamuk, **age,** 181.

[79] İlhan Tekeli, Selim İlkin, **Uygulamaya Geçerken Türkiye'de Devletçiliğin Oluşumu** (Ankara: ODTÜ, 1982), 24.

[80] Makal, **age**, 219.

[81] Age, 219-221.

[82] Mehmed Gökhan Polatoğlu, **Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin İlk Planlı Dönem Sanayileşme Faaliyetleri (1934-1938)** (Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2020), 28-32.

olmuştur[83]. 1927 yılında yapılan sanayi sayımı sonuçları ülkede sanayinin arzu edilen ivmeyi yakalayamadığının açık bir kanıtıdır. Bu sayıma göre, ülkedeki toplam işgücü 5.351.215, işgücünün toplam nüfusa oranı ise %39.26'dır. Bu işgücü oranının sektörel dağılımında tarım kesimi %81.63, sanayi kesimi %5.59 olarak hesaplanmıştır[84]. Mevcut durumun yanı sıra 1920'li yılların sonları ile 1930'larda hem ülke içinde hem de dünya ölçeğinde ortaya çıkan bazı gelişmeler, Türkiye'de 1930'lu yıllarda daha farklı bir ekonomi politikası izlenmesine neden olmuştur.

2.1.2.1. 1930'lu Yıllarda Türkiye'de Devletçi Sanayileşme ve İktisadi Devlet Teşekkülleri

1920'li yılların sonunda devletin beklediği sanayileşme hamlesinin özel sektör aracılığıyla gerçekleşemeyeceği net bir şekilde anlaşılmıştır. Özel sektörün yeterince sermayeye sahip olmaması, ülkedeki teknik eleman ve nitelikli işgücü probleminin çözülememesi ve alt yapı eksikliklerinin devam etmesi gibi nedenler sanayileşme hamlelerin önüne geçmiştir[85]. Bu olumsuz ekonomik tabloya 1930 yılında Serbest Fırka muhalefetinin halk üzerinde yarattığı etkiler de eklenince, CHP yönetimi ekonomiyi yeniden masaya yatırmak zorunda kalmıştır[86].

Bu dönem dünya ekonomisi ve özellikle uluslararası sermaye hareketleri açısından da iç açıcı bir süreç değildir. 29 Ekim 1929'da New York borsasında yaşanan ani bir düşüş dünyayı büyük bir ekonomik krize sürüklemiştir. Bu küresel kriz karşısında başta ABD ve Avrupa ülkeleri kapalı bir ekonomi politikasıyla ticari ilişkilerini sınırlandırmıştır[87]. Kapitalizmin tarihinde yaşadığı en büyük bunalım olarak kabul edilen bu buhran, New York Hisse Senedi Borsası'nda fiyat balonları oluşturmuş ve bir süre sonra borsaların arkasından bankalar çöküşe geçmiştir[88].

1929 yılında Wall Street borsasının çökmesiyle başlayan bu olaylar bir domino etkisi yaratarak tüm dünya ekonomilerini sarsmıştır. Krizin etkisiyle ülkeler serbest piyasa sistemini terk ederek korumacı önlemler üzerinden devlet müdahalesini

---

[83] Yakup Kepenek, Nurhan Yentürk, **Türkiye Ekonomisi**, 8.bs. (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1996), 54.

[84] Makal, **age,** 213.

[85] Şahin, **age,** 55-56.

[86] (Boratav, 2003, 63)

[87] Polatoğlu, **age**, 37.

[88] Yalın Alpay, Emre Alkin, **Olaylarla Türkiye Ekonomisi**, 4. bs. (İstanbul: Hümanist Yayınevi, 2020), 43-44.

arttırmışlardır[89]. Uluslararası sermaye hareketlerinin kısıtlanması ve koordinasyonun kesilmesiyle birlikte ticaretin durma noktasına gelmesi özellikle tarım mallarının fiyatlarında düşmelere neden olmuş, dünyadaki pek çok ülke gibi Türkiye de krizin etkilerini hissetmiştir. Bu dönemde Türkiye'de buğday fiyatı 1927 yılında kilo başına 12 kuruş iken, 1932 yılına gelindiğinde 3 kuruşa düşmüştür. Bu sonuçlar 1920'lerin liberal politikalarının sonu olmuş ve Türkiye'de ekonomide içe kapanma dönemi başlamıştır[90].

Genel anlamda 1929 yılı Türkiye için dünyadaki buhranın yansımaları haricinde zorlayıcı etkilere sahip bir dönemdir. Bunun en önemli sebeplerinden biri Lozan Antlaşması'nın Türkiye'ye 1929 yılına kadar sürecek kısıtlayıcı hükümler getirmiş olmasıdır. Türkiye bu hükümler gereği 1929'a dek gümrük tarifelerinde değişiklik yapamamıştır. Ancak 1929 yılında yeni bir gümrük tarifesi uygulanmaya başlamış ve gümrük tarifeleri %13'ten %46'ya yükseltilmiştir. Fakat bu yeni durum tarım ürünleri fiyatlarında düşüşlere neden olduğu gibi, ihracat gelirlerinde azalmalara sebep olmuştur[91].

Bu gelişmeler sonrasında Türkiye bu dönemde yüksek oranda ithalat yapmış ve bu gelişmeler dış ticaret açığında büyük bir artış yaratmıştır[92]. Dış ticarette ortaya çıkan açık Türk parasının dış değerinde bir düşmeye neden olmuştur. Buna bağlı olarak 1930 ve 1931 yıllarında hükümet Türk parasının dış değerini korumak amacıyla ve dış ticareti denetleyebilmek adına bazı kanunlar çıkarmıştır. Hükümete dış ticaret ve kambiyo işlemleri alanında müdahale hakkı tanıyan bu kanunlar, Türkiye'de devletçi politikaya geçişin habercileri olmuştur[93].

Sonuç olarak, ülkedeki ekonomi tartışmaları, dış ticarette yaşanan açığın büyümesi, Türk Lirasının değer kaybetmesi gibi sıkıntılar, dünya buhranı ile birleşince cumhuriyet yönetimi zorunlu olarak yeni bir ekonomi siyaseti arayışı içerisine girmiştir[94]. Bu dönemde ülkede yerli malı kullanımı teşvik edilmiş, 1926'da İzmir'de

---

[89] Mahfi Eğilmez, **Tarihsel Süreç İçinde Dünya Ekonomisi** (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2020), 120-123.

[90] Pamuk, **age,** 185-187.

[91] Age, 192.

[92] Polatoğlu, **age,** 38.

[93] (Boratav, 1974, 125-128)

[94] Tezel, **age,** 214-215.

Yerli Mamulatı Müstehlikler Cemiyeti, 1929'da Ankara'da Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti kurulmuştur. 1929 yılında Atatürk özellikle yerli malından yaptırdığı kıyafetler ile halkın karşısına çıkmıştır[95].

1929 yılında yaşanan bu gelişmeler Türkiye'nin dışa kapandığı ve milli sanayileşme sürecinin devlet eliyle gerçekleştirilmeye çalışıldığı bir dönemi başlatmıştır. Türkiye'nin içinde bulunduğu koşulların bir getirisi olarak koruma duvarları ardında yaygın ve sınai tüketim ürünlerinden oluşan devletçi yatırımlar sanayileşme anlamındaki ilk girişimler olmuştur. 1930-1939 yılları arasında geçen bu dönem Türkiye'de sanayileşmenin ilk yılları olarak çerçevelendirilmektedir. Bu yıllarda izlenen ekonomi siyasetine korumacılık ve devletçilik olmak üzere iki ana belirleyici özellik damgasını vurmuştur[96].

Türkiye'de devletçiliğin ne olduğu meselesi hem uygulandığı dönem içerisinde hem de sonrasında oldukça tartışmalı bir konu olarak kalmıştır. Dönemin bazı aydınları devletçiliği kapitalizm ya da sosyalizm gibi bir sistem olarak değerlendirmiş ve sadece Türkiye için değil bağımsızlığını kazanan tüm ülkeler için bir seçenek olarak yorumlamışlardır. Ancak resmi çevreler ise devletçiliği bir iktisat politikası olarak görüp bu politika sayesinde Türkiye'nin komünizme kaymadan kalkınabileceğini savunmuşlardır. Bununla birlikte resmi çevreler içerisinde iki yaklaşımın öne çıktığını belirtmek gerekir. Bunlardan ilki, devletçiliği kamu çıkarının gerektirdiği her işin devlet tarafından yapılması şeklinde ifade eden ve radikal bir devlet müdahaleciliğini savunanlar, diğeri ise bireylerin yapamadığı işleri devletin yapması şeklinde formüle eden ılımlılardır[97].

Devletçiliğin değişik ideolojileri içerisinde yer alan yaklaşımlardan ilki cumhuriyetin ideolojisini belirleme misyonuyla geliştirdikleri fikirler üzerinden siyasi iktidarı yönlendirmeye çalışan bir grup aydın tarafından savunulmuştur. Kadro dergisi çatısı altında toplanan bu aydınlar arasında Şevket Süreyya Aydemir, Vedat Nedim Tör, İsmail Hüsrev Tökin, Burhan Asaf Belge gibi isimler yer almaktadır. Kadrocular olarak anılan bu gruba göre devletçilik Türkiye'nin içerisinde bulunduğu şartlardan doğan, kapitalizm ve sosyalizme karşı alternatif olarak gelişen bir sistemdir.

---

[95] Polatoğlu, **age,** 38-39.

[96] (Boratav, 2003, 59-71)

[97] (Boratav, 1974, 134)

Kadrocular sınıfsız, ayrıcalıksız ve kaynaşmış bir toplum hayali kurmuşlardır. Bu hedefe ise ancak ve ancak üçüncü bir yol olarak gördükleri devletçilik ile ulaşılabileceğini iddia etmişlerdir. Bir başka deyişle, devletçiliği sadece ekonomik açıdan değil, siyasal ve sosyal açıdan da gerekli bir düzen olarak yorumlamışlardır[98].

Kadrocularla aynı dönemde devletçiliği sistemleştirmeye çalışan isimlerden biri de İktisadi Devletçilik görüşüyle öne çıkan Ahmet Hamdi Başar'dır. Başar, 1930 yılında Serbest Cumhuriyet Fırkasının kapatılmasının ardından Atatürk'ün çıktığı yurt gezisine danışman olarak katılmış, iktisadi devletçilik hakkındaki fikirlerini 1930'ların ekonomi siyasetinin şekillenmesinde önemli bir yeri olan bu gezi esnasında geliştirmiştir. Başar 1929 buhranı üzerinden temellendirdiği görüşlerinde kapitalizme açık bir şekilde karşı çıkmış ve bu konudaki düşüncelerini kendisinin çıkarmış olduğu *Kooperatif* dergisinde ifade etmiştir. Başar da Kadrocular gibi ideolojik çerçevesinde devletin iktisadi girişimlerini öne çıkarmıştır. Fakat Kadrocular devletçiliği toplumun sürekli bir öğesi olarak görürken, Başar devletin iktisadi işlevlerinin geçici bir süre ile sınırlı kalması gerektiğini savunmuştur[99].

İsmet İnönü ise, devletçiliği mutedil bir yaklaşım olarak nitelendirmiştir. Fakat sonrasında mutedil kavramı kullanılmayarak sadece devletçilik denmiştir[100]. Cumhuriyet yönetimi sanayileşme politikası kapsamında 1931 yılında harekete geçmiş ve bu alanda devlet kapitalizmine yönelik çalışmalar başlatılmıştır[101]. Üstelik devletçilik 1935 yılında Cumhuriyet Halk Partisi programına alınarak yeni baştan tanımlanmış, kamu düzeninin ihtiyaç gördüğü hallerde devletin özel sektörün faaliyetlerini denetlemesi devletçiliğin kapsamı içine dahil edilmiştir. 1937 yılında alınan kararla ise anayasa da yapılan bir düzenleme ile devletçilik, Türk devletinin temel özelliklerinden biri olarak kabul edilmiştir[102].

Devletçi sanayileşme politikasında devletin rolü özel girişimcileri cendere içine almak değil, özel sermaye sınıfının üstlenemeyeceği ölçekteki sanayi yatırımlarını gerçekleştirmektir. Atatürk, Türkiye'de devletçiliğin özel sektörü kısıtlamak için

---

[98] Temuçin Faik Ertan, **Atatürk Döneminde Devletçilik-Liberalizm Tartışmaları** (Ankara: Phoenix Yayınevi, 2010), 39-41.

[99] (Tekeli, İlkin, 1982, 80,89)

[100] Makal, **age,** 231-232.

[101] Tezel, **age,** 218-219.

[102] Age, 220.

değil, aksine koruma altına alarak geliştirmek için uygulanan bir politika olduğunu 1935 yılında şu sözlerle ifade etmiştir[103]:

> Türkiye'nin tatbik ettiği devletçilik...sosyalizm nazariyatçılarının ileri sürdükleri fikirlerden ... tercüme edilmiş bir sistem değildir. Bu Türkiye'nin ihtiyaçlarından doğmuş...bir sistemdir. Devletçiliğin...manası şudur: Fertlerin hususi teşebbüslerini esas tutmak, fakat büyük bir milletin ve geniş bir memleketin bütün ihtiyaçlarını ve birçok şey yapılmadığını göz önünde tutarak, memleketin iktisadiyatını devletin eline almak...Devlet... hususi teşebbüslerle yapılmamış olan şeyleri bir an evvel yapmak istedi.

1930'lu yıllarda Türkiye'de farklı devletçilik anlayışları ortaya çıktığı gibi, bu tartışmalar farklı içerikli plan önerilerini de beraberinde getirmiştir. Bu dönemde Türkiye'de plan fikrinin öne çıkmasında 1929 krizinin yanı sıra Sovyetler Birliği'ndeki planlama deneyiminin başarısı da önemli bir rol oynamıştır. Sovyetler Birliği'nin kapitalist dünyayı derinden sarsan kriz karşısında dışarıya kapalı bir ekonomi siyaseti ile buhranın olumsuz etkilerinden kendini korumayı başarması ve 1929 yılı itibarıyla planlı bir kalkınma dönemi içine girmesi Türkiye'de yeni bir ekonomi modeli arayışı içindeki siyasi iktidarın dikkatini çekmiştir[104].

1930 yılının sonlarında yerinde incelemeler yapılması için öncelikle Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Aras başkanlığında uzman bir heyet Moskova'ya gönderilmiştir. Daha sonra Sovyetler Birliği'ne ikinci ziyaret 25 Nisan-10 Mayıs 1932 tarihleri arasında bizzat Başvekil İsmet İnönü başkanlığında bir heyet tarafından gerçekleştirilmiştir. Türk heyeti bu gezi sırasında çeşitli kurum ve fabrikalarda incelemelerde bulunmuş, aynı zamanda Moskova yönetimi ile makine alımı için faizsiz olarak 20 yıllığına 16 milyon liralık bir kredi alımı üzerine anlaşmıştır[105].

Bu gelişmelere bağlı olarak Türkiye'de 1932 yılında devletçi uygulamalar başlamıştır. Bu dönemden itibaren devlet yatırımcı, işletmeci ve denetleyici olarak ekonomik hayatın işleyişine büyük oranda hâkim olmuştur. Devletçi uygulamaların en belirleyici tarafı tarım dışındaki alanlarda ortaya çıkmış olmasıdır. Sanayi ve madencilik alanlarında devlet işletmeleri yatırımların ve üretimin büyük bir kısmının

---

[103] Age, 293.

[104](Boratav, 2006, 143-144)

[105] (Tekeli, İlkin, 1982, 138-141)

gerçekleştirildiği kesim olmuştur. Devletin bu alanlardaki faaliyetleri 1934 yılından itibaren Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı kapsamında uygulamaya konulmuştur. Söz konusu bu plan Sovyetler Birliği'nden sonra dünyadaki ilk planlama deneyimlerinden biridir[106].

Ülkedeki sanayileşme hedeflerine ulaşmak için hükümet önce Türkiye Sanayi ve Maadin Bankasını kaldırmıştır. Bankanın işletmecilik görevi 3 Temmuz 1932 tarihinde çıkarılan 2058 sayılı kanunla Devlet Sanayi Ofisi'ne verilmiştir. 7 Temmuz 1932 tarihinde çıkarılan 2064 sayılı kanunla ise Türkiye Sanayi ve Kredi Bankası kurulmuş, bankacılık görevleri yeni kurulan bankaya devredilmiştir. Daha sonra alınan yeni bir kararla, 3 Haziran 1933'te 2262 sayılı Sümerbank Kanunu çıkarılmış ve bu iki kuruluşun yerine Sümerbank kurulmuştur[107].

Sümerbank; Devlet Sanayi Ofisi'nden devraldığı işletmeleri ve özel sanayi işletmelerindeki devlet iştiraklerini yönetmek, yeni kurulacak ya da genişletilmesi düşünülen işletmelere maddi destek sağlamak, yeni kurulan sanayi işletmelerinin tüm banka ile ilgili işlemlerini yürütmek, kredi imkânı tanımak ve sanayi işletmelerine teknik eğitim alanında hizmetler vermek gibi yetkilerle görevlendirilmiştir[108].

Bu dönemde Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı çerçevesinde planlanan sanayi yatırımlarının önemli bir kısmı Sümerbank tarafından yapılmıştır. Daha önceki dönemde birçok malın devlet tekeline alınması ile devlet ekonomik atılımlarını finanse edebilecek birikimi sağladığı için 1935 yılından itibaren Sümerbank aracılığıyla ülkenin farklı köşelerinde pek çok sanayi işletmesi kurulmuştur[109]. Sümerbank'ın kurulmasından sonra 17 Nisan 1934'te I. Beş Yıllık Sanayi Planı uygulamaya konulmuştur[110].

Bu dönemde devletçi sanayileşme siyasetinin en önemli hedeflerinden birisi, ithal edilen malların ülke içinde üretimini gerçekleştirebilmektir. Planın önceliği ithal malların yerli üretime dayandırılması, yatırım malları yerine temel tüketim ve ara

---

[106] (Boratav, 2003, 68-72)

[107] Makal, **age,** 239-240.

[108](Boratav, 2006, 264-265)

[109] Makal, **age**, 240.

[110](Boratav, 2006, 158-159)

malları üretimine ağırlık verilmesidir[111]. Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı kapsamında, özellikle ithalatın yerli üretimle ikame edilmesinin olanakları mal grupları özelinde tek tek ele alınmış ve bazı endüstrilerin geliştirilmesine odaklanılmıştır. Bunlar arasında pamuklu ve yünlü mensucat, karton ve kâğıt ile demir-çelik sektörleri yer almaktadır[112].

Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı kapsamında kurulması tasarlanan sanayi sektörleri şöyle belirlenmiştir: Mensucat Sanayi: Pamuk, yün, kendir; Maadin Sanayi: Demir, kömür, bakır, sömikok kömürü; Selüloz Sanayi: Selüloz-kâğıt ve karton, suni ipek; Seramik Sanayi: Cam, şişe ve porselen; Kimya Sanayi: Klor, süper fosfat, zaç yağı, sudkostik[113]. Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı, döneminin tüm maddi yetersizliklerine karşın uygulanabilmiştir. Planda kurulması düşünülen fabrikaların hammadde kaynaklarına yakın olmasına özellikle dikkat edilmiş ve işletmelerin bölgesel dağılımına özen gösterilmiştir. 1936'dan sonra İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı hazırlansa da II. Dünya Savaşı sebebiyle bu plan uygulanamamıştır[114].

Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı kapsamında kurulan devlet fabrikaları ülkenin farklı farklı bölgelerinde kurulmuş böylece sanayileşme ile artacak refah düzeyinin tüm ülkeye yayılmasına çalışılmıştır[115]. Devletçi sanayileşme politikası ile devlet yatırımcı rolünü genişletmiş, sanayileşme hedefine ulaşabilmenin bir aracı olarak İktisadi Devlet Teşekkülleri kurulmuştur. Türkiye'de İktisadi Devlet Teşekkülleri devletçi sanayileşme modelinin hedefleri doğrultusunda faydalanılan önemli bir araç olmuştur[116]. Güneydoğu Anadolu bölgesi dışında her bölgede bir fabrika kurulmuştur. Fabrikaların kurulduğu yerler yabancı uzmanların raporları, ülkenin sosyo-ekonomik şartları, askeri önlemler ve bölgeler arası denge gibi kriterler göz ardı edilmeden belirlenmiştir[117].

---

[111] Makal, **age**, 238-239.

[112] Tezel, **age,** 351.

[113] Ulaş Kipal, Özgür Uyanık, **Türkiye Milli İktisat Tarihi (Devletçilik)** (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2001), 123-125.

[114] Kepenek, **age**, 60-63.

[115] Polatoğlu, **age,** 93-95.

[116] Makal, **age,** 236.

[117] Tuna, **age**, 220-221.

Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı ile gerçekleştirilmeye çalışılan sanayileşme hamlesi 13 Ağustos 1934'te Bakırköy Bez Fabrikası'nın yenilenerek yeniden faaliyete geçirilmesiyle başlamıştır. Ardından yine dokuma sanayi kapsamında 16 Eylül 1935'te Kayseri Dokuma Fabrikası, 4 Nisan 1937'de Ereğli Bez Fabrikası, 9 Ekim 1937'de Nazilli Basma Fabrikası, 2 Şubat 1938'de Bursa Merinos Fabrikası, 14 Aralık 1939'da Malatya Bez ve İplik Fabrikası kurulmuştur. Selüloz sanayi alanında 6 Kasım 1936'da İzmit Kâğıt Fabrikası, 1 Şubat 1938'de Gemlik Suniipek Fabrikası, Seramik sanayi alanında 29 Kasım 1935'te Paşabahçe Şişe ve Cam Fabrikası, madencilik alanında 25 Ağustos 1935'te Keçiborlu Kükürt Fabrikası, kimya sanayi alanında Mayıs 1935'te Isparta Gülyağı Fabrikası, 10 Aralık 1935'te Zonguldak Sömikok-Antrasit Fabrikası, Haziran 1939'da Karabük Demir ve Çelik Fabrikası Sümerbank tarafından kurulmuştur[118].

1930'larda devletçi sanayileşme uygulamalarının en önemli sonucu iktisadi yaşamda devletin ağırlığının artması olmuştur. Bu dönemde, toplam sanayi kuruluşları içerisinde devlete ait olanların payı sürekli olarak artış kaydetmiştir. Örneğin, 1932 yılında Teşvik-i Sanayi Kanunu kapsamına giren kuruluşlar içerisinde devlete ait kuruluşların payı %2,1 iken, aynı oran 1939 yılında %9,7'ye çıkmıştır. Devletçi sanayileşme modeli ekonomik katkıları açısından değerlendirildiğinde, dönemin başlarında sanayinin GSMH içindeki payı %11,4 iken, yıllar içindeki artış sonrasında bu oran %19'a kadar yükselmiştir. Bu oranlara bakarak devletçi sanayileşme modeli ile sanayileşmede hızlı bir yapısal değişikliğin sağlandığını söylemek mümkündür[119].

Devletçi sanayileşmenin toplumsal anlamda yarattığı etkiler ise İktisadi Devlet Teşekkülleri üzerinden takip edilebilmektedir. Devletçi sanayileşme modelinin uygulayıcısı olarak bu işletmeler ekonomik faaliyetlerinin yanında ülkenin sosyal gelişimine katkı sağlamıştır[120]. İşçilerin rahat ve sağlıklı ortamlarda yaşamlarını sürdürmeleri için fabrika yakınında kurulan düşük kiralı konutlar, hamam, ilkokul, spor alanları, tıbbi imkanlar, parasız olarak sağlanan ekmek, yemek ve kıyafet olanakları özellikle 1940'lı yıllarda küçümsenemeyecek bir değerdedir[121].

---

[118] Polatoğlu, **age**, 94-96.

[119] Makal, **age**, 244.

[120] Ahmet Makal, **Ameleden İşçiye**, 3.bs. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2015), 116.

[121] Polatoğlu, **age**, 101-103.

Devletçi dönemde bunlara ek olarak eğitim, hukuk, sağlık gibi birçok alanda da yeni düzenlemeler yapılmıştır. Sonuç olarak ülkenin pek çok yerinde istihdam olanakları artmış, Türkiye'de modern anlamda bir işçi sınıfının oluşumu için önemli bir zemin oluşmuştur. İktisadi Devlet Teşekkülleri aynı zamanda kadınların ekonomik hayata katılımı ve ekonomik özgürlüğünü sağlaması gibi konularda önemli kazanımlar ortaya çıkarmıştır[122]. Bu çerçevede, devletçi sanayileşme girişimleri etkileri sadece o anda değil sonraki zamanlarda da gözlemlenebilecek olan sosyal bir birikim sürecini başlatmıştır.

2.1.2.2. 1930'lu Yıllarda İzmit

İzmit'in bir sanayi kentine dönüşmesinde kâğıt fabrikasının çok önemli bir rolü bulunmaktadır. Kâğıt fabrikasının kurulduğu 1930'lu yıllarda İzmit 14.000 nüfuslu oldukça mütavazı bir kent görünümündedir. Bu dönemde kentte su evlere eşeklere yüklenen fıçılarla taşınmakta, mangal kömürüyle çalışan gazojen motorunun, dinamoyu çevirmesiyle kente elektrik verilmektedir[123].

Kâğıt fabrikasının temeli 1934 yılında atılmış, fabrika 1936 yılında faaliyetlerine başlamıştır. Bu tarihten itibaren kent nüfusu ciddi bir artış kaydetmiştir. 1927 yılında nüfus 15.215 iken, 1935'te 18.693'e, 1940'da 29.120, 1945'te 28.352, 1950'de ise 35.612'ye yükselmiştir. Nüfus verilerinden 1935 ile 1950 yılları arasındaki dönemde yaşanan nüfus artışının kâğıt fabrikasının açılması ile igili olduğu çok net anlaşılmaktadır. Nitekim, 1927 yılındaki nüfus sayısı 1950'ye gelindiğinde iki kat artmıştır[124].

SEKA Postası'nda yayımlanan bir yazıda kentin 1930'lu yıllardaki hali şu şekilde tasvir edilmektedir[125]:

> 32 yıl önce İzmit, küçük bakımsız bir büyükçe köydü. Sultan Aziz'in yaptırdığı Av köşkü, Abdülhamid'in saat kulesi ve Portakal Hafız'ın ahşap sarayı, bu şehrin bakıla bakıla doyulmaz 'süslerini' teşkil ederdi. Sultan Orhan devrinden devrolunma Arnavud kaldırımları yanında, şehrin imar haraketini, (Mutasarrıf Sırrı

[122] (Makal, 1999, 255-258)

[123] Kocabaşoğlu ve diğ., **age**, s.68.

[124] Kemal Ahmet Aru, "İzmit Şehri İmar Planı", **Arkitekt Dergisi**, s. 9 (1953): 215.

[125] "Gelip de Görseler Diyorum", **SEKA Postası**, 1 Şubat 1965, 3.

Paşa'nın) diktirdiği demiryolu caddesinin göklere boy salan çınarları teşkil ederdi. 10 bin 12 bin nüfusluk bir Anadolu kasabası.

Gazetede ifade edildiği gibi, 1930'lu yıllarda İzmit küçük bir taşra kent görünümündedir. Ancak kâğıt fabrikası kurulduktan sonra bu görünüm ilerleyen zamanlarda büyük bir hızla değişerek gerek nüfus yapısı gerekse işçi sayıları ile İzmit bir sanayi ve işçi kentine dönüşmüştür. Bunun en önemli nedeni kâğıt fabrikasının ardından kentte pek çok yeni sanayi işletmesinin açılmasıdır. Bu bağlamda kentin modernleşme sürecindeki değişiminde SEKA fabrikası öncü bir işletme olmuştur.

2.1.2.3. İlk Ulusal Kâğıt Fabrikasının Kuruluşu

Osmanlı'dan Cumhuriyet dönemine değin kâğıt üretiminde gelinen nokta değerlendirildiğinde, Beykoz Hünkâr İskelesi Kâğıthanesi'nin 1830'da kapanması ve sonrasında Beykoz Hamidiye Kâğıt Fabrikası'nın 1893'de altı ay süreli üretimi haricinde 1930'lara kadar Türkiye'de kâğıt üretimi yapılamamış kâğıt ihtiyacı ithalat yoluyla giderilmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında basının canlanması ve yayınevlerinin çoğalmasıyla birlikte kâğıt tüketimi artmış ve dolayısıyla kâğıt ithalatı da artmıştır. Döviz sıkıntısının da beraberinde gelmesiyle birlikte bu dönemde kâğıt ithalatı ülke açısından ciddi bir sorun oluşturmuştur. Bu süreçte başta Almanya, Avusturya, Belçika, Hollanda, İtalya ve Fransa gibi kâğıt ithalatı yapan ülkelere ciddi miktarda döviz ödemesi yapılmıştır[126].

1930'lu yılların başında kâğıt ve karton işletmeleri kapsamında İstanbul Balat'taki günde 10 ton üretim kapasitesine ulaşabilen fabrika haricinde diğer kâğıt işletmelerinin tamamı ithal edilen kâğıtları işlemekteydi. Kâğıt sanayinin durumu Osmanlı döneminden pek farklı bir görüntü içermemekteydi. 1930'ların başında Teşvik-i Sanayi Kanunu'ndan faydalanan 1473 işletmeden yalnızca 41'i kâğıt ve karton sanayi alanında faaliyet göstermekteydi. Teşvikten faydalanan 41 işletmede toplam 1345 kişi çalışmakta, işletme başına ortalama olarak 33 işçi düşmekte idi. 1217 işçinin istihdam edildiği bu işletmelerde çocuk işçiler de bulunmaktadır. İşçiler arasında 37 erkek ve 13 kız olmak üzere 50 işçinin 14 yaşından küçük olduğu

[126] (Dölen, 2015, 319-320)

belirtilmelidir. İstihdam edilenler arasında 14 yaşından büyük olmak üzere 112 kadın işçi de bulunmaktaydı[127].

Ülkede kâğıt üretimi konusunda yaşanan sıkıntılar 1920'li yılların sonunda yerli kâğıt üretimi fikrini yükselişe geçirmiştir. Bu tartışmalar sonrasında Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı kapsamı içerisine kâğıt üretimi de dahil edilmiş ve ülke içinde ulusal bir kâğıt sanayi kurma yolunda adım atılmıştır. Bu adımın atılması konusunda en önemli isimlerden birisi Türkiye'nin ilk kâğıt mühendisi Mehmet Ali Kâğıtçı'dır. 1922 yılında Darülfünun Fen Fakültesi'nden kimyager olarak mezun olan Kâğıtçı önce Almanya'da selüloz ve kâğıt fabrikalarında çalışmış, ardından Fransa'da Grenoble Üniversitesi Fen Fakültesi Kâğıt Mühendisliği bölümünü 22 uluslararası öğrenci arasında birincilikle bitirmiştir[128].

Yüksek kâğıt mühendisi olarak Türkiye'ye dönen Kâğıtçı önce *Vakit* gazetesinde ülke içinde kâğıt sanayisinin kurulması yönünde yazdığı makaleleriyle yerli kâğıt üretimi konusuna dikkat çekmiştir. Kâğıtçı'nın bu girişimleri bir süre sonra başarılı olmuş ve kendisinden sanayi planında yer alacak olan kâğıtçılık hakkında bir rapor hazırlanması istenmiştir[129]. Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı kapsamında Selüloz ve Kaat başlığı altında hazırlanan raporlar Mehmet Ali Kâğıtçı'nın kaleminden çıkmıştır. 1933 yılında hazırlanan söz konusu raporda ülkedeki kâğıt tüketimi yıllık olarak ortalama 21.525 ton olarak saptanmış ve kâğıt fabrikasının ilk safhada ülke ihtiyacının yarısını sağlayabileceği belirtilmiştir. Raporda, kâğıt ve kâğıdın maddeleri olan selüloz, ağaç hamuru ve eski kâğıtların ülke içinden temin edileceği, az sayıda kimyasal madde ithalatıyla fabrikanın işletilebileceği ise özellikle vurgulanmıştır[130].

Mehmet Ali Kâğıtçı, 1934 yılında İzmit Kâğıt ve Karton Fabrikası Müdürlüğü göreviyle Sümerbank'a geçmiş, 14 Ağustos 1934'te de Kocaeli'de I. Kâğıt Fabrikası'nın temeli atılmıştır. Fabrika inşaat ve montaj işleri tamamlandıktan sonra açılmış, 18 Nisan 1936 tarihinde ülkedeki ilk yerli kâğıt üretilmiştir. Fabrika açıldıktan sonra önce deneme üretimleri yapılmış, 6 Kasım 1936'da ise İktisat Vekili Celal Bayar tarafından resmen açılmıştır. Aynı gün II. Kâğıt Fabrikası'nın temeli de atılmış, fakat

---

[127] Turgay, **age,** 64-65.

[128] Kocabaşoğlu ve diğ., **age**, 141.

[129] Age, 47,51.

[130]Turgay, **age**, 75.

İkinci Dünya Savaşı nedeniyle inşaat ve montaj işleri geciken ikinci fabrika ancak 1944'te üretime geçebilmiştir[131].

Fabrikanın temel atma töreninde hafriyatında Nikomedia dönemine ait tarihi eserler bulunmuştur. Bu eserler arasında mermer bronz heykeller, şamdanlar, testiler, teraziler, bıçaklar, meşrubat ve ıtriyat (parfüm) kapları, çeşme, hamam, çarşı ve pazar harabeleri, tiyatro düzeneği, bronz ve altın paralar, temel kazıkları, su mecraları, döşeme taşları, mozaikler, ziynet eşyaları, yüzükler, madalyonlar, cam su bardakları yer almaktadır. Kazılar esnasında hafriyatta meşe kazıkları bulunmuş, Nikomedya kentinin surlarının, zemin suyu seviyesinin altına çakılan meşe kazıkları üzerine tutturulduğu anlaşılmıştır. Sonrasında fabrikanın türbin temelleri aynı yöntemle betonarme kazıklar üzerine yerleştirilmiştir[132].

İzmit Kâğıt Fabrikası ismiyle kurulan fabrika öncelikle biri karton diğeri yazı ve baskı kâğıdı üreten, yıllık toplam üretim kapasitesi 11000 tonluk iki kâğıt makinesinden oluşmuştur. Fabrikanın kuruluş aşamalarında kâğıt ithalatından kurtulmak için kâğıt sanayi ve selüloz sanayinin beraber kurulması düşünülmüştür. Bununla birlikte uygulama aşamasında öncelikle deneyim kazanılması yönünde bir karar alınmış ve sadece kâğıt fabrikası ile üretime başlanmıştır. İlk yerli kâğıdın üretilmesi İzmit'te büyük bir coşku ile karşılanmıştır. O gün kentte yaşanan gelişmeleri fabrikanın ilk kadın işçilerinden Bedriye Gökdeniz şu ifadelerle dile getirmiştir[133]: "İzmit'in her köşesi bayram yerine dönmüştü. Şimdiki merkez laboratuvarının bulunduğu yer karınca gibi insan doluydu. Tek kelimeyle söyleyeyim bütün İzmit oradaydı. Çıkan kâğıdı görmek için yarışıyorlardı. Diyebilirim. Kâğıt bobinleri faytonlara yüklenmişti; işçiler ve halkla birlikte şehir geziliyordu o gün".

Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı kapsamında kurulan kâğıt fabrikası 1938 yılında çıkarılan bir kanunla Sümerbank'ın teşekkül, ona bağlı işletmelerin de müessese olarak tanımlanmasıyla beraber, Kâğıt ve Karton Fabrikası adı yerine, Sümerbank Selüloz Sanayi Müessesesi adını almıştır[134]. Yeni bir unvan ve yeni bir hukuki temel kazanan kâğıt fabrikasında ilerleyen dönemde ek olarak odun hamuru üreten Mihaniki

---

[131](Dölen, 2015, 86-90)

[132]"Fabrikanın Temel Hafriyatında Bulunan Tarihi Eserler", **SEKA Postası**, 15 Nisan1961, 4.

[133] Turgay, **age**, 79-83.

[134]"SEKA'da Geçmiş Senelerin Mühim Tarihleri", **SEKA Postası**, 1 Mayıs 1959, 3.

Hamur Fabrikası, Kaolin Fabrikası, selüloz üretimi için Paçavra Selülozu Fabrikası ile Saman Selülozu Fabrikası, Odun Selülozu Fabrikası ile ülkenin ilk elektrokimya tesisi olan Klor ve Alkali Fabrikası açılmıştır. Yıllar içinde fabrika daha da büyümüş ve Selüloz Basımevi, Tamir Atölyesi, Laboratuvar, iki deniz iskelesi, 300 hektarlık bir kavak ormanı ile Fidanlık ve Orman İşletmesi ile büyük bir müessese ortaya çıkmıştır[135].

2.1.2.3.1. Sicil Dosyaları Üzerinden Kâğıt Fabrikasında Erken Cumhuriyet Yıllarında Kadın İstihdamı

Türkiye'de tarihsel bağlamda kadınların çalışma hayatına katılım süreci iktisadi ve ideolojik etkiler ışığında bir gelişme seyri takip etmiştir. 19. Yüzyılın ortalarına değin üretim süreçleri daha çok erkeklerin hâkimiyetinde kalmış, kadınlar ise yalnızca annelik görevi, ev içi roller ve tarımsal faaliyetlerle sınırlandırılmışlardır. Bu anlayış zaman içerisinde toplumsal cinsiyet temelli bir iş bölümü yaratmıştır. Ancak bu yapı 20. yüzyıl sonlarına doğru değişmeye başlamıştır. Tarımsal üretimden piyasa ekonomisine geçişle birlikte yavaş yavaş çalışma hayatında kadınların rolleri yeniden şekillenmeye başlamıştır. Ekonomik yapı haricinde uzun savaş yılları nedeniyle erkek nüfusta yaşanan azalmalar da kadınların çalışma hayatına dahil olmasına etki etmiştir. Bu değişime toplumun bazı kesimlerinden tepkiler gelse de kadınlar çalışma hayatının bir parçası olmuştur. Cumhuriyetin ilk yıllarında hukuksal haklarla donanan kadınlar anne ve eş rolleriyle birlikte üretime katılan bireyler olarak yer almışlardır[136].

Toplumları dönüştüren en önemli dinamiklerden biri olarak sanayileşme, kadınların aile içindeki ve toplumdaki yerini de değiştirmiştir. Sanayileşme girişimleri kapsamında toplumsal cinsiyet rolleri yeniden şekillenmiştir[137]. Bu anlamda Türkiye'de 1930'lara damgasını vuran İktisadi Devlet Teşekkülleri, kadınların çalışma ve sosyal hayat içerisinde yer alabilmeleri konusunda önemli bir rol oynamıştır. İktisadi Devlet Teşekkülleri ile kadın istihdamında artışlar kaydedilmiştir. Örneğin, Sümerbank'a bağlı fabrikalarda 1933 yılı sonunda 500 kadın işçi istihdam edilirken, 1943 yılı ortalarına gelindiğinde kadın işçilerin sayısı 6000'e yükselmiştir. Bu rakamlar Sümerbank'ta on yıl içerisinde toplam işçiler arasında kadınların oranının %16,66'dan %28,57'ye çıktığını göstermektedir. Bu oranın içine kız çocukları da dahil

[135](Dölen, 2015, 86-92)

[136] Unat, **age**, 138-140

[137] (Arat, 1994, 50-51)

edildiğinde rakam daha da büyümektedir. Türkiye'de İktisadi Devlet Teşekkülleri kadın istihdamı açısından sayısal boyutların ötesinde sunmuş olduğu sosyo-ekonomik ve kültürel imkânlar sebebiyle de öne çıkmaktadır. Bu fabrikalarda çalışan kadınlar, daha yüksek ücretler ve sosyal imkânlar sebebiyle, özel sektördeki kadınlardan daha iyi şartlarda çalışma ve yaşama imkânına sahip olmuşlardır[138].

Bir İktisadi Devlet Teşekkülü örneği olarak SEKA fabrikası kurulduğu andan itibaren kadınlara istihdam yaratan bir işletme olmuştur. Bununla birlikte SEKA fabrikası, Türkiye'deki İktisadi Devlet Teşekkülleri arasında kadın işçi sayılarının, erkek işçilere oranla daha az olduğu işletmelerden birisidir. Örneğin, 1943 yılında kâğıt fabrikasında 700 erkek işçiye karşılık, yalnızca 100 kadın işçi çalışmıştır. 1945 yılına gelindiğinde ise kadın işçilerin sayısı 232'ye yükselmiştir[139]. Bu artışın en önemli sebebi, İkinci Dünya Savaşı yıllarında kadın istihdamının öne çıkmasıdır. Fakat savaştan sonra fabrikadaki kadın işgücü oranında ciddi bir düşüş yaşanmıştır. 1944 yılında kâğıt fabrikasındaki kadın işçi oranı %20 iken, savaşın sona ermesi ve erkeklerin işgücüne geri dönmesiyle beraber, bu oran 1946 yılı itibarıyla %12'ye düşmüştür[140].

Bu dönemde fabrikada işçi olarak çalışanların %88'i erkeklerden oluşmaktadır. Erkek işçilerin oranı, fabrikanın kadın işgücü sorununu, ne kadar kritik düzeyde yaşadığını göstermektedir.1950'li yıllara kadar olan dönemde fabrikadaki kadın işçi sayılarının az olmasının nedenleri üzerinde birkaç etkenden bahsedilebilir. Bunlardan ilki, fabrikada kadın işçilere erkek işçilerden daha az ücretler ödenmesidir. Bu dönemde kâğıt fabrikasında kadın ve çocuk işçilere Sümerbank'ın belirlemiş olduğu asgari saat ücretlerinin altında ödemeler yapılmıştır[141].

Araştırmamız esnasında incelemiş olduğumuz bu dönemi kapsayan ve fabrikadaki masura dairesinde çalışan kadın ve erkek işçilere ait sicil kartları da bu iddiayı destekler niteliktedir. Bu durum, fabrikada kadın işçilere istihdam sağlanmış olsa da ücret politikasındaki cinsiyet ayrımcılığının, kadın işgücünün devamlılığı konusunda verdiği zararı ortaya koymaktadır[142].

---

[138] Ahmet Makal, "Türkiye'de Erken Cumhuriyet Döneminde Kadın Emeği", **Çalışma ve Toplum**, s.2 (2010): 26-27.

[139] Kocabaşoğlu ve diğ., **age**, 147.

[140] Turgay, **age**, 96.

[141] Kocabaşoğlu ve diğ., **age**, 185.

[142] İşçi Sicil Dosyaları, SEKA Fabrikası Arşivi.

Kadın işçilere daha az ücretler ödenmesi fabrika açısından ciddi bir kadın işçi devri ile sonuçlanmıştır. 1942 yılında fabrikadaki işçi devir oranları hakkında hazırlanan bir rapor bu durumu açıkça ortaya koymaktadır. Söz konusu raporda, kâğıt fabrikasındaki birimlerde işten ayrılanların sayısı detaylı bir şekilde sunulmaktadır. Rapora göre en çok işten ayrılanlar ikmal ve tefrik salonunda çalışanlardır. Bu birimler fabrikada genel olarak kadınların çalışma alanlarıdır. Raporda belirtildiğine göre, tefrik salonundan ayrılan işçilerin en çok öne sürdüğü gerekçe ücret azlığıdır[143].

Bu dönemde ülkede genel anlamda sanayi alanunda bir işgücü devri meselesi yaşandığını da belirtmek gerekir. İşçi devri, işçilerin çalışma hayatında süreklilik arz etmemesinden kaynaklanan ciddi bir sorundur. O yıllarda bu problemin en önemli sebebi, işçilerin tarımsal kökleriyle olan bağlarını tam anlamıyla koparmamalarıdır. Bu sorun kalifiye bir sanayi işçisi modeli yerine, köylü-işçi modeline dayalı bir işçi kitlesi ortaya çıkarmıştır. Bu dönemde İktisadi Devlet Teşekküllerindeki sosyal imkanların henüz yetersiz olmasının işçileri fabrikalara bağlayamadığı anlaşılmaktadır. İşçi devri meselesinin kâğıt fabrikasındaki etkilerini göstermesi açısından şu rakamlar önemli bir örnek teşkil etmektedir. 1947 yılında SEKA fabrikasında on yılın üzerinde çalışanların oranı %7, beş yıldan az çalışanların oranı ise %83'tür[144].

1942 yılında hazırlanan raporda da fabrikada ücret azlığı meselesinin fabrikada ne kadar kritik bir sorun oluşturduğu şu ifadelerde açık bir şekilde görülmektedir[145]

> Ayrılma sebeplerine gelince; bunlardan en büyük nisbeti (%45) ücret azlığı teşkil etmektedir. 1943 bu nispetin daha ziyade artacağı tahmin edilmektedir. 1943'ün ilk aylarında İzmitte bilhassa ekmek fiatının kiloda 100 kuruşa kadar çıkması müesseseyi hayli müşkil vaziyete düşürmüştür. Askere almalar %19, işten çıkarmalar da %13 nisbetindedir. Sıhhî ve ziraî sebeplerden ayrılanlar pek az bir yekûn tutmaktadır. Şunu da derhal ilâve etmek lâzımgelir ki, askerlik ve işten çıkarmalar müstesna ayrılma sebeplerini kat'î olarak tesbite imkân yoktur. Bunların çoğu işçilerin kendilerinin gösterdikleri sebeplerdir. Yerinde yapılan tetkiklere göre

[143]1942 Başvekalet Umumi Murakabe Heyeti Sellüloz Sanayii Müessesesi Raporu (Ankara: Alaeddin Kıral Basımevi, 1943), 18.

[144] Hakan Koçak, "SEKA'da Emeğin Tarihi SEKA İşçi Hareketinin "Tarih Öncesi" Dönemine Giriş", **İzmit SEKA'nın Dönüşümü**, haz. T. Gül Köksal (İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 2023): 85-86.

[145] **Agr**, 18.

> ayrılmaların, tesbit edilen %45'den daha büyük bir nisbette olmak üzere, ücret azlığından ve son zamanlarda Müessese haricinde muhtelif sahalarda ziraî ve diğer mahiyetteki müsait işlerin çoğalmasından ileri geldiği anlaşılmaktadır.

1942 tarihli raporda, işletmenin işçi devri sorunu nedeniyle yetiştirmiş olduğu işçileri kaybetmesinden kaynaklanan kaygılar açık bir şekilde dile getirilmektedir. Bunun yanı sıra işletme yönetimi, yetişmiş elemanların yerine gelecek acemi işçilerin yetişene kadar üretimin göreceği zararların farkındadır. Bu durum karşısında işletme yönetiminin getirdiği çözüm kadın istihdamına yönelmek olmuştur. Fabrika ücret artışına gidemeyeceği için işçilerin karı-koca olarak çalışmalarını teşvik etmiştir. Fabrika yönetiminin konuya yaklaşımını rapordaki ifadeler açık bir şekilde ortaya koymaktadır[146]:

> Bilhassa imalât dairelerindeki yetişmiş, ehliyetli işçilerin ayrılmasının ve yerlerine acemi işçilerin geçmesinin imalâtı hayli müteessir edeceği tabiîdir. Cüz'î miktarlarda ücreti arttırmaktan ise işçilere inik fiatla gıda maddeleri tevzii yolunda Müessesece yapılan teklif daha müessir bir tedbir olarak görülür. Bundan başka yeniden alınacakların mümkün olduğu kadar Müessesede çalışan işçilerin; karı koca, baba ve çocukları gibi yakın akrabalarından olmasına ehemmiyet verilerek birişçi ailesinin eline fazla para geçmesini mümkün kılmak gibi tedbirler de düşünülebilir. Yerinde yapılan tetkikler Sellüloz Sanayii Müessesesinde çalışan işçilerden 84 ünün aile efradı arasından 113 işçi temin olunabileceğini göstermektedir.

Rapordan anlaşılmaktadır ki, fabrika yönetimi ücretleri arttırmak yerine, işçi ailelerinin karı koca olarak istihdamını sağlayıp, aile olarak ellerine daha fazla para geçmesi ile işçi devri sorununun ortadan kalkacağına inanmıştır. Bununla birlikte, işletme yönetimin soruna yaklaşımı, kadın istihdamını teşvik eden bir örnek oluşturmamaktadır. Nitekim, bu dönemde fabrikada kadın işçilere erkek işçilerden daha az ücret verilmektedir.

Bu dönem İkinci Dünya Savaşı şartlarından dolayı, kadınların çalışma hayatında zaten oldukça zorlandıkları bir süreçtir. Bu durum savaş ekonomisinin bir getirisi olarak kadın istihdamına yönelik baskıların artmasıyla ilgilidir. Türkiye her ne kadar savaşa aktif olarak katılmasa da etkilerinden bağımsız kalamamıştır. Savaş koşullarında erkek

[146] **Agr**, 19.

nüfusun büyük oranda silah altına alınması, kadın işgücünü öne çıkarmıştır. Bu koşullarda çıkarılan Milli Korunma Kanunu ise, kadınların çalışma hayatını oldukça zora sokmuştur. Bilhassa kadınların çalışma yaşı ve süreleri ya da işçi sağlığı ve iş güvenliği alanlarındaki düzenlemeleriyle Milli Korunma Kanunu, 1936 İş Kanunu'nun kadın çalışanları koruyan hükümlerini büyük ölçüde askıya almış, bu durum kadın işçilerin çalışma ve yaşama koşullarının daha kötüleşmesiyle sonuçlanmıştır[147].

Milli Korunma Kanunu kapsamı çerçevesinde yapılan düzenlemeler, herhangi bir sosyal kontrol ya da denetim altında yapılmamıştır. Milli Korunma Kanunu'nun getirdiği yükümlülükler Türkiye'de önemli derecede sosyal ve insani problemlere neden olmuştur. Milli Korunma Kanunu'nun 22 Şubat 1941 tarihinde çıkarılan "16 yaşından yukarı erkek çocukların maden işlerinde; kadınlarla 12 yaşından yukarı kız ve erkek çocukların mensucat sanayiinin gece ve gündüz postalarında çalıştırılmalarına ve fazla mesai yapmalarına, mensucat sanayiinde günlük mesaileri 11 saati geçmemek üzere gündüz postalarında 3 saate kadar fazla çalıştırılabileceklerine, gece postalarındaki iş müddetinin ise 8 saati geçemeyeceğine" kararıyla 1936 İş Kanunu'nun çocuk ve kadın işçileri koruyan hükümleri geçersiz kılınmıştır. Böylece bu düzenlemeyle kadın ve çocukların uzun sürelerle çalıştırılması mümkün olmuş, hem de yeni çocuk ve kadın işçilerin istihdamına imkân yaratılmıştır[148].

Bu bağlamda 1940'lı yılların ortalarında kâğıt fabrikasında çalışan kadınların hem düşük ücretler hem de Milli Korunma Kanunu'nun getirdiği yükümlülükler nedeniyle çalışma hayatında oldukça baskı altında oldukları anlaşılmaktadır. Ücret azlığı dışında fabrikada kadın istihdamının sürekliliğine engel teşkil eden bir başka sorun, evli kadınların çalışmasına yönelik toplumsal baskılardır. Fabrikada çalışan kadınlar büyük oranda evlilik öncesi dönemde çalışmışlardır.

Örneğin, 1945 yılı Başbakanlık Umum Murakabe Heyeti raporuna dayanan verilerde fabrikada çalışan işçi kadınların 22'si 12-14, 64'ü15-18, 46'sı19-30, 38'i 31-40, 32'si

[147]Ahmet Makal, "Türkiye'de Kadın Emeğinin Tarihsel Kökenleri: 1920-1960", **Geçmişten Günümüze Türkiye'de Kadın Emeği**, ed. Ahmet Makal, Gülay Toksöz (Ankara: İmge Kitabevi, 2015): 92.

[148] (Makal, 2015, 167-169)

41-50 yaş aralığında iken 30'u ise 50 yaş üstüdür[149]. Fabrikada çalışan işçi kadınların en yoğun olduğu yaş grubunun 15-18 arası olması sebebiyle kadınların daha çok evlilik öncesi dönemde çalıştıkları anlaşılmaktadır. Kadınlara ait işçi sicil dosyaları da bu durumu destekler nitelikte veriler sunmaktadır. Kadın işçilerin işten ayrılma pusulalarında evlilik nedeniyle ayrılma çok sık öne sürülen bir gerekçedir[150].

Kadın işçilerin çalışma hayatından uzaklaşmasında Türk Medeni Kanunu'nun evli kadınlarla ilgili getirdiği düzenlemelerin de etkisi söz konusudur. Örneğin Medeni Kanun uyarınca, evli kadınların çalışma hayatında yer alabilmeleri, kocalarının müsaadesine bırakılmıştır. Bununla birlikte, kocalarının çalışmaları konusunda rıza göstermedikleri durumlarda, kadınlara mahkemeye gidebilme seçeneği tanınmıştır. Ancak mahkemenin çalışma iznini onaylaması, kadının çalışmasının ailenin menfaatine olduğu durumlarla sınırlandırılmıştır [151].

Bu bağlamda ekonomik koşulların yanı sıra, yasal uygulamaların getirdiği kısıtlamaların, kadın iş gücü üzerindeki olumsuz etkileri açık bir şekilde görülmektedir. Bu çerçevede değerlendirildiğinde kâğıt fabrikasındaki kadınların daha çok evlilik öncesi dönemde çalışmış olmaları ve kadın işçi devir oranlarının fazlalığı anlaşılır hale gelmektedir.

Araştırmamız esnasında incelemiş olduğumuz sicil kartları üzerinden, erken cumhuriyet yıllarında kâğıt fabrikasında çalışan kadınlar hakkında bazı tespitlere ulaşılmıştır. Örneğin, fabrikada çalışan kadınların işe başlama ve işten ayrılma tarihleri incelendiğinde, kurumda hem çok kısa sürelerle çalışıp ayrılan bir kesim, hem de 15–20 yıl gibi uzun sürelerle çalışan bir kesim ile karşılaşılmıştır. 1940'ların ikinci yarısı ile 1950'lerin başı işe girişlerin en yoğun olduğu dönemlerdir.

Fabrikada işten ayrılmaların önemli bir kısmı birkaç yıl içinde gerçekleşmiş, bu da işgücü devrinin yüksek olduğuna işaret etmiştir. Bununla birlikte uzun süre çalışan işçilerin varlığı, kurumda belirli bir çekirdek işgücünün oluştuğunu da ortaya koymaktadır. Fabrikada işten ayrılma gerekçelerinin dağılımı incelendiğinde, sağlık sıkıntıları ve yaşlılık kaynaklı tasfiyeler ile emekliliklerin öne çıktığı, ayrıca toplumsal cinsiyet rollerinin özellikle kadın çalışanların işgücünden çekilmesinde belirleyici

---

[149] Kocabaşoğlu ve diğ., **age**, 147.

[150] İşçi Sicil Dosyaları, SEKA Fabrikası Arşivi.

[151] "Anayasa Mahkemesi Kararı", **Resmî Gazete**, 21272 (02.07.1992): 5.

olduğu görülmektedir. Bunun yanında şehir değişikliği ve ailevi nedenler gibi bireysel ve sosyal faktörler de önemli bir yer tutmaktadır.

Disiplin kaynaklı olarak işe son verilme durumu oldukça sınırlıdır. Tespitlerimiz dönemin çalışma yaşamında işgücü hareketliliğini belirleyen hem yapısal hem de kültürel etkenleri ortaya koyar niteliktedir. Kadın çalışanların terfi sayılarına bakıldığında ise kurum içinde belli bir kariyer ilerleme sisteminin mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Kadın işçiler arasında çoğu 2–5 kez terfi etmiş, az sayıda çalışan ise 7–9 kez terfi ederek uzun dönemli istihdam ve kurum içi yükselmenin örnekleri olarak karşımıza çıkmıştır. Terfi verileri, kıdem ve çalışma süresi ile ilgili olduğu için, uzun süre çalışan işçilerin daha fazla terfi aldığı anlaşılmaktadır.

Kadın işçilerin fabrikada kalma süreleri incelendiğinde, kurumda hem kısa süreli hem de uzun süreli istihdamların bir arada bulunduğu görülmektedir. Çalışma süresi 2 ay ile 21 yıl arasında değişmektedir. Bu durum, yüksek işgücü devrinin varlığına işaret etmektedir. Fakat aynı zamanda uzun süreli istihdamın da fabrikada önemli bir yer tuttuğu anlaşılmaktadır. Özellikle 17–21 yıl gibi uzun süre çalışan kadın işçiler, kurumun sürekliliğini sağlayan çekirdek işgücünü oluşturmuşlardır. Buna karşılık, birkaç ay ya da yıl içinde işten ayrılanlar dönemin işgücü hareketliliğinin yansımalarının örnekleridir.

Fabrikada işçilere verilen cezalar incelendiğinde kurumun iş disiplini anlayışını sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Cezaların büyük bir kısmı, "mesai saatinde çalışmamak, işe geç gelmek, konuşmak" gibi üretim disiplinini doğrudan etkileyen davranışlara ilişkindir. Daha ağır sayılabilecek "nizam bozmak" gibi ihlaller ise işyeri düzenine ve otoriteye yönelik olarak değerlendirilebilir. Ceza sayıları genellikle bireysel ve düşük düzeydedir. Bu durum cezaların caydırıcı ve düzeni koruyucu bir rol oynadığını ve yaygın bir disiplin sorunu olmadığını göstermektedir.

Fabrikada ücret artışları ile ilgili olarak çoğunlukla ilerleyen zamanda ücret artışlarının gerçekleştiği anlaşılmıştır. Fakat bazı işçilerde artış oranı daha fazla iken, bazılarında yüksek seviyelerdedir. Bu durum iş yerindeki ücret politikasının ücret eşitsizliklerini doğurduğunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla ücret artışlarının homojen olmadığı belirtilebilir. Düşük yevmiye ile başlayan ve yüksek artış alan işçiler muhtemelen uzun

süre çalışan, uzmanlaşanlar, ücreti çok az artanlar ise muhtemelen kısa süreli çalışanlardır[152]

[152] İşçi Sicil Dosyaları, SEKA Fabrikası Arşivi.

3. SEKA KÂĞIT FABRİKASINDA ÇALIŞMA HAYATINDA KADINLAR

3.1. Fabrikadaki Kadın İşçiler

3.1.1. Kadın İşçilerin Niceliği ve Kadın İşçi Devri Meselesi

SEKA fabrikasında kadın işçi sayıları 1950'li yılların ortalarında önceki döneme kıyasla ciddi anlamda bir artış kaydetmiştir. Aşağıdaki tablo incelendiğinde bu durum açık bir şekilde görülmektedir. 1950'li yılların ortaları aynı zamanda fabrikanın yeni bir kimlik kazandığı dönemdir. 1955 yılında işletme Sümerbank'tan ayrılarak, SEKA hüviyetiyle müstakil bir İktisadi Devlet Teşekkülüne dönüştürülmüştür.

Tablo 1: 1943-1959 Yılları Arasında SEKA Fabrikasında Çalışan Kadın İşçi Sayıları

Yıllar	**Kadın İşçi Sayıları**
1943	100
1945	232
1950	234
1951	229
1955	329
1956	326
1957	340
1958	353
1959	357

Kaynak:"1956 Yılının Son Toplantısında İşletmemizin Bir Yıllık Faaliyeti Hakkında Umum Müdür Enver Atafrat'ın İdare Meclisimize Okuduğu Rapor", SEKA Postası, 1 Şubat 1957, 4. "İşletmemizin 1957 Yılı Faaliyeti Hakkında Umum Müdür Enver Atafrat'ın İdare Meclisimize Okuduğu Rapor", SEKA Postası, 1 Şubat 1958, 4. "1958 Yılının Son Toplantısında İşletmemizin Bir Yıllık Faaliyeti Hakkında Umum Müdür Enver Atafrat'ın İdare Meclisimize Okuduğu Rapor", SEKA Postası, 15

Şubat 1959, 3. "İşletmemizin 1959 Yılı Faaliyeti Hakkında Umum Müdür Enver Atafrat Tarafından İdare Meclisimize Verilen İzahat", SEKA Postası, 15 Şubat 1960, 3.

Yukarıdaki tabloda 1955 yılı itibarıyla kadın işçi sayılarındaki artış açık bir şekilde görülmektedir. SEKA fabrikasında 1950'li yılların ortalarından itibaren kadın işçilerin sayısındaki artışın bu dönemde gerçekleşen dış göçlerle yakından ilgili olduğu düşünülmektedir. Örneğin, 1950'li yılların ortalarında Yugoslavya'dan Türkiye'ye çok ciddi bir göç hareketi yaşanmıştır. Bu dönemde Tito rejiminden dışlanan çok sayıda göçmen Türkiye'ye göç etmek zorunda kalmıştır. 1953 yılında imzalanan Serbest Göç Anlaşması hükümleri gereğince, Yugoslavya'da yaşayan Türklere, Türkiye'de akrabaları ya da yakınları olmak kaydıyla "serbest göçmen" vizesi hakkı tanınmıştır. Bu anlaşmanın imzalanmasının ardından 1950-1958 yılları arasındaki dönemde Yugoslavya'dan Türkiye'ye 104.372 göçmen gelmiştir[153].

SEKA fabrikasında çalışan kadın işçilerden S. Ö. 1956 yılında Üsküp'ten Türkiye'ye gelen göçmenlerden biridir. S.Ö ailesiyle birlikte Türkiye'ye geldiği o günleri şöyle aktarmıştır[154]:

> O zaman Debre'de yaşıyorduk. Bir Türk ailesi gelip dayımın kızını beğeniyorlar. Bize verirseniz sizi de yanımıza alırız diyorlar. Dayım da hep isterdi böyle yani keşke birileri sebep olsa da bizde Türkiye'ye gidelim diye. Bir de İkinci Dünya harbinde çok sıkıntı çekmiş onlar 1947'de. Kız veriliyor ve biz dört aile buraya geldik. Bizimle ilgilenen bir bey vardı. Dayımın kızının kayınpederi, o bizi İstanbul'dan direkt İzmit'e getirdi.

Aslında İzmit cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren dış göçlerle gelen mübadillere ev sahipliği yapmıştır. 1923-1930 yılları arasındaki dönemde 15.530 mübadil kente yerleştirilmiştir. 1927 sayımı verilerine göre, 27.687 mübadilin iskân edildiği kayıtlarda yer almaktadır. Başka bir göç hareketi ise 1935-1936 döneminde Romanya'dan gerçekleşmiştir. Romanya'dan toplam 4.061 göçmen kentte iskân edilmiştir. Bu göçmenlerden 800'ü Karamürsel, 493'ü Gebze, 1783'ü İzmit, 560'ı

[153] Cemile Tekin, "Yugoslavya'dan Türkiye'ye Göçlerin Nedenleri (1950-1958)", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, s.39 (2018): 258.

[154] S. Ö. Sözlü Tarih Görüşmesi, Kocaeli, 04.06.2023.

Adapazarı taraflarına yerleştirilmiştir. Bu göçler kentte nüfus artışı sağlamasının yanında, demografik yapının da değişmesine neden olmuştur[155].

SEKA fabrikasında Yunanistan'dan gelen göçmen kadınlara da rastlanmaktadır. Örneğin, E. Ş. ülkeye geliş hikayesi hakkında şunları aktarmıştır[156]:

> Biz 1949 yılında İskeçe'den geldik. Bir tek amcamlar kalmıştı Kavala'da. Bizden sonra onlar da geldi. Biz kaçarak gelmiştik. Meriç nehrinden bu tarafa Dedeağaç'a geçmişiz. Bizi geçiren Yunanlı'ya para vermişiz. İlk Dedeağaç'a geldik, oradan Eskişehir. Babam teyyare fabrikasına girmişti. Ondan sonra babamın halaları burdaydı diye biz buraya geldik. Babam 1950'lerde falan SEKA'ya girdi.

Araştırmamız esnasında gerçekleştirdiğimiz sözlü tarih görüşmelerinde tanıklar 1970'li yılların başına dek fabrikada çalışan kadın işçilerin büyük oranda göçmen kökenli olduğunu ifade etmiştir. Örneğin, S.Ö. bu konu hakkında şunları aktarmıştır[157]: "Yani işçilerin çoğu İzmitli diyemiycem. Yugoslav, Romanya, Bulgaristan göçmenleri vardı. Özellikle bir ara bir göç oldu Romanya'dan, zorunlu göç. O arada çok alındı. Yani ihtiyaç yokken kadrolar genişletilerek de işçi alındı".

Sözlü anlatılarla örneklendiği üzere, 1950'li yıllardan itibaren fabrikada çalışan kadın işçilerin büyük oranda göçmen kökenli olduğu anlaşılmaktadır. 1950'li yılların ortalarında fabrikadaki kadın işçi sayılarında yaşanan artış, göçmen kadınların o sıradaki yaşam zorlukları içerisindeki çalışma zorunluluklarının bir yansımasıdır. Çünkü kentin yerli kadınlarının çalışma hayatında özellikle de sanayi alanında yer alması o dönemde çok yaygın değildir. Bu konuda S.Ö. şunları söylemiştir[158]:

> Biraz durumu iyi olan esnaf kitlesi diyeyim fikir olarak çok karşıydı kadının çalışmasına. Yani utanıyor karısını işe göndermeye. O zaman hangi hükümetler var bilemiyorum ki. Ama kadın çalışsın isteniyor. Fabrika daha ilk kurulduğu zamanda bayan alın deniyor. Ama bayanlar gelmiyor. İşte ayıp, baba göndermiyor, abi göndermiyor. Ooo abi dövüyor bile işe gircem deyince.

---

[155] Ş. Göksu Hülagü, "Atatürk Döneminde Kocaeli'de Ekonomik Gelişmeler (1923-1938)", (Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019), 22-23.

[156] E. Ş., Sözlü Tarih Görüşmesi, Kocaeli, 17.08.2023.

[157] S.Ö., Sözlü Tarih Görüşmesi, Kocaeli, 04.06.2023.

[158] S. Ö., Sözlü Tarih Görüşmesi, Kocaeli, 04.06.2023.

Tablo 2: 1955-1958 Yılları Arasında SEKA Fabrikasında Kadın İşçi Devri

Yıllar	İşten Ayrılan Kadın İşçi Sayısı	Yeni Başlayan Kadın İşçi Sayısı	Toplam Kadın İşçi Sayısı
1955			329
1956	28	64	321
1957	45	66	339
1958	42	56	361

Kaynak: "1956 Yılının Son Toplantısında İşletmemizin Bir Yıllık Faaliyeti Hakkında Umum Müdür Enver Atafrat'ın İdare Meclisimize Okuduğu Rapor", SEKA Postası, 1 Şubat 1957, 4-5. "İşletmemizin 1957 Yılı Faaliyeti Hakkında Umum Müdür Enver Atafrat'ın İdare Meclisimize Okuduğu Rapor", SEKA Postası,1 Şubat 1958, 4,5. "1958 Yılının Son Toplantısında İşletmemizin Bir Yıllık Faaliyeti Hakkında Umum Müdür Enver Atafrat'ın İdare Meclisimize Okuduğu Rapor", SEKA Postası, 15 Şubat 1959, 3.

Yukarıdaki tabloda SEKA fabrikasında sanayileşme ve kentleşmenin etkilerinin hissedilmeye başladığı 1950'li yıllarda fabrikada işten ayrılan ve işe başlayanların sayıları gösterilmektedir. Tabloda kadın işçiler arasında işten ayrılanlar ve yeni başlayanlar incelendiğinde, kadın işgündeki devir oranlarının 1950'li yolların ortalarında azalma eğilimine girdiği anlaşılmaktadır. Bu durumun en önemli sebebinin kadın işgücünün göçmenlere dayalı olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Göçmen kadınların göç şartları nedeniyle yaşamış oldukları sıkıntılar onları iş hayatı içinde kalmaya zorlamıştır. Bu durum ise fabrikadaki kadın işgücünün sürekliliği anlamında olumlu etkiler yaratmıştır.

Sözlü anlatılarda bu dönemde ikmal salonlarında göçmen kadınlar haricinde çok sayıda roman kadının işçi olarak çalıştığı bilgisine de ulaşılmıştır. Bu konu hakkında S. Ö. şunları söylemiştir[159]:

> Kozluk'ta yukarıda bir çingene mahallesi vardı. Meşhurdu orası Aynalıkavak diye geçer. Çok roman kız vardı fabrikada. Mesela bizim 150 işçinin 8'i erkek 142 kadın ya. Bunun 100'ü çingeneydi diyebilirim. Çok seviyorduk birbirimizi. Onlarda da

[159] S. Ö., Sözlü Tarih Görüşmesi, Kocaeli, 04.06.2023.

> kademelik var aralarında. Çingeneler birbirlerini ayırıyor. Maşacısı, sepetçisi, pazarcısı vs. İşin komik tarafı işe girenler biraz daha medeni oluyordu. Azcık kafası değişmiş. Artık yürümekten yorulmuş. Mesela kocası lemon satıyor ama o evde. Ama SEKA işçi arıyor dendiği zaman tutup getiriyordu karısını, benim karı da çalışsın diyordu. SEKA eleman arıyor, fabrika kurulmuş çalışcak adam yok. Fabrikada işçi bulma sıkıntısı var.

Sözlü tanıklar roman kadınların pek çoğunun fabrika sayesinde hayatlarının değiştiğini ve oturdukları mahallelerden ayrılarak kent ile bütünleşme şansı yakaladıklarını, ancak değişen hayat çizgilerinde roman olduklarını gizlediklerini belirtmiştir. Sözlü tanıklardan edinilen bilgilere göre, 1960'lı yıllarda evlilik ve toplumsal baskılar nedeniyle İzmit'in yerli halkından kadınların çalışma hayatındaki temsiliyetleri oldukça azdır. Fabrika yönetiminin o yıllarda kadın işgücünün devamlılığı noktasında göçmen ve roman işçilere dayandığı anlaşılmaktadır.

1960'lı yılların ortalarına gelindiğinde ise, kadın işçilerin çalışma koşullarının olumlu yönde değiştiği sözlü anlatıların yanı sıra, gazetede yer alan haberlerden de anlaşılmaktadır. Zeynep Ülker isimli bir işçinin *SEKA Postası*'nda yer alan röportajı fabrikanın ilk dönemlerinde kadın işçilerin çalışma şartları ve çalışma hayatını nasıl deneyimledikleri konusunda önemli bilgiler içermektedir. Ülker, ikmal dairesindeki çalışma ortamını şu sözlerle betimlemektedir[160]:

> O zaman daha çok disiplin vardı, biz eskiler yine öyleyiz, amirlerimizden hem korkar, hemde severiz. Bizim ikmal dairesinde iş çıkarmak kolay değildir, kesilmiş kağıtlar birer birer sayılacak, ambalaj yapılacak. Ne noksan, ne de fazla olmayacak, dikkat istiyen bir iş. Ustabaşı şöyle kaşlarını çattı mı, sayı saymasını da, unuturduk. Sonra Almanlara karşı mahcup olmamak için de işi iyi kavrardık. O zaman fabrikayı Almanlar işletirdi. Türk İşçisi ve kadın işçisi bir şey bilmiyor demesinler diye kendimizi zorlardık. Çok şükür mahcup ta olmadık. Dr. Heller gelip bizi takdir bile etti. Yarı Almanca, yarı Türkçe bir "eferin" deyişi vardı ki, hala kulaklarımdadır.

Zeynep Ülker 1936 yılında iki kız kardeşi ile birlikte 1. Kâğıt Fabrikası ikmal dairesinde çalışmaya başlamıştır. SEKA'da kız kardeşleriyle birlikte "Seka'da Yılın

[160] "SEKA'dan Röportajlar", **SEKA Postası**, 1 Şubat 1965, 1, 5.

Ailesi" seçilmişlerdir. Gazetede bu üç kız kardeşin 25 çalışma yılını doldurduktan sonra ikramiyeleri ve beraberinde altın bir hatıra madalyayı bizzat genel müdürün elinden aldıkları fotoğrafa aşağıda yer verilmiştir[161]. *SEKA Postası*'nda her yıl düzenlenen bu ikramiye törenlerinde kadın işçilerin madalyalarını aldıkları anlara dair çok sayıda fotoğrafa rastlanmıştır.

Şekil 1:SEKA'da İkramiye Alan Kadın İşçi

Kaynak: SEKA Postası, 15 Ocak 1962, 1.

Gazetede kadın işçiler ile yapılan röportajlara bir başka örnek yine ikmal dairesi işçilerinden Hamdiye Özbayraktar'a aittir. Bu röportaj fabrikada çalışan kadın işçilerin zaman içerisinde hayatlarında yaşamış oldukları değişimleri göstermesi açısından önemli veriler sunmaktadır. *SEKA Postası* Özbayraktar hakkında şu ifadelere yer vermiştir[162]:

> 26.8.1938 tarihinde SEKA'ya giren Hamdiye Özbayraktar, İkmal Dairesinde 3 yıl çalıştıktan sonra 1. Kâğıt Fab. Taşlıdeğirmenler bölümüne geçmiş Şimdi, yine Taşlıdeğirmenlerde postabaşı. 33 ve 30 yaşında iki oğlu var. Büyüğü, SEKA'da İnşaat Müdürlüğünde marangoz ustası. Küçüğü, Topçu yüzbaşısı, halen Amerika'da okuyor. 5 yıl kalacak ve kendi ihtisas alanında yüksek mühendis olarak dönecek. Çocuklarını kendi yetiştirmiş. "Daha gücüm yerinde diyor, daha çalışacağım." Bu emektar mensubumuzu, bu gayretli Türk anasını saygıyla selamladık.

[161]"SEKA'dan Röportajlar", **SEKA Postası**, 15 Ocak 1962, 5.

[162] "25 Senelik Arkadaşlarımız Ne Diyor?", **SEKA Postası**, 1 Şubat 1964, 6.

Bu röportaj 1950'li yılların aksine 1960'lı yıllarda kadın işçiler için şartların oldukça değiştiğini göstermektedir. Hamdiye Özbayraktar'ın sözleri fabrikada çalışan bir kadın işçinin tek başına çocuklarını yetiştirebildiğini ve onlara yaşadıkları dönemin şartları içerisinde iyi bir yaşam standardı sunabildiğini göstermesi açısından değerlidir. Ancak fabrikadaki tüm kadın işçilerin yaşamlarında bu standardın yakalanabildiğini söylemek güçtür.

3.1.2. Çocuk İşçiler

Tarihsel süreçte sanayide çocuk emeği sanayi devriminden itibaren dünyada her dönem rastlanan bir olgu olmuştur[163]. Türkiye'de İkinci Dünya Savaşı yıllarında erkek nüfusun silah altına alınması kadınların yanı sıra çocuk istihdamına yönelimi arttırmıştır. Örneğin, 1937-1943 yılları arasında İş Kanunu kapsamındaki yerlerde 12-18 yaş aralığındaki işçi sayısı 23.347 iken, 51.871'e ulaşmıştır. Bu yaş grubunun toplam işçi sayısına oranı ise %8.80'den, %18.86'ya yükselmiştir. Bu dönemde Milli Korunma Kanunu'nun kadın ve çocukları koruyucu hükümleri hiçe sayması, işverenler için kadın ve çocukları ucuz işgücü haline getirmiştir. Üstelik bu durum 1959 yılına dek sürdürülmüştür[164].

1951 yılında SEKA fabrikasında hazırlanan bir raporda da kadın işçilerin bir kısmının kız çocuklarından oluştuğu belirtilmektedir. Fabrikaya ait sicil dosyalarında da çok sayıda kız çocuğuna rastlanmıştır. Sözlü anlatılar da bu iddiamızı desteklemektedir. Sözlü tarih görüşmelerinde çocuk yaşta fabrikada işe başlayanlar bu konu hakkında şunları söylemişlerdir[165]:

> SEKA'ya 15 yaşında girdim. Gönye yapmaya boyum yetmiyordu. Ayaklarımın altına sandıklar konuldu ve gönye yapmaya başladım. Kadın erkek bir arada çalışıyorduk. Hiç ayrım yoktu. Araba bile çekiyordum. Mesela bugün 40 tane araba sayılacak denildi veya da tartılacak denildiği anda biz arkadaşımla beraber lavaboya bile gitmezdik.

---

[163] İncinur Büyüksungur, "Çocuk İşçi Kavramı ve Çocuk İşçilerin Hakları", (Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2022), 20-22.

[164] (Makal, 2015,172)

[165] N. A., Sözlü Tarih Görüşmesi, Kocaeli, 25.09.2023. E. Ş., Sözlü Tarih Görüşmesi, Kocaeli, 17.08.2023.

> Ben 14 yaşında başladım babamın vasıtasıyla. Ben çok istedim işe girmeyi evdeki şartlardan, analıkta vardı. İki abim zaten çalışıyordu. Kardeşlerim de doğdu. Ben babamla gittim geldim fabrikaya maalesef kendim istedim. Hatta çocuk maaşı veriyorlar ya babam benim maaşımı alıyordu. Ben girdiğimde yetişmiş ablalar vardı 19 yaşında, 20 yaşında. Diyordum ki: Abla kaç sene oldu siz buraya girdiniz? İki sene veya üç sene diyorlardı. Ay ne kadar çok çalışmışlar diyordum. Kendim 24 sene çalıştım.

Fabrikada çocuk yaşta çalışmaya başlayan işçilerin anlatıları, çalışma koşullarının onlar açısından oldukça zor olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Üstelik fabrikada çocuk işçilere, kadın işçilerden daha az ücret ödenmektedir. Bu çerçevede baktığımızda küçük yaştaki kız çocuklar fabrikada ucuz işgücü olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum kurumsal anlamda bir işleyişe sahip olan ve büyük ölçekli bir işletme örneği oluşturan SEKA fabrikasının çalışma ilkeleri ve modernlik misyonuyla örtüşmemektedir.

3.1.3. Kadın İşçilerin Fabrikadaki Faaliyet Alanları ve İş bölümünde Cinsiyet Anlayışı

Türkiye'de kadınlar daha çok "emek-yoğun" faaliyetlerde çalışmakta ve bu durum özellikle imalat sanayide kadın işçi ücretlerinin düşük olmasının en büyük dayanağını oluşturmaktadır[166]. İş bölümünde cinsiyete dayalı bu yaklaşım tarihsel süreçte süre gelmiş ve bazı sektörler ve faaliyetler "kadın işi" olarak değerlendirilerek, kadınlar sadece bu alanlarda çalışmak zorunda bırakılmıştır. Bu bağlamda yapılacak işler kadın ve erkeklerin yeteneklerinden ziyade, toplumsal cinsiyet açısından uygunluğuna göre sınıflandırılmıştır[167].

İş bölümünde cinsiyete dayalı yaklaşımın izlerine SEKA fabrikasında da rastlanmaktadır. SEKA fabrikasında çalışan kadınlar genellikle kırpıntı, paçavra, tefrik ve ikmal salonlarında çalışmaktadırlar. Aşağıda Şekil 2 ve Şekil 3'te örneklendiği üzere fabrikadaki kadın işçiler büyük oranda kâğıt sayıcılığı, paketleme gibi üretimin son aşamalarındaki emek-yoğun işlerde karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda işler

[166]Doğramacı, **age**, 120.

[167] Ed. Ayşe Berktay Hacımirzaoğlu, **age**, 278-280.

teknik açıdan değil, kadın ve erkeğe uygunluk nosyonlarına göre ayrışmış ve kadınların çalışma alanları belirli birimler ile sınırlandırılmıştır.

İşçi kadınların tefrik ve ikmal salonları gibi belli birimlerle sınırlandırılması, fabrikada kadın emeğini ikincil duruma getirdiği gibi, terfi ve ücretlerde de eşitsiz bir politika yaratmıştır. Kadınlar yetenekli olsalar dahi bu fırsat onlara sunulmadığı için belli bir ücret aralığında ve düz işçi statüsünde devam etmek zorunda kalmışlardır. Kâğıt fabrikasında tefrik ve ikmal salonları daha çok hafif iş olarak değerlendirilmekte ve çalışma şartları olarak zorlayıcı olmadığı şeklinde ifade edilmektedir. Bununla birlikte kadın işlerin çalıştığı Paçavra Fabrikasındaki çalışma şartlarının oldukça zorlayıcı olduğu anlaşılmaktadır. S. Ö. bu kısımda çalışan kadınların oldukça fakir olduklarını ve çok mecbur durumda kalanların bu bölümde çalıştığını şu şekilde ifade etmiştir[168]:

> Paçavra en pis iş. Askeriyenin eski kullanmadığı giysiler ne varsa orada işleniyordu. Çok pis iş olduğu için çok mecbur kalan kadınlar çalışıyordu paçavrada. Ben iş istiyorum diye kadınlar gidiyordu sendikacılara. Yer yok iş yok diyorlar. Paçavra var deyince ihtiyacı olan ben çalışırım diyordu. Orası çok tozluydu. O zaman bile maskeyle çalışılması gereken bir yerdi. Onlara özel yoğurt çıkardı. Ama çoğu erkekti beş ya da altı kadın vardı orda çalışan.

Sözlü anlatılarda kadın işçilerin ikmal salonlarındaki çalışma ortamının belli bir işleyişinin olduğu anlaşılmıştır. Kadın işçilerin günlük olarak bir kotaları olduğunu ve bu kotayı doldurdukları anda çıkış saatine kadar serbest kaldıklarını belirtebiliriz. Sözlü tanıklar sabah saatlerinde hızlı bir şekilde işlerini tamamladıklarını ve öğle paydosundan sonra dinlenme salonunda vakit geçirdiklerini aktarmışlardır[169]: "Saat 12.00 dedi mi götürür işimizi verir, 12.00'den sonra 17.00'ye kadar otururduk".

> Yani iş bitti. Duşlar vardı binanın içinde. Banyomuzu yaptık, oturduk çayımızı demlerdik. Dinlenme yerimiz vardı dördüncü kâğıtta mesela benim de sesim güzeldi. Onlara oturup şarkı söylerdim. İsteyen namazını kılar, isteyen nakış yapar, örgü örer ne yapmak istiyorsa yani. Rahattık yani. İşten atılma korkusu yok, yer değiştirme korkusu yok.

---

[168] S. Ö., Sözlü Tarih Görüşmesi, Kocaeli, 04.06.2023.

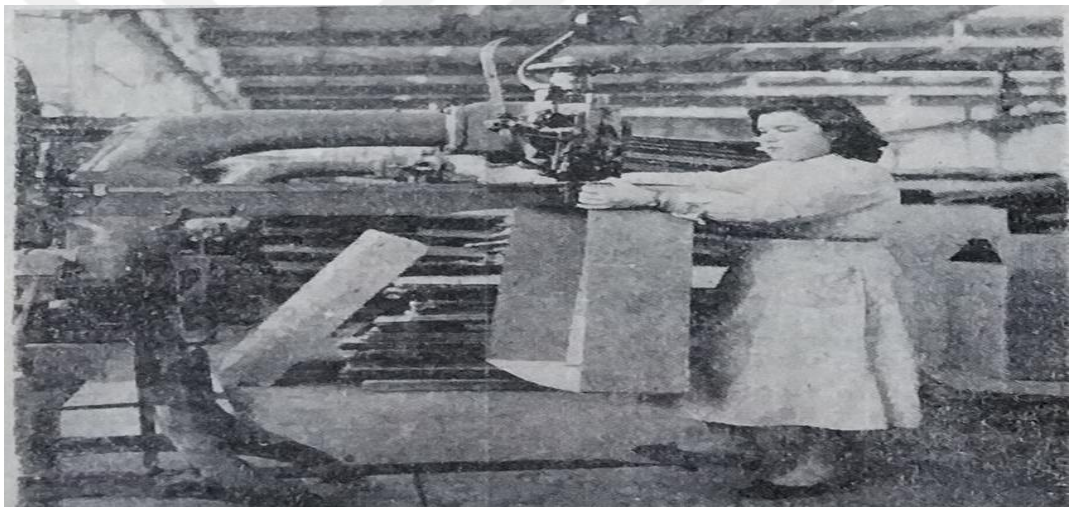
[169] E.Ş., Sözlü Tarih Görüşmesi, Kocaeli, 17.08.1023. N. A., Sözlü Tarih Görüşmesi, Kocaeli, 25.09.2023.

Şekil 2:İkmal Dairesinde Çalışan Kadın İşçiler

Kaynak: SEKA Postası, 1 Nisan 1960, 2.

Şekil 3:İkmal Dairesinde Çalışan Bir Kadın İşçi.

Kaynak: SEKA Postası, 15 Nisan 1958, 3.

İkmal salonundaki çalışma ortamı sanayi işçisi niteliklerine uygun olmayan, çelişkili bir durum olarak değerlendirilebilir. Fabrikada kadın işçilere sunulan bu hak erkek işçilere tanınmamıştır. Bu durum fabrika yönetiminin de kadın işçileri yardımcı bir kuvvet olarak gördüğünü düşündürmektedir.

3.1.4. Ücretler

Türkiye'de 1950'li yıllara kadar kadın işçiler erkek işçilerden daha az ücretler almıştır. Cinsiyete dayalı ücret farklılıkları hem özel sektörde hem de İktisadi Devlet Teşekküllerinde karşılaşılan bir sorun olmuştur. Örneğin, 1946 yılında Sendika Gazetesinde yayımlanan bir haberde, tütün işçileri içerisinde kadın işçilerin erkek

işçilerle aynı işi yapmasına rağmen kadın işçilere 150-250 kuruş arasında, erkek işçilere ise 320 kuruş yevmiye verildiği belirtilmektedir[170].

Kâğıt fabrikasında da özellikle erken cumhuriyet yıllarında kadın işçilerin süreklilik arz etmemesinin en önemli sebeplerinden biri ücret azlığı idi[171]. Fabrikada kadın ve çocuk işçiler 1 Ağustos 1951'de yürürlüğe konan asgari ücret talimatnamesine dek Sümerbank'ın belirlemiş olduğu asgari saat ücretlerinin altında ücretler almışlardır. Örneğin, 1936-1940 yılları arasındaki dönemde, erkek işçilere 60-120 kuruş arasında bir ödeme yapılırken, kadın ve çocuk işçilere bu ücretlerin altında ücretler verilmiştir. BUMH 1945 yılı raporu fabrikada ortalama ücretlerin birimlere göre farklılaştığını belirtmektedir. Bu dönemde en yüksek ortalama ücret ödemeleri santral dairesi, klor fabrikası, atölyeler, idare-ambarlar, kâğıt hazırlama ve ikmal dairesi şeklinde ilerlemektedir. Bu verilere göre, fabrikadaki en düşük ücretleri, ağırlıklı olarak ikmal dairesinde çalışan kadın işçiler almaktadır[172].

1950 yılında 5518 sayılı kanunla eşit işe eşit ücret ilkesinin yürürlüğe girmesi kadın işçiler açısından oldukça değerli bir gelişmedir[173]. Üstelik kâğıt fabrikasında 1950'li yılların başında ücretler konusunda alınan karar gereğince işin niteliği, ağırlığı ve sorumluluğuna göre farklılaşan bir ücret skalası yerine, tüm iş ve görevler için aynı ücret uygulamasını esas alan iş yeri değerlendirmesi yöntemine geçilmiştir. İş kıymetlendirme şeklinde de ifade edilen bu yöntemle, fabrikadaki tüm birimlerdeki işçilikler değerlendirilmiş, asgari ve azami ücretler, beş kademe üzerinden tespit edilmiştir. Bu sistem uygulanmaya başlanana kadar fabrikada şöyle bir yöntem tatbik edilmiştir. Örneğin, yeni işe başlayan birine 5 lira yevmiye verilirken, aynı yerde aynı işi yapmak üzere işe başlayan başka bir işçiye 7 lira yevmiye verilebilmiştir. Ancak, bu durum ilerleyen zamanda, iki işçinin de kıdem zammı almasıyla birlikte, aradaki ücret farkının yevmiyeler arasındaki farklılıktan dolayı eşitsiz bir şekilde artmasına neden olmuştur. Bu bağlamda iş yeri değerlendirmesi sistemine geçiş yapılmasının en önemli sebebi, aynı iş yerinde çalışan ve aynı işi yapan işçiler arasındaki ücret farklılıklarına son vermektir[174].

---

[170] "Erkek ve Kadın İşçilere Verilen Yövmiye Miktarı", **Sendika Gazetesi**, 31 Ağustos 1946, 3.

[171] **Agr**, 18.

[172] Kocabaşoğlu ve diğ., **age,** 99.

[173] Çitçi, **age**, 97.

[174] "İş Yeri Değerlendirmesi Nedir?", **SEKA Postası**, 21 Haziran 1956, 3.

İş yeri kıymetlendirme usulüne geçildikten sonra terfiler her yılın sonunda "Liyakat zammı" adı altında yapılmıştır. Örneğin sene sonunda uygun görülen işçiler bulundukları ücret sınıfında aldıkları ücretin bir üst kademesine çıkarılırlar. Liyakat takdiri puanları ustabaşılar tarafından 13 sınıf üzerinden verilir. Hangi puanların hangi ücret sınıfında olduğu ve ücret sınıflarındaki yevmiyeler ücret eğrisi cetvelinden işçiler tarafından takip edilebilmektedir[175]. Fabrikada on beş yılını dolduranlara iki maaş tutarında teşvik ikramiyesi verilmektedir. Bu teşvik primleri genelde törenle bizzat Genel Müdür tarafından işçilere takdim edilmektedir[176]. SEKA fabrikasında vasati işçi gündeliği 1953 yılında çıplak ücret olarak 620 kuruş, sosyal yardımlarla birlikte 805 kuruştur. 1954 yılında çıplak ücret 635 kuruş, sosyal yardımlarla 843 kuruştur. 1955 yılında çıplak ücret 751 kuruş sosyal yardımlarla 963 kuruştur. 1956 yılında çıplak ücret 745 kuruş, sosyal yardımlarla 936 kuruştur[177].

Fabrikadaki işçi devir oranları genel olarak 1960'lı yılların ortalarına gelindiğinde değişmiş, beş yıldan fazla çalışanların oranı %70'i bulurken, bir yıldan az çalışanların oranı %4'e düşmüştür[178]. Bu durumun en önemli nedenlerinden biri 1961 anayasasının getirdiği özgürlük ortamında SEKA fabrikasında işçi sendikalarının önceki döneme göre oldukça güçlenmesidir. Sendikaların güçlenmesi ise beraberinde ücret artışlarını ve sosyal hakların genişletilmesini sağlamıştır[179].

Sözlü anlatılardan 1960'lı yıllardan itibaren kâğıt fabrikasında çalışan kadın işçilerin ekonomik şartlarının daha iyileştiği anlaşılmaktadır. Özellikle kurumun sunduğu ücret dışı sosyal imkânlar kadın çalışanlar açısından önceki yıllara kıyasla daha iyi şartlarda çalışma ve yaşama imkânı sağlamıştır[180]. Bu durumun fabrikanın Sümerbank'tan ayrılarak müstakil bir kimlik ile SEKA'ya dönüştürülmesi ve çalışanlara sunulan imkânların artmasıyla ilgili olduğu anlaşılmaktadır[181]. 1960'lı yıllarda *SEKA Postası* gazetesinde yer alan fotoğraflar içerisinde fabrikada 15. ve 25. yılını dolduran işçiler için düzenlenen törenlerde genel müdürün elinden ikramiyesini alan çok sayıda kadın

---

[175] "İş Kıymetlendirme Nedir? Nasıl Uygulanır?", **SEKA Postası**, 1 Temmuz 1956, 3.

[176] "15 Yıllık İşçilerimiz İkramiye Aldılar", **SEKA Postası**, 15 Temmuz 1956, 1.

[177] "İşçi Ücretleri ve İşçi Maliyeti", **SEKA Postası**, 15 Mart 1957, 3.

[178] Köksal, **age**, 86.

[179] "Toplu-İş Sözleşmesi Müzakereleri Başladı", **SEKA Postası**, 1 Haziran 1969, 1.

[180] Kocabaşoğlu ve diğ., **age**, 146,180.

[181] "İşletmemiz Sosyal Faaliyetleri Gelişiyor", **SEKA Postası**, 15 Ağustos 1957, 1.

işçiye rastlanılmıştır. Bu fotoğraflar kadın işçilerin fabrikada daha uzun soluklu olarak çalışmaya başladıklarını göstermektedir[182]. 1942 yılında hazırlanan raporda fabrikada en çok işten ayrılmaların tefrik ve ikmal dairelerinde yaşandığı hatırlandığında, 1960'ların sonlarında bu bölümlerde çalışan kadın işçilerin üretim rekorları kırmaları kadın işçiler açısından şartların farklılaştığını göstermektedir[183]. Bu durum, fabrika yönetiminin kadın işçi devri meselesini büyük oranda çözebildiği ve kadın işgücünün devamlılığı açısından bir ilerleme kat edildiği şeklinde değerlendirilebilir.

Tablo 3:SEKA Fabrikasında 1950-1980 Yılları Arasında İşgücü ve Ücretler

Yıl	Memur (Sayı)	Ortalama Maaş (TL-cari)	Ortalama Maaş (TL-sabit)	İşçi (Sayı)	Ortalama Ücret (TL-cari)	Ortalama Ücret (TL-sabit)	Toplam Çalışan (Sayı)	ENDEKS (TEFE)
1950	403	337	1286	1877	163	621	2280	26,2
1951	241	458	1602	2060	181	633	2301	28,6
1952	284	463	1612	2327	202	704	2611	28,7
1953	287	488	1670	2309	223	764	2596	29,2
1954	311	526	1617	2507	251	771	2818	32,5
1955	328	596	1656	2751	283	787	3079	36
1956	351	657	1569	2823	346	825	3174	41,9
1957	359	711	1436	3030	393	795	3389	49,5
1958	364	740	1276	3143	457	788	3507	58
1959	381	1153	1638	3351	603	857	3691	70,4
1960	376	1253	1721	3628	688	945	4011	72,8
1961	412	1466	1981	4194	695	939	4606	74
1962	436	1402	1818	4698	770	999	5134	77,1
1963	508	1522	1898	5054	824	1027	5562	80,2
1964	529	1597	1989	5463	907	1130	5992	80,3
1965	516	1805	2106	5388	1036	1209	5904	85,7
1966	544	1708	1881	5469	1162	1280	6013	90,8

[182] "15 ve 25 Senelik Arkadaşlarımız İçin Tertiplenen Gecede Genel Müdür Dedi ki:", **SEKA Postası**, 15 Temmuz 1963, 1.

[183] "1. Kâğıt Fab. Tefrik ve İkmal Salonunda", **SEKA Postası**, 15 Ocak 1970, 3.

1967	550	1746	1796	5388	1316	1354	5938	97,2
1968	559	1551	1551	5314	1395	1395	5873	100
1969	555	2013	1867	5140	1585	1470	5695	107,8
1970	952	3230	2773	7095	1912	1641	8047	116,5
1971	1079	2937	2166	7912	2157	1591	8970	135,6
1972	1108	2917	1842	9760	2590	1635	9226	158,4
1973	1162	3325	1739	8208	3394	1775	9309	191,2
1974	1182	3847	1567	8578	3731	1520	9760	245,5
1975	1255	5792	2130	9009	5759	2118	10264	271,9
1976	1399	7557	2386	9335	8444	2666	10674	316,7
1977	1370	9952	2489	9501	12538	3135	10871	399,9
1978	1522	11806	1928	9829	18685	3052	11351	612,3
1979	1666	17828	1718	10215	32046	3088	11881	1037,8
1980	1744	28856	1399	10947	45817	2221	12691	2062,7

Kaynak: Kocabaşoğlu ve diğ., 1996, 430.

3.1.5. Yemekhane

SEKA'da işçiler için 1958 yılı başlarında oldukça büyük ve o dönemde *SEKA Postası*'nda "modern yemekhane" olarak ifade edilen yeni bir yemekhane hizmete girmiştir[184]. Yüzlerce kişinin, rahatlıkla yemek yiyebildiği yemekhane, büyük ve aydınlık salonuyla beğeni toplamıştır. *SEKA Postası*'ndaki bir haberde yemekhanenin modernliği şu ifadelerle betimlenmiştir[185]:

> Pırıl pırıl masalarda 6 kişi oturmaktadır. Bıçak, çatal, kaşık, sürahi ve bardakları daha önceden hazırlanmış ve ekmekleri ile birlikte masalarına konmuştur. Herkesin ayrı masası vardır. Herkesin yeri ayrıdır. İş yerlerine göre ayrılan masalarda hep aynı arkadaşlarımız oturur ve güle konuşa iştahla yemek yerler. Yüzlerce kişinin rahatça yemek yiyebildiği modern, aydınlık, sıhhi salonda hiç acele etmeden, hiç yorulmadan, muntazam ve dikkatli bir servisle yenilen yemek, işçi arkadaşlarımızı memnun etmekte ve eski işçilerimiz daha önceleri bu gibi imkanları olmadığını

[184] "Yeni İnşa Edilen Yemekhanemiz", ***SEKA Postası***, 15 Şubat 1958, 2.

[185] "Modern Yemekhanemizde Bir Yemek Saati", **SEKA Postası**, 1 Temmuz 1959, 3.

hatırlamaktadırlar. Radyodan, ya da pikaptan dökülen tatlı müzik ile birinci sınıf bir lokanta servisi ile yenilen yemek elbette ki memnuniyet vericidir.

Yemekhanenin özellikle eski işçiler açısından memnuniyetle karşılandığı anlaşılmaktadır, Fabrikanın ilk açıldığı zamanlarda işe başlayan Zeynep Ülker'in *SEKA Postası*'na verdiği röportajda, yemekhane hakkındaki sözleri bu durumu açık bir şekilde ortaya koymaktadır[186]:

> Daha fabrika tamamlanmadan, barakalar varken 1936'da işe başladım. Bana 50 kuruş yevmiye verdiler. O zaman yemek yok, içme suyu yok, peynir, zeytin karın doyurur, lıkır lıkır paşa suyu içerdik, karnımız şişti mi, doyduk sanırdık. Öküz eti ile pişmiş bakla yerdik. Şimdi canım yemekleri beğenmiyenleri görünce kan beynime sıçrıyor doğrusu. Ala yemek, çene suyu, temiz cam kaplar içinde süt, yoğurt…Eyyy, insaf….

SEKA Postası'nda yer alan röportajdan yemekhanenin eski yıllarda beslenme olanakları açısından oldukça yetersiz kaldığı anlaşılmaktadır. 1950'li yıların sonlarına gelindiğinde yemekhane ile ilgili adımlar atılması işletme açısından biraz geç kalındığını göstermektedir. *SEKA Postası* sayfalarında modern yaşama yönelik ifadelerle yer alan iki katlı yemekhane binasının, alt katında kadınlar için ayrı bir yemek salonu hazırlanmıştır. Kadın ve erkek işçiler fabrikada aynı saatte farklı salonlarda yemek yemektedirler. Kadın ve erkeğin kamusal alanda birlikte yer aldığı bir kurumda yemekhanelerin ayrı olması, geleneksel toplum yapısına dair algıların iş yerindeki düzenlemelere de yansıdığını göstermektedir. Modern çalışma hayatında cinsiyetler arasındaki farklılıklara dayalı bir uygulama örneği olarak, bu durum kurumun modernleştirme ideali ile uyumlu görülmemektedir[187].

Bununla birlikte sözlü anlatılarda yemekhanelerin ayrı olmasının kadın işçiler arasında memnuniyet yarattığı anlaşılmaktadır. Sözlü tanıklar anlatılarında bu durumun onları daha rahat hissettirdiğini belirtmişlerdir. Erkek işçiler ile olmasa da yemekhane salonu fabrikadaki farklı ünitelerde çalışan tüm kadın işlerin bir araya geldiği ortak bir mekandır. Bu durumdan dolayı fabrikadaki kadın işçiler farklı yerlerde çalışıyor olsalar da birbirleriyle tanışmaktadırlar. Yemekhane binasındaki bu ortak saatler, kadın işçiler arasındaki dayanışma bilincini pekiştiren bir etkiye sahip olmuştur.

---

[186] "SEKA'dan Röportajlar", **SEKA Postası**, 1 Şubat 1965, 5.

[187] "Modern Yemekhanemizde Bir Öğle Vakti", **SEKA Postası**, 15 Aralık 1959, 3.

Örneğin E. Ş. bu konu hakkında şunları söylemiştir[188]: "Üçüncü kağıttakiler falan hep beraber oluyorduk orda. Yemeklerde buluşuyorduk. Tanıyorduk birbirimizi".

Sözlü anlatılarda da belirtildiği üzere SEKA'da yemekhane salonu kadın işçiler açısından bir sosyalleşme ve dinlenme alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Yemekhane, kadın işçilerin fabrika ölçeğinde buluştuğu bir mekân olması açısından önem arzetmektedir.

3.1.6. Kurum İçi Eğitimler

SEKA Genel Müdürlüğü tarafından fabrikada kurum içi eğitimler kapsamında dil kursları açılmıştır. Haftanın iki günü mesai saatleri dışında olmak üzere sinema salonunda yapılan derslere eğitmen olarak SEKA çalışanları görevlendirilmiştir. Bu yönde ilk tespit edebildiğimiz kurs organizasyonu 1958 yılında karşımıza çıkmaktadır. Bu dil kurslarına işçi ve memurlar beraber katılım sağlamışlardır[189] .*SEKA Postası*'nda bu kurslara kadın işçilerin de katılım sağladığına dair haberlere rastlanmıştır. 15 Ocak 1958 tarihinde yapılan bir haber, bir kadın işçinin İngilizce kursuna kayıt yaptırmak için geldiği zaman eğitmen ile arasında geçen diyaloğa yer vermektedir. Haberde kadın işçinin kursun 214. kayıt numarası ile kursun ilk kadın işçisi olduğu vurgulanmış ve özellikle kayıt yaptırmak üzere geldiğindeki hal ve hareketleri şu ifadelerle betimlenmiştir[190]: "Bir kadın işçi arkadaşımız girdi içeri. Az kızarmıştı. Hareketleri serbestti, gönlü ferah. Hiç çekinmeden gelmiş dileğini anlatmış, isteği yerine getirilmişti. Seka'nın eşit haklara sahip mensubu idi. Bununla iftihar ediyordu".

Habere göre kursa gelen işçinin 214. sıra ile ilk kadın işçi olması, kadın işçiler arasında dil kurslarına ilgi olmadığını açık bir şekilde göstermektedir. Fabrikada İngilizce haricinde Almanca kursları da açılmıştır[191]. Dil kursları haricinde mesleki anlamda işçileri yetiştirmek amacıyla bilgili işçi yetiştirme kursları açılmıştır. Kurslarda Türkçe, aritmetik, yurt bilgisi, sağlık bilgisi, mesleki resim, mesleki teknoloji gibi hem teorik dersler hem de mesleki derslerden oluşan bir eğitim programı uygulanmıştır.

---

[188] E. Ş., Sözlü Tarih Görüşmesi, Kocaeli, 17.08.2023.

[189] "İngilizce Kursu Açılıyor", **SEKA Postası**, 1 Ocak 1958, 1. "SEKA'da Açılan İngilizce Kursu", **SEKA Postası**, 15 Ocak 1958, 1. "İşletmemizde İngilizce Lisan Kursu Açılıyor", **SEKA Postası**, 15 Ekim 1963, 2.

[190] "Ben de İngilizce Öğreneceğim", **SEKA Postası**, 15 Ocak 1958, 6.

[191] "SEKA'da Öğretici Kurslar", **SEKA Postası**, 1 Aralık 1963, 1."SEKA'da Lisan Kursları Açılıyor", **SEKA Postası**, 15 Kasım 1964, 5.

Dersler fabrika çalışanları tarafından verilmiş ve ders saatleri mesai ve vardiya saatleri üzerinden ayarlanmıştır. Bu kurslara çalıştıkları birimin amirlerince seçilmiş olan ilkokul ve ortaokul mezunu 16-46 yaş arasındaki işçiler katılmışlardır. Kursu başarıyla bitirenlere bir aylık ücretleri nispetinde bir ödeme yapılmıştır. Ayrıca birincilikle mezun olana 100 lira, ikinciliğe 75 lira, üçüncülüğe ise 50 lira olmak üzere katılım sağlayanlara para ödülü verilerek çalışanlar teşvik edilmiştir[192]. Aynı zamanda sinema salonunda seçilen eğitim filmlerinin gösterimi yapılmıştır[193].

Fabrikada 1960'lı yıllarda kurum içi eğitim faaliyetleri içerisinde Sivil Savunma dersleri de verilmiştir. Bu derslere tüm işçilerin gruplar halinde çalıştıkları birimlere göre katılımı sağlanmıştır[194]. Fabrikada okuma yazma bilmeyen işçiler için kütüphanede okuma yazma kursları açılmıştır. Tüm işçilerin okur yazar düzeye gelmesi hedefiyle işletme yönetimi bu okuma yazma kurslarını oldukça önemsemektedir[195]. Bu kurslar haricinde SEKA'da 1966 yılında o döneme damgasını vuran kalkınma planları kapsamında öne çıkan iş başında yaygın mesleki eğitim konusu titizlikle takip edilmiştir. Üretimin artması, kalitenin düzenlenmesi ve insan gücünün değerlendirilmesi amaçlarına hizmet eden bu yöntem, fabrikada öncelikle ikmal dairelerinde çalışan kadın işçilere uygulanmıştır. *SEKA Postası'nda* modern ülkelerde uygulanan bu yöntem ile ikmal dairelerinde önemli üretim artışları kaydedildiğine dair haberlere yer verilmektedir[196]. 1966 yılında SEKA'da ilk kez modern anlamda planlı bir mesleki eğitim programı tatbik edilmiştir[197].

---

[192] "İşletmemizde Bilgili İşçi Yetiştirmek İçin Kurs Açılıyor", **SEKA Postası**, 1 Kasım 1959, 1. "Bilgili İşçi Yetiştirme Kursu Faaliyete Geçti", **SEKA Postası**, 15 Kasım 1959, 2. "Bilgili İşçi Yetiştirme Kursu Selüloz ve Kâğıt Teknolojisi Dersinde 1 Saat", **SEKA Postası**, 1 Aralık 1959, 2. "Bilgili İşçi Yetiştirme Kursunda Gördüklerimiz", **SEKA Postası**, 15 Mart 1960, 3. "İmtihan Kapısı", **SEKA Postası**, 1 Ekim 1960, 2.

[193] "İş Yerinde Eğitim Faaliyetleri ile İlgili Olarak Seka'da Eğitim Filmleri Gösterildi", **SEKA Postası**, 1 Ağustos 1962, 1,2.

[194]"İşletmemizde Topyekûn Savunma ve Sivil Savunma Eğitimi ile İlgili Faaliyetler", **SEKA Postası**, 1 Aralık 1961, 2. "İşletmemizde Sivil Savunma", **SEKA Postası**, 1 Mart 1963, 5. "SEKA'da Sivil Savunma Çalışmaları", **SEKA Postası**, 15 Nisan 1963, 2.

[195] "Okuma Yazma Kursunda Başarı Gösterenlere Diplomaları Veriliyor", **SEKA Postası**, 15 Eylül 1962, 2. "SEKA'da Okuma Yazma Kursu Açıldı", **SEKA Postası**, 15 Temmuz 1965, 4.

[196] "İş Başında Eğitim", **SEKA Postası**, 1 Şubat 1966, 3.

[197] "İşletmemiz Eğitim Salonu", **SEKA Postası**, 15 Ekim 1966, 2.

3.1.7. Sendikal Faaliyetlerde Kadın İşçilerin Yeri

Türkiye'de 1946 yılı sendikal faaliyetlerin canlanması anlamında bir dönüm noktası olmuştur. Bunun en önemli sebebi, cemiyet kurma yasağının bu tarihte kaldırılmasıdır[198]. Bu gelişmelerin sonucunda kâğıt fabrikasında Kocaeli Selüloz İşçileri Sendikası kurulmuştur. Ancak sendika kısa bir zaman faaliyet gösterebilmiş, 16 Aralık 1946 tarihinde ülkedeki birçok sendika gibi Sıkı Yönetim Komutanlığı tarafından faaliyetlerine son verilmiştir. 5018 sayılı Sendikalar Kanununun 1947 yılında yürürlüğe girmesiyle birlikte kâğıt fabrikasında yeniden sendikal örgütlenmeler başlamıştır[199].

1947 yılında kâğıt fabrikasında Selüloz İşçileri Sendikası kurulmuştur. 1952 yılına gelindiğinde ise Makine Teknik İşçileri ve Klor Fabrikası Elektroşimi Sendikası faaliyete geçmiştir. Bu dönemde fabrikada üç farklı sendika karşımıza çıksa da işçi meselelerinde ortak hareket ettikleri anlaşılmaktadır[200]. Selüloz İşçileri Sendikası 1963 yılında Kâğıt-İş, Makine Teknik İşçileri Sendikası ise 1964 yılında Selüloz-İş ismini almıştır. 1970 yılına gelindiğinde iki sendika birleşerek Selüloz-İş ismiyle faaliyetlerine devam etmiştir[201].

SEKA'da kadınların sendikal faaliyetlerde yer aldığına dair ilk habere aşağıda Şekil 4'te görüldüğü üzere, 1961 yılında Cumhuriyet gazetesinde rastlanmaktadır. Haberde kadın işçilerin de yer aldığı bir grev hakkında şunlar yazılmıştır[202]:

> 12 işçi sendikasına mensup 5 bin işçi bugün saat 13.30'da sessiz bir yürüyüş yapmıştır. Kadın işçilerin de katıldığı büyük kütle saat tam 13.30'da SEKA önünden hareket etmiştir. İşçiler en önde bir Türk bayrağı ve Atatürk'ün portresi olduğu halde, yüze yakın döviz de taşımışlardır. Dövizlerde "Çalış, didin, sürün", "Şartlı grev istemiyoruz", "Ekmeğimize katık istiyoruz", "Kemerlerde sıkacak delik kalmadı", "Grevsiz sendika, fitilsiz lambaya benzer", "tek taraflı tasarruf olmaz" gibi ibareler dikkati çekmiştir. SEKA'nın önünden ayrıldıktan sonra Atatürk anıtına gelen işçiler burada saygı duruşu yapmışlar.

---

[198] "Sendikacılık Tarihimizden Bir Yaprak", **Sendika Gazetesi**, 31 Ağustos 1946, 2.

[199] Turgay, **age**, 196.

[200] "Mevcut Sendikalar", **SEKA Postası**, 21 Haziran 1956, 3.

[201] Turgay, **age**, 206-207.

[202] "İzmit'te 5 Bin İşçi Sessiz Yürüyüş Yaptı", **Cumhuriyet**, 17 Aralık 1961, 1.

Şekil 4:Kadın İşçilerin Katılım Sağladığı Bir Grev Görseli

İzmitli işçiler yürüyüş yaparlarken

Kaynak: Cumhuriyet, 17 Aralık 1961, 1.

Sözlü anlatılarda kadın işçilerin büyük oranda sendikaya üye oldukları belirtilmiştir. Sözlü tarih görüşmelerimiz esnasında bir işçi haricinde işçilerin iş yerinde yaşadıkları sorunlardan bahsetmekten kaçındıklarını belirtebiliriz. Bunun yanı sıra, kadın işçilerin fabrikada yaşadıkları sıkıntıları genelde sendika üzerinden çözdükleri, bu sebeple de sendika ile bağlarını koparmadıkları anlaşılmaktadır. Sendikanın özellikle ücretlerin ve sosyal imkanların artmasında önemli etkileri vardır. Bir başka deyişle sendikanın faaliyetleri sonucunda işçi kadınların yaşam standartlarında yükseliş olmuş, bu durum 1970'li yıllarda kadınların çalışmasına karşı oluşan ön yargıların biraz daha kırılmaya başlamasını beraberinde getirmiştir. Bu değişimin nedenlerini Saadet Hanım şu şekilde açıklamıştır[203]:

> Ben 64'te işe girdim. Bir beş sene sonra değişimler başladı zaten. Para kazanan ailelerin daha iyi durumlara geldiğinin görülmesi ile değişti. Mesela biz çok kötü bir evde oturduk yani o dönem. Bize ev veren de yoktu. Macir gavur diyorlardı samimi söyliyeyim onu bile yaşadık yani. Bizim ev sahibi tahtadan iki katlı bir evde oturuyordu. Bizim evi de arkada odunluk diye yapmışlar. 1964'te girdiğimde böyleydi. Ama beş sene sonra herşey değişti. SEKA'ya girmek için torpil buluyorlar, sendikacıları devreye sokuyorlardı. Neden? Çünkü oturuyor

[203] S. Ö., Sözlü Tarih Görüşmesi, Kocaeli, 04.06.2023.

sendikacılar pazarlık yapıyordu. Bunun maaşı var, ikramiyesi var, bilmem nesi var. İlk başta bunlar yoktu tabi. Para kazanan ailelerin daha iyi durumlara geldiğinin görülmesi ile bazı şeyler değişti diyebilirim. Fakat sonraları yırtındılar girsinler diye ama tabiki kadrolar dolmuştu. Beş altı sene sonra bizim durumumuz değişti. Evleri beğenmiyoruz. Ev arıyoruz bilmem ne. Maddiyat bizim güçlendikçe onlar da girmek lazım diyorlardı.

Şekil 5:Sendikacı İşçiler SEKA Genel Müdürü ile Birlikte

İşçi temsilcileri kendilerine çiçek verdikleri Sayın Köstem'le birlikte

Toplu İş Sözleşmesi münasebetiyle

Kaynak: SEKA Postası, 15 Ekim 1965, 1.

Şekil 6:Toplu İş Sözleşmesi Görüşmelerinden Bir Görsel

Bereke Fabrikasında 15 günden beri devam eden Toplu İş Sözleşmesi müzakerelerine katılan Genel Müdürümüz ile SEKA Heyeti ve Selülöz - İş Sendik[illegible] Başkan ve Üyeleri bir arada

Toplu İş Sözleşmesi Görüşmeleri

Müsbet Neticelere Doğru İlerliyor

Kaynak: SEKA Postası, 1 Ağustos 1965, 1.

Şekil 7:Sendikacı Kadınlar Toplu İş Sözleşmesi Görüşmelerinde

Kaynak: SEKA Postası, 15 Ağustos 1965, 1.

Yukarıdaki fotoğraflarda örneklendiği üzere SEKA fabrikasında kadın işçilerin sendikal faaliyetler içerisinde yer aldıkları *SEKA Postası*'nda yayımlanan fotoğraflarda da açık bir şekilde görülmektedir. Bununla birlikte sözlü anlatılardan anlaşılmaktadır ki, kadın işçiler sendikaya üye olsalar da yönetimsel anlamda temsiliyetleri oldukça sınırlıdır. Bu durum kadın işçiler açısından fabrikadaki sendikal yapılanmanın eşit temsil ve katılımcılık anlayışıyla uyumlu olmadığını düşündürmektedir.

3.2. SEKA Fabrikasında Çalışan Kadın Memurlar

3.2.1. Fabrikadaki Kadın Memurların Faaliyet Alanları

Türkiye'de kadınların kamusal alanda çalışabilme hakkı hukuken 1926 yılında çıkarılan 788 sayılı Memurin Kanununun 6. Maddesindeki "Kadınların memur ve müstahdem olmaları caizdir. Ne gibi memuriyet ve hizmetlerde istihdam edilecekleri her vekaletin memurlarına ait kanunlarla tesbit olunur" şeklindeki düzenlemeyle yasal bir hal almıştır. Böylece cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren kadınlar farklı farklı mesleklerde, kamusal alanda kendilerine yer bulmuşlardır. Türkiye'de kamusal alanda çalışan kadınlar hakkında devlet memurları sayımları önemli veriler sunmaktadır. 1938-1980 yılları arasında yapılan devlet memurları sayımlarına göre, Türkiye'de kamusal alanda çalışan kadınların sayısı, erkek memurlara oranla yıllar içerisinde artarak devam etmiştir. Örneğin bu yıllar arasında erkek memurların sayısı 8 kat

artarken, kadın memurların sayısı 24 kat artmıştır. Özellikle de yüksek öğrenimli kadınların öncelikli çalışma alanları kamu kesimi olmuştur[204].

Bu anlamda SEKA kâğıt fabrikası, Türkiye'de yüksek öğrenimli kadınların çalışma hayatında tercih ettiği işletmelerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak araştırmamız sürecinde kâğıt fabrikasında çalışan kadın memurlar hakkında net bir sayısal veriye ulaşılamamıştır. Fabrika hakkında hazırlanan raporlarda, kadın ve erkek işçilerin sayıları ayrı ayrı kaydedilmiş olmasına rağmen, memurların sayısı toplam olarak yer almıştır. SEKA fabrikasında çalışan kadın memurlar arasında, kimya mühendisleri, mimarlar, avukatlar, doktorlar, öğretmenler, mütercim tercümanlar, daktiloglar, hemşireler olmak üzere farklı farklı meslek dallarında uzmanlaşmış çok sayıda kadın bulunmaktadır. 1964 yılında SEKA Genel Müdürü Cemal Köstem'in fabrikada düzenlenen bir tören esnasında söylediği şu sözler kurumun kadın çalışanlarına bakış açısını yansıtması açısından oldukça önemlidir[205]: "SEKA Atatürk'ün yolunda bir işletme. Burada hanımdan İşletme Müdürü, hanımdan doktor, hanımdan yüksek kimya mühendisi, hanımdan kreş hemşiresi, hanımdan memur, hanımdan işçi var. SEKA bu konuda öncü".

3.2.2. Kadın Memurların İşe Alınma Süreçleri

SEKA fabrikasında 1950-1980 yılları arasında pek çok yüksek öğrenimli kadın istihdam edilmiştir. Bu yıllarda ülkemizde yüksek öğrenimli kadınların sayısının oldukça az olduğunu belirtebiliriz. Yüksekokul ve fakülte mezunu kadınların toplam nüfus içindeki oranı 1965 yılında %0,23, 1970 yılında %0,56, 1975 yılında %0,42, 1980 yılında ise %1,16'dır[206].

Fabrikanın olanaklarının cazibesi yükseköğrenimli kadın çalışanları işletmeye çeken önemli bir unsur olmuştur. Bunun yanı sıra yükseköğrenimli olmaları fabrikaya işe alınma sürecini kolaylaştıran bir durumdur. Bununla birlikte sözlü tarih görüşmeleri sonrasında kadın memurların fabrikada işe başlama süreçlerinde farklılıklar olduğu tespit edilmiştir. Örneğin yüksek öğrenimli kadınların sınava alınmaksızın işe başladıklarını belirtebiliriz. Bunun yanı sıra lise mezunu olanlar ise sınavla işe alınmışlardır. SEKA'da daktilog olarak göreve başlayan ve daha sonra genel müdür

---

[204] Çitçi, **age**, 91.

[205] "İşçilerimiz Törenle İkramiyelerini Aldılar", **SEKA Postası**, 1 Temmuz 1964, 4.

[206] DİE, **İstatistiklerle Kadın 1927-1992** (Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, 1995), 13.

sekreteri olarak uzun yıllar çalıştıktan sonra buradan emekli olan N. S. ilk iş başvurusunu SEKA'ya yaptığında nasıl bir süreçten geçtiğini şöyle aktarmıştır[207]:

> Üniversiteye gitmeyi düşünmüştüm. O dönemde Arifiye'de öğretmen okulunu kazandım. Ancak bizim dönemimizde çok terör vardı. Öğrenci olayları vardı. Ailem izin vermedi. Sonra daktilo kursuna gittim. Sonrasında da SEKA'ya girdim. İlk iş deneyimim SEKA. 1974 yılında SEKA'ya girdim 2005'de ayrıldım. Sınav ile SEKA'ya girdim. Aynı apartmanımda bir kadın SEKA'da çalışıyordu. Sınav açıldığında bana haber verdi. O kimya mühendisi idi. Müracaat ettim. Sınav zamanı haber verildi. 21 kişi sınava girdik. Sonra başarılı çıktım. Sınavda hem İngilizce hem Türkçe metin soruldu. Daktilolar manueldi o dönem. Sınavda üç dakikada kaç tuş basabildiğine bakılıyordu. Sınavı Personel Müdürlüğünden biri yürüttü. Altı ay daktilo kursu almıştım. Sınava 21 Kişi girdik ve 7 kişi alındı.

N.S.'ın yanı sıra yükseköğrenimi olan kadınlara bir örnek teşkil eden G.G. ise 1967 yılında herhangi bir sınav yapılmaksızın fabrikada işe başladığını, şu şekilde ifade etmiştir[208]: "Ben geldim personel müdürü ile görüştüm. Personel müdürü tamam dedi. Ertesi gün gel başla dedi. Zaten o donemde üniversite mezunu bayan azdı. SEKA' da mühendisler vardı ama idari eleman olarak ben SEKA'daki üçüncü üniversite mezunuydum".

Sözlü anlatılarda SEKA fabrikasını yüksek öğrenimli kadınlar açısından öne çıkaran en önemli nedenlerden biri büyük ölçekli bir işletme olmasıdır. Bir İktisadi Devlet Teşekkülü olmasından kaynaklı olarak işletmede sunulan sosyal imkanların kadın memurlara oldukça cazip geldiği anlaşılmaktadır. Örneğin, SEKA fabrikasında uzun yıllar kurumun avukatı olarak görev almış G. G. yüksek öğrenimi sona erdikten sonra ilk iş başvurusunu SEKA'ya yaptığını belirtmiş ve fabrikayı neden tercih ettiğini şu ifadelerle açıklamıştır[209]:

> İlk SEKA'yı neden düşündüm, çünkü konca da oturuyordum ulaşım daha kolaydı. Bir de SEKA'yla çok bağlantımız vardı. Belki babamın daha önce orda çalışıyor olması, etrafımızdaki birçok kişinin de SEKA'da birçok akrabası olması cazip kıldı herhâlde. Bir de onların bu Sapanca Gölü kenarında bir kampları vardı. Bizim

[207]N. S., Sözlü Tarih Görüşmesi, Kocaeli, 02.04.2023.

[208] G. G., Sözlü Tarih Görüşmesi, Kocaeli, 07.04.2023.

[209] G. G., Sözlü Tarih Görüşmesi, Kocaeli, 07.04.2023.

> SEKA'da çalışan bir tanıdık vardı. Her sene oraya sabah gidip onların misafiri olurduk. Onların o tesisleri çok hoşuma giderdi. Yani bende orda çalışsam da benim ailem de buraya gelse diye düşünürdüm. Oradaki aktiviteler farklıydı. İşte sineması vardı. Haftada iki gün film getirirlerdi. Voleybol maçları olur, konserler olur falan.

G. G.'ın anlatısında, özellikle fabrikanın dinlenme kampına yapılan atıflar çalışmamız açısından dikkate değer bulunmaktadır. 1960'lı yıllarda fabrikadaki imkanların artması işletmeyi kentte bir cazibe merkezi haline getirmiş ve fabrikaya olan ilgiyi arttırmıştır. Fabrikada mütercim tercüman olarak görev almış D.E. de G.G. ile benzer ifadelerle fabrikayı tercih ettiğini belirtmiştir[210]:

> SEKA'da çalışmak bir ayrıcalık gibiydi. İnsanlar imkânlar açısından öykünerek bakardı SEKA'da çalışanlara. Bir kere İzmit'te bir vaha gibiydi hem fabrika hem lojmanlar orman içinde çok yeşil bir alanda kurulmuştu. Evleri çok güzeldi. Hem müstakil evleri vardı hem de apartman daireleri vardı. Onların hepsi çok güzel evlerdi. O zaman İzmit'te belki mahalle aralarında tek katlı evler vardı. Lojmanlar son derece cazipti. Çünkü elektrik, su son derece cüzi paralar ödenirdi. Lojman kiraları son derece ucuzdu. Mesela İzmit'te bir yerde otursaydık, maaşımızın büyük bir kısmı giderdi. İzmit'teki fabrikaların hiçbirinde SEKA'daki bu imkanlar yoktu.

Sözlü anlatılardan anlaşıldığı üzere SEKA'da çalışanlara sunulan sosyal imkanlar arttıkça kadın çalışanların fabrikaya yöneliminin de arttığı görülmektedir. Bu durum İktisadi Devlet Teşekküllerinin kadın çalışanlar tarafından tercih edilme sebebini anlamak açısından oldukça önemlidir.

3.2.3. Kadın Memurların Yükselme Olanakları

Fabrikada kadın memurlar içerisinde kimya mühendislerinin yöneticilik vasıfları açısından daha çok öne çıktığı anlaşılmaktadır. Örneğin Bedia Kanija, 1955 yılında SEKA Selüloz Fabrikası'na işletme müdürü olarak atanmıştır. *SEKA Postası*'nda fabrikadaki yöneticilerin biyografilerinin yayımlanarak tanıtıldığı haberlerde karşımıza çıkan ilk kadın yönetici Şekil 8'de görüldüğü üzere Bedia Kanija'dır. İlk, orta ve lise eğitimini İstanbul'da Alman ve Fransız liselerinde yapan Kanija 1930 yılında yükseköğrenimini kimyager olarak tamamlamıştır. Kariyerine Etkim Eczayı Kimyeviye Fabrikası'nda antomolog olarak devan eden Kanija 1942 yılında

[210] D. E., Sözlü Tarih Görüşmesi, Kocaeli, 09.04.2023.

Sümerbank Selüloz Sanayii Müessesesinde Laboratuvar şef yardımcısı olarak başlamıştır. 1943 yılında Laboratuvar Şefi olan Kanija 12 yıl boyunca bu görevine devam etmiştir. 1955 yılında ise SEKA Selüloz Fabrikaları İşletme Müdürlüğü'ne atanmıştır[211].

Bu dönemde fabrika 20.000.000 liralık sermayesiyle Türkiye'de Demir ve Çelik Fabrikaları Müessesesinden sonra Sümerbank'ın ikinci büyük işletmesidir. Kanija'nın kadın çalışanların sayı olarak az olduğu büyük bir İktisadi Devlet Teşekkülünde 1950'li yılların şartları dikkate alınarak düşünüldüğünde fabrika müdürü olarak görevlendirilmesi işletme açısından önemli bir aşama olarak değerlendirilmektedir.

1970 yılına gelindiğinde ise Şekil 9'da görüldüğü üzere yüksek kimya mühendisi Ferhan Taptık Kâğıt Fabrikaları İşletme Müdürlüğü'ne getirilmiştir. 1954 yılında fabrikada kimya mühendisi olarak göreve başlayan Taptık da tıpkı Kanija gibi fabrika içerisinde almış olduğu terfiler sonucunda fabrika müdürlüğüne kadar yükselme imkânı bulabilmiştir[212].

Fabrikada yükselme şansı yakalayan bir diğer isim de Nuriye Bülbül'dür. 1971 yılında SEKA fabrikasında göreve başlayan Bülbül 1998 yılına kadar görevine devam etmiş ve Yatırımlar Daire Başkanlığı'na kadar yükselmiştir. Kâğıt fabrikasında yükselme imkânı sunulan kadın çalışanların kimya mühendisi olmaları dikkat çekmektedir. Nuriye Bülbül o yıllarda yükseköğrenimde mühendislik bölümlerinin özellikle de kimya mühendisliğinin ön planda olduğunu ve en başarılı öğrencilerin kimya mühendisliğini tercih ettiğini belirtmektedir[213].

---

[211] "SEKA Selüloz Fab. İşletme Müdürü Bedia Kanija", **SEKA Postası**, 1 Ocak 1957, 1.

[212] "Ferhan Taptık, Kâğıt Fabrikaları İşletme Müdürlüğüne Atandı", **SEKA Postası**, 1 Temmuz 1970, 2.

[213] N. B., Sözlü Tarih Görüşmesi, Kocaeli, 02.06.2023.

Şekil 8:SEKA'nın İlk Kadın Müdürü Bedia Kanija

Kaynak: SEKA Postası, 1 Ocak 1957, 1.

Şekil 9:Kâğıt Fabrikası Müdürü Ferhan Taptık

Kaynak: SEKA Postası, 1 Temmuz 1970, 2.

Yükselme imkanları haricinde maaşlar açısından değerlendirildiğinde de fabrikada mühendis kökenli çalışanların daha çok kazandıklarını belirtmek gerekir. Bununla

birlikte memurlar arasında fabrikada cinsiyete dayalı farklı bir maaş politikası olmadığını belirtebiliriz. Bu konuyu N. S. şu ifadelerle açıklığa kavuşturmuştur[214]:

> Teknik personel ve idari personel arasında yani idari personel dediğim teknik okuldan mezun olmayan işletme mezunu gibi ne bileyim büro eğitimi mezunu gibi kişiler daha az alıyorlardı. Teknik personel yani mühendis kadrosu daha fazla alıyordu. Bu erkek kadın olarak değil, çünkü bir erkek de örneğin 5. dereceye geliyor, bir kadın da 5.dereceye geliyor. Çalışma yıllarına bağlı olarak. Ama bir 5. derecedeki idari personel ile 5. derecedeki teknik personel farklı maaş alıyordu. Kadın erkek şeklinde bir ayrım yoktu yani.

Fabrikada çalışan kadınlar arasında da farklı dönemlerde yükselme imkânı bulan bu isimler üzerinden bir değerlendirme yapmak gerekirse özellikle kimya mühendislerinin kariyer anlamında daha ön planda olduğu anlaşılmaktadır.

3.2.4. Maaşlar

1960'lı yıllarda SEKA'daki memurların gelirlerine baktığımızda 1961 Anayasası'nın da etkisiyle artışlar sağlandığı söylenebilir[215]. Ancak 1970'li yıllarda SEKA fabrikasında çalışanların gelirleri açısından enteresan bir tablo ile karşılaşılmaktadır. Memur maaşları sabit fiyatlarla 1974 yılına kadar sabit kalmış, 1975 ile 1976 arasında biraz artsa da 1978'den sonra tekrar düşüşe geçmiştir. İşçi ücretleri ise aynı dönemde ciddi artışlar kaydetmiştir. Örneğin ortalama cari işçi ücreti 1970'de 1912 TL iken bu oran 1983 yılına gelindiğinde 88.785 TL olmuştur. Bu artışlarda dönemin enflasyon seviyelerinin ciddi anlamda payı vardır. SEKA'da 1970'li yıllarda mühendisler haricindeki memurların daha az kazandığını N. S. şu ifadelerle belirtmiştir[216]:

> 70'li yıllarda o zamanlar bekardım, genç kızdım, bir aile geçindirmiyordum. Ama tek başıma olsam hayatımı idame ettiremezdim. 1200 lira falan alıyordum, yetmiyordu. Şöyle anlatayım evlendikten sonra eşimle maaşlarımızı birleştirince kiramızı ancak ödüyorduk. Zor şartlarda geçiniyorduk. Çok tatminkâr bir ücret değildi tabiki. Biz ikramiye almıyorduk. İşçiler alıyordu. Şöyle ki işçi personel çok güzel para alıyordu aslında ikramiyeleriyle birlikte. Hatta biz memurlarla dalga

[214] N. S., Sözlü Tarih Görüşmesi, Kocaeli, 02.04.2023.

[215] Pamuk, **age**, 238.

[216] Kocabaşoğlu ve diğ., **age**, 430.

> geçiyorlardı, İki ayda bir ikramiye alıyorlardı. 1980'den sonra değişti. İşte biraz ket vuruldu işçi maaşlarına ve ikramiyelerine. Biz zaten almıyorduk.

1970'li yıllarda memur maaşlarının çok tatmin edici olmamasına rağmen SEKA fabrikası çalışma alanı olarak kadınlar açısından cazibesini yitirmediği görülmektedir. Bunun en önemli sebebi de sunulan imkanlar ve çalışma ortamının rahat olmasıdır. Örneğin en büyük hayalinin hâkim olmak olduğunu belirten G. G. yıllar sonra hakimlik için çağrıldığında o sırada çocuk sahibi olmasından dolayı SEKA'daki şartların kendisi için daha uygun olduğunu düşünmüş ve fabrikadaki işine devam etmiştir. G. G. o gün neden böyle bir tercih yaptığını şu şekilde izah etmiştir[217]:

> 1968 yılında hakimlik için müracaat ettim. O tarihte kızlara kota koyuyorlardı. Dediler ki sizden %10 alacağız, %90 ı erkeklerden alacağız. Bende dedim ki sıram gelene kadar çalışayım açıkta kalacak halim yok ya SEKA'ya müracaat ettim. Ertesi gün beni işe aldılar. Hiç beklemedim hemen işe başladım. Tabi o sırada evlendim. 1970'te anne oldum. Beni hakimlik için çağırdılar tabi ki ben gitmedim. Benim o zaman o senelerde çocuğumu alıp gitme şansım yoktu

SEKA'daki memur maaşlarının mühendisler haricinde cazip olmadığını belirtebiliriz. Ancak kadın ve erkek memurlar arasında maaşlar açısından bir farklılık olmadığı anlaşılmaktadır. Bu durumun en önemli sebebi 1965 yılında yürürlüğe giren Devlet Memurları Yasası ile cinsiyet ayrımı olmaksızın ilke olarak tüm devlet memurlarının kanun önünde eşit kabul edilmesi ve bu durumun bir sonucu olarak kamu kesiminde çalışan tüm memurlar için eşit işe eşit ücret anlayışının benimsenmiş olmasıdır. Eşit işe eşit ücret ilkesi kadınların çalışma yaşamına adil bir biçimde katılabilmesinin en önemli şartlarından biridir[218].

3.3. SEKA Kâğıt Fabrikasında Kadınların Çalışma Hayatını Kolaylaştıran İmkânlar

3.3.1. Mesken Meselesi

Cumhuriyet döneminde devletçi sanayileşme modeli ile birlikte ülkenin farklı noktalarında açılan İktisadi Devlet Teşekkülleri ilk zamanlar ciddi bir iskân sorunu ile

---

[217] G. G., Sözlü Tarih Görüşmesi, Kocaeli, 07.04.2023.

[218] Çitçi, **age**, 116-117.

karşı karşıya kalmıştır. Sanayileşmenin etkisiyle fabrika kentlerinde yaşanan nüfus artışına, konut yetersizliği ve özellikle işçilerin gelir düzeyinin düşüklüğü de eklenince sorun devletin müdahalesi ile çözümlenmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda devlet fabrikalarında çalışanlara barınma olanakları sunulmuştur. Bu imkânlar ile çalışan personelin fabrikaya bağlanması, işçi devirlerinin önüne geçilmesi ve verimliliğin arttırılması hedeflenmiştir[219].

Devlet fabrikalarında genel olarak yaşanan mesken buhranı İzmit açısından da önemli bir sorun olmuştur. Kâğıt fabrikası ilk açıldığı zamanlarda ciddi bir istihdam kaynağı yaratmasına rağmen, 1950'li yıllara kadar büyük bir işçi devri sorunu yaşanmıştır. Fabrikadan ayrılanların çok yoğun olması, fabrika yönetimini işçi devri meselesi üzerine önlemler almak zorunda bırakmıştır[220]. 1940 yılına gelindiğinde işten ayrılanların ve yeni başlayanların mevcut işçi sayısına göre oranının %50'lere varması, durumun ciddiyetini açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Sadece işçiler açısından değil, memurlar açısından da benzer bir durum oluşmuştur. 1944 yılı verileri dikkate alındığında, ilk açıldığı dönemden itibaren fabrikada çalışan memurların oranı %15 bile değildir[221].

Bu dönem İzmit Kâğıt Fabrikası'nın Sümerbank Genel Müdürlüğü'ne bağlı olduğu bir dönemdir. Sümerbank Genel Müdürlüğü 1941 yılı ortalarında işçilerin fabrikalara bağlanmasını sağlamak ve nitelikli personelin hareketliliğini önlemek amacıyla ustabaşı, usta ve uzman işçilerin ikamet edebileceği, farklı tipte evler inşa etme yönünde bir karara imza atmıştır. Bu karar doğrultusunda İzmit'te de fabrika yerleşkesi içerisinde konut yapımına başlanmıştır[222].

Vazife evleri olarak adlandırılan bu konutların inşasına hemen başlanmış, ancak tamamlanan evler öncelikle fabrikadaki yöneticilere, bazı memurlara, şoför, santral memuru, kapıcı gibi daimî surette fabrikada olması gereken personele tahsis edilmiştir. 1943 yılı itibarıyla memurların sadece %23'ü vazife evlerinde ikamet etmektedir. Dolayısıyla memurların büyük bir kısmı da kent merkezindeki evlerde oturmak zorunda kalmışlardır.

---

[219] (Makal, 1999, 264-266)

[220] **Agr**, 19.

[221] Kocabaşolu ve diğ., **age**, 144-145.

[222] (Dölen, 2015, 430)

İşçi kesiminin konut imkânından faydalanabilmesi daha uzun sürmüş, işçilerin ikametine yönelik evler yapılacağına dair kararlar alınmış ancak çimento sıkıntısı nedeniyle evlerin yalnızca bir kısmı tamamlanabilmiştir. Tamamlanan konutlardan da sadece 35 işçi faydalanabilmiştir. 1946 yılının sonuna gelindiğinde tamamlanmış olan 51adet memur ve 44 adet işçi evi mevcuttur[223].

Bu verilerden fabrikanın kuruluşunun üzerinden geçen on yılda kurumun çalışanlarına sunduğu barınma imkânlarının oldukça yetersiz olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle işçiler açısından şartların çok zor olduğu vurgulanmalıdır. Vazife evleri ihtiyacı karşılamadığı için işçilerin büyük bir kısmı kentin kenar mahallelerinde virane denilebilecek, elektriği ve suyu olmayan evlerde yaşamak zorunda kalmışlardır. Tüm hane üyelerinin aynı odada yaşamlarını idame etmek zorunda kaldıkları bu evlerin hiçbirinde banyo olmaması işçiler açısından durumun ne kadar vahim olduğunu göstermektedir.

Türkiye'de 1950'li yıllarda gecekondulaşmanın yaygınlaşmasını önlemek ve mesken buhranını giderebilmek için getirilen çözüm yapı kooperatifleri olmuştur. Bu sayede işçilerin kendi kurdukları kooperatifler yoluyla konut sahibi olabilmesi hedeflenmiştir. Devlet işçilerin gecekondular yapmak yerine, yapı kooperatifleri üzerinden kendi evlerine sahip olmalarını özendirmiş ve bu alandaki girişimleri desteklemiştir. Bu şekilde devlet yapı kooperatifleri ile kendi üzerine yük bindirmeden işçilerin konut sahibi olmasını sağladığı gibi, kaçak yapılaşmanın da önüne geçmeye çalışmıştır[224].

1955 yılında fabrika Sümerbank'tan ayrılıp müstakil bir kimlik ile SEKA'ya dönüştükten sonraki dönemde İzmit'te yaşanan konut sorununun çözümünde daha ileri noktaya gidildiğini belirtebiliriz. SEKA'da hem vazife evleri sayıca arttırılmış hem de yapı kooperatifleri aracılığıyla yeni konutların yapımı ile ilgili girişimler artarak devam etmiştir. İzmit'te ilk yapı kooperatifi 1951 yılında İzmit Sümerbank Selüloz İşçileri Yapı Kooperatifi ismiyle kurulmuştur. Bu kooperatiften sonra çok sayıda işçi ve memur yapı kooperatifi ardı ardına kurulmuş, yıllar içinde yeni kurulan birçok modern mahalle kent merkezine eklemlenmiştir[225].

---

[223] Kocabaşoğlu ve diğ., **age**, 173.

[224] Mete Kaan Kaynar, **Türkiye'nin 1950'li Yılları** (İstanbul: İletişim Yayınları, 2015), 553.

[225] "SEKA'da Yapı Kooperatifleri", **SEKA Postası**, 15 Ağustos 1957, 3.

Aşağıdaki fotoğraflarda görüldüğü üzere SEKA Genel Müdürlüğü'nün destekleriyle yürütülen inşaat faaliyetleri sonrasında bu kooperatif evleri tamamlandıkça SEKA çalışanlarına törenler eşliğinde tahsis edilmiştir. Bu törenlerde vali ve SEKA'lı yöneticiler hazır bulunmuştur. Noter huzurunda kuraların çekildiği törenlerde merasime katılanlara ikramlar eşliğinde kırmızı beyaz kurdelalarla bağlı anahtarları teslim edilmiştir[226]. İnşaatı tamamlanan evler genellikle özel günlere denk getirilerek sahiplerine teslim edilmiştir. Örneğin 1956 yılında tamamlanan 13 işçi evi ve 3 memur apartmanı Cumhuriyet Bayramı etkinlikleri kapsamında önce törendeki davetlilere gezdirilmiş, sonrasında sahiplerine tahsis edilmiştir[227].

Şekil 10:SEKA'daki Yapı Kooperatiflerinden Bir Görsel

SELÜLOZ SOKAĞINDA : Burada yeni bir mahalle meydana gelmiş ve aradaki yola "Selüloz Sokağı,, ismi verilmiştir. Tertemiz, pırıl, pırıl evleri, çalışkan sakinleri ile şehir yepyeni bir köşe kazanmıştır.

Kaynak: SEKA Postası, 1 Eylül 1957, 1.

[226]"68 İşçimiz Ev Sahibi Oldu", **SEKA Postası**, 1 Eylül 1957, 1.

[227]"Cumhuriyet Bayramı'nda Yapılan Törenlerle Kreş, Memur Apartmanları ve 13 İşçi Evi Hizmete Girdi", **SEKA Postası**, 1 Kasım 1956, 1.

Şekil 11:Sümerevleri Yapı Kooperatifine Dair Bir Görsel

Kaynak: SEKA Postası, 15 Ağustos 1957, 3.

Fabrika kampüsü içinde yıllar içinde vazife evlerinin inşası da sürmüştür 1970'li yılların sonlarında SEKA'ya ait evlerin sayısı artmış, bu dönemde 334 lojman, iki bekar lojmanı ve bir misafirhane çalışanlara tahsis edilmiştir. Vazife Evleri Yönetmeliği'ne göre SEKA çalışanlarından bu evlerde ikamet edenlerden, oturdukları evin büyüklüğüne göre belirli bir ücret ve yakıt parası alınmıştır[228]. Vazife evlerinde oturanlar emekli oluncaya kadar bu evlerden çıkmadıkları için zamanla istihdamın artmasıyla konut meselesi hem işçiler hem de memurlar açısından elzem olmaya devam etmiştir.

Konut konusunda yaşanan sıkıntılar haricinde çalışanların kendilerine ait birer evlerinin olmasına fırsat sağlayan yapı kooperatifleri yıllar içerisinde faaliyetlerine devam etmiştir. Kâğıt fabrikası ve çevresinde ekonomik, sosyal ve kültürel imkânlarla donanmış bir yaşam tarzının oluşması zaman içerisinde yeni konutlarla ortaya çıkmıştır. Konut ve modernleşme ilişkisi bağlamında özelikle işçilerin yaşam standartları böylelikle yükselmiştir.

[228]Kocabaşoğlu ve diğ., **age**, 315.

Şekil 12:Yapı Kooperatiflerinin Sahiplerine Teslimine Dair Bir Görsel

Kaynak: SEKA Postası, 1 Kasım 1962, 1.

İşçilerin tek göz oda yerine holü, mutfağı, banyosu, elektriği, suyu, olan kaloriferli evlere yerleşmelerinin modernleşme olgusunu desteklemekle birlikte, yeni oluşan hayat standardının, evdeki yaşam tarzını da değiştirdiği, yeme-içme, dinlenme, misafir ağırlama, eğlenme gibi farklı alanlarda da bütünsel etkilerinin olduğunu akla getirmektedir.

Kadınlar özelinde bakıldığında ise SEKA'nın sunduğu konut imkânları içinde özellikle yapı kooperatiflerinin kadın çalışanlar açısından çok değerli olduğu ortadadır. İster memur olsun ister işçi olsun kadınlar çalışma hayatının sağladığı imkânlar içerisinde ekonomik bağımsızlıklarını kazanmalarının yanında, girdikleri kooperatifler aracılığıyla yaşadıkları dönemin şartlarında modern evlere sahip olmuşlardır. Şekil 13'te görüldüğü üzere, 1936 yılında fabrikada göreve başlayan Hikmet Martı isimli kadın işçi kendisi ile yapılan röportajda yapı kooperatifiyle ev sahibi olduğunu şu ifadelerle anlatmıştır[229]:

> 15 ve 25 yıl ikramiyelerimi aldım. Altın madalyam da var. Kooperatif eliyle ev sahibi de oldum. Tek acım, yalnızlığımdır. 1964 yılında sevdiğim büyük insanı, annemi kaybettim. O zaman bu zaman hayatta yalnızım. Evlenmedim. Ve daha yorulmadım. Uzun yıllar çalışmak isterim. Çalışmak beni yormaz. Yeter ki, iş huzurum olsun.

[229]"3. Kâğıt Fabrikası İkmal Salonunda Çalışanlarla Konuştuk", **SEKA Postası**, 1 Temmuz 1967, 3.

Şekil 13:SEKA'lı Kadın İşçiler ile Röportaj Görseli

Kaynak: SEKA Postası, 1 Temmuz 1967, 3.

Bir başka röportajda ise İkmal dairesinde 32 yıldır çalışan Zeynep Ülker ev sahibi olabilmesinde fabrikanın rolünü özellikle şuifadelerle vurgulamaktadır[230]: "Bu fabrikaya 50 kuruşla girdim. Şimdi saatte 190 kuruş alıyorum, kendi halimize göre bir evde yaptırdık, fabrika olmasaydı bu evi nasıl yaptırır, nasıl geçinirdik? Allah devlete, millete zeval vermesin".

Gazetede kadın işçiler dışında kadın memurlar açısından da fabrikanın ev sahibi olmaları noktasındaki katkısının önemi röportajlarda hemen konuyu mesken meselesine getirmelerinden anlaşılmaktadır. Örneğin SEKA'da santral memuru olarak çalışan Kadriye Uras SEKA Postası gazetesindeki röportajında işinden memnun olup olmadığı sorulduğunda verdiği cevapla bu düşünceyi güçlendirmektedir[231]: "İşimden çok memnunum, Ev sahibi de oldum".

Aşağıda Şekil 14'te görüldüğü üzere memurlar için o yıllarda modernliğin en önemli simgelerinden biri olan apartman tipi konutlar inşa edilmiştir. SEKA yönetiminin çalışanlarına sunduğu imkanlar içerisinde özellikle mesken olanağının kadın çalışanlar açısından işletmeyi oldukça cazip hale getirdiği anlaşılmaktadır.

[230] "SEKA'dan Röportajlar", **SEKA Postası**, 1 Şubat 1965, 5.

[231] "Alo!.. Burası SEKA Santralı", **SEKA Postası**, 1 Şubat 1969, 3.

Şekil 14:SEKA Memur Apartmanlarına Dair Bir Görsel

Kaynak: SEKA Postası, 1 Ocak 1957, 3.

3.3.2. Çocuk Bakımı ve Kreş

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren modernleşme projesi kapsamında kadınların çalışma hayatına dahil olmaları için önemli adımlar atılmıştır. Bu adımlar içerisinde özellikle kadın emeğinin sürekliliğinin sağlanmasına yönelik olarak İktisadi Devlet Teşekküllerinde açılan kreşler kritik bir değere sahiptir. Zira çalışmak isteyen ya da çalışmak zorunda olan çocuk sahibi kadınların çalışma hayatından kopması hem kadınlar açısından hem de işletmeler açısından önemli problemler doğurmaktadır.

Kadınların işgücüne katılımına ve sürekliliğine önem veren Sümerbank müesseselerinde 1941 yılından itibaren kadın istihdamını daimî kılmak amacıyla kreş uygulaması başlatılmıştır. İlk açılan kreşler kadın işçilerin sayıca fazla olduğu Ereğli, Nazilli, Malatya ve Kayseri fabrikalarında karşımıza çıkmaktadır[232]. SEKA'daki ilk kreş ise 29 Ekim 1956 tarihinde açılmıştır[233]. Fabrikada kreş açılmadan önce en fazla altı yaşında olmak üzere kadın işçilere ait kaç çocuk olduğunu öğrenmek için öncelikle bir anket yapılmıştır. Kreşin ilk açıldığı dönemde 17'si 1 yaşından küçük olmak üzere toplam 70 çocuğa bakım yapılmıştır[234].

---

[232] Feyza Turgay, **age,** 158.

[233]"Cumhuriyet Bayramı'nda Yapılan Törenlerle Kreş, Memur Apartmanları ve 13 İşçi Evi Hizmete Girdi", **SEKA Postası**, 1 Kasım 1956, 1.

[234]"Kreş Binası Yakında açılıyor", **SEKA Postası**, 1 Temmuz 1956, 2.

İşletme yönetiminin fabrika kreşi açılmadan önce *SEKA Postası*'nda yayımlanan yazılar aracılığıyla öncelikle işçi kadınları kreş fikrine hazırladığı anlaşılmaktadır. Söz konusu yazılarda özellikle Avrupa'dan örnekler verilerek Batılı ülkelerde çalışan kadınların çocuklarını iş saatleri içinde yuvalara bıraktıkları ve bu bakım evlerinde çocuklarına ne kadar iyi bakıldığı vurgulanmaktadır. Bunun yanı sıra Türkiye'de kadınların birçok farklı meslek dalında gösterdikleri başarılarla toplum hayatında layık oldukları mertebelere gelmiş oldukları, ancak kadın işçilerin sosyal ihtiyaçlarına yeterince önem verilmediği dile getirilmekte ve kadın işçilerin hem fabrika hem de ülke açısından ne kadar değerli olduğunun altı çizilmektedir[235].

SEKA Postası'nda çok sayıda kreş haberi ve fotoğrafına rastlanmıştır. Bu durum işletme yönetiminin kreş konusunu ne kadar önemsediğini göstermektedir. Bu haberler bir taraftan fabrikanın sosyal imkanlarını öne çıkarırken bir taraftan da kadın işçilerin güven içerisinde çocuklarını kreşe bırakabilecekleri duygusunu pekiştirmiştir. Örneğin 15 Ekim 1956 tarihli köşe yazısı çocuklarını kreşe bırakan annelerin ne gibi faydalar sağlayacağına değinmesi açısından çalışmamıza örnek teşkil etmektedir[236]:

> İşletmemiz kreşi ise bütün noksanları tamamlanmış olarak Cumhuriyet Bayramından itibaren faaliyete geçecektir. Küçük çocuklu kadın işçilerimiz çalışırlarken, yavruları bu yuvada ihtimam ve şefkatle bakılacaklar, banyoları, beslenmeleri, eğitimleri mütehassıs doktor nezaretinde ve tamamen fenni usullerle ifa edilecektir. Bu suretle yavrular daha çok gürbüzleşecek, neş'eli olacaklar ve baskısız yaşamanın tesiriyle husule gelmesi muhtemel ahlâk zafiyeti bertaraf edilecektir. Kreş binası, SEKA İşletmesinin mensupları için yaptığı yeni ve en mükemmel bir sosyal yardım abidesidir.

Burada dikkati çeken bir başka nokta ise kreşin açılış tarihinin özellikle 29 Ekim'e denk getirilmesidir. Hazırlıkların tamamlanmasıyla birlikte SEKA Kreşi 29 Ekim 1956 tarihinde Cumhuriyet Bayramı etkinlikleri kapsamında açılmıştır. Aynı gün SEKA yönetiminin mesken meselesinin çözümüne yönelik olarak organize ettiği 13 işçi evi ve 3 memur apartmanı da kreşle birlikte davetlilere gezdirilmiş ve sahiplerine teslim edilmiştir. İşletmenin modern yaşama yönelik hamleleri olarak karşımıza çıkan kreş ve mesken imkanlarının özellikle cumhuriyet değerleriyle ilişkilendirilerek

---

[235] "SEKA'nın Yeni Bir Sosyal Hizmeti", **SEKA Postası**, 15 Ekim 1956, 3.

[236] "SEKA'nın Yeni Bir Sosyal Hizmeti", **SEKA Postası**, 15 Ekim 1956, 4.

sunulması, SEKA'nın bir kurum olarak modernleşme sürecini ideolojik bir çerçeve içerisinde yürüttüğünü göstermektedir[237].

Şekil 15:SEKA Kreşi Personeline Dair Bir Görsel

Kaynak: SEKA Postası, 1 Kasım 1956, 1.

Kreş binası fabrikanın "cümle kapısı" olarak ana girişinin hemen yanına yapılmış, böylelikle kadın işçiler işlerine gelip giderken küçük çocuklarını kolaylıkla kreşe bırakabilmiştir. SEKA'nın sunduğu imkânlar içerisinde kadın işçiler açısından oldukça önemli bir yeri olan kreş Şekil 15'te örneklendiği üzere çocuk hastalıkları alanında uzman bir doktor tarafından yönetilmiştir. Ayrıca bir başhemşire, öğretmen, hemşireler ve bakıcılardan oluşan kadro kısa bir zaman sonra 100'ün üzerinde çocuğun bakımını üstlenmiştir. Bu anlamda SEKA kreşi işletme içindeki kadın işçiler açısından çok önemli bir olanaktır[238].

İkmal dairesi işçilerinden H. D. kreşin açıldığı ilk günü şu ifadelerle aktarmıştır[239]: "Kreş açıldığı günü haber verdiler. Çocukları olanları telefon ettiler iş yerlerine. Biz de gittik aldık. Bağçeşme'de oturuyorduk o zaman gittik aldık geldik açılışını yaptık. Çocukları yataklarına yatırdık. Resimleri çekildi". Kreş özellikle süt çocukları olan kadın işçiler açısından düşünüldüğünde bu olanak sayesinde iş saatleri içinde de

---

[237] "Cumhuriyet Bayramında Yapılan Törenlerle Kreş, Memur Apartımanları ve 13 İşçi Evi Hizmete Girdi", **SEKA Postası**, 1 Kasım 1956, 1.

[238] "SEKA'da İki Yeni Eser", **SEKA Postası**, 15 Temmuz 1956, 1.

[239] H. D., SEKA Kâğıt Müzesi Sözlü Tarih Çalışması, 2014.

çocuklarını görebilme ve besleyebilme şansına sahip oldukları görülmektedir. Çocuklar açısından değerlendirildiğinde ise annelerini görebilmeleri ve kendilerini güvende hissetmeleri noktasında kreşin varlığı oldukça değerlidir[240]. Örneğin H. D.'nin anlatıları bu iddiamızı destekler niteliktedir[241]: "Güvenle bırakıyordum. Öğlen yemeğe gitmiyordum geliyordum onların altını değiştiriyordum, bakıyordum, seviyordum tekrar gidiyordum".

SEKA'da Birinci Kâğıt Fabrikasında işçi olarak çalışan N. A. da o günlerde çocuğunu güvenle kreşe bıraktığını ve orada çocuklara iyi bakıldığını belirtmiştir. Öte yandan N. A.'ın anlatıları süt çocukları olan annelerin fabrikadaki mesaileri içerisinde emzirme saatlerinde yaşamış oldukları telaşı ve zorlukları da ortaya koymaktadır. N. A. o günleri kâh gülerek, kâh göz yaşlarıyla şu ifadelerle dile getirmiştir[242]: "Çocuğu kreşe bırakıyorum, süt veriyordum o zaman. Bağırıyordu fabrika borusu hemen çocuğu çekiyordum, sütlerim aka aka koşa koşa işe. Neler çektik".

Bununla birlikte önemle vurgulanmalıdır ki kreşin ilk açıldığı yıllarda İzmit'te çalışan kadınların çocuklarını bırakabilecekleri çocuk bakım evi tarzı bir yer bulunmamaktadır. Çalışan anneler açısından bu durumun yarattığı zorluklar ortadadır. SEKA kreşinin özellikle 40 günlük bebeklerin bakımını dahi üstlenmesi, 1950'li yılların şartları açısından değerlendirildiğinde bu konuda ne kadar ileri bir adım atıldığını göstermektedir. SEKA kreşinde çocuk doktoru olarak olarak çalışan Z. P. o yıllarda kreşin SEKA'daki kadın işçiler açısından değerini şu şekilde dile getirmiştir[243]:

> Yalnız kadın işçilerin çocuklarına aitti kreş. Hepsine bir yer buluyorduk biz. Yani geri çevirdiğimiz olmadı hiç. İlave yatak yapardık ve muhakkak alırdık. Memur çocuklarını almazdık. Evde ailelerine baktırırlardı. Başka fabrikalar da vardı ama yalnız SEKA'nın kreşi vardı. Benim çalıştığım zaman yüz civarında çocuk vardı. Personel olarak çocuk bakıcıları, temizlikçiler, bir de aşağıda bir hemşire vardı benimle. İdare müdürü diye bir hanım vardı. Personelle meşgul olurdu. Kreş öğretmeni vardı. Hakikaten yani o dönemde Kocaeli'de en rahat çalışan anneler

[240] "Kreş Binası Yakında Açılıyor", **SEKA Postası**, 1 Temmuz 1956, 2.

[241] H. D., SEKA Kâğıt Müzesi Sözlü Tarih Çalışması, 2014.

[242] N. A., Sözlü Tarih Görüşmesi, Kocaeli, 25.09.2023.

[243] Z. P., Sözlü Tarih Görüşmesi, İstanbul, 17.05.2024.

SEKA anneleriydi. Çünkü gayet emin olarak çocuklarını 41. günde teslim ederler, okula giderken teslim alırlardı. Biz aslında 41 günlükten alır okula başlayınca kreşten bırakırdık dedik ama biz kreşten bırakmıyoruz, okula yolluyoruz. Çünkü okul da SEKA'nın okuluydu. Yani ilkokulu bitirene kadar SEKA o çocuklarla meşgul olmuş oluyordu.

Şekil 16:Kreş Bahçesinde Oynayan Çocuklar

Kaynak: SEKA Postası, 1 Kasım 1957, 4.

O günlerde işçi kadınların çocuklarına kreşte nasıl bir bakım sağlandığını anlamak adına çalışmamız açısından 1 Haziran 1957 tarihinde *SEKA Postası*'nda yapılan şu haber de güzel bir örnek oluşturmaktadır[244]:

Bu çocukların büyük bir kısmı az gelirli mensuplarımızın evlatlarıdır. Anneleri işletmelerimizde çalışır. Her gün çocuklarını sabah saat 6 dan 7,15 e kadar Kreşe getirir bırakırlar. Süt çağında olanlara saat 10 da gelir meme verirler. Saat 17 ila 17,30 arası alır evlerine götürürler. Herkese evi cennet görünür ama küçüklerin kreş'i kendi evlerinden daha çok sevdiklerine inanacağım geliyor. Bakın günlük programlarına: Saat 7,15 de elleri yüzleri ayakları yıkanıyor, kreş kıyafetini giyiyorlar. Geçiyorlar kahvaltı masasına: tereyağı, kaşar veya beyaz peynir reçel, süt ekmek. İştahla yiyorlar. Saat 8,30 da yeniden temizlik. 9 dan 10 a kadar oyunlar şarkılar. 10 da iki bisküi, yarım portakalla hafif kahvaltı. Saat 12 de öğle yemeği. Yemekten sonra pijamalarını giyerler 15/30 a kadar uyku.16/00 ya kadar hazırlık. Bir bardak süt veya muhallebi, yarım portakal. İki bisküi ile yeniden kahvaltı. 16/30

[244]"Çocuklar Cenneti SEKA Kreşinden Bilinmedik Notlar", **SEKA Postası**, 1 Haziran 1957, 3.

da ayrılık hazırlığı. 17/00 ila 17/30 arası annelerinin yanında Allahaısmarladık. Yarın sabah 6/00 ya kadar Allah rahatlık versin.

Doktor Z. P. da kendisiyle yapılan görüşmede *SEKA Postası*'nda yer alan haberdeki bu ifadeleri destekleyici açıklamalarda bulunmuş ve çocukların anneleri tarafından sabah bırakıldıktan sonraki kreş rutinlerini şu ifadelerle betimlemiştir[245]:

Önce bakıcı hanımlar çocukları soyarlar kreş giysileri vardır. Onları giydirirler. Süt çocukları hariç belirli bir kıyafetleri vardı. Sonra ellerini yüzlerini yıkarlar hemen kahvaltıya. Oyun çocuklarına öğleye kadar oyun saati öğretmenleriyle. En mühimi öğle yemeğiydi. Ben muhakkak başlarında dururdum öğle yemeği bitene kadar. Doğrusu bakıcılara bırakmazdım. Onlar ben olduğumda daha dikkat ediyorlardı. Çocuklar yemek yerken bir dua okurlardı. "El açtım Tanrım sana. İyi huylar ver bana. Çabuk çabuk yiyelim. Kreşimize gidelim. Bizi koruyan Tanrı'ya her zaman dua edelim." Yemekten sonra tabi uyku. Saat ikiden beşe kadar da hava güzelse bahçede, değilse oyun odalarında oyun oynatılırdı. Genelde altmış yetmiş tane oyun çocuğu olurdu, geri kalanı en az yirmi beş otuz tanesi süt çocuğu idi. İki tane oyun odası hatırlıyorum. Bir tanesi resim yapmak içindi.

Kreşte uzun bir dönem başhemşire olarak görev yapan Perizat Kartay ise çocukların bakımı hakkında şunları söylemiştir[246]:

Ben çocukların iğnesi yapılacaksa yaparım. İlaçları verilecekse veririm. Gıdalarında bir değişiklik olacaksa onları ayarlarım. Listesini yaparım. Saat 10.00'da uykuları vardır. Uyuturuz muhakkak uyurlar. Çünkü erken kalkıyorlar evde. İşe geliyor anneleri saat 7.00'de. Uykudan kalktıktan sonra bir muhallebileri vardır. Ondan sonra işte öğle yemekleri vardır. Çocukların şeyine göre ay farkıyla bile gruba ayırmıştı öğretmen hanım. Fazla bir disiplin yapmadık. Çünkü fazla disiplin asi yapar çocukları. Ruhta çöküntü yapar. Ben bunun üzerinde bilhassa durdum.

Sözlü anlatılardaki ifadeler o dönemin şartları göz önünde bulundurulduğunda çalışan kadınlar açısından oldukça değerli bir örnek oluşturan SEKA kreşinin, çalışma sistemi ve işleyişi açısından oldukça profesyonel bir yapı oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Çocukların yemek, oyun, banyo, uyku saatlerinin özenle takip edildiği anlaşılmaktadır.

---

[245] Z. P., Sözlü Tarih Görüşmesi, İstanbul, 17.05.2024.

[246] P. K., SEKA Kâğıt Müzesi Sözlü Tarih Çalışması, 2014.

Kreşin kaloriferli olması da çocuklar açısından çok büyük bir konfor alanı sağlamaktadır. Kreşin süt çocukları açısından önemini ise kreş doktoru şu sözlerle izah etmiştir[247]:

> Günde iki defa emzirme izinleri vardı süt çocuklarının. Yani hem sabahla öğlen arasında bir emzirme izinleri vardı. Yani bir süt çocuğu, hiç annesinden ayrılmadan, muntazaman hiç sütten kesilmeden, bütün gün sütünü alabiliyordu. En ufak hastalıklarında biz hemen müdahale ediyorduk. Mesela sabah nasıl hastanelerde hekimler vizit yapar, süt çocukları alınıp yataklarına yatırıldıktan sonra hemşire hanımla ben baya vizit yapardık. Aynı zamanda ben aşılarını yapardım çocukların. Yani o bakımdan da yine anneler aşı için başka yerde uğraşmazlardı. Zaten aşıyı biz resmi olarak sağlık müdürlüğünden alırdık. Parayla alınan aşılar vardı onları da genel müdürlük alırdı. Sonra ben bütün çocukların sağlık kartlarını hazırladım. Her çocuğun işte kilosu, kaç kilo almış, boy artışı, baş çevresi yani süt çocuğunun gelişmesine ait bütün şeyleri karta işlerdik. Bu şekilde çocukların bir sağlık arşivi olurdu. Bilgisayarda şimdi hemen her şey çıkıyor. Ama bilgisayar falan yok o zaman.

Kreşin kadın işçiler açısından önemi sadece çocuklarına iyi bir bakım sağlamak ile sınırlandırılmamalıdır. Aynı zamanda annelik konusunda da kreşte işçi kadınların yönlendirildiklerini belirtebiliriz. Çocuklarını görmeye geldikleri zaman, anneleri de çocuk bakımı hakkında özellikle de yanlış bilinen yöntemler konusunda bilinçlendirmeye çalıştıklarını belirten Z. P. o günlerde çok yaygın olan bebek kundağı ile ciddi bir mücadele verdiklerini şöyle belirtmiştir[248]:

> Ben 1959'da İzmit'e geldim. Çok geriydi o zaman. Sonra sonra İzmit gelişti. Biz o dönemde kundakla mücadele ettik. Çünkü kundak çocuklara yapılan en büyük kötülük. Bir kere kalça çıkığı olan çocukların sebebinin bir kısmı bu kundak bağlamaktır. Kundağa böyle sopa gibi sararlardı. Hatta bir daha kundakla getirirseniz çocuklara bakmıyoruz gibi şeyler söyleyerek kundak işini kaldırdık. Anne kreşe 40. günde getirince öğreniyordu anne bunu. Mesela orda yetişen çocukların bağlanmadığını gören mahallede de komşularına "Bizim doktor bey

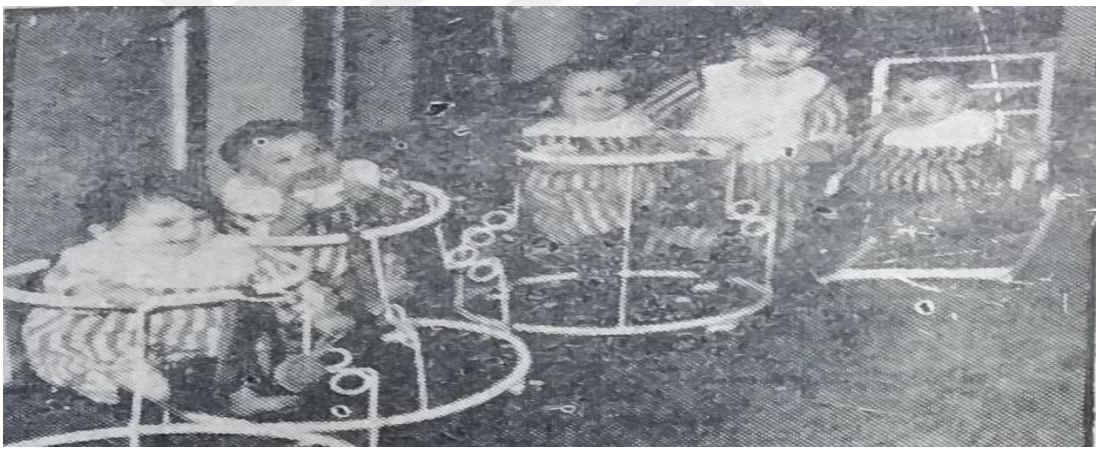
[247] Z. P., Sözlü Tarih Görüşmesi, İstanbul, 17.05.2024.

[248] Z. P., Sözlü Tarih Görüşmesi, İstanbul, 17.05.2024.

kreşte bağlatmıyor. Siz de bağlamayın diye." Yani bizden aldıkları eğitimi mahallelerinde de aksettirebiliyorlardı. Bu konuda da faydamız olmuştur.

Z. P. kendisiyle yapılan görüşme esnasında, SEKA yönetiminin kendisinin kreş hakkındaki taleplerini hemen yerine getirdiğini belirtmiş ve Genel Müdürlüğün bu konuda oldukça destekleyici olduğunu vurgulamıştır[249]. Kreş, çocukların fiziki bakımları dışında sosyalleşmeleri ve modern hayatın alışkanlıkları ve eğlence biçimleriyle tanıştıkları bir mekân olmuştur. Örneğin çocuklar için kreşte doğum günü kutlamaları düzenlenmiştir[250]. Her yıl 23 Nisan'da SEKA'da sosyal binada düzenlenen çocuk balolarına kreşteki çocuklardan bir kısmı da götürülmüştür[251]. Bunun yanı sıra kreşte yeni yıl kutlamaları düzenlenmiştir. Hatta Genel Müdürlük çocuklar için üzerinde "*Kreş çocuklarının yeni yıllarını kutlarız*" yazılı sürpriz pastalar hazırlatmıştır.[252] Bayramlarda Genel Müdür ve eşi genellikle arife günü olmak üzere bir gelenek halinde kreşi ziyaret etmiş, çeşitli hediyeler dağıtmıştır[253].

Şekil 17:SEKA Kreşindeki Bebekler

Kaynak: SEKA Postası, 1 Kasım 1957, 4.

[249] Z. P., Sözlü Tarih Görüşmesi, İstanbul, 17.05.2024.

[250] "Ocak Ayında Doğan Yavrularla Birlikte SEKA Kreşinde Bir Doğum Günü Partisinde Bulunduk", **SEKA Postası**, 1 Şubat 1960, 5.

[251] "Kreş", **SEKA Postası**, 15 Nisan 1960, 3.

[252] "Kreş'te Tören Vardı", **SEKA Postası**, 1 Ocak 1965, 3.

[253] "Kreş'te Bayram Vardı", **SEKA Postası**, 15 Ekim 1969, 4.

Şekil 18:SEKA Kreşinde Güneşlenen Bebekler

Kaynalk: SEKA Postası, 1 Kasım 1957, 4.

.

Şekil 19:SEKA Kreşinden Bir Görsel

Kaynak: SEKA Postası, 21 Haziran 1957, 2.

Şekil 20:SEKA Kreşinde Bir Öğle Yemeğinde Çocuklar

Kaynak: SEKA Postası, 1 Nisan 1966, 2.

Yukarıdaki fotoğraflarda görüldüğü üzere, SEKA kreş imkânı ile İzmit'te profesyonel bir çalışma sistemi içerisinde çocuklar için sağlıklı bir ortam tesis ederek bu konuda örnek olmuştur. Ayrıca kreşte bakımı üstlenilen çok sayıda çocuk modern hayatın pratiklerine burada alıştırılmaya çalıştırılmıştır. Örneğin, yemek düzeni, temizlik, birey olmak, kendini ifade etmek, vb. pek çok deneyimi kreşte yaşamışlar ve hayata hazırlanmışlardır. Hatta ileride hatırlayacakları güzel anılar biriktirmişlerdir.

Şekil 21:Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay SEKA Kreşinde

Kaynak: SEKA Postası, 1 Mart 1967, 6.

Şekil 22:SEKA Kreşinde Çocuklar

Kaynak: SEKA Postası, 1 Haziran 1961, 6.

Yukarıdaki fotoğraflar çocukların modern yaşamın dinamikleriyle olan deneyimlerini açık bir şekilde yansıtmaktadır. 0-6 yaş arasında olmaları açısından değerlendirildiğinde, çocukların kreşteki yaşam deneyimlerinin çok önemli olduğu düşünülmektedir. Kreş, çocuklara sunduğu deneyimler haricinde kadın işçiler ve yetişmiş deneyimli çalışanlarını kaybetmek istemeyen kurum açısından çok önemli bir hizmet olarak değerlendirilmektedir. Günümüz kreşlerinin çok büyük bir bölümünde doktor ve hemşire imkânlarının olmadığı düşünüldüğünde fabrikanın bu dönemde sağlamış olduğu imkânların değeri de anlaşılmaktadır. En güzel olan da tüm bu hizmetlerin karşılığında hiçbir ücret talep edilmemesidir.

3.3.3. Sağlık İmkânları

Cumhuriyetin ilk yıllarında devletin sağlık hizmetlerinin zayıflığı ve sağlık çalışanlarının sayı olarak yetersizliği, ülkenin ihtiyaç duyduğu insan kaynağının yitirilmesi açısından önemli bir problem yaratmıştır. Sağlık imkânlarındaki eksikliklere bir de yetersiz beslenmenin eklenmesi ile durum daha vahimleşmiştir. Bu sıkıntılar cumhuriyet yönetimini harekete geçirmiş ve sağlık hizmetlerinin geliştirilmesi yönünde pek çok adım atılmıştır. 1930'lu yıllarda İktisadi Devlet Teşekkülleri'nin açılmasıyla birlikte Sümerbank'ta da sağlık hizmetleri alanında önemli adımlar atılmıştır. İktisadi Devlet Teşekküllerinin açıldıkları dönem özellikle sıtma başta olmak üzere birçok salgın hastalığın kol gezdiği ve insanları tehdit ettiği bir zamandır.

KİT'lerin sunduğu sağlık hizmetleri işletmelerin büyüklüğüne göre değişmekle birlikte sağlanan bu imkânlar özellikle işçilerin yaşam kalitesini yükseltmek açısından son derece önemlidir. Bunun yanı sıra sağlık imkanlarının belli bir sistem içerisinde düzenli olarak uygulanmış olması da dönemin şartları açısından değerlendirildiğinde devlet fabrikalarında çalışanlar açısından oldukça değerlidir. Devlet fabrikalarında sağlanan sağlık hizmetleri çalışanlar haricinde yöre halkı açısından da çok kıymetlidir. Bazı müesseseler çalışanları dışında yöre halkına da hizmet götürmüş, özellikle salgın hastalıkların önlenmesi konusunda ciddi çalışmalar yapılmıştır. Sümerbank yönetimi söz konusu salgınları doğrudan bir iktisadi verimsizlik işareti olarak değerlendirdiği için bu gibi durumların önlenmesi noktasında her türlü çalışmayı yürütmüştür[254].

SEKA kâğıt fabrikası açısından değerlendirildiğinde fabrikanın açıldığı ilk yıllarda çalışma koşullarının sağlığa uygunluğu ya da çalışanlara sunulan sağlık imkânları açısından çok yeterli bir ortam sağlanamadığı belirtilmelidir. Örneğin 1941 yılında fabrika bünyesinde dahiliye, hariciye ve bir diş tabibinden oluşan bir revir açılmıştır. Fakat bu dönemde daha doktorlar fabrika kadrosuna daimî olarak katılmamışlardır. Ayrıca revir yatak ve cihaz sayıları açısından oldukça yetersizdir[255]. Ancak belirtmek gerekir ki, her sene çalışanlara ve ailelerine koruyucu aşı ve her altı ayda bir çalışanlara genel sağlık kontrolü uygulaması yapılmıştır[256].

1950 sonrasında müessesenin sağlık politikasında önemli değişiklikler olmuştur. Öncelikle fabrika tarafından yaptırılan müessese hastanesi, eksiklikleri giderilerek hazır hale getirilmiş ve 1951 yılında İşçi Sigortaları Kurumu'na devredilmiştir. Bu devir işleminden sonra müessese sağlık işlerinin İşçi Sigortaları Kurumu tarafından takip edilmesi yönünde bir karar alınmıştır. Ancak belirtmek gerekir ki, müessese reviri de memur ve işçilere hizmet etmeye devam etmiştir[257].

Sağlık imkânları 1960'lı yıllarda daha iyi bir aşamaya ulaşmıştır. Örneği işletmede revir ve kreş için 1969 yılında 911.000 lira yıllık harcama yapıldığı kaydedilmektedir[258]. *SEKA Postası*'nda yayımlanan haberler de fabrika yönetiminin sağlık konusunda geniş çalışmalar yürüttüğünü göstermektedir. Örneğin herhangi bir

---

[254](Makal, 1999, 270-272)

[255] Kocabaşoğlu ve diğ., **age**, 173.

[256](Dölen, 2015, 429)

[257] Kocabaşoğlu ve diğ., **age**, 190.

[258] **Age**, 259.

hastalık fark edildiğinde salgına dönüşmesine fırsat vermeden hem işletme içerisinde hem de vazife evlerinde hemen harekete geçilmektedir. Söz konusu hastalık hakkında revirde görev yapan dâhiliye doktoru sinema salonunda memur ve işçilere hastalığın seyri ve korunma yolları hakkında konferanslar vermektedir. Hastalık hakkında dikkat edilecek hususları içeren birçok afiş işletmenin çeşitli yerlerine asılmaktadır[259]. SEKA yönetiminin çocuk hastalıkları konusunda da aynı hassasiyeti gösterdiğini belirtmek gerekir[260]. Her yıl ocak ayının ilk haftasında işletmede verem hastalığı hakkında faaliyetler düzenlenmektedir. Dönemin en önemli hastalıklarından olan verem hakkında SEKA yönetiminin çok duyarlı olduğu değerlendirmesini yapabiliriz[261].

Şekil 23:SEKA Genel Müdürü'nün Bir Kadın İşçiyi Hastanede Ziyareti

Kaynak: SEKA Postası, 1 Nisan 1966, 2.

Bu hizmetlerin yanı sıra Şekil 23'te örneklendiği üzere fabrika içinden oluşturulan heyetler aracılığıyla Sosyal Sigortalar Hastanesi'nde veya Samatya Hastanesi'nde tedavi görmekte olan SEKA çalışanları ziyaret edilmiş, yakınlarının ihtiyaçları giderilmiştir. Örneğin sosyal yardım amaçlı olarak hasta yakınlarının evlerine yakacak gönderilmiştir.[262] Ayrıca işletme gazetesinde revirdeki doktorların isimleri, uzmanlık alanları ve ihtisaslarını nerede yaptıklarına kadar tanıtıcı yazılar yayımlandığı gibi,

[259] "SEKA'da Verem Savaş Haftası", **SEKA Postası**, 15 Ocak 1958, 1.

[260] "Kızamık Nedir ve Nasıl Korunulur?", **SEKA Postası**, 15 Aralık 1958, 3.

[261] "Verem Haftasında Yapılan Çalışmalar", **SEKA Postası**, 15 Ocak 1960, 2.

[262] "İşletmemizden Bir Heyet Hastanelerde Yatan Mensuplarımızı Ziyaret Etti", **SEKA Postası**, 15 Mart 1961, 2.

revirdeki doktorlar uzmanlık alanlarına göre farklı hastalıklar hakkında gazetedeki sağlık köşesinde bizzat aydınlatıcı yazılar kaleme almışlardır[263].

SEKA'daki çalışanlardan memur kadrosunda olanlar, müessese içindeki revirden ya da Devlet Hastanelerinden faydalanırken, işçiler ise mevzuat gereğince Sosyal Sigortalar Kurumu Hastanesinde tedavi olmuşlardır. SEKA ayrıca tedavisi ülke içinde mümkün olmayan durumlarda çalışanlarını yurt dışına da göndermektedir. Genel anlamda değerlendirdiğimiz zaman özellikle 1960'lı yıllardan itibaren SEKA'da sağlık hizmetlerinin geliştiği ve SEKA yönetiminin fabrikanın açıldığı ilk dönem ile kıyaslandığında sağlık hizmetleri konusunda oldukça yol aldığı düşünülmektedir[264].

1960'lı yıllarda fabrika revirinde iki dâhiliye doktoru, bir çocuk doktoru, bir kadın doğum doktoru, bir diş hekimi görev yapmaktadır. Bu dönemde çocuk doktoru Fazilet Kuray aynı zamanda kreşi de yönetmekte ve oradaki çocukların sağlık durumlarını takip etmektedir. Revirde bir kadın doğum uzmanının olması SEKA'lı kadınlar açısından çok önemli bir avantaj yaratmaktadır. Revirdeki doktorlar SEKA çalışanlarının aynı zamanda anne ve babalarını da tedavi etmektedir[265].

1969 yılında revirde çok sayıda kadın doktor çalışmaktadır. *SEKA Postası* Gazetesi'nde bu dönemde "SEKA'dan Portreler" ismiyle hazırlanan bölümde tanıtılan doktorların hepsinin kadın olması dikkat çekmektedir. Dr. Zübeyde Gerçek, Dr. Servet Durmaz, Dr. Fazilet Kuray, Diş tabibi Nevin Barutoğlu hakkında hazırlanan yazılar detaylı bir hal tercümesi şeklinde gazetede yayımlanmıştır.

Revirdeki kadın doktorların sayısı SEKA'nın bir kurum olarak kadın doktorlar tarafından tercih edildiğini göstermektedir. Gazetedeki demeçlerinde kadın doktorların SEKA'daki çalışma şartlarından dolayı memnuniyetlerini ifade ettikleri belirtilmelidir. Örneğin, Dr. Servet Durmaz'ın *SEKA Postası*'ndaki röportajında şu ifadeler yer almaktadır[266]: "Eşimin işi İstanbul'da olmasına rağmen yine de SEKA'daki görevimden memnunum".

---

[263] "Sağlık Teşkilâtımızda Yeni Bir Tayin", **SEKA Postası**, 15 Kasım 1961, 5.

[264] "SEKA'ya Övgü Neden?", **SEKA Postası**, 15 Aralık 1957, 4.

[265] "SEKA Sağlık İşleri Servisinin Çalışmaları", **SEKA Postası**, 15 Aralık 1963, 2.

[266] "SEKA'dan Portreler", **SEKA Postası**, 15 Şubat 1969, 2.

4. SEKA KÂĞIT FABRİKASINDA GÜNDELİK HAYATTA KADINLAR

4.1. SEKA Yerleşkesinde Kadınların Modernleşme Pratikleri

Gündelik hayat içerisinde karşılaşılan eşyalar ya da mekânlar bireyler tarafından temel ihtiyaçlar olarak algılanmaktadır. Bu temel ihtiyaçlar arasında ilk sırada yer alan konut, gıda, giyim gibi ekonomik yapı içinde üretilen ve tüketilen maddi ihtiyaçların yanı sıra eğlenme, dinlenme ve kültür, sanat aktiviteleri gibi ihtiyaçlar da vardır. Bir toplumda tüm bu söz konusu ihtiyaçların ne kadarının tüketildiği ya da tüketilme biçimi gündelik hayatın dokusunu ve yaşanma biçimini etkiler[267].

Türkiye'de ekonomik bir kalkınma hamlesi olarak karşımıza çıkan İktisadi Devlet Teşekkülleri, söz konusu bu temel ihtiyaçları çalışanlarına sunması açısından değerlendirildiğinde kuruldukları kentlerdeki gündelik hayat pratiklerinin değişmesi üzerinde önemli etkiler yaratmışlardır. Geniş sosyal tesisleri ile birlikte ülkenin farklı noktalarında kurulan bu işletmeler toplumsal boyutlarıyla uzun vadede yeni bir gündelik hayat biçimi oluşturmuşlardır[268].

Toplumsal değişme konusunda gündelik hayatın önemine işaret eden Henri Lefebvre, toplumsal süreç içerisinde ortaya çıkan değişimleri asıl ölçen ve somutlaştıran unsurun gündelik hayat olduğunu iddia etmektedir[269]. Lefebvre aynı zamanda gündelik hayatın tüm ağırlığını en çok kadınların hissettiklerini ve erkeklere göre gündelik hayata kadınların daha çok maruz kaldıklarını savunmaktadır. Bu sebeple belli bir toplumsal düzlemde gelişmenin derecesini belirleyenin de ölçenin de o toplumdaki kadınların durumu ya da kadın sorunu olduğunu vurgulamaktadır[270].

Türkiye'de özellikle 1950 yılından sonra sanayileşmenin artmasıyla birlikte yaşanan ekonomik değişimler ve gelişmeler gündelik hayatın geleneksel dokusunu

---

[267]Murat Belge, "Türkiye'de Günlük Hayat", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, c.4 (İstanbul: İletişim Yayınları, 1983):837.

[268](Makal, 1999, 268-269)

[269] Henri Lefebvre, **Gündelik Hayatın Eleştirisi II**, çev. Işık Ergüden, 2. bs. (İstanbul: Sel Yayıncılık, 2015), 52-53, 125-127.

[270] Lefebvre, **age**, 20-21.

değiştirmiştir. Geleneksel gündelik hayatın yerini yavaş yavaş modern bir gündelik hayat almaya başlamıştır[271]. Bu tez çalışmasının odaklandığı 1950-1980 yılları arasındaki dönemde kadınların da yaşamlarında ciddi değişimler yaşanmıştır.

Bu bağlam içerisinde mevcut bölümün amacı, 1950'li yıllardan 1980'e kadar olan dönemde modernleşme dinamiklerinin SEKA yerleşkesi ve periferisinde yarattığı değişimleri kadınlar özelinde incelemektir. Çalışmamızın araştırma aşamasında gerçekleştirmiş olduğumuz sözlü tarih görüşmelerinde, modernleşme dinamiklerinin özellikle SEKA fabrikasındaki yerleşke alanı içerisinde yoğunluk kazandığı anlaşılmıştır. Bir diğer saptamamız ise modernleşme dinamiklerinin yetişkin kadınlar ve kız çocuklar arasında farklı farklı deneyimlendiği olmuştur. Bu nedenle çalışmamızın bu bölümünde, daha çok yerleşke alanındaki gündelik yaşama odaklanarak, yetişkin kadınlar ve kız çocuklarının modernleşme deneyimleri iki ayrı bölüm halinde incelenmiştir.

4.1.1. SEKA Fabrikası'nın Bir Kurum Olarak Modernleşme Üzerindeki Rolü

Türkiye'de İktisadi Devlet Teşekkülleri biçimsel ve kurumsal işleyişleriyle birbirine benzemektedir. Kuruldukları kentlerde fabrika ile iç içe tasarlanan yerleşke alanlarıyla modern yurttaş yetiştirme hedefini gerçekleştirmeye çalışmışlardır. Bu misyon ile sanayi yerleşkeleri Türkiye'de modern hayatı temsil etmektedir. Bu temsiliyet daha çok modern kurum ve modern aile imajı üzerinden uygulamaya konulmuştur. Bu anlamda Türkiye'de Sümerbank kurmuş olduğu sanayi işletmeleri ve yerleşke alanlarıyla bir öncüdür. Sümerbank yönetimi kurumsal yapısı ve işleyişi ile bir taraftan üretim alanı olarak fabrikalara, diğer taraftan modern yaşama dönük olarak tasarlanan yerleşkelere modernleşme ideali üzerinden yön vermiş ve modern yurttaş yetiştirme misyonunu gerçekleştirmeye çalışmıştır[272].

İktisadi Devlet Teşekküllerinde bu misyonu gerçekleştirme konusunda en önemli rol yöneticilere düşmüştür. Türkiye'de İktisadi Devlet Teşekküllerinde yönetici pozisyonunda çalışanlar çoğunlukla Sümerbank bursuyla eğitim-öğretim süreçlerini tamamladıktan sonra uzmanlık alanlarına göre Sümerbank'ın farklı fabrikalarında

---

[271] Mustafa Orçan, **Osmanlı'dan Günümüze Modern Türk Tüketim Kültürü**, 3. bs. (Ankara: Harf Eğitim Yayıncılığı, 2014), 188.

[272] Murat A. Yülek, Betül Gür. "Cumhuriyet'in Kuruluş Döneminde Sanayi Politikaları ve Sosyal Mühendislik", Türkiye iktisat Kongresi 2023, 19-22 Temmuz 2023, İzmir, 14.

zorunlu hizmete tabii tutulmuşlardır[273]. SEKA fabrikasında yönetici olarak çalışanların ortak özelliği de Sümerbank bursu ile eğitimlerini tamamlamaları ve genç yaşlarda kurumda çalışmaya başlamalarıdır. 1950'li yıllardan 1980'e kadar olan dönemde babaları SEKA fabrikasında yönetici olarak çalışan sözlü tanıkların şu ifadeleri bu konu hakkında oldukça aydınlatıcı niteliktedir[274]:

> Babam Teknik Üniversite'yi bitiriyor sonra Avrupa'ya burs çıkmış dönüşte çalışmak üzere. Karşılıklı bir devlet bursu. Herkes farklı yerlere gidiyor. 1941'de orada savaş yılları babam İsviçre'ye gidiyor. Bugün de Zürich'te en saygın üniversitelerden birine. Orada elektrik mühendisi olarak okuyor. Hemen SEKA'ya onu yolluyorlar. Diğer arkadaşı Ragıp Kulelioğlu da Sümerbank'a dönüyor. Çünkü zorunlu hizmet var. Mühendis olarak SEKA'da işe başlamış babam ve Umum Müdürlüğe kadar yükselmiş.
>
> Babam Sümerbank'ın imtihanını kazanarak, Sümerbank adına okumuş. İstanbul Teknik Üniversitesi'ni yüksek makine mühendisi olarak bitirmiş. Ve diyorlar ki, seni okuttuk o yüzden Sümerbank'ın sahip olduğu bir fabrikada çalışacaksın. Zaten o şartla okuyor bu öğrenciler. Mesela bir kısmı Sümerbank'ın kumaş, tekstil bölümüne geçmiş, babam kağıtçılığı tercih etmiş. Genç bir mühendis olarak SEKA'da çalışmaya başlamış ve en son da Genel Müdür yardımcısı olarak ayrılıyor.

Sözlü anlatılardan SEKA'da yönetici olarak çalışanların İktisadi Devlet Teşekküllerinde çalışmak üzere yetiştirildiği ve mühendis kadrosundan başlayarak kurum içerisinde yükseldiği anlaşılmaktadır. Bu kişiler fabrikada çalıştıkları süre içerisinde de kurum tarafından sıklıkla yurtdışına gönderilmişlerdir. Böylece hem bilgi ve deneyim sahibi olurken bir yandan da vizyon kazanmışlardır. Sahip oldukları birikimler üretime katkı sunmalarının yanı sıra kurumun modernleştirme idealine hizmet etmelerini de beraberinde getirmiştir. Böylece SEKA'da yöneticiler kurumun modernleşme idealinin aktif uygulayıcıları ve rol modelleri olmuşlardır. Bu konuda sözlü tanıkların anlatıları iddiamızı destekler niteliktedir[275]: "Türkiye'nin birçok

---

[273] Özlenen Erdem İşmal, "Burslu Öğrencisinin Gözünden Sümerbank: Mustafa Kemal Atatürk'ün Büyük Eseri ve Mirası" **Yedi Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi**, Cumhuriyet Özel Sayısı, 2023.

[274] N.B., Sözlü Tarih Görüşmesi, İstanbul, 02.06.2023. Ş. A., Sözlü Tarih Görüşmesi, İstanbul, 01.06.2023.

[275] Ş.A., Sözlü Tarih Görüşmesi, İstanbul, 01.06.2023. N.B., Sözlü Tarih Görüşmesi, İstanbul, 02.06.2023. A.E., Sözlü Tarih Görüşmesi, Kocaeli, 25.05.2023.

yerinde SEKA'nın tesisleri vardı. Her bir fabrikanın kurulumunda tabii yurt dışından makineler geliyordu. Teknoloji hep oradan geliyordu. Babam çok yurt dışına gitmişti o yüzden". "Şunu söyleyeyim burada da her yerde, her zaman olduğu gibi liderin rolü çok farklı. Yöneticiler nasıl bir tavır sergilerse, çalışanları da oradan devam ediyor".

> Yönetici kadronun orada çok önemli bir etkisi vardı. Rol model olmak önemli bir şey. Babam sekiz senesi İsviçre'de geçiyor. Orada üç lisan öğreniyor. Yani evet savaş yılları falan ama o kültür gene de var yani orada o zaman. Tabii ki onların etkileri olmuştur babama sosyal anlamda.

SEKA'da yurt dışına gönderilen yöneticiler arasında kadınlar da vardır. Kimya mühendisi olarak fabrikada göreve başlayan ve yıllar içerisinde fabrika müdürlüğüne kadar yükselen Bedia Kanija ve Ferhan Taptık'ın yurtdışı görevleri *SEKA Postası* sayfalarından takip edilebilmektedir[276]. SEKA fabrikasındaki üst düzey yöneticilerden biri olan N. B. yurt dışı görevlendirmelerinin kendisine katkıları anlamında şunları söylemiştir[277]: "SEKA sayesinde yurt dışı seyahatlerim oldu. Genel kültürüm arttı. Görgüm arttı. Kendimi yetiştirme fırsatları buldum. Yani güzel şeyler yaşadım. Güzel işler yaptık. SEKA'ya katkı veren projelerde görev aldım".

SEKA'da kadın yöneticilerin yükselmesi ve yurt dışı görevleriyle deneyim kazanmalarına olanak tanınması, fabrikanın işleyişi ve Türkiye'deki toplumsal dönüşüm açısından önemli bir adım olsa da kurumda sınırlı sayıda kadının bu imkândan faydalanmış olması modernleşme projesi kapsamında atılan adımı sembolik hale getirmektedir. SEKA'da yöneticilerin vasıfları haricinde, modern hayata dönük pratikler, daha çok gündelik hayat üzerinden yerleşke yaşamı içerisinde somutlaşmıştır. SEKA yerleşkesi fabrikanın hemen bitişiğinde yer almaktadır. Yerleşke içerisinde özellikle barınma ve sağlık hizmetleri modernleşme sürecinin en somut yansımalarıdır. Örneğin, vazife evleri olarak adlandırılan lojmanlar, çalışanların barınma ihtiyacını karşılamanın yanı sıra, modern kent yaşamının pratiklerini deneyimleme imkânı da sunmuştur.

SEKA yerleşkesi içerisinde 1. Tip, 2. Tip ve 3. Tip olarak adlandırılan farklı tiplerde dörder, üçer ve ikişer odalı olmak üzere içinde holü, mutfağı, banyosu, balkonu ve

---

[276]"SEKA Selüloz Fab. İşletme Müdürü Bedia Kanija", **SEKA Postası**, 1 Ocak 1957, 1. "Ferhan Taptık, Kâğıt Fabrikaları İşletme Müdürlüğüne Atandı", **SEKA Postası**, 1 Temmuz 1970, 2.

[277] N.B., Sözlü Tarih Görüşmesi, İstanbul, 02.06.2023.

bodrumu olan evler vardır. Bu evler önünde çiçek bahçeleri ve parkları ile sözlü tanıklarca o dönemde oldukça modern olarak değerlendirilmektedir. Bunların haricinde yerleşkede dörder odalı, yine içinde holü mutfağı banyosu, balkonu ve bodrumu olan apartmanlar mevcuttur. Deniz kenarında da üçer odalı sahil evleri yapılmıştır[278]. 1970'li yılların sonlarında SEKA'ya ait evlerin sayısı artmış, bu dönemde 334 lojman, iki bekar lojmanı ve bir misafirhane çalışanlara tahsis edilmiştir. Vazife Evleri Yönetmeliği'ne göre bu evlerde ikamet edenlerden, oturdukları evin büyüklüğüne göre belirli bir ücret ve yakıt parası alınmışsa da oldukça cüzi bir miktardır. Bu durumdan dolayı vazife evlerinde oturanlar emekli oluncaya kadar bu evlerden çıkmamışlardır[279]. Yerleşke içerisindeki evleri sözlü tanıklar şu ifadelerle betimlemektedir[280]:

> O günlerde İzmit'te evlerimiz muhteşemdi. İzmit'te öyle bir şey yoktu. Evlerimiz çok güzel düşünülerek yapılmış. Kocaman mutfaklar, odalar böyle ferah ferah. Her sene boya badana yapılır, tertemiz olur, mis gibi. Hani sonra teknik destek verilir, ne bileyim işte bir yeri bozuldu, tamir edilecek anında fabrikadan birileri gelir, yaparlar, ederler.
>
> SEKA vazife apartmanı beş katlı çift daire ve oldukça geniş idi. Ön ve arka odaların balkonu vardı. Modern L şeklinde bir salonu, salon ve mutfak arasında servis camı vardı. O dönem için oldukça değişik görünürdü. Arka ve ön bölümün kapı ile ayrılması da ev içinde çalışırken çok iyi olurdu. Salonda oturanlar da olsa ses arka tarafa gelmezdi. Mutfak geniş ve kullanışlı idi. 1970'lerde kaloriferli ev ancak lüks evlerde vardı. Biz o dönemde lojmanlarda bu konforu yakalamıştık ve SEKA ya minnettarız. Isınma sorunu olmadan büyüdük.
>
> Yani sosyal hayatta lojman, kalorifer, sıcak su gibi imkânlar önemliydi. 24 saat kalorifer yanar. Çünkü fabrikanın buharıyla ısınır bizim lojmanlar. 24 saat sıcak su vardı. Mesela biz suyumuzu Sapanca Gölü'nden alırdık. Orada terfi merkezi vardı. Su kesintisi diye bir şey söz konusu olmazdı. İzmit'te olsa bile lojmanlarda öyle bir şey olmazdı.

---

[278] "SEKA'da Sosyal Tesisler ve Hizmet Evleri", **SEKA Postası**, 21 Haziran 1957, 4.

[279] Kocabaşoğlu ve diğ., **age**, 315.

[280] A.E., Sözlü Tarih Görüşmesi, Kocaeli, 25.05.2023. E.K.S., Sözlü Tarih Görüşmesi, İstanbul, 19.06.2023. D.E. Sözlü Tarih Görüşmesi, Kocaeli, 09.04.2023.

Sözlü anlatıda belirtilen su ve yanı sıra elektrik kesintileri 1960'lı yıllarda İzmit genelinde çok büyük bir sorun teşkil etmektedir. Kentteki gazetelerde bu konuda çok sayıda habere rastlanmıştır. Bu dönemde kentin suyu Karakayalar barajından gelmektedir. Halkın büyük bir kesimi Çenesuyu'nun daha pahalı olması nedeniyle, çeşmelerden akan Karakayalar suyunu kullanmaktadır. Ancak bu suyun ihtiyacı karşılamakta yetersiz kalması nedeniyle, halkın bakraç ve kovalarla geceleri kentteki çeşmeleri dolaşıp su temin etmeye çalıştığı, gazetelerde en çok yer bulan haberler arasındadır. Kentte özellikle Baç semti ve yukarısındaki mahallelerin bu konudan dolayı büyük bir mağduriyet yaşadığı anlaşılmaktadır[281].

Buna rağmen vazife evlerinde bu tarz problemlerin yaşanmaması, SEKA'daki yerleşkenin modernleşme süreci içerisinde ayrıcalıklı bir yeri olduğunu göstermektedir. Böylece yerleşke içerisinde yaşayanlar gündelik yaşamlarında kentsel altyapı sorunlarından uzak kalmış ve modern kent yaşamına özgü bir konfor alanına sahip olmuşlardır. Bunun yanı sıra vazife evlerinde yaşayanlar işletme yönetimi tarafından yayımlanan tamimler aracılığıyla yaşam biçimlerinden, sosyal etkileşimlerine kadar modern bir yaşam biçimine uyum sağlamaları için yönlendirilmişlerdir. 3 Temmuz 1957 Tarihli 46 numaralı tamim bu iddiamıza örnek oluşturmaktadır. Söz konusu tamimde vazife evlerinde oturanların uyması gereken hususlar konusunda şöyle denilmektedir[282]:

> Madde 6: Vazife evlerinde oturanlar birbirleriyle olan münasebetlerinden iyi komşuluk usul ve âdabına riayet ederler. Binanın iyi kullanılmasına ve her ne suretle olursa olsun tahrip edilmemesine itina ederler. Umum Müdürlüğün malumat ve muvafakati olmadan inşaat, tesisat, sıva ve boya ile binanın dahili veya harici vaziyeti tebdil ve tağyir edilemez. Umum Müdürlükten müsaade mevcut olmadıkça kümes hayvanları beslenemiyeceği gibi bunlar kümes haricinde başı boş bırakılmaz. Caddelerde veya demiryolu güzergahında bulunan vazife evlerinde çamaşırların hariçten görünür yerlere asılmamasına dikkat edilir. Köpeklerin ağızlıksız ve tasmasız bırakılması yasaktır. (Küçük köpekler sahiplerinin yanında

[281]"İzmit Halkı Çamur ve Susuzluktan Ne Vakit Kurtulacak?", **Türk Yolu**, 21 Ocak 1960, 1."Kış Aylarında da Susuzluk Çekiyoruz", **Türk Yolu**, 13 Aralık 1961, 1. "İzmitin İki Mühim ve Önemli Derdi Ele Alındı", **Türk Yolu**, 21 Aralık 1961, 4. "Belediyeye Ait Hizmetler Bakımından 1962 İzmit İçin Üzücü Geçti", **Türkyolu-Bizimşehir**, 1 Ocak 1963, 1. "Şehrin Yarısı Her Akşam Karanlıkta Kalıyor", **Türk Yolu-Bizim Şehir**, 6 Ocak 1965, 1. "İzmit'in Önemli İhtiyaçları", **Sesim**, 20 Haziran 1969, 5.

[282]"3.7.1957 Tarihli 46 Numaralı Tamim", **SEKA Postası**, 1 Ağustos 1957, 3.

ağızlıksız gezebilir). Apartman halinde olan vazife evlerinin umuma ait sahanlıklarında mangal yakmak, yemek pişirmek, odun, kömür vesair eşya yığmak odun kırmak, pijama ile gezmek, üst kat balkon veya taraşlarını akara su ile yıkamak, üst kat pencerelerde saksı sulamak pencere veya kapılardan su dökmek çöp atmak, toz silkelemek gibi haller de memnudur.

Söz konusu tamime benzer daha pek çok tamimde vazife evlerinde yaşayanların nelere dikkat etmesi gerektiği detaylı bir şekilde belirtilmektedir[283]. Böylelikle çalışanların modernleşme sürecine uyum sağlamaları pekiştirilmeye çalışılmıştır. Vazife evlerinin yanı sıra kurumun sağladığı sağlık olanakları da modernleşme sürecinin somut yansımaları arasındadır. Örneğin periyodik sağlık kontrolleri, sadece çalışanlara değil, ailelerine de düzenli olarak yapılmıştır[284]. Yerleşke içerisinde revir bulunduğu gibi, hemen fabrikanın bitişiğinde SEKA Devlet Hastanesi mevcuttur. Kurumun sağlık imkânlarına düzenli olarak ve kolaylıkla erişebilmek vazife evlerinde yaşayanlar açısından yaşam standardını yükselten önemli bir konfor alanıdır. Sözlü tanıkların şu ifadeleri bu ayrıcalıklı durumu ortaya koymaktadır[285]:"Mesela benim dişim asla kendi başına düşmedi. Hep SEKA'daki revirde dişlerimi çektirirdim". "Abim evde doğmuş, ama ben SEKA revirinde doğdum". "Kızım SEKA'da doğdu. Zaten SEKA'da çocukların çoğu hatta neredeyse hepsi yani orada dünyaya gelmiştir. SEKA Devlet Hastanesi neredeyse kampüsün içindeydi. SEKA'nın kapısından çıkardınız, hastaneye girerdiniz".

Bununla birlikte SEKA yerleşkesi içerisinde yaşayanlar büyük oranda memurlar ve işçi kesimi içerisinde daha ayrıcalıklı bir konuma sahip olan ustabaşı ve teknisyenlerdir. Üretim sürecinin asıl gücünü temsil eden düz işçiler ise daha çok kent içinde farklı mahallerde yerleşmişlerdir. Bu ayrışma ise modernleşmeyi deneyimleme açısından fabrika çalışanları arasında farklılıklar yaratmış ve modernleşme sürecinin sınıfsal bir düzlemde gerçekleşmesine neden olmuştur. Nitekim yerleşke içerisinde yaşayanlar fabrikanın sunduğu modern hayata dönük sosyal imkanlara daha kolay erişebilmişler ve bu pratikleri daha çok deneyimleme şansına sahip olmuşlardır. Buna

---

[283] "15 Temmuz 1957 Tarihli 44 Numaralı Tamim", **SEKA Postası**, 15 Temmuz 1957, 6.

[284] "21.8.1957 tarihli 55 numaralı tamim", **SEKA Postası**, 1 Eylül 1957, 4. "8.5.1957 tarihli 23 numaralı tamim", **SEKA Postası**, 15 Mayıs 1957, 4.

[285] A.E., Sözlü Tarih Görüşmesi, Kocaeli, 25.05.2023. Ş.A., Sözlü Tarih Görüşmesi, İstanbul, 01.06.2023. D.E., Sözlü Tarih Görüşmesi, Kocaeli, 09.04.2023.

karşın yerleşke alanı dışında kalan ve büyük oranda işçilerden oluşan kesim ise bu imkânlardan sınırlı bir şekilde faydalanmıştır.

Benzer durum Kütahya'nın Tavşanlı ilçesine bağlı Değirmisaz linyit ocağında karşımıza çıkmaktadır. Küçük bir kasaba olan Değirmisaz'da, işletme açıldıktan sonra işçiler için lojmanlar, memur ve işçi lokalleri, sinema, ekonoma, ilk ve orta okul, bekar işçi lojmanları açılarak kasabada modern bir yerleşke alanı teşkil ediliyor. Fakat işçilerin hepsine lojman yetmediği için bir kısmı yerleşke yakınlarındaki Kızılbük köyünde kiraladıkları derme çatma evlerde yaşıyorlar. Örneğin sadece lojmanlarda su tesisatı olması nedeniyle, yerleşke dışında kalanlar, her gün evlerine, çeşmeden su taşımak zorunda kalmışlar[286].

İzmit'te de işçiler arasında kent merkezinde olumsuz şartlarda yaşayanlar mevcuttur. Sözlü tanıklar 1960'lı yıllardaki yaşam koşullarına ilişkin zorlukları şu ifadelerle aktarmışlardır[287]: "Biz çok kötü bir evde oturuyorduk o dönem. Bizim ev sahibi tahtadan iki katlı bir evde oturuyordu. Bizim evi arkada odunluk diye yapmışlar. Evde banyo yoktu. Annem bizi SEKA'nın girişindeki işçi hamamına götürürdü". "Kulübe gibi bir evde oturuyorduk Kozluk mahallesinde. Evimizin duvarı tenekedendi. Rüzgâr pat pat pat vururdu".

Bu anlatılara benzer ifadeler, işçilerin modernleşme sürecine eşit bir şekilde dahil olamadıklarını açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Bir başka deyişle, SEKA işletmesi bir İktisadi Devlet Teşekkülü olarak modernleştirme idealine hizmet etmiştir. Ancak kurumun modern yaşama dönük pratikleri genel olarak sınıfsal çizgilerle sınırlı kalmıştır. Bu durumun yanı sıra vazife evlerinde oturanların da modernleşme sürecinde geleneksel alışkanlıklarından tam anlamıyla vazgeçemedikleri belirtilmelidir. Örneğin 27 Haziran 1964 tarihinde yayımlanan 38 numaralı tamimde vazife evlerinde derme çatma kümesler tespit edildiği ve bunların uygunsuzluğu dile getirilmekte ve söz konusu kümeslerin bulunduğu evler tek tek liste halinde sıralanmaktadır. Tamimde özellikle vurgulanması gereken detay, yerleşke içerisindeki bahçeli tip evler haricinde, apartmanlarda da bu kümeslere rastlanmış olmasıdır[288].

---

[286] Yanık, **agm**, 99,105.

[287] S.Ö. Sözlü Tarih Görüşmesi, Kocaeli, 04.06.2023. N.A., Sözlü Tarih Görüşmesi, Kocaeli, 25.09.2023.

[288] 1963-1967 Yıllarına Ait Bildiriler, 27.06.1964 Tarihli 38 Numaralı Tamim.

Yine başka bir tamimde, sosyal bina önünde kurulan raft'tan (yüzer havuz) faydalanmak isteyenlerin, denize uzun ve kısa paçalı beyaz kilotlarla girmelerinin yasaklandığı belirtilmektedir[289]. Bu ve benzeri pek çok tamim işletme yönetiminin modern yaşama dönük dinamiklerine rağmen, yerleşke içerisinde yaşayanlar arasında 1960'lı yıllarda dahi sanayi toplumuna yönelik modern bir yaşam biçimine alışamayanlar olduğunu göstermektedir[290]. Türkiye'de sanayileşme ve toplumsal değişme üzerine yaptığı çalışmalarıyla tanınan Mübeccel Kıray hiçbir toplumsal değişimin dümdüz bir çizgi üzerinde gerçekleşemeyeceğini iddia etmektedir[291]. Şüphesiz, değişim sürecine herkesin uyum sağlama hızı farklıdır. SEKA yerleşkesinde de değişime hızlı ayak uyduranlar olduğu gibi, orta hızda ya da çok yavaş adapte olanlar vardır. Bu nedenle SEKA'daki modernleşme sürecinin geleneksel ve modern değerlerle iç içe geçerek kendine özgü bir sosyal değişim ortaya çıkardığı anlaşılmaktadır.

4.1.2. SEKA Yerleşkesinde Aile Hayatında Kadınların Yeri

Türkiye'de sanayi yerleşkeleri gündelik yaşam pratikleri ile modernleşmenin somut olarak gözlemlenebildiği mekânlar olmuştur[292]. SEKA yerleşkesi de özellikle 1950'li yıllardan itibaren sosyal değişimin adreslerinden birisidir. SEKA fabrikasında modern hayata dönük pratikler daha ziyade gündelik hayat üzerinden, yerleşke yaşamı içerisinde somutlaşmaktadır. SEKA yerleşkesinde gündelik hayatın ve modernleşmenin en önemli temsilcileri ise kadınlardır. Modernleşme süreci, en somut şekliyle onların deneyimlerinden takip edilebilmektedir. Bu bölümde, SEKA yerleşkesinde yaşayan kadınların, aile içindeki sorumluluklarının ve rollerinin modernleşme sürecinde nasıl bir değişim yaşadığı incelenecektir.

Sözlü anlatılarda SEKA'da memur ve işçi ailelerinin genellikle çekirdek ailelerden oluştuğu saptanmıştır. Bu durumun en önemli nedeni hızlı bir şekilde sanayileşmedir. 1967 Kocaeli İl Yıllığındaki veriler bu savı destekler niteliktedir. Hızlı sanayileşme ile birlikte yaşanan modernleşme süreci, büyük ailelerin küçük birimlere ayrılmasını

[289] 1963-1967 Yıllarına Ait Bildiriler, 22.07.1964 Tarihli 42 Numaralı Tamim.

[290] 1963-1967 Yıllarına Ait Bildiriler, 27.06.1964 Tarihli 38 Numaralı Tamim.

[291] Kıray, **age**, 10.

[292](Makal, 1999, 258)

beraberinde getirmiş ve Kocaeli'de çekirdek aile yapısı yaygınlık kazanmıştır[293]. Kıray, 1962 yılında Ereğli kasabasında da çekirdek aile yapısının yaygın olduğunu belirtmektedir[294].

Aile biçimleri aile bireylerinin rolleri ile yakından ilgili önemli bir göstergedir. Çekirdek ailelerde eşler arasındaki ilişkiler geniş ailelere kıyasla göreli olarak biraz daha eşitlikçidir[295]. SEKA yerleşkesinde kadınlar açısından modernleşmenin en önemli getirilerinden biri aile içindeki rollerinde yaşanan değişimlerdir. Geleneksel yaşam biçimin en baskın özelliklerinden biri aile ilişkilerinde ev işlerinin ve çocukların bakımının sadece kadınların sorumluluğunda olmasıdır. SEKA yerleşkesinde büyüyen kız çocuklarının anlatıları, 1960'lı yıllarda ev içindeki cinsiyete dayalı bu rol dağılımının biraz daha gevşediğini ortaya koyan örnekler içermektedir. Anlaşılmaktadır ki, modernleşme süreci sadece kadınların değil, erkeklerin eş ve baba olarak da ev içerisindeki rolünü dönüştürmüştür. Sözlü tanıkların şu ifadeleri bu iddiamızı destekler niteliktedir[296]: "Eşim bana ev işlerinde çok yardımcı olurdu. Hala da olur". "Sabahları babam sobayı yakar, kahvaltıyı hazırlar. Biz annemle kalkardık. Ondan sonrası annemindi".

Sözlü anlatılardan anlaşıldığı üzere, modernleşme süreci çalışma hayatındaki kadınların evin içindeki sorumluluklarını azaltmamıştır. Bununla birlikte ev işlerinde ve çocuk bakımı konularında eşlerinden destek almaları toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümü anlayışında farklılıklara işaret etmektedir. Sözlü anlatıların ortaya koyduğu bir diğer detay, yerleşke içerisindeki ev kadınlarının da eşlerinden ev içi görevlerde yardım aldıklarıdır. Örneğin[297]: "Bizde babam parayı kazanan kişiydi ama evi yöneten annemdi. Bizde anaerkil bir ev hayatı yaşanırdı".

> Biz her zaman kahvaltımızı mükemmel yapmayı severiz. Babamla birlikte yaşadığımız onca zaman her gün önce kalkar, tostlarımızı yapar, omlet yapardı. Annem çok çay düşkünüydü. Anneme çayını önceden yapar, sütlü kahvesini yapardı. Umum müdür evi iki katlı, çok genişti. Yani evde bir yardımcı hanım vardı

[293] Kocaeli İl Yıllığı 1967 (İstanbul: Doğan Kardeş Matbaacılık Sanayii, 1968),108.

[294] Kıray, **age**,135-137.

[295] Unat, **age**, 110.

[296] D.E., Sözlü Tarih Görüşmesi, Kocaeli, 09.04.2023. İ.A.D., Sözlü Tarih Görüşmesi, Kocaeli, 29.05.2023.

[297] A.E., Sözlü Tarih Görüşmesi, Kocaeli, 25.05.2023.

ama yemekleri annem yapardı. Yemek yapma onun için çok ciddi bir işti. Babam yemek yapmazdı.

Sözlü anlatılarda modern hayata yönelik olarak karşımıza çıkan bir başka pratik SEKA yerleşkesi içerisindeki bazı kadınların 1960'lı yıllarda araba kullanmalarıdır. Sözlü tanıklar annelerini ve arabalarını şu ifadelerle hatırlamaktadırlar[298]: "60'lı yıllarda ben on yaşındayken falan annemin arabası vardı. Küçük bir yeşil vosvosu vardı. Hep vos vos kullandı". "Annem araba kullanırdı. Kırmızı renkli bir Anadol'du. Babam yurt dışından getirmişti. Annem beni oradan oraya götürürdü arka koltukta. Selma Teyze de araba kullanırdı".

Sözlü anlatılarda yer aldığı gibi, Türkiye'de 1950'li ve 1960'lı yıllarda gündelik hayatı konu alan Yeşilçam filmlerinde de modern hayata dönük bir pratik olarak "otomobil kullanan kadın" teması karşımıza çıkmaktadır. Bu filmlerde otomobil kullanan kadınlar ya çok zengin ailelere mensup (Beklenen Şarkı,1953) ya da çok nadir bir örnek olarak taksi şoförü (Şoför Nebahat, 1960; Sana Dönemeyeceğim, 1969) figürü ile temsil edilmiştir[299]. SEKA yerleşkesinde araba kullanan kadınlar da fabrikadaki üst düzey yöneticilerin eşleridir. Bu konuda kentteki ilk örnekler olduğu düşünülmektedir. Araştırmamız kapsamında incelemiş olduğumuz kentin yerel gazetelerinde 1960'lı yıllarda kadınların otomobil kullanmalarına dair verilere rastlanmamıştır. Bu durumun kentte yaygın olmadığı anlaşılmaktadır.

SEKA yerleşkesinde yine modern yaşama dönük pratikler arasında erkeklerin özel günlerde eşlerine yaptığı jestler karşımıza çıkmaktadır. Örneğin[300], "Hiçbir sevgililer günü yoktur ki babam çiçek almasın anneme. Hiçbir evlilik yıl dönümü yoktur ki babam bir hediye almadan gelsin anneme. Babam çiçek alır, utanır gazeteye saklardı". Sözlü anlatıdaki "çiçek alan eş" detayında özellikle vurgulanması gereken nokta A. E.'nın babasının çiçeği gazete kağıdına sarmasıdır. Burada gazete kağıdının bir tür kamuflaj görevi gördüğü anlaşılmaktadır. Bu durum toplumsal normların erkekler üzerindeki baskısına dair bir örnek oluşturmaktadır. Memurların haricinde işçi kesimden sözlü tanıklarla yapılan görüşmelerde ise evdeki işler ve çocuk bakımı

[298] N. B., Sözlü Tarih Görüşmesi, İstanbul, 02.06.2023. Ş. A., Sözlü Tarih Görüşmesi, İstanbul, 01.06.2023.

[299]Serkan Güneş, "Türk Toplumu ve Otomobil", **SDÜ. Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, s. 25 (2012): 223.

[300] A. E., Sözlü Tarih Görüşmesi, Kocaeli, 25.05.2023.

konusunda asli sorumluluğun kadınlarda olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin[301], "Ev işleriyle ilgili işlerden anne sorumluydu. Babam yardım etmezdi. Annem kendi istemezdi. Babam babaanneme yardım ederdi". "Babam anneme yardım etmezdi".

Sözlü anlatılardan anlaşıldığı gibi, SEKA yerleşkesinin fabrika alanına yakınlığı nedeniyle kamusal alan özel alan ayrımındaki sınırlar oldukça incedir. Bu durum çalışma hayatındaki kadınların yanı sıra ev kadınlarının da fabrikadaki kamusal yapıya yakın olması nedeniyle modernleşme sürecinde ev içi rollerinin geleneksel aile yapısının biraz daha dışına çıkmasını sağlamıştır. Bununla birlikte yerleşke dışında yaşayan işçi ailelerinin biraz daha geleneksel normlar çerçevesinde yaşadığı anlaşılmaktadır. Çalışmamızın kız çocukların modernleşme dinamiklerinden bahsettiğimiz bölümündeki sözlü anlatılar ve kız çocuklarının yetiştirilme biçimindeki farklılıklar buradaki iddiamızı destekler niteliktedir.

4.1.3. SEKA Yerleşkesinde Kadınların Boş Zaman Aktiviteleri ve Kamusal Alanlara Erişimi

Türkiye'de İktisadi Devlet Teşekkülleri hem çalışanlarına hem de ailelerine geniş bir sosyal hayat ağı sunmuştur. Bu fabrikalar üretim mekanizmaları haricinde modern yaşamın vitrinleri olarak düşünülmüş ve modern yurttaş yetiştirme amacına yönelik olarak dizayn edilmiştir. SEKA yerleşkesi de bir yaşam alanı olarak vazife evleri, sinema, raft (yüzme havuzu), spor salonu, tüketim kooperatifi, sosyal bina ve lokal gibi kamusal mekânlarıyla birlikte tasarlanmıştır. SEKA yerleşkesindeki bu mekânlar özellikle kadınların gündelik yaşamda görünür olduğu kamusal alanlardır. Yerleşke içerisindeki sosyal mekânlar ister SEKA'da çalışsın ister çalışmasın pek çok kadın için sosyal hayata dahil olmanın bir aracı olmuştur. Bir başka deyişle, SEKA'daki yerleşke hayatı içerisinde modern kadın kimliği, ekonomik bağımsızlıktan öte söz konusu kamusal mekânlarda görünürlükten beslenmiştir. Bununla birlikte SEKA yerleşkesinde daha çok memur, ustabaşı ve teknisyenlerin aileleri ikamet ettiği için bu kamusal mekanlardan çoğunlukla bu kesimlerden kadınlar faydalanmışlardır.

[301] N. K., Sözlü Tarih Görüşmesi, Kocaeli, 13.04.2023. N. S., Sözlü Tarih Görüşmesi, Kocaeli, 02.04.2023.

4.1.3.1. Sosyal Bina ve Lokaller

SEKA yerleşkesinde büyük oranda ev hanımı olan kadınlar, anne ve eş olarak kendilerinden beklenen görevleri yerine getirdikleri sürecin haricinde boş zamanlarında yerleşke içerisindeki kamusal mekânlarda vakit geçirmişlerdir. Bu mekanlar onlara evlerinin dışına çıkma, kültürel etkinliklere katılma gibi imkanlar sunarak, kentteki diğer kadınlara kıyasla daha fazla sosyalleşme ve özgürlük alanı açmıştır. SEKA yerleşkesi içerisinde kadınların sıklıkla yer aldığı kamusal alanlardan ilki sosyal bina ve lokal'dir. Sosyal bina gün içerisinde kadınların evleri haricinde birbirleriyle görüşebildikleri önemli bir buluşma merkezidir. Deniz kenarındaki sosyal binanın üst katı misafirhane olarak kullanılmaktadır. Alt katında ise bir tarafta çay kahve salonu olarak işlev gören 1 numaralı lokal, diğer tarafında ise restoran bölümü bulunmaktadır[302]. Sosyal bina ve 1 numaralı lokal memurlara tahsis edilmiştir. SEKA Yerleşkesinde 3. Tip evler olarak adlandırılan işçi lojmanlarına yakın bir alana ise 2 numaralı lokal konumlandırılmış ve kullanım alanı olarak işçilere ayrılmıştır[303]. Yerleşke içerisinde memur ve işçilerin hem evlerinin hem de lokallerin ayrı noktalara konumlandırılmasından dolayı aralarındaki ilişkiler ve sosyalleşme dinamikleri bu durumun bir yansıması olarak sınıfsal bir yönde şekillenmiştir.

Sosyal bina, bir dinlenme ve sosyalleşme alanı olmasının yanı sıra aynı zamanda bir eğlence merkezi görevi görmüştür. Fabrika çalışanlarının ailecek bir araya gelmesi ve beraberce eğlenip toplumsal bağlar oluşturabilmesi amacıyla on beş günde bir sosyal binada müzikli ve danslı eğlenceler düzenlenmiştir. Bu eğlenceler "Aile Toplantısı" ya da SEKA'daki caz grubu'nun sahne almasından dolayı "Cazlı Aile Toplantısı" şeklinde anılmıştır. Sosyal binadaki ilk aile toplantısı 1958 yılının temmuz ayında organize edilmiş ve sonrasında fabrika yerleşkesi içerisindeki gündelik hayatın bir rutini haline gelmiştir. Bu eğlenceler özellikle kadınlara evlerinden çıkmaları, sosyal hayata katılmaları ve modern tüketim alışkanlıkları kazanmaları anlamında önemli bir alan açmıştır[304].

---

[302] "Sosyal Bina Hizmete Giriyor", **SEKA Postası**, 15 Nisan 1957, 1.

[303] "2 No. lu Lokal İşletme Tarafından İşletilecek", **SEKA Postası**, 15 Şubat 1958, 2.

[304] "SEKA'da Aile Toplantısı", **SEKA Postası**, 15 Temmuz 1958, 2.

Şekil 24:Sosyal Bina

Kaynak: Kocaeli Ansiklopedisi, 2023, 1783.

Yukarıdaki fotoğrafta görüldüğü üzere SEKA'daki sosyal binada ya da 1 numaralı lokalde düzenlenen eğlencelere kadınların ve erkeklerin bir arada katılım sağlaması, yani karı-koca olarak bir mekânda eğlenmeye gitmek 1950'li yıllarda modern hayatın yansımalarından biridir[305]. Bunun ülkemizdeki ilk örnekleri valsli cumhuriyet balolarıdır. 1950'li yıllara gelindiğinde artan sanayileşme ile birlikte kentleşmenin ve Amerika ile olan yakınlaşmaların bir getirisi olarak eğlence anlayışında cumhuriyetin valsli balolarının yerini cazlı balolar almıştır. SEKA'daki cazlı aile toplantıları da o dönemin yeni modalarının bir yansımasıdır. Modernizmin SEKA'daki temsillerinden biri olarak kadın erkek bir arada eğlenme olgusu, cazlı aile toplantılarında yerini bulmaktadır[306].

Osmanlı toplumundaki çengi ve köçek oynatma tarzı eğlence anlayışından, 1950'lerin cazlı balolarına gelen bu süreç, kadınlar açısından memnun edici bir gelişmedir[307]. Böylece eğlence anlayışında ve eğlenme biçiminde yaşanan değişim ile birlikte, kadınlar eğlendiren konumundan çıkarak, eğlenenlerin arasına katılmıştır. Bu eğlenceler, SEKA yerleşkesinde düzenli olarak organize edildiği için bir süre sonra modern yaşama yönelik bir gündelik hayat pratiğine dönüşmüştür. Bununla birlikte bu pratiğin o yıllarda kentte çok yaygın olmadığı belirtilmelidir. İ.A.D.'in şu ifadeleri bu

[305] Özden Senen Erol, "SEKA Sanayi Dışı Yapıları", **Kocaeli Ansiklopedisi**, c.3 (Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı Yayınları, 2023): 1783-1794.

[306]Ekrem Işın, **İstanbul'da Gündelik Hayat** (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1999), 89.

[307](Kaynar, 2015, 611)

duruma işaret etmektedir[308]: "Bu İzmit'te o zaman yemeğe gitmek eşiyle birlikte nasıl diyeyim, çok yaygın bir şey değildi. Biz çok modern, çok güzel bir ortamda yetiştik. Biz çok farklı büyüdük".

Bu çerçevede 1950'li yılların sonları, SEKA yerleşkesindeki eğlencelerde kadın ve erkeğin birbirlerine temas ettikleri yeni bir dans biçimi ve caz müziğin yükselişi olmuştur. Şekil 25'te örneklendiği üzere eğlence anlayışındaki değişimin yansımaları *SEKA Postası* sayfalarından açık bir şekilde izlenebilmektedir. Bu cazlı aile toplantıları yaz aylarında Sapanca'daki dinlenme kampında düzenlenmiştir. Bu eğlenceler için fabrikanın cümle kapısı önünden kalkan SEKA otobüsleri geceye katılmak isteyenleri kampa götürmüş ve eğlence bitiminde geri getirmiştir. Böylelikle SEKA yerleşkesi içerisindeki sosyal bina ve lokal haricinde Sapanca Gölü kenarındaki göl gazinosu eğlence gecelerinin bir diğer mekânı olmuştur[309].

Şekil 25:SEKA Lokalinde Bir Cazlı Aile Toplantısı

Kaynak: SEKA Postası, 1 Eylül 1960, 2.

Bu eğlencelere dair *SEKA Postası*'nda yer alan fotoğraflarda kadınların görünümünde göze çarpan değişimler vardır. En önemli farklılık erken cumhuriyet dönemi balolarında giyilen elbiselerin yerini, Hollywood yıldızlarının giydiği tarzda kıyafetlere ve kabarık saç modellerine bırakmasıdır. SEKA'daki bu eğlencelere hem kadınların hem de erkeklerin oldukça özenli bir şekilde katıldıkları belirtilmelidir. Sözlü tanıklar aile toplantılarında geceye katılanların şıklıklarını şu ifadelerle betimlemektedir[310]: "On beş günde bir olan aile toplantılarında kadınlar saçını yaptırır.

[308] İ. A. D., Sözlü Tarih Görüşmesi, Kocaeli, 29.05.2023.

[309] "SEKA Kampında Aile Toplantısı", **SEKA Postası**, 15 Ağustos 1959, 1.

[310] İ. A. D., Sözlü Tarih Görüşmesi, 29.05.2023. A. E., Sözlü Tarih Görüşmesi, 25.05.2023.

Güzel makyajını yaptırır. Güzel şık bir elbise giyer. Erkekler kravatlı takıp elbiseli. Yani herkes şık, son derece güzel gelirdi". "Ben ışıltılı kıyafetlerini biliyorum annemin".

Şekil 26:SEKA Caz Grubu

Kaynak: SEKA Postası, 15 Ağustos 1960, 2.

Şekil 26'da görüldüğü üzere, SEKA'nın kendi caz grubu ile eğlendiği bu gecelerde menüdeki yemeklerin oldukça ucuz olması, bu eğlencelere olan rağbeti arttırmıştır. *SEKA Postası*'ndaki haberlerde, aile toplantılarında boş masa bulmanın zorlukları özellikle vurgulanmaktadır[311]. Sözlü anlatılarda da bu haberleri destekler nitelikte ifadeler yer almaktadır. Örneğin[312], "Yani içki de içerdi kadınlar. Yani içerse içer, içmezse içmez".

> Herkes bir ızgara, salata söyler. Arkadan tatlı mesela baklava olurdu. Yani şimdi böyle bir meze modası var. O zaman yoktu. Sonrasında işte kim ne içmek istiyorsa içer. Mesela annem bakın o zamanlar içki içerdi, ama rakı içmezdi. Çünkü ayıp gelirdi kadınlara. Kadınlar votka ya da şarap içerdi.

Sözlü anlatılarda dikkati çeken önemli bir detay, kadınların bu eğlencelerde içki içmeleridir. 1960'lı yıllarda bu durumun kentte görece yeni bir olgu olduğu, kentteki yerel gazetelerden takip edilebilmektedir. Örneğin, 1963 yılında kentin en çok okunan yerel gazetelerinden birinde yayımlanan şu yazı, bu konunun toplumsal tartışmaların odağına çekilmeye çalışıldığını göstermesi açısından önemli bir örnektir[313]:

311"SEKA'da Aile Toplantısı", **SEKA Postası**, 15 Şubat 1958, 2.

312 A. E., Sözlü Tarih Görüşmesi, Kocaeli, 25.05.2023. İ. A. D., Sözlü Tarih Görüşmesi, Kocaeli, 29.05.2023.

313 "Sigara, İçki İçen ve Pantolon Giyen Kadınlar Artıyor", **Türk Yolu-Bizim Şehir**, 29 Ağustos 1963, 4.

> … son yıllarda şehrimizde de sigara ve içki içen ve pantolon giyen kadınların sayıları süratle artmaktadır. Bu cümleden olarak Tekel bayilerinde hafif içkilerden likör, tatlı şarap, bira ile yumuşak içimli sigara satışlarında dikkati çekecek nisbette artışlar olmaktadır. Bazı kadınların tiryaki olmadıkları halde modaya uymak maksadiyle ateşlenmiş sigaralarla sokak ve caddelerde dolaştıkları görülmektedir. Bundan başka kadınlar arasında pantolon giyimi süratle artmakta olduğundan son yıllarda sırf kadın pantolonu diken terzilerin geniş ölçüde iş yaptıkları bildirilmektedir.

Bu bağlamda SEKA yerleşkesindeki aile toplantılarında kadınların içki içmesi, o yıllarda daha çok erkeklerle özdeşleştirilen bir tüketim pratiğini deneyimlemeleri, sosyal değişimin gündelik hayat pratiklerine yansıyan somut bir göstergesidir. Fakat kadınların rakı içmekten kaçınmaları, sosyal değişimin sınırlarının belirli olduğunu ve kadınların kendilerine uygun görülen sosyal pratikleri deneyimleyebildiklerini açıkça ortaya koymaktadır. Dolayısıyla modernleştirme idealini hedefleyen bir kurum örneği olarak SEKA'da kadınların sosyalleşme pratiklerini erkekler ile eşit şartlarda deneyimleyemedikleri anlaşılmaktadır.

Sosyal bina, aile toplantıları haricinde, yeni yıl eğlenceleri, fabrikanın yıldönümü seremonileri, milli bayram kutlamaları ve bahar baloları gibi özel gecelere de ev sahipliği yapmıştır.1950'li yıllarda SEKA çalışanlarının kendi aralarında eğlenmeleri için organize edilen bu yemekli ve müzikli eğlenceler zamanla kent halkından misafirlerin de katılım sağladığı renkli gecelere dönüşmüştür. İlerleyen yıllarda SEKA lokali mekânsal düzeni ve modern atmosferi ile kentin en güzide mekânlarından biri haline gelmiş[314], vali ya da belediye başkanı tarafından verilen resepsiyonlara da ev sahipliği yapmıştır[315].

Bu organizasyonlar aynı zamanda fabrika ve kentin sosyal anlamda bütünleşmesini sağlamıştır. Üstelik SEKA'da bir rutin haline gelen bu eğlenceler, bir süre sonra kentin gündelik hayat pratikleri arasında yer almaya başlamıştır. Örneğin, 1963 yılındaki 27 Mayıs Hürriyet ve Anayasa Bayramı kutlamalarında, SEKA yönetimi

[314] "SEKA Lokalinde Cazlı Aile Toplantıları", **SEKA Postası**, 1 Ekim 1959, 2.

[315] "Vali ve Belediye Reisimiz Ekmel Çetiner'in Verdiği Yemek", **SEKA Postası**, 15 Eylül 1958, 2.

sosyal binada, Kolordu Komutanlığı orduevi salonunda, Türk Kadınlar Birliği ise şehir gazinosunda aynı gece içinde eğlenceler düzenlemiştir[316].

Sosyal binadaki eğlencelere işçilerden ziyade memurların ve kentten belli kesimlerin katıldığı anlaşılmaktadır. İşçilerin katılımını engellemeye yönelik bir girişim olmasa da çalışma hayatındaki hiyerarşinin gündelik yaşama yansımalarının sonucu olarak işçilerin sosyal binadaki bu etkinliklere katılmamayı tercih ettikleri düşünülmektedir. Fabrikada işçi statüsünde çalışan ve işçi kızı olan N. K.'nin bu konu hakkındaki yorumları iddiamızı desteklemektedir: "İşçilere 15. ya da 20. yıllarında törenle ödüller veriliyordu. Ama balolarda yani işçiye sen katılma diyen yok, ama orada zaten kendini ezik hisseder"[317].

Aşağıda Şekil 27 ve Şekil 28'de örneklendiği üzere sosyal bina aynı zamanda çalışanların bayramlaşma seremonilerine ev sahipliği yapmıştır. Bu seremoniler yine kadınların kamusal alanda görünür olduğu etkinliklerdir. *SEKA Postası'*nd*a* kadın ve erkeklerin birbirleriyle tokalaştıkları, yemek yedikleri çok sayıda bayramlaşma fotoğrafı mevcuttur. Sosyal binada geleneksel bayramlaşma, bayramın ilk günü saat 11.00'de genel müdür ve eşinin ev sahipliğinde başlamaktadır. Genel müdür, eşiyle birlikte önce sosyal binada, ardından 2 numaralı lokalde çalışanlar ve aileleriyle bir araya gelmektedir. Sosyal binadaki bu seremonilerde genel müdür'ün eşiyle katılımı kurum adına kadınların kamusal alandaki varlığını teşvik eden bir yaklaşımdır. SEKA'daki bu bayramlaşma töreninin 27 Mayıs 1960 sonrasında fabrikadaki askeri yönetim esnasında dahi aynı şekilde uygulandığı belirtilmelidir. Öncesinden tek farkı ise genel müdürün bayramlaşma seremonisindeki görevini Albay Vefa Poyraz'ın yerine getirmiş olmasıdır[318]. Bu durum ülkedeki olağanüstü durumlarda dahi SEKA'daki gündelik hayat pratiklerinin aynı şekilde sürdürüldüğünü göstermesi açısından önemlidir.

---

[316] "27 Mayıs'ta Yapılan Aile Toplantıları Neş'eli Geçti", **SEKA Postası**, 1 Haziran 1963, 2.

[317] N. K., Sözlü Tarih Görüşmesi, Kocaeli, 13.04.2023.

[318] "SEKA Kuruluşunun Beşinci Yıldönümü", **SEKA Postası**, 15 Temmuz 1957, 1. "İki Bayramı Bir Arada Kutladık", **SEKA Postası**, 21 Haziran 1960, 4.

Şekil 27:Sosyal Binada Bayramlaşma

Sosyal Binadaki Bayramlaşmada hazır bulunan mensuplarımızdan bir kısmı

Kaynak: SEKA Postası, 1 Haziran 1962, 2.

Şekil 28:SEKA Lokalinde Çocuklar

Bayramlaşma Töreninden sonra küçük Seka'lılar bir araya geldiler ve Fotoğrafçı amcaya poz verdiler

Kaynak: SEKA Postası, 1 Haziran 1962, 2.

4.1.3.2. Sinema Salonu

SEKA yerleşkesinde sosyal hayatta kadınların görünürlüğünün arttığı kamusal alanlardan bir diğeri sinema salonudur. Türkiye'de gündelik yaşamın yeniden inşa edildiği 1950'li yıllarda sinema bir serbest zaman etkinliği olarak öne çıkmıştır[319].

[319]Orçan, **age**, 188-189.

Sinema bireyler için boş zaman pratiği olmasının yanı sıra, gelişmekte olan toplumlarda ses ve görüntü sunma avantajlarıyla aynı zamanda eğitici bir role sahiptir. Bu nedenle Türkiye'de İktisadi Devlet Teşekküllerinde mutlaka sinema salonlarına yer verilmiştir[320].

SEKA fabrikasında sinema, çalışanlara sunulan sosyal imkanlardan biridir. Ancak 1950'li yıllara kadar olan dönemde süreklilik arz etmemesi ve filmlerin profesyonel bir salon yerine işçi yemekhanesinde gösterimi nedeniyle, sinema oldukça yetersiz bir sosyal imkân olarak karşımıza çıkmaktadır[321]. SEKA'da gerçek anlamda bir sinemanın kurulması 1950'li yılların ortalarında olmuş, o dönemden itibaren 1970'li yıllarda televizyonun yaygın hale gelmesine dek yerleşke içerisinde sosyal hayatı renklendiren önemli bir unsur olmuştur. SEKA sineması ilk açıldığında sadece fabrika çalışanlarına ve ailelerine hizmet verse de[322], ilerleyen zamanlarda kent halkına açık hale gelmiştir[323]. Bu anlamda kentteki kadınların da evlerinin dışına çıkması, kültürel bir faaliyete katılması ve sosyalleşmesinin bir aracı olmuştur. Örneğin N. S. SEKA 'da çalışmaya başlamadan önceki yıllarda kardeşleri ile SEKA sinemasına gittiğini şu sözlerle ifade etmiştir: "15 yaşlarında falandım, SEKA'nın sinemasına pazar günleri kardeşlerimi götürüyordum. Perşembe günleri de aile matinesi vardı, oraya da kendim gidiyordum"[324].

SEKA sineması ilerleyen zamanlarda havalandırma tesisatı, büfe ve dinlenme salonuna kadar yenilenen mekânsal düzeni ve işleyişiyle modern sinemalara benzer bir görünüme kavuşmuştur[325]. Sinemada yazlık ve kışlık olmak üzere iki uygulama yapılmıştır[326]. Sinema işletmesi İstanbul'daki önemli film şirketleriyle anlaşmalar yapmış, renkli, sinemaskop ve panoramik filmler İstanbul'da gösterildikten bir hafta sonra SEKA'da izlenmiştir[327]. *SEKA Postası* haberleri incelendiğinde, sinemada büyük oranda yabancı filmler gösterildiği, çok az sayıda yerli film tercih edildiği

---

[320]Turgay, **age**, 141.

[321]Age, 143

[322]"İşletmemiz Sineması Faaliyete Geçti", **SEKA Postası**, 15 Kasım 1956, 1.

[323]"SEKA Sinemasında Yenilikler", **SEKA Postası**, 1 Aralık 1957, 2.

[324]N. S., Sözlü Tarih Görüşmesi, Kocaeli, 02.04.2023.

[325]"SEKA Sineması Yeniden Hizmete Girdi", **SEKA Postası**, 15 Ocak 1964, 2.

[326]"SEKA Yazlık Sineması açılıyor", **SEKA Postası**, 1 Haziran 1959, 3.

[327]"SEKA Sineması", **SEKA Postası**, 1 Kasım 1957, 3.

saptanmaktadır. Sinemanın faaliyete geçtiği 1956 yılında ilk gösterilen filmler arasında Deniz altında 20.000 Fersah, Firavunlar Saltanatı, Truva Harabeleri, Çıplak Ayaklı Kontes, Kanlı Orman, Yaşayan Çöl, Mucize, Nil Şarkısı, Deniz Ejderi gibi isimler yer almaktadır[328].

Nitekim 1950'li yıllarda Türkiye'de yerli filmler kentli kesimlerde ve dönemin aydınlarınca takdir görmemektedir[329]. Türk sinemasına dair eleştiriler 1960'lı yıllarda da entelektüel çevrelerde etkisini sürdürmüştür[330]. Bu yaklaşımın izlerine SEKA'da da rastlanmaktadır[331]. SEKA sinemasında daha çok yabancı filmlerin tercihi kurumun modernlik ideali ile örtüşen bir yaklaşımdır. Sözlü anlatılarda da yabancı filmlerin modernliği temsil ettiği düşüncesi öne çıkmaktadır. Örneğin, İ.A.D. 'in SEKA'da memur olarak çalışan annesi ile anneannesinin film tercihleri hakkındaki ifadeleri bu duruma örnek teşkil etmektedir"[332]: "Anneannem mesela Türk filmi çok severdi. Bize geldiğinde anneme Türk filmi anlatırdı. Annem çok sıkılırdı. Çünkü o Türk filmi seyretmez, yabancı film seyrederdi".

SEKA fabrikasında sinema memur kadınların yanı sıra işçi kadınlar için de bir boş zaman etkinliğidir. Aradaki en önemli fark ise, işçi kadınlar yerli filmleri de izledikleri için kentteki diğer sinemalara da gitmektedir. O yıllarda İzmit'te SEKA sineması haricinde Orduevi sineması, Oğuz Sineması, Yurt Sineması ve Karaçetin Sineması faaliyet göstermektedir[333]. Özellikle Oğuz sineması ve Karaçetin sineması daha çok yerli filmler gösterdiği için kadın işçiler arasında ilgi görmektedir. Sözlü anlatılar 1960'lı yıllarda işçi kadınlar için sinemanın bir gündelik yaşam pratiğine dönüştüğünü yansıtmaktadır. Örneğin[334],

> Düğün varsa düğüne giderdik. Düğün yoksa sinemaya giderdik. Sinemadan çıkışta pastaneye giderdik salep içmeye. Hiç unutmam 18-19 yaşındaydım. Günlerden cumartesi, çıktık sinemadan, gittik pastaneye. Supangle var ya, onun adını

---

[328] "İşletmemiz Sineması Faaliyete Geçti", **SEKA Postası**, 15 Kasım 1956, 1.

[329](Kaynar, 2015,490)

[330](Kaynar, 2017, 939)

[331]"SEKA Sinemasında İki Yerli Film", **SEKA Postası**, 1 Ağustos 1959, 2.

[332]İ. A. D., Sözlü Tarih Görüşmesi, Kocaeli, 29.05.2023.

[333] Kocaeli İl Yıllığı 1967, s.150. "Şehrin Tek Eğlence Yeri Sinemalar Rağbette", **Türk Yurdu-Bizim Şehir**, 29 Eylül 1963, 2.

[334]E. Ş., Sözlü Tarih Görüşmesi, Kocaeli, 17.08.2023.

> bilmiyoruz. Üstlerinde de böyle beyaz hindistan cevizi vardı. Baktık onların görünümü hoşumuza gitti, ama adını bilmiyoruz. Dört kızdık fabrikadan. Ben dedim ki garsona şu üstlerinde kukuli var ya ondan getir bize. Ondan sonra bir kahkaha koptu. Sonra biz bunun adı ne dedik, supangle dediler. Yani böyle öğrenmiş olduk.

Sözlü anlatıda dikkatimizi çeken bir diğer detay, sinema salonlarının yanı sıra kentteki pastanelerin de işçi kadınların sosyalleştiği mekanlardan biri olmasıdır. O yıllarda kentte çok yaygın olmasa da işçi kadınlar arasında pastanelerde boş vakitlerini değerlendirenler olduğu sözlü anlatıdan anlaşılmaktadır. E. Ş.'nun anlatısı işçi kadınların modern hayata dönük eğlence pratiklerini benimsemesi ve kamusal alanlarda görünür olmaları anlamında kritik bir örnektir. Bununla birlikte kentte kadınların pastane gibi sosyal mekanlarda vakit geçirmelerinin çok yaygın olmamasının en önemli sebebinin kentteki sarkıntılık hadiseleri olduğu anlaşılmaktadır. Bu konuda Pişmaniye dergisinde yayımlanan "İzmit'e İlk Gelene" isimli şu yazı iddiamıza dayanak oluşturmaktadır[335]:

> Dikkat et…yanında bir kız arkadaşın, karın, bacın var ise Oğuz sineması önünden ve karşısındaki pastahanelerin bulunduğu köşelerden geçme. Serserilerin yüzünden katil olabilirsin. Geceleri sokaklarda dolaşma, bir serseri kurşun seni bulabilir. Ben sana bir şey söyleyeyim mi…Sen canını seviyor isen İzmit'e hiç gelme e mi…

Dergideki ifadeler kadınların kentin gündelik hayatına dahil olmasını engelleyen şartları açık bir şeklide belirtmektedir. Bu durumun kentteki kadınların kamusal alanlardaki görünürlüğü açısından hızlı bir sanayileşme sürecine rağmen henüz yeterince modernleşemediğini ortaya koymaktadır. Bu durumun yanı sıra sözlü anlatılarda karşımıza çıkan ve üzerinde durulması gereken bir diğer önemli husus, fabrikadaki işçi kadınlar arasında Roman kökenli olanların, kentteki sinemalara alınmamasıdır. Bu konu hakkında S. Ö. şunları aktarmıştır[336]:

> Oğuz sineması vardı. Sinema kapısından sokmuyorlardı Romanları. Yani biz gidiyoruz, ama onlar gelemiyordu. Ben kapıda söylerdim adama onlar bizim fabrikadan arkadaşımız diye, bu seferlik geçin bakalım diyorlardı. Ama SEKA

---

[335] "İzmit'e İlk Gelene", **Pişmaniye Dergisi**, Yıl: 1970, Sayı:22, s.2.

[336] S. Ö., Sözlü Tarih Görüşmesi, 04.06.2023.

sineması serbestti onlara. Onlar oraya geliyordu. Hatta çok kalabalık geliyorlardı. Çok fazla gürültü yapıyorlardı. Biz bile yavaş yavaş ayağımızı kesmiştik yani.

Sözlü anlatıda Roman işçilerin maruz kaldığı ayrımcılık açık bir şekilde yansımaktadır. Roman işçilerin kamusal bir alanda çalışıyor olmalarına rağmen gündelik yaşamlarında dışlanmaya devam ettikleri anlaşılmaktadır. Fabrika sinemasının onlara çalışma arkadaşlarıyla eşit şartlarda bir sosyalleşme olanağı tanıdığı kabul edilebilir. Fakat gündelik yaşamlarında fabrika yönetimi tarafından da kabul görmedikleri sözlü anlatılardan anlaşılmaktadır. S. Ö. 'ın şu ifadeleri çalışma hayatında kabul gören Romanların gündelik hayatta fabrika yönetimi tarafından dışlandığını örneklemektedir[337]:

Düğünler yaparlardı, utanarak çağırırlardı bizi. Biz gideriz, para toplarız, hediye alırız. Nasıl seviniyorlardı. Çok hoşlarına gidiyordu değer görmek. Bize en başta böyle protokol gibi davranıyorlardı. Arkadaşlarımız yani onlar. Ama şefler gitmezdi onların düğünlerine.

SEKA'nın sinema filmleri kadar ilgiyle takip edilen bir diğer etkinliği tiyatro gösterileridir. SEKA'da sosyal ve kültürel bir etkinlik olarak tiyatro adeta 1960'lı yıllara damgasını vurmuştur. Bu durum, SEKA yönetiminin, İstanbul ve Ankara'daki tiyatro topluluklarıyla anlaşmalar yapmasından kaynaklanmaktadır[338]. SEKA'ya gelen pek çok tiyatro topluluğu sinema salonunda oyunlarını sergilemiştir. Bu tiyatro temsilleri hem fabrika çalışanları hem de kent halkı için özel ve nezih etkinlikler olarak *SEKA Postası* sayfalarına yansımıştır. Örneğin[339],

Temsil geceleri, şehrimizde bir başka hava esiyor. Çokluk ıssız, kimsesiz olan sokaklar şenleniyor. Temiz kıyafetli, güler yüzlü insanlar İşletmemiz sinemasına doğru akıyor, Son model arabalar, faytonlar SEKA'ya sanatsever kişileri taşıyor. İzmit'in hemen en seçme aileleri salonda yer alıyor.

SEKA'ya gelen tiyatro toplulukları arasında Dormen Tiyatrosu, İstanbul Belediyesi Şehir Tiyatrosu, Gülriz Sururi-Engin Cezzar Tiyatrosu, Kent Oyuncuları, Karaca Tiyatrosu, Lale Oraloğlu Tiyatrosu, Nisa Serezli-Tolga Aşkıner Tiyatrosu, Gönül

[337]S. Ö., Sözlü Tarih Görüşmesi, Kocaeli, 04, 06, 2023.

[338] "Seka Sineması Seçme Filmlerle Kış Sezonuna Girdi", **SEKA Postası**, 15 Ekim 1961, 2.

[339] "Bir Temsil ve Bir Kaç Söz", **SEKA Postası**, 15 Nisan 1960, 2.

Ülkü-Gazanfer Özcan ve Arkadaşları Topluluğu, Ulvi Uraz Topluluğu, Münir Özkul-Bulvar Tiyatrosu, İstanbul Elhamra Tiyatrosu gibi çok ünlü isimler bulunmaktadır.

Şekil 29:SEKA'daki Sinema Salonunda Bir Tiyatro Temsili

KÜÇÜK SAHNE : 4 ve 5 Ocak 1960 tarihlerinde İşletmemiz Sinema Salonunda Beşparmak adlı oyunu temsil eden Küçük Sahne sanatçıları büyük başarı kazanmışlardır. Temsil hakkındaki yazımızı 5. sayfamızda bulacaksınız. Resim, seyircilerden bir kısmını göstermektedir.

Kaynak: SEKA Postası, 15 Ocak 1960, 1.

Yukarıda Şekil 29'da görüldüğü üzere, kadınların bu temsillerde oldukça şık olduğu ve kıyafetlerini şapkalarla tamamladıkları dikkat çekmektedir. Bu fotoğraf kadınların modern görünümünü sergilemesi ve kamusal alandaki temsilini somutlaştırması anlamında önemli bir örnek oluşturmaktadır. Sözlü anlatılarda da kadınların tiyatro temsillerindeki şıklığı dile getirilmiştir. Örneğin[340], "İnsanlar o zaman tiyatroya giderken şimdiki gibi kot pantolonla gitmezdi. Döpiyesini giyer, saçlarını bigudilerle sarar, makyajını yapar. Yani çok şık gelinirdi".

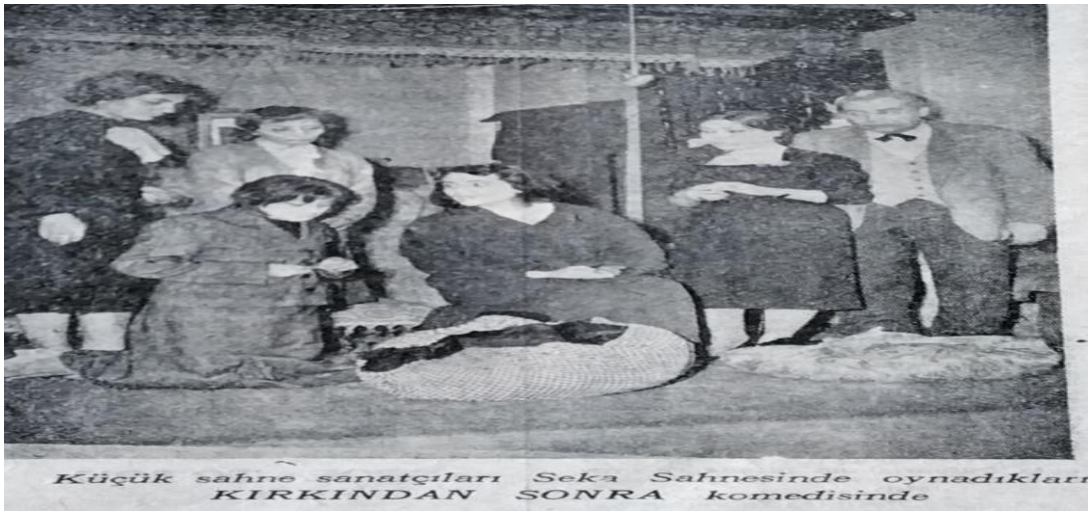
Tiyatro temsillerine kentin sanatsever simaları da rağbet etmiştir. Bu temsiller işletmenin kültür ve sanata verdiği değerin yanı sıra, kent kültürüne katkısını göstermesi açısından önemli bir imkândır. Nitekim *SEKA Postası*'nda temsil biletlerinin daha satışa çıktığı gün kapışıldığının belirtilmesi temsillere ilginin boyutunu göstermektedir[341]. Bu etkinlikler ilerleyen zamanlarda SEKA'daki gençler arasında amatör bir temsil kolu kurulmasına zemin hazırlamıştır[342].

[340] N. K., Sözlü Tarih Görüşmesi, Kocaeli, 13.04.2023.

[341] "Şehir Tiyatrosu'nun SEKA'daki Temsili", **SEKA Postası**, 15 Aralık 1961, 2.

[342] "Lâle Oraloğlu ve Arkadaşlarının Sekadaki Temsilleri", **SEKA Postası**, 15 Mart 1961, 3.

Şekil 30:SEKA'da Bir Tiyatro Temsili

Kaynak: SEKA Postası, 1 Nisan 1960, 3.

Bununla birlikte Şekil 30'da görüldüğü üzere dönemin en ünlü tiyatro topluluklarının sahne aldığı bu temsillere işçilerin katılımının olmadığı anlaşılmaktadır. *SEKA Postası*'nda yer alan bir yazıda 27 Mart Dünya Tiyatro Günü sebebiyle birçok tiyatronun perdesini özellikle hiç tiyatroya gidememiş halk kesimlerine ücretsiz olarak açtığı belirtilmekte ve bu fırsatın SEKA'daki işçilere de tanınması gerektiği ifade edilmektedir[343]. Bu haberin ardından İstanbul Genç Oyuncular Topluluğu 23 Nisan 1963'te sadece işçilere özel olarak gündüz ve gece olmak üzere iki kez sahne almıştır[344].

SEKA Postası'nın etkisiyle tiyatro etkinliklerinden işçiler de faydalanabilme imkânı bulabilmişlerdir. Gazetede yapılan haberde işçilerin gündüz ve gece sahnelenen "Çürük Elma" isimli temsilde salonu tamamen doldurdukları ifade edilmektedir. Fakat on beş günde bir SEKA'da düzenlenen temsil gecelerinde sahne alan İstanbul ve Ankara'daki ünlü tiyatro toplulukları yerine, işçiler için amatör bir tiyatro topluluğu ile anlaşılmıştır[345].

SEKA yönetiminin, çalışanlara sunduğu kültürel imkanlar içerisinde tiyatro temsillerinin yanı sıra resital ve senfoni konserlerinin farklı bir yeri olduğu belirtilmelidir. Sinema salonundaki resitaller ya da Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrasının konserlerine dair *SEKA Postası*'nda yer alan fotoğraflar bu etkinliklere

---

[343] "Dünya Tiyatro Günü Kutlanıyor", **SEKA Postası**, 15 Mart 1963, 6.

[344] "İstanbul Genç Oyuncular Topluluğu 23 Nisanda Geliyor", **SEKA Postası**, 15 Nisan 1963, 2.

[345] "Çürük Elma", **SEKA Postası**, 15 Mayıs 1963, 4.

daha çok memur ve kentin ileri gelen ailelerinin katıldığını düşündürmektedir[346]. Kurumdaki kültürel etkinlikler tüm çalışanlara açık olsa da gerçekte bazı imkanlardan sadece memurların ve kentteki üst düzey kesimlerin faydalandığı anlaşılmaktadır.

İşçiler için ise sinema salonunda ayrıca konserler düzenlenmekte ve genellikle bu gecelerde İstanbul Radyosu ses sanatçıları sahne almaktadır[347]. Fakat bu konserlerde de sinema salonunun kapasitesinden dolayı biletler işçi ve teknisyenlere işyerlerinde kura ile dağıtılmıştır[348]. Bu haberler kurumun modernleştirme idealinin, sınıfsal bir düzlemde yürütüldüğünü göstermektedir. Dolayısıyla eşit olarak sunulması gereken gündelik hayata dair etkinlikler uygulama safhasında sınıfsal hiyerarşileri yeniden açığa çıkarmaktadır.

4.1.3.3. Raft (Yüzer Havuz) ve SEKA Dinlenme Kampı

SEKA yerleşkesinin sosyal bina ve sinema salonu kadar ilgi gören bir diğer kamusal mekânı Şekil 31'deki yaz aylarında sosyal bina önünde kurulan raft'tır. O yıllarda "yüzer havuz" olarak adlandırılan raft özellikle yerleşke içerisindeki kadınların gündelik yaşamında önemli bir yer tutmakta ve o günkü söylemle onlara "deniz banyosu yapabilme" imkânı tanımaktadır. SEKA yerleşkesinde pek çok kadın günün bir kısmını çocuklarıyla birlikte raft'ta geçirmektedir. İşletme yönetiminin rafta gitmek isteyenler için motor temin etmesi, giyinme kabinleri kurması, sağlık ve kurtarma ekibi görevlendirmesi raft'a olan ilgiyi arttırmıştır. Yaz aylarında denizin ortasına kurulan raft Eylül ayında tatil sezonunun sona erişiyle birlikte sahile alınmaktadır[349].

---

[346] "Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası İşletmemizde Üç Konser Verecek", **SEKA Postası**, 15 Mayıs 1961, 1. "Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası", **SEKA Postası**, 1 Haziran 1961, 1. "Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası", **SEKA Postası**, 15 Nisan 1962, 2.

[347] "İşçilerimiz İçin Tertiplenen Konser Başarılı Geçti", **SEKA Postası**, 15 Mart 1963, 2.

[348] "İşçilerimize Verilen Konser", **SEKA Postası**, 1 Haziran 1961, 5.

[349] "SEKA Yüzme Havuzu Hizmete Girdi", **SEKA Postası**, 15 Temmuz 1958, 2. "SEKA Yüzme Havuzu", **SEKA Postası**, 1 Ağustos 1958, 4. "SEKA Yüzme Havuzu Rıhtım Kenarına Çekildi", **SEKA Postası**, 15 Eylül 1958, 2.

Şekil 31:Sosyal Bina Önündeki Raft (Yüzer Havuz)

Kaynak: SEKA Postası, 1 Temmuz 1963, 2.

Sözlü anlatılarda raft hakkındaki ifadeler o yıllarda yerleşke içerisinde yaz aylarının oldukça renkli geçtiğini yansıtmaktadır. Örneğin[350],"Annem SEKA'daki raft'ta yüzme öğrenmiş".

> Hiç unutamadığım ve bir daha hiçbir yerde rastlamadığım bir şey de denizde bir yerde böyle bir raft vardı. Oraya gidip yüzülürdü. Annem yüzerdi yani. O raftın böyle ortasındaydı su. Dört tarafı da gezebilirdiniz. Yani kadınlar çocuklarını alıp orada rahatlıkla denize girebilirlerdi.

Yaz aylarında kadınların raft dışında vakit geçirdikleri bir diğer alan, Sapanca'daki SEKA Dinlenme Kampı'dır. 1955 yılında açılan kamp yıllar içinde her geçen gün imkânlarını arttırarak baraka ve çadırları, tenis kortu, voleybol sahası, ping-pong masaları, göl gazinosu ile SEKA mensuplarına ücretsiz bir tatil imkânı yaşatmıştır[351]. Aşağıdaki örneklerde sunulduğu üzere yaz aylarında *SEKA Postası* sayfalarında bol miktarda kamp haberine rastlanmaktadır.

[350] Ş. A., Sözlü Tarih Görüşmesi, İstanbul, 01.06.2023. N. B., Sözlü Tarih Görüşmesi, İstanbul, 02.06.2023.

[351] "Kampta Bir Gün", **SEKA Postası**, 15 Eylül 1956, 3.

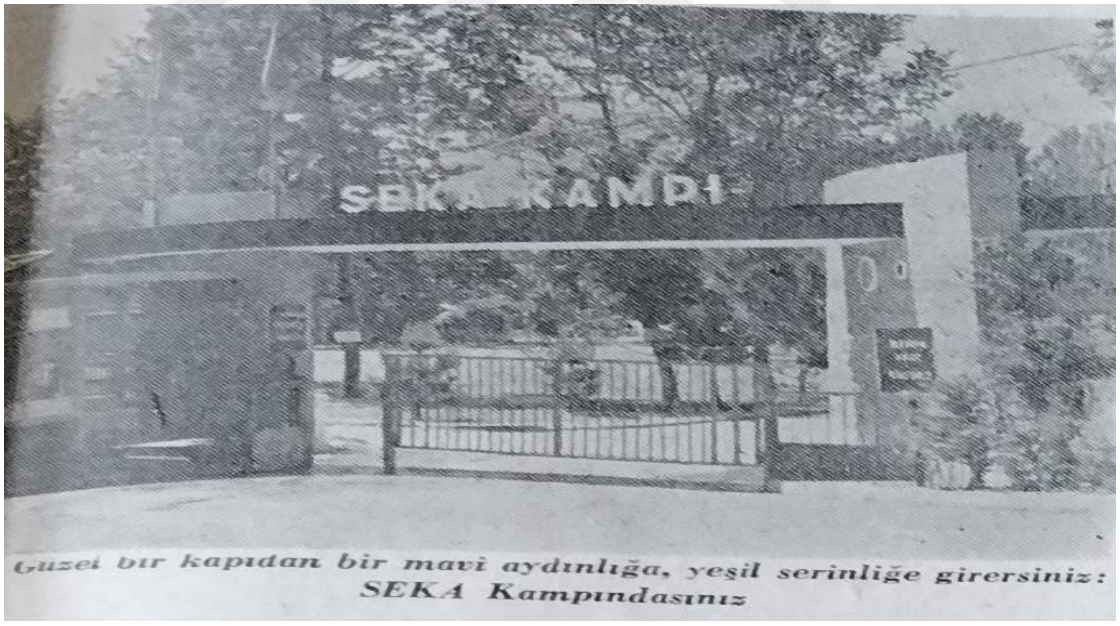
Şekil 32:SEKA Dinlenme Kampı

Sapanca gölü kenarındaki kampımızın havadan görünüşü

Kaynak: SEKA Postası, 15 Temmuz 1967, 2.

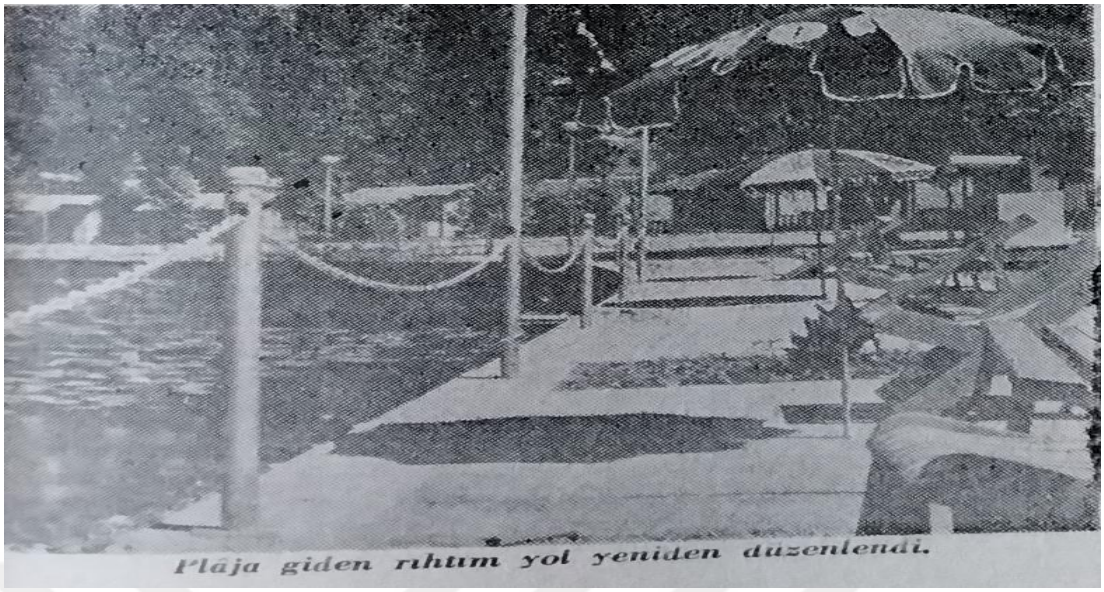
Şekil 33:SEKA Dinlenme Kampı

Güzel bir kapıdan bir mavi aydınlığa, yeşil serinliğe girersiniz: SEKA Kampındasınız

Kaynak: SEKA Postası, 15 Haziran 1969, 3.

Şekil 34:SEKA Kampı İskelesi

Kaynak: SEKA Postası, 15 Haziran 1969, 3.

SEKA Postası haricinde kentin yerel basını ve ulusal basında SEKA Kampı hakkında haberler yayımlanmıştır. Örneğin *Türk Yolu* Gazetesi'nde 7 Eylül 1956'da yayımlanan yazı da şöyle denmektedir[352]: "Büyüklerle küçüklerin kaynaştığı kamp, sosyal hayatın nimetlerinden faydalanma fırsatını vermektedir. Böyle bir kamp Avrupada dahi ender bulunurmuş. Kamp, kül halinde bir ailenin bütün efradını içine alan bir istirahat yuvası ve dinlenme yeri".

Ulusal basından örnekler vermek gerekirse, Vatan Gazetesi'ndeki bir yazıda kampın bir fabrika yönetiminin sosyal hizmet anlayışını iftiharla ortaya koyduğu vurgulanırken, *Ulus* gazetesinin 2 Eylül 1956 tarihli nüshasında ise SEKA kampı şu ifadelerle betimlenmiştir[353]:

> Kampın dış görünüşü böylece hülasa edilebiliyordu. Ancak içerideki hayat dışarıdan görüldüğünden daha başka idi. Her şey düzenli, her iş programlı idi. Bunun içindir ki aynı gün akşamı kampı terketmek mecburiyetinde olan gazeteciler oradan ayrılırken defalarca arkalarına dönüp, memleketimizin en iyi mesiresine bakmaktan kendilerini alamıyorlardı.

SEKA'lı aileler dinlenme kampında on beş günlük periyotlar halinde kalmışlardır. Senelik iznini kullananlar haricinde, günü birlik olarak hafta sonları da kamptan

[352] "Dinlenme Kampı İçin Gazeteler Ne Yazdılar", **SEKA Postası**, 15 Eylül 1956, 4

[353] "Dinlenme Kampı İçin Gazeteler Ne Yazdılar", **SEKA Postası**, 15 Eylül 1956, 4.

faydalanabilme hakkı mevcuttur. Kampta tatil yapmak isteyenlerin başvuruları iş yerlerinin alfabetik olarak sıralaması esasına göre belirlenmiş, kampta kalanlardan çadır ve yatak ücreti alınmamıştır. Ayrıca kampta kalan işçilere tek kişilik bir öğün ücretsiz yemek verilmiştir. Kampta revir, kantin ve haftada bir gün olmak üzere berber hizmeti bulunmaktadır[354]. Kampın eksikliği olarak belirtilmesi gereken husus barakalarda sıcak su olmamasıdır. Şekil 35'te örneklendiği üzere kampta kalan kadınlar *SEKA Postası*'nın kendileriyle yaptığı röportajlarda özellikle bu durumu dile getirmişlerdir[355].

Şekil 35:SEKA Kampında Kadınlar

Kaynak: SEKA Postası, 1 Temmuz 1963, 2.

[354] "SEKA Dinlenme Kampı Açıldı", **SEKA Postası**, 1 Temmuz 1956, 2.

[355] "Yanıbaşımızdaki Cennet", **SEKA Postası**, 15 Eylül 1957, 3.

Şekil 36:SEKA Kampı Lokali

Kaynak: SEKA Postası, 1 Eylül 1965, 4.

SEKA Yaz Kampı fabrika çalışanları ve aileleri için oldukça güzel ve ekonomik bir tatil fırsatı yaratmıştır. Özellikle ekonomik açıdan tatil yapma imkânı olmayan çalışanlar açısından değerlendirildiğinde kampın önemi daha iyi anlaşılmaktadır. Örneğin, işçi ailelerinin kızları kampı şu ifadelerle değerlendirmiştir[356]: "Ailenin ekonomik yapısı o kadar güçlü değildi. En büyük tatil aktivitemiz SEKA Kampıydı". "SEKA Kampında on beş gün devrelerle kaldık. Bizim sosyal tesisimiz dışarıya göre her zaman cüzzi idi".

Kampta her barakanın kendine ait bir mutfağı ve tuvaleti olması, kapalı ve açık gazino, plaj, spor alanı, çocuklar için oyun bahçesi, kayıkları ve balık avlama imkânları çalışanlar için kampı cazip hale getirmiştir. *SEKA Postası*'nda çalışanların nasıl bir ortamda tatil yaptıklarına dair çok sayıda yazı yayımlanmıştır. Bu yazılarda vurgulanan en önemli detay kampta işçi memurlar arasında hiçbir fark olmadığı hususudur[357].

4.1.3.4. SEKA Tüketim Kooperatifi

19 Aralık 1962 tarihinde SEKA fabrikasında çalışan memur ve işçilerin ortaklığıyla SEKA'da Tüketim Kooperatifi kurulmuştur. Bu kooperatif aracılığıyla kâğıt fabrikasında çalışanlar gereksinim duydukları tüm ihtiyaç maddelerini kaliteli, ucuz ve kolay bir şekilde elde edebilmişlerdir. SEKA Tüketim Kooperatifi üyeleri için

[356] N. K., Sözlü Tarih Görüşmesi, Kocaeli, 13.04.2023. H. U., Sözlü Tarih Görüşmesi, Kocaeli, 30.03.2023.

[357] "Kamp Çocukları", **SEKA Postası**, 1 Eylül 1968, 3.

aracısız olarak ilk ellerden temin ettiği tüketim maddelerini piyasadaki fiyatının altında ve taksitli olarak satışa sunmuştur[358].

Tüketim kooperatifi için fabrikanın cümle kapı denilen ana girişine çok yakın bir noktada, o günlerin koşulları içinde modern olarak nitelendirilen bir bina inşa edilmiştir[359]. Tüm hazırlıklar tamamlandıktan sonra SEKA Tüketim Kooperatifi 19 Aralık 1962 tarihinde açılmıştır[360]. O dönemde 9.500 liralık bir sermaye ile kurulan kooperatife fabrikada çalışan memur ve işçiler maaş ve ücretlerinden kesilen küçük paylar ile ortak olmuşlardır[361]. Bir başka deyişle, fabrikadaki sosyal imkânlar kapsamında faaliyete geçirilen kooperatif sadece SEKA fabrikasında çalışanlara mahsus olmak üzere açılmıştır[362].

SEKA Tüketim Kooperatifi, SEKA'da 1937 yılında kurulan ilk tüketim kooperatifine ekonoma olarak adlandırıldığı için bu isimle de telaffuz edilmiştir. SEKA Tüketim Kooperatifi üyelerine sağladığı maddi faydaların yanında Kocaeli'de modern tüketim pratiklerini deneyimleme anlamında da önemli bir mekân olmuştur. Kooperatif iki katlı modern binası ve camlı vitrinleri, geniş ürün yelpazesi ve farklı farklı reyonlardan oluşan mekânsal düzeni ile Kocaeli'nin ilk departmanlı mağazasıdır.

Aşağıda Şekil 37'de görüldüğü üzere, 1960'lı yıllarda SEKA Tüketim Kooperatifi en başta binası ile Kocaeli açısından modern bir alışveriş mekânı olmuştur. SEKA kooperatifine dair *SEKA Postası*'nda karşımıza çıkan görüntüler, günümüz marketlerine benzer, büyük ölçekli bir perakende satış mağazası izlenimi yaratmaktadır.

---

358 "İstihlâk Kooperatifimizin İnşaatına Devam Olunuyor", **SEKA Postası**, 15 Şubat 1962, 1. "Ekonoma'da Satışlara Başlandı", **SEKA Postası**, 1 Ocak 1963, 1.

359 "Seka Memur ve İşçileri İstihlâk Kooperatifi Üye Kaydına Devam Ediyor", **SEKA Postası**, 15 Ekim 1961, 1.

360 Kocabaşoğlu ve diğ., **age**, 257.

361 "Ortaklık Şartları", **SEKA Postası**, 15 Ekim 1963, 8.

362 "Genel Müdürün Konuşması", **SEKA Postası**, 1 Aralık 1962, 5.

Şekil 37:SEKA Tüketim Kooperatifi

Kooperatif Vitrinlerinin gece görünüşü

Kaynak: SEKA Postası, 1 Haziran 1963, 5.

Kooperatif mekânsal özellikleri haricinde tüketicilerine paketlenmiş ürünler, reyon ve fiş gibi modern tüketim uygulamalarını sunması açısından, o günlerde tüketim kültüründe genellikle bakkalların baskın olduğu Kocaeli'de önemli bir yenilik olmuştur. SEKA Tüketim Kooperatifi'nin getirdiği bir önemli yenilik ise aşağıdaki fotoğraflarda örneklendiği üzere kadınların tüketim aktiviteleri içerisine dahil olmasıdır. *SEKA Postası*'nda tüketim kooperatifi hakkında çok sayıda haber ve fotoğraf yayımlanmıştır. Çalışmamız açısından bu fotoğraflarda en çok dikkati çeken detaylar kadınların hem tüketici hem de satıcı olarak karşımıza çıkmalarıdır.

Şekil 38:SEKA Tüketim Kooperatifinde Kadınlar

Ekonoma'dan alış-veriş eden hanımlar, bayan kasadara hesap ödüyorlar

Kaynak: SEKA Postası, 15 Ocak 1963, 8.

Kooperatifte farklı farklı reyonlarda kadın tezgâhtar ve o günkü söylemle kadın kasadarların çalışması kentte oldukça dikkat çeken bir gelişme olmuştur. Bu gelişme bazı çevrelerde olumlu karşılanırken, bazı kesimler de ise rahatsızlık yaratmıştır. Bu durumun en önemli sebebi, o dönemin geleneksel tüketim modeli anlayışına göre çarşı ve pazarların daha çok erkeklere ait alanlar olarak görülmesidir. İ. M. bu rahatsızlığın nedenini kendisiyle yapılan görüşmede şu şekilde izah etmiştir[363]:

> SEKA'da bazı tezgâhlarda hanım arkadaşlarımız çalışıyordu. O dönemde tezgâha bir genç kız geçecek, satış yapacak; daha İzmit hazır değildi buna. Ülke hazır değildi yani. Ayıptı bunlar o zamanlar. Halk arasında öyle görülüyordu yani. Mesela SEKA'nın içerisinde sadece ikmal dairesinde 600 tane kadın işçi vardı. Memurlar vardı. İşçiyse memursa falan tamam orda sorun yok. Ama tezgâhın arkasına geçince kadın, o ayıp bir şeydi. Toplumun bir şeyiydi bu yani. Tezgâhın arkasında bir hanımı veyahut bir genç kızı düşünemiyordu halk o zaman. Ama ekonomada bir hanım tezgâhın arkasına geçip satış yapabildi. Ekonomayla başladı yani bu işler burada.

Şekil 39:SEKA Tüketim Kooperatifi

Parfümeri reyonundan görünüş

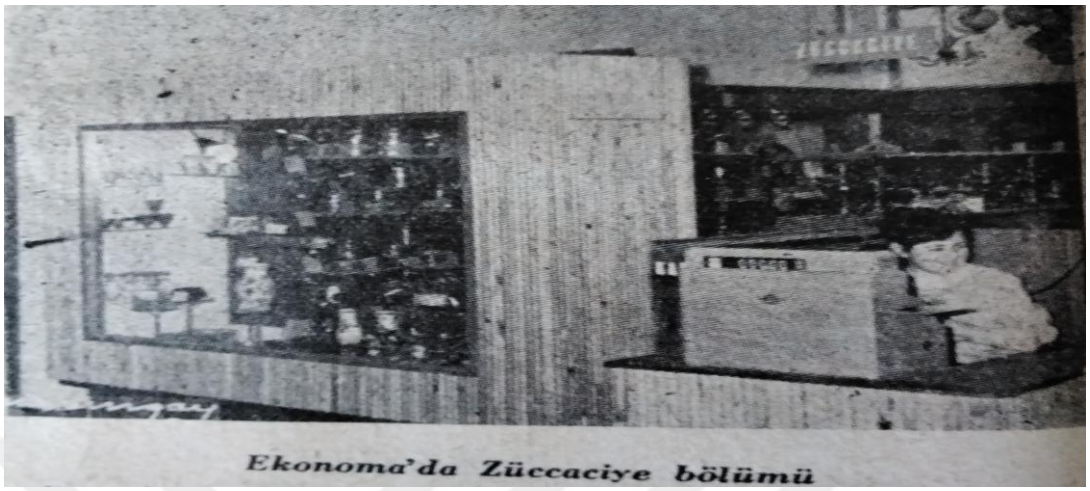
Kaynak: SEKA Postası, 1 Ocak 1963, 5.

Kadınların pazarlar haricinde ilk kez büyük ve işlek bir mağazada çalışması, kentteki tüketim kültüründeki cinsiyet rollerinin değişmeye başlaması ve bir tüketim öznesi olarak kadınların kamusal alandaki görünürlüğü açısından önemli bir gelişmedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde, SEKA Tüketim Kooperatifinin 1960'lı yıllar

[363]İ.M., Sözlü Tarih Görüşmesi, Kocaeli, 13.09.2024.

çerçevesinde kentteki belirli kesimler için geçerli olsa da Kocaeli'de tüketimdeki cinsiyet ayrımının azalmasına katkı sağladığı iddia edilebilir

Şekil 40:SEKA Tüketim Kooperatifi

Kaynak: SEKA Postası, 15 Ocak 1963, 8.

Şekil 41:SEKA Tüketim Kooperatifinde Alışveriş Yapan Kadınlar

Kaynak: SEKA Postası, 15 Ocak 1963, 1.

Bununla birlikte kentte kadınların tüketim özneleri olarak öne çıkmalarına karşı gelişen olumsuz tepkileri de *SEKA Postası* sayfalarında görebilmek mümkündür. Örneğin 15 Ocak 1963 tarihinde Seval Tiltay kaleme aldığı yazısında bu konunun kentteki yansımalarından bahsetmekte ve bu önyargıları şu ifadelerle açık bir şekilde eleştirmektedir[364]:

> Erkek ve kadının eşit olduğu bir devirde, niçin bizim cemiyetimizde Avrupai havaya bürünmesin, niçin kafalarımızda ileri zihniyet uyanmasın? Tabii ki her şey süratle ilerlemez. Fakat çok da geri kalmaz. Ne demişler "çocuk, düşe kalka büyür".

[364] "Cemiyetimiz", **SEKA Postası**, 15 Ocak 1963, 8.

> Şahit olduğum bir misal: SEKA mensuplarının güzel bir teşebbüsü ile bir Kooperatif kuruldu ve personelinin çoğunluğunu kızlar teşkil etmektedir. Fakat duyuyoruz ki, kızların burada çalışmaları yadırganıyor ve ileri geri sözler sarfediliyor. Yalnız buradaki kızlar değil, çalışan bütün kızlar garip bakışlara, sözlere maruz kalıyorlar. Neden, bir kızın ihtiyacı olsun olmasın, çalışması ayıp mıdır? İçlerinden bir kişi çalışma arzusunu kötüye kullanıyorsa, bu diğerlerinin de suçu mudur? Hiç mi görmüyorsunuz, hiç mi duymuyorsunuz medeniyetin etkisini? Uyanın artık sabah oldu…Güzel bir gün başlıyor. Bu günü uyuyarak geçirmeyin….

Tüm bu tepkilere ve ön yargılara rağmen, SEKA'lı kadınların tüketim kooperatifinden alışveriş yaptıkları görüntüler *SEKA Postası* sayfalarına çokça yansımıştır. Araştırmamız kapsamında yapılan sözlü tarih görüşmelerindeki anlatılarda da kooperatifin kentte kadınların serbestçe gelip vakit geçirdikleri ve alışveriş yaptıkları bir mekân olduğu yinelenmiştir. Günümüzün modern tüketim tabirlerinden biri olan vitrin bakmak eylemiyle kadınların o dönemde tanıştıkları anlaşılmaktadır. Kooperatifin ürünlerinin ucuz ve kaliteli olması, ürün skalasının geniş olması ve taksitli satış imkânı sunulması açısından düşünüldüğünde, bunun yanı sıra *SEKA Postası*'nda yayımlanmış fotoğraflar incelendiğinde, genelleştirilemese de SEKA Tüketim Kooperatifinin kentte belli kesimlerdeki kadınların uğrak bir alanı olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte kadınların kooperatifteki alışveriş etkinlikleri ile ilgili olarak işçiler ve memurlar arasında bazı farklılıklar olduğunu da belirtmek gerekir. Bu farklılıklara dair SEKA işçilerinden S. Ö. şunları söylemiştir[365]:

> Daha çok ekonomadan kadınlar alışveriş yapıyordu. Ama kocası SEKA'da çalıştığı sürede o ekonomayı hiç görmeyen kadınlarımız vardı. Ekonoma gibi güzel bir yerden alışveriş yapmak, evdeki kadının haberi bile yoktu böyle bir yerden. Getirmez ki onu oraya kendi istediğini alıp götürüyor. Ama memurlar çok farklı. Onlar kadınlarını getirir, kadın beğenir. Kadın kendi gider alır. Kocasının adını soyadını verir oraya. İmza atar eşi diye. Yani kadın kocası olmadan da alışveriş yapar. Kocası ona niye aldın demezdi yani. Ama işçi kadınlar çok seviyordu alışverişi. İşten çıkınca ihtiyacı varsa giriyorlardı. Yani peşin diye bir şey yok ki. Sonra maaştan kesiliyordu. Bazen de çok sıkıldığı için eve geç gideyim diyorlar, bakınıyorlardı orda.

[365] S.Ö., Sözlü Tarih Görüşmesi, Kocaeli, 06.09.2024.

S. Ö.'ın anlatıları her kesimden kadın için geçerli olamasa da kentte yavaş yavaş kadınların alışverişte erkeklerden daha fazla öne çıkmaya başladığını göstermektedir. *SEKA Postası*'nda bu minvalde haberler yapıldığını belirtebiliriz. Örneğin 15 Ocak 1963 tarihli sayıda şöyle denmektedir[366]: "….Piyasayı en iyi bilenler, dikkatle izleyenler kadınlar değil mi? Bakın, alış-verişin çoğunu hanımlar yapıyor".

Şekil 42:SEKA Tüketim Kooperatifinde Kadınlar

Kaynak: SEKA Postası, 15 Ocak 1963, 4.

SEKA Postası'nın bir işletme gazetesi olması sebebiyle yayın politikası kapsamında SEKA Tüketim Kooperatifinin adeta tanıtımını üstlendiği anlaşılmaktadır. Bu anlamda gazete kooperatif ile ilgili sadece haber ve fotoğraflar değil, karikatürlerde yayımlamıştır. Aşağıda görüleceği üzere bu karikatürlerde fotoğraflarda olduğu gibi kadınlar öne çıkmaktadır. Gazetenin dönemin geleneksel tüketim örüntülerinin aksine kadınları bir tüketim öznesi olarak alışveriş etkinliklerinde vurguladığını belirtebiliriz. Çalışmamız açısından değerlendirildiğinde Sevil Tiltay'ın kooperatifte çalışan kadınlar hakkında yazmış olduğu eleştirel yazının *SEKA Postası*'nda yayımlanmış olması da bu düşüncemizi güçlendirmektedir.

[366] "Kooperatif Üyeleri Ne Diyor?", **SEKA Postası**, 15 Ocak 1963, 1.

Şekil 43:SEKA Postası'ndan Bir Karikatür

Kaynak: SEKA Postası, 1 Temmuz 1963, 4.

SEKA Tüketim Kooperatifi, faaliyetlerini devam ettirdiği on yıllık zaman zarfında modern anlamda bir tüketim kültürünün oluşturulmasında ve bu yeni tüketim modeli içerisinde kadınların hem tüketici hem de satıcı olarak öne çıkmasında önemli katkılar sağlamıştır.

4.1.3.5. Kağıtspor

SEKA'da 1937 yılında Kağıtspor adında bir spor kulübü kurulmuştur. Fabrikaya sosyal anlamda büyük bir canlılık getiren Kağıtspor aynı zamanda İzmit'teki ilk spor kulübü olarak da tarihe geçmiştir. Mavi beyaz renkleriyle Kağıtspor futbol, basketbol, voleybol, atletizm, ritmik jimnastik, boks, güreş, tenis, yelken ve kürek gibi birçok spor dalında faaliyet göstermiştir. SEKA yönetiminin fabrikadaki spor etkinliklerini oldukça önemsediğini belirtebiliriz. Fabrika çalışanları ilgi alanlarına göre farklı farklı spor dallarında profesyonel sporcular olarak yetiştirilmişledir[367].

İzmit'in bulunduğu coğrafi konum itibarıyla özellikle yaz aylarında su sporları ile ilgili etkinlikler öne çıkmaktadır. Fabrikada 1937 yılından beri faaliyetlerini sürdüren kürek ve yelken takımlarının gösterileri kentte de ilgi uyandırmıştır. Türkiye'de ilk kadın kürek takımı bu dönemde SEKA'da kurulmuştur. Kadınların özel ilgi alanları olan bir grup olarak fabrika içindeki sportif aktivitelere dahil edilmiş olması, erkeklerden bağımsız olarak yarışmalarda sporcu kimlikleriyle ön planda yer alması, 1930'lu

[367] Kocabaşoğlu ve diğ., **age**, 176.

yıllardaki şartlar dikkate alındığında değişimin önemli bir belirtisi olarak çarpıcı bir örnek oluşturmaktadır.

Şekil 44:Kağıtspor Kadın Kürek Takımı

Kaynak: SEKA Postası, 1 Temmuz 1956, 4.

Fotoğraftan anlaşıldığı kadarıyla SEKA'daki su sporlarına kadınların ilgisinin 1950'li yıllarda da devam ettiğini görmekteyiz. 1956 yılı temmuz ayında fabrikadaki kadın çalışanlar arasından kurulan kürek takımı, İzmit'te her yıl kabotaj bayramı etkinlikleri kapsamında düzenlenen yarışlara hazırlanmışlardır. Bu dönemde Hereke fabrikasında da kadın kürekçilerden oluşan bir takım faaliyet göstermektedir. Bu anlamda SEKA'nın İzmit'te kadınların spor aktivitelerine katılım sağlaması ve su sporları gibi özel bir alana ilgi duyması konusunda öncü bir rol oynadığını söyleyebiliriz[368].

> 1964 yılında *SEKA Postası'nda* SEKA'daki ilk kadın kürek sporculardan biri olan Nesli Akarsu ile yapılan bir röportaj yayımlanmıştır. SEKA'da 25. yılını dolduran işçiler için düzenlenen törende gazeteye röportaj veren Akarsu o günlere dair şunları söylemektedir[369]: "Kaptanımız Mecdi beydi, diyor. Ferdi Beyler de bize antrenörlük, kaptanlık ettiler. 10 Temmuz 1938'de Galatasaray İzmite geldi. Şampiyonluğu biz aldık.

SEKA'nın ilk kadın işçilerinden Nesli Akarsu, kız kardeşi Nazlı Akarsu ile birlikte birçok kürek müsabakasına katılmış ve önemli başarılara imza atmıştır. Ancak Akarsu,

---

[368] "Bayanlar Arasından Bir Ekip Kürek Müsabakalarına Hazırlanıyor", **SEKA Postası**, 1 Temmuz 1956, 4.

[369] "25 ve 15 Senelik Seka'lılar Arasında", **SEKA Postası**, 1 Temmuz 1964, 6.

kendisiyle yapılan röportaj esnasında kürek sporcusu olduğunun gazetede yazılmamasını istemiştir. Naci Girginsoy yazısında bu durumu şu ifadelerle kaleme almıştır[370]: "SEKA'da 25 çalışma senesini dolduran Nesli, daha genç. Uzun süre spor yapan, kürek çeken 25 senelik işçimize bunu hatırlattım da güldü. "Aman, diyor, kürek çektiğimi, müsabakalara girdiğimi yazma gazeteye Beyim kızar belki. Çocuklarım tuhaf karşılar".

Naci Girginsoy, gazetedeki yazısında çok önemli görünen bu başarıyı Nesli Akarsu'nun talebine karşın gazete sayfalarına taşımak istemiş ve muhtemelen olası sorunları bertaraf etmek için Akarsu'yu "çalışan azimli Türk kadın işçilerinin temsilcisi" şeklinde özel bir konuma yerleştirerek ve aile yaşamında görevlerini ne kadar iyi yerine getirdiğinin altını çizerek yapmış görünmektedir. Girginsoy, yazısında Nesli Akarsu için ayrıca şu ifadelere yer vermiştir[371]:

> O günleri hatırlıyorum. Nesli, kız kardeşiyle beraber, girdiği yarışmaları kimselere bırakmazdı. Nazlı ile iki çiftede Galatasarayı çok mağlup etmiş, tek çiftede birçok yarışlar kazanmıştı. Nesli, 25 senelik çalışmalarının sembolik armağanı altın SEKA madalyasını cebinde taşıyor. Çıkarıp gösterdi. Gülüyor, dişleri sağlam, dişleri beyaz. Eşi de 15 yıldır SEKA'da çalışıyor. 3 çocukları var. İkisi kız, biri erkek. Kızlardan Gönül, Ankara'da Lisede okuyor, kızın diğeri ortayı bitirmiş, evde delikanlı ise İstanbul'da Ortaokul 3.sınıfta şimdi. Annesinin evinde oturan Nesli, hayatından memnun. 35 senesini de doldurmak azminde. Çocuklarını bir güzel okutmak, adam etmek baş dileği. Terbiyelerine fazla önem verdiği besbelli.

1960'lı yıllarda SEKA'da devam eden birçok branştaki spor aktiviteleri içinde özellikle basketbola ilginin arttığını söyleyebiliriz. Bu dönem basketbolun ülke çapında da yeni yeni tanınmaya başladığı bir süreçtir. Fabrika yönetimi basketbola olan ilgiyi arttırmaya çalışmıştır. Hatta fabrikadaki birimler arasında Basketbol Teşvik Müsabakaları adı altında maçlar organize edilmiştir. Yine bu dönemde SEKA'daki kapalı spor salonunda İstanbul'un ünlü basketbol takımları davet edilerek o dönemde Amerika'da çok moda olan üç saatte bitecek şekilde organize edilen üçlü turnuvalar düzenlenmiştir. Kağıtspor oyuncularının da yer aldığı SEKA Genel Müdürü'ne ithafen düzenlenen "Atafrat Basketbol Kupası" etkinliği kapsamında yapılan üçlü turnuvalar

---

[370] "25 ve 15 Senelik Seka'lılar Arasında", **SEKA Postası**, 1 Temmuz 1964, 6.

[371] "25 ve 15 Senelik Seka'lılar Arasında", **SEKA Postası**, 1 Temmuz 1964, 6.

kent sakinlerinin ülkede o dönemde ilgi uyandıran bir spor dalını tanıması noktasında önemli bir katkı sunmuştur[372].

SEKA'da bu dönemde kadın sporcular da basketbola ilgi duymuş ve 1961 yılında Kağıtspor bünyesinde kız basketbol takımı kurulmuştur[373]. İstanbul'daki iyi takımlarla pek çok maça çıkan kadın sporculara bu dönemde *SEKA Postası* gazetesi oldukça ilgi göstermiştir. Gazetenin spor sayfalarında kız basketbol takımının çok sayıda fotoğrafı yayımlanmıştır. *SEKA Postası* ilk çıktığı yıllardan itibaren spor sayfalarında sadece erkek sporcuların fotoğraflarına yer vermiş ve "Bizimkiler" başlığı altında erkek sporcuları tanıtan yazılar yayımlamıştır. Kız basketbol takımının kurulması ve kadın sporcuların gazetenin spor sayfalarında kendilerine yer bulabilmesi dikkate şayandır. Bu yeni durum sonraki yıllar açısından gazetenin spor sayfalarının sadece erkeklere ait bir alan olma halini de değiştirmiştir.

Sözlü anlatılardan *SEKA Postası* haricinde kentteki diğer gazetelerin de Kağıtspor bünyesindeki kadın sporculara ilgi gösterdiği anlaşılmıştır. Kadın basketbolcuların kentte tanındıkları belirtilmelidir. Bu konuda Kağıtspor basketbolcularından Ş. Ç. şunları aktarmıştır[374]: "Bizim dönemimizde her gün gazetede yayınlanıyorduk. Başarı geldiği için erkek takımından daha çok kadın takımına önem veriliyordu. Gazetelerde kız basketbol takımına mavi boncuklar denirdi. Mesela atıyorum, evlendiniz ya da çocuğunuz oldu diyelim hepsi böyle hemen gazetede basılıyordu."

1970'li yıllarda da basketbolda kadın sporcuların başarıları devam etmiştir. Hatta 1972 yılında Kağıtspor'da başladığı kariyerine Kocaelispor'da devam eden Nurcan Karlıoğlu "Yılın Sporcusu" seçilmiştir[375]. İzmit'in yerel basınından *Türkyolu-Bizimşehir* gazetesinin on binlerce kişinin katıldığı yılın sporcusu anketini SEKA'lı bir genç kızın kazanması *SEKA Postası*'na şöyle yansımıştır[376].

> Bir SEKA'lı kızımız basketbolcu Nurcan Karlıoğlu, Yılın Sporcusu seçildi. Kocaelispor, İkinci Lig'de; Kağıtspor, Kocaeli Amatör Lig'de önemli karşılaşmalar yapar, büyük seyirciyi kendine toplarken, bunca ünlü futbolcu ve erkek sporcu

---

372 "Atafrat Basketbol Kupası", **SEKA Postası**, 15 Ocak 1959, 6.

373 "Avrupa Basketbol Şampiyonası ve Seka'da Basket Çalışmaları", **SEKA Postası**, 15 Mart 1961, 6.

374 Ş. Ç., Sözlü Tarih Görüşmesi, Kocaeli, 01.07.2024.

375 "Kocaelinde Yılın Sporcusu Anketi Cuma Akşamı Sona Eriyor", **Türk Yolu-Bizim Şehir**, 29 Aralık 1971, 4.

376 "Nurcan Karlıoğlu Milli Formayı Giymek Amacında", **SEKA Postası**, 15 Ocak 1972, 4.

yanında bir kızımızın İzmit'te Yılın Sporcusu seçilmesi şüphesiz büyük başarıdır. Bu kızımızın basketçi olması da ayrı önem kazanmakta, futbol yanında öbür sportif oyunlara da gösterilen ilgiyi yansıtmaktadır.

Şekil 45:Kağıtspor Kız Basketbol Takımı

Kaynak: SEKA Postası, 15 Mart 1961, 6.

Şekil 46:Kağıtspor Kız Basketbol Takımı

Kaynak: SEKA Postası, 1 Ağustos 1961, 6.

Şekil 47:Kağıtspor Kız Basketbol Takımı

Kaynak: SEKA Postası, 15 Ocak 1972, 4.

Kağıtspor Kız Basketbol takımı sporcuları daha sonra Kocaelispor Basketbol takımının alt yapısını oluşturmuştur[377]. SEKA ve Kağıtspor kentin spor kulübünün kadın sporcularının yetişmesi anlamında öncü bir rol oynamıştır. 1975 yılında Kağıtspor Kadın Basketbol Takımı yeniden kurulmuş ve takım 1980 ve 1982 yıllarında Anadolu Kupası birincisi olmuştur. Erkek Basketbol takımı ülke çapında bir başarı gösteremezken, Kadın Basketbol Takımı 1982 yılında Türkiye Deplasmanlı Bayanlar Birinci Lig'ine yükselmiştir. Bu durum SEKA'nın sosyal faaliyetler kapsamı içinde ele aldığı sportif etkinlikleri taşıdığı noktayı göstermekte ve kadın sporcuların yetişmesi konusundaki pozisyonunu ortaya koymaktadır.

4.1.4. SEKA'lı Kadınların Tüketim Pratikleri: Moda ve Güzellik

Cumhuriyetin ilk yıllarında kadınların evlerinin dışında yeni bir toplumsal kimlik kazanmaları yönünde önemli adımlar atılmıştır. Bu dönemde kadınların kamusal alandaki görünürlükleri modernleşme politikasının en temel yansımalarından biridir. Bu politika kapsamında kadınların çalışma hayatına katılımı teşvik edilmiştir. Çalışma hayatı haricinde kadınların kamusal alanlardaki görünürlüğünü pekiştiren unsurlardan bir diğeri ise tüketim pratikleridir. Bu pratikler arasında moda, modern yaşamı temsil

[377] "Kocaelispor Basketçilerinin Başarısı", **SEKA Postası**, 1 Nisan 1972, 4.

etmesi ve sosyal değişimin en somut göstergelerinden biri olması açısından öne çıkmaktadır.

Türkiye'de 1920'li yıllardaki kadın modası, sade ve erkeksi çizgiler taşıyan bir görünümdedir. Çünkü çalışma hayatındaki kadınlardan bu şekilde kıyafetler tercih etmeleri beklenmiştir[378]. Böylece kadınların kamusal alanlara katılımı "cinsiyetsiz" hatta bir ölçüde erkek kimliğine bürünmekle mümkün olabilmiştir. Bunun en önemli sebebi, toplumda erkek şerefinin kadınların davranışlarına bağlı olduğuna dayanan inancın baskınlığıdır. Kadınların saygınlıklarını korumalarının ve erkeklerin onları cinsel bir obje olarak görmelerini engellemenin en geçerli yolu kısa saçlar, makyajsız bir yüz, koyu renk, sade ve düz kıyafetler olarak görülmüştür[379].

Dolayısıyla bu yaklaşımın izleri Türkiye'de 1920'lerin kadın modasına yön vermiştir. 1930'lara gelindiğinde kadınların görünümleri değişmeye başlamış, erkeksi modeller daha kadınsı çizgilere dönüşmüştür. Bu değişimde özellikle Salon, Hanımeli, Model, Kadın Moda Albümü, Moda Albümü, Yeni Familya ve Modern Türk Kadını gibi dönemin kadın dergilerinin rolü bulunmaktadır[380]. Örneğin Hanımeli dergisi, kadınlara biçki-dikiş konusunda bilgiler verirken, aynı zamanda onları çalışma yaşamına katılmaya teşvik etmiştir. Bunun sonucunda kentlerde çalışma yaşamı içerisinde kadınların şık ve bakımlı olması düşüncesi öne çıkmıştır[381]. Bu yaklaşımın izleri SEKA fabrikasında çalışan kadın memurlar arasında karşımıza çıkmaktadır.

---

[378] Göle, **age**, 112.

[379] Kandiyoti, **age**, 196.

[380] Orçan, **age**, 148.

[381] Gülçin Üstün, "Cumhuriyetten Günümüze Toplumda ve Çalışma Hayatında Kadın, Giysilerdeki Değişimler ve Moda Faktörü". **Vocational Education**, c.6, s.1 (2011): 42- 45.

Şekil 48:1947 Yılında SEKA Fabrikasında Çalışan Memurlar

Kaynak: İ. A. D. Arşivi.

Şekil 49:1940'ların Sonlarında SEKA Fabrikasında Öğle Yemeğinde Memurlar

Kaynak: İ. A. D. Arşivi

Annesi 1940'lı yıllarda fabrikanın muhasebe biriminde çalışan İ.A.D.'in anlatıları bu durumu örnekler niteliktedir[382]:

> Annem çok süslü ve şık bir kadındı. Kızıl saçlıydı. O zaman İstanbul'a gidip kendi maaşıyla Beyoğlu'ndan alırmış her şeyini. O zamanlar pantolon modası çok yoktu. Daha çok etek, ipek çorap, muhakkak topuklu pabuç. Hatta ay bugün ne giymiş diye aralarında iddiaya girermiş fabrikada servis arkadaşları.

[382] İ. A. D., Sözlü Tarih Görüşmesi, Kocaeli, 29.05.2023.

Sözlü tanığın bu ifadeleri, cumhuriyetin ilk yıllarında çalışma hayatındaki kadınların maruz kaldığı kadınsı görünümün gizlenmesine yönelik kısıtlamaların, 1940'lı yıllarda zayıflamaya başladığını göstermektedir. Bunun yanı sıra, anlatıda geçen ipek çorap detayı, çalışmamız açısından vurgulanması gereken bir konudur. İpek çorap o yıllarda lüks ve ayrıcalıklı bir tüketim ürünüdür. İ. A. D. kendisiyle yapılan görüşmede Türkiye'de ipek çorap modası başladığında İzmit'te ilk giyenlerden birinin annesi olduğunu söylemektedir[383]: "İzmit'te annemi parmakla gösterirlermiş. Annem ilk ipek çorabı, ilk çizmeyi, ilk renkli şemsiyeyi İzmit'te ben giydim derdi".

Görüşmecinin anlatısında annesi ile ilgili verdiği detaylar, modernleşme sürecinin tüketim kültürü üzerinden dönüşümünün somut bir yansımasıdır. Görüşmeci, o dönemin ayrıcalıklı ürünlerini kentte ilk annesinin deneyimlediği vurgusuyla, annesinin "çalışan modern kadın" kimliğini öne çıkarmaktadır. Bu anlatı, aynı zamanda toplumsal statünün, ekonomik bağımsızlığın ve modern kimlik inşasının kız çocuklar üzerindeki etkilerini gösteren kritik bir örnektir.

Türkiye'de modern tüketim kültürünün yaygınlaşması anlamında 1950'li yıllar çok önemlidir. Bu dönemde Türkiye'de çok partili yaşamla birlikte dönemin siyasi konjonktürünün bir yansıması olarak Amerikan yaşam tarzı, magazin gazeteleri aracılığıyla giderek yaygın hale gelmiştir. Bu etkilerle Taylorizm olarak bilinen ve Amerikalı ev kadınlarını örnek alan bir model o yıllarda kadınlara empoze edilmiştir[384].

Taylorizm'in Türkiye'deki etkilerinin artmasında Kız Enstitüleri ve Kız Sanat Okulları önemli bir rol oynamıştır. Bu okullar aynı zamanda modaya olan ilginin artmasında etkili olmuştur. Özellikle müfredatlarındaki biçki dikiş dersleri ve düzenlenen yılsonu defileleri kadınların modaya yönelik ilgilerini canlı tutmuştur[385]. Bu etkilere SEKA yerleşkesindeki kadınlar arasında da rastlanmaktadır. Örneğin[386]:"Hakikaten giyime

---

[383] İ. A. D., Sözlü Tarih Görüşmesi, Kocaeli, 29.05.2023.

[384] Elif Ekin Akşit, **Kızların Sessizliği**, 4. bs. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2021), 1.

[385]Yael Navaro-Yaşın, "Evde Taylorizm: Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk Yıllarında Evişinin Rasyonelleşmesi (1928-40)", **Toplum ve Bilim**, s.84, (Bahar 2000): 51-52. Taylorizm Frederick Winslow Taylor'un ABD'de endüstriyel verimi arttırmaya yönelik yöntemlerinin fabrikada işe yaradığına göre ev ekonomisi üzerinde de etkili olabileceği düşüncesiyle ortaya çıkmıştır. Batıdaki ev mühendislerinin evdeki verimliliği arttırmak üzerine yazdıkları yazıların etkisiyle Türk kadınlarının da ev işlerini daha rasyonel bir şekilde yapabileceği düşüncesi yükselişe geçmiştir.

[386] N. B., Sözlü Tarih Görüşmesi, İstanbul, 02.06.2023. S. Ö., Sözlü Tarih Görüşmesi, Kocaeli, 04.06.2023. Ş.A., Sözlü Tarih Görüşmesi, İstanbul, 01.06.2023. İ. A. D., Sözlü Tarih Görüşmesi, Kocaeli, 29.05.2023.

çok meraklıydı annem. Akşam Sanat'a gitmiş. Çok güzel elbiseler dikerdi". "Ben ilkokul mezunuyum. Akşam Sanat'a gittim". "Annem kendisi dikermiş elbiselerini o zamanlar böyle japone kol denirdi. Böyle hazır yokmuş, annem hafta sonları kumaşını gider İstanbul'dan alırmış. Her ay "Burda" alırdı, ordan beğendiği elbiseleri dikerdi. Annem gibi memur olanlar hep böyleydi".

> Çok güzel dikiş dikerdi annem. Anneannem ve annemin iki halası hepsi enstitü, dikiş okullarına gitmiş. Onların arasında bakarak, görerek annem de öğrenmiş. Annemin hiçbir zaman patron çıkarıp da bir şey yaptığını görmedim. Direkt kafasına göre keserdi kumaşı ve öyle dikerdi.

Sözlü anlatılardan anlaşıldığı üzere, sosyo-ekonomik açıdan farklı kesimlerden pek çok kadın Akşam Sanat Okulu'nda dikiş dikmeyi öğrenmiştir. Modaya ilginin ötesinde kadınları bu okula yönlendiren en önemli sebep, hazır giyim endüstrisinin henüz Türkiye'de gelişmemesidir. Bununla birlikte sözlü anlatılardan hazır giyimin geliştiği yıllarda da kadınların kıyafetlerini dikmekten vaz geçmedikleri anlaşılmaktadır.

1950'li yıllara kadar daha çok üst gelir gruplarını kapsayan moda anlayışı, 1960'lı yıllarda modernleşmenin hayatın her alanında kendisini göstermesiyle birlikte toplumsal ve ekonomik koşulları farklı kesimlerden kadınları etkisi altına almıştır[387]. Kentleşmedeki artış ile birlikte müzik, eğlence, sinema, moda gibi insanları daha çok ilgilendirir hale gelmiştir. Bu yıllarda modern tüketim kültürünün etkileri, kadın işçilerin gündelik yaşam pratiklerine de yansımıştır.

1960'lı yıllarda, sendikal faaliyetlerin gelişmesiyle ekonomik güçleri artan kadın işçiler, modern tüketim kültürünün etkilerine açık hale gelmişlerdir. Örneğin E. Ş. ve N. A.'nın anlatıları o yıllarda kadın işçilerin arasında giyim kuşam konularının önemsendiğini göstermektedir[388]: "Mesela giderdim Tüysüzlerden yani en iyi yerden ayakkabı alırdım. En güzel şeyleri giyiyordum. SEKA'nın sosyetesiydim". "Valla İstanbul'a Osmanbey'e giderdik otobüslerle. Arkadaşımın ablası terziydi Mecidiyeköy'de. Kumaş alıp diktiriyorduk. İzmit'te iki tane mağaza vardı. Hacı Ömerler bir de Atlas mağazası. Atlas mağazası güzel şeyler getiriyordu böyle bizim zevkimize göre".

---

[387] Orçan, **age**, 151.

[388] E. Ş., Sözlü Tarih Görüşmesi, Kocaeli, 17.08.2023. N. A., Sözlü Tarih Görüşmesi, Kocaeli, 25.09.2023.

1960'lı yıllarda E. Ş.'nın tüketim alışkanlıklarından biri olarak kıyafetlerini İstanbul'dan aldığını belirtmesi ya da N. A.'ın "sosyete" vurgusu işçi kadınların tüketim pratikleri ve modernlik arasındaki ilişkiyi somutlaştırması açısından iki önemli örnektir. Yine 1960'lı yıllarda işçi kadınların ilgisini çeken önemli bir moda ürünü ise mini etektir. Bu dönemde genel olarak Türkiye'de Batı'da öne çıkan her yeni moda ürün, kadınların süratle ilgisini çekmektedir. Bunlar arasında mini etek dünyada ilk kez 1962 yılında İngiltere'de en ucuz kumaştan üretilen bir tasarım olarak ortaya çıkmıştır. Mini etek önceleri yadırgansa da 1960'ların ortalarında her yaştan kadına hitap eden bir kıyafet olarak Türk kadınları arasında da benimsenmiştir[389].

1960'lı yıllarda mini etek ister memur olsun ister işçi her kesimden SEKA'lı kadınlar arasında ilgi uyandırmıştır. Bazıları bu modayı özgürce üzerinde taşıyabilirken, bazı kadınlar ise bu konuda baskıya maruz kalmışlardır. N.K ve E. Ş isimli kadın işçilerin şu ifadeleri bu durumu örnekler niteliktedir[390]: "Mini etek giyerdim ama oturuşuma çok dikkat etmem gerektiği hep ikaz edilmişti". "Hiç unutamadığım bir anım var. Nereye gitsek abimle gidiyorduk. Bilet alırdı. SEKA sinemasına giderdik. Diğer abim Almanya'dan bana kareli bir etek getirmişti. Sinemaya giderken o eteği giydim. Etek de dizlerimde yani. Abim gitmiyoruz dedi".

Yukarıdaki anlatılarda açık bir şekilde görülmektedir ki, kadınlar söz konusu olduğunda, modern tüketim pratikleri ya da modernleşme ideali, sadece kişisel beğenileri yansıtmamaktadır. Kadınların kılık kıyafet ve moda tercihleri üzerinde çevresel baskılar da belirleyici olabilmektedir. Dolayısıyla kadınların tüketim pratikleri, modern tüketim kültürünün ve sosyal kısıtlamaların birbiriyle etkileşiminin gölgesi altında şekillenmiştir.

Moda sadece giyim kuşam ile ilgili değildir. 1960'larda kadınlar arasında saçların da modası olmuştur. Saç konusunda Türkiye'de kadınları en çok etkileyen stil İran Şahı Rıza Pehlevi'nin eşinden esinlenerek yayılan Farah Diba modasıdır. Diba'nın iki kilo altınla süslenmiş diademi ortasında yer alan pembe elmas taşıyla Türk kadınlarının

[389] (Kaynar, 2015, 949-950)

[390] N. K., Sözlü Tarih Görüşmesi, Kocaeli, 13.04.2023. E. Ş., Sözlü Tarih Görüşmesi, Kocaeli, 17.08.2023.

oldukça dikkatini çekmiştir[391]. Farah Diba'ya olan bu ilgi dönemin gazete ve dergi sayfalarına yansımıştır[392].

Şekil 50:1959 Yılında Hayat Mecmuası Kapağında Farah Diba

Kaynak: Hayat Mecmuası, 27 Kasım 1959, Sayı:48.

Diba modeli o yıllarda SEKA'lı kadınların favorisidir. *SEKA Postası*'nda yer alan fotoğraflarda özellikle sosyal binadaki balo ve gecelerde bu modelin tercih edildiği görülmektedir. 1960'lı yıllarda kadınların kamusal alanlarda görünürlüğünün artması, aynı zamanda kentlerde kuaför salonlarına gitmeyi bir gündelik hayat pratiği haline getirmiştir. Sözlü tanıkların bu konudaki aktarımlarında "berbere gidip taratmak" şeklinde ifade bulan kuaföre gitme pratiği hem memur hem de işçi kesimden kadınların deneyimleri arasında yer almıştır[393]: "Benim annem bone takardı. Ama annemin özel günlerde bone takmadığını biliyorum. Saçını berberde yaptırıp öyle dolanırdı. Hepsi zaten berbere giderdi. Hepsi bakımlıydı". "İşçi kızlar bir topluma gireceklerse, düğüne gideceklerse öğlen paydosunda bir saat berbere gidip taratıyordular veya şekil verdiriyordular geliyordular. Bir de resim çektireceğin zaman berbere giderdin. Resimciye gideceğim, bir şekil ver derdin".

---

[391] (Kaynar, 2015, 951)

[392] "Farah Diba, Maya Casabianca'yı Şenliklere Davet Etti", **Türk Yolu-Bizim Şehir**, 14 Şubat 1965, 4.

[393] A. E., Sözlü Tarih Görüşmesi, Kocaeli, 25.05.2023. E. Ş., Sözlü Tarih Görüşmesi, Kocaeli, 17.08.2023.

Şekil 51:1960'larda SEKA Lokalinde Bir Aile Toplantısı

Kaynak: İ. A. D. Arşivi.

Modernleşme sürecinde kadınların giyim kuşam kadar ilgi duydukları bir diğer alan makyaj ürünleri olmuştur. Sözlü tanıklar anlatılarında SEKA yerleşkesindeki kadınların çok bakımlı olduklarını sıklıkla yinelemişlerdir. Yerleşke içerisinde kadınların birbirleriyle teklifsiz ziyaretleri onları her daim hazırlıklı ve bakımlı olmaya sevk etmiştir. Bu konu hakkında özellikle SEKA yerleşkesinde büyüyen kız çocuklarının anlatıları örnek teşkil etmektedir[394]: "Annem zaten gün içinde de makyajlıydı. Sabah uyandığı gibi makyaj yapan bir kadındı. Babamı makyajsız hiç karşıladığını bilmem. Yani biz çok afedersin hiç böyle paçoz kadın görmezdik". "Kapı çaldığı zaman annem önce rujunu sürer, öyle açardı. Babam annemin makyajına karışmazdı. Hatta hoşuna bile giderdi". "Annem hiç makyajsız durmazdı".

Memur kesim haricinde işçi kadınlar arasında da makyaj ürünlerine ilgi olduğu belirtilmelidir. Bununla birlikte işçi kadınların daha hafif makyajları tercih ettiği anlaşılmaktadır. Bu durumun en önemli sebebi çevrelerinden gelen eleştiri ve baskılardır. Bu baskılara rağmen hafif de olsa makyaj yapmayı sürdürmeleri, bireysel tercihleri ve beğenileri konusunda bir direnç gösterdiklerini ortaya koymaktadır. E. Ş'nun şu sözleri bu direnişe örnek oluşturmaktadır[395]:

[394] A. E., Sözlü Tarih Görüşmesi, Kocaeli, 25.05.2023. İ. A. D., Sözlü Tarih Görüşmesi, Kocaeli, 29.05.2023. N. B., Sözlü Tarih Görüşmesi, İstanbul, 02.06.2023.

[395] E. Ş., Sözlü Tarih Görüşmesi, Kocaeli, 17.08.2023.

> O zaman fırçalı şeyler vardı, kirpiklerimi boyardım. Hafiften ama yapardım. Saçlarımı sarardım. Kınalar yakardım. Belime kadardı saçlarım. Babam sevmezdi uzun saçı. Ama ben onları her şekle sokuyordum. Topuz yapıyordum, kâkül kesmiştim. Çok bakımlı giderdim işe. Beni böyle bakanlar sıraya geçerdi.

Modernleşme sürecinde farklı sosyo-kültürel çevrelerden SEKA'lı kadınlar giyim kuşamları, saçları ve makyajları ile modern tüketim kültürünün temsilcileri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu görünümleri ile modern kadın imajının yanı sıra kamusal alanlarda kadınların yaşadıkları dönüşümün somut örnekleri olmuşlardır.

4.1.5. SEKA'lı Kadınlar Arasında Bir Sosyal Sorumluluk Projesi Örneği: SEKA Çocuk Dostları Derneği

SEKA Çocuk Dostları Derneği bir sosyal sorumluluk projesi örneği olarak SEKA fabrikasındaki kadın çalışanlar ve SEKA mensuplarının eşleri tarafından kurulmuştur. SEKA'lı kadınların bir Kurban Bayramı öncesinde fakir çocuklara yönelik olarak yaptığı yardımların ilgi görmesi kadınları harekete geçirmiş ve bir yardım derneği kurulması yönünde adım atılmıştır. Dernek, kuruluşunu ve amaçlarını *SEKA Postası*'nda yayımladıkları bir bildiri ile ilan etmiştir. Derneğin amacı tüzüğünde şu şekilde ifade edilmektedir[396]: "Dernek bilhassa Türkiye Selüloz ve Kâğıt Fab. İşletmesi personelinin yoksul ve yardıma muhtaç çocuklarının Yurda faydalı olacak şekilde yetişmelerini temin, ayni zamanda sağlık ve her türlü haklarını korumak için kurulmuştur".

Derneğin ilk başkanı SEKA Umum Müdürlerinden Yaşar Başkaya'nın eşi Esin Başkaya'dır[397]. Derneğin ilk kurucu on beş üyesi tamamen kadınlardan oluşmuştur. Bu isimler arasında Behin Akınsal, Türkan Avcı, Nuriye Çekinirer, Şükran Genç, Fatma Çöl, Nursun Öğer, Güler Haşimoğlu, Sumru Müstecaplıoğlu, Ayşe Gündüzalp, Jale Kafescioğlu, Güner Peltekoğlu, Ferhan Taptık, Saime Uludemir ve İnci Saveci yer almaktadır. Dernek ilk kurulduğu dönemde 400 üyeye sahiptir. Ancak ilerleyen zamanlarda üye sayıları artarak devam etmiştir[398].

---

[396] "SEKA Çocuk Dostları Derneği Bir Bildiri Yayınladı**", SEKA Postası**, 15 Ağustos 1961, 2.

[397] "SEKA Çocuk Dostları Derneği Yönetim Kurulu Vazife Taksimi Yaptı", **SEKA Postası**, 15 Ağustos 1961, Yıl:6, 1.

[398] "SEKA Çocuk Dostları Derneği Yıllık Toplantısını Yaptı", **SEKA Postası**, 1 Nisan 1962, 2.

Derneğin faaliyetlerini fabrikadaki kadın çalışanlardan ziyade yerleşke içerisindeki ev kadını olan eşler yürütmüşlerdir. Bu anlamda derneğin faaliyetleri onlara hem sosyal hayata katılma hem de yeni bir kimlik oluşturmaları konusunda katkı sağlamıştır. Derneğin yönetim kurulu üyelerinin kızları annelerinin derneğin çalışmaları esnasında ne kadar aktif olduğunu şu sözlerle ifade etmiştir[399]: "SEKA Çocuk Dostları Derneği'nde ev hanımı olan kadınlar çok aktiflerdi ve birbirlerinden güç alıyorlardı. Motivasyon güçleri biraz da kurumun birlik felsefesinden geliyordu".

> Annemlerin sürekli bir faaliyeti olurdu. Hiç bitmezdi. Yani annem sabah çıkardı, akşam gelirdi. Öyle olunca da tabii bizi okuldan gelince karşılayacak, önümüze yemek koyacak bir ablamız olurdu evde. Yani bakıcı gibi değil de şöyle ev işlerine yardım ediyordu, temizlik yapıyordu.

Derneğin yönetim kurulunda yer alan isimlerin büyük çoğunlukla fabrikadaki üst düzey yöneticilerin eşleri olduğunu belirtebiliriz. Bu durumun derneğin işleyişinde ve özellikle etkinliklerin organizasyonu esnasında kolaylıklar sağladığı anlaşılmaktadır. Örneğin, derneğin ayda bir kez olmak üzere düzenlediği etkinliklerde sosyal bina o gün derneğe tahsis edilmektedir. Özellikle dernek başkanlıklarını SEKA Genel Müdürlerinin eşlerinin yapmaları derneğe fabrika içerisinde de ayrıcalıklar sağlamıştır. Örneğin, derneğe SEKA içinde bir yer tahsis edilmiştir. Bunun yanı sıra derneğin teknik açıdan gereksinim duyduğu ihtiyaçlar işletme tarafından karşılanmıştır. Bu konu hakkında dernek üyelerinden ve SEKA çalışanlarından N. K. Şunları söylemiştir[400]: "Müessese Müdürünün derneğe yardımı oluyordu. Mesela araba lazım oluyordu, başkan eşi olunca kolay oluyordu. Dolayısıyla hep onlar seçiliyordu".

Dernek başkanının Genel Müdürün eşi olmasının ve derneğin işletme yönetimi tarafından desteklenmesinin, fabrika çalışanlarının derneğe üye olmalarında da etkili olduğu anlaşılmaktadır. N.K.'ın şu ifadeleri bu iddiamızı destekler niteliktedir[401].

> O zaman SEKA'da çalışan herkesten ayda 2 lira gibi bir para kesiliyordu 10.000 kişiden düşünürseniz derneğin geliri çok fazlaydı. Dolayısıyla her yere yetiyordu

---

[399] Ş. A., Sözlü Tarih Görüşmesi, İstanbul, 02.06.2023. N. B., Sözlü Tarih Görüşmesi, İstanbul, 01.06.2023.

[400] N.K., Sözlü Tarih Görüşmesi, Kocaeli, 13.04.2023.

[401] N.K., Sözlü Tarih Görüşmesi, Kocaeli, 13.04.2020.

yani. Ben işe girer girmez hemen derneğe üye oldum. O zaman yöneticiler geldi üye yapalım diye tamam dedim. Ben işe başladığımda bütün çalışanlar üyeydi. Müessese Müdürünün eşi dernek başkanıydı ve bütün işe girenleri gelip üye yapıyordu rahmetli. Dolayısıyla kadın erkek herkes üyeydi. Yani hayır diyemiyorsun.

SEKA Postası'nda 1962 yılında dernek üyelerinden 1 lira üye aidatı kesildiği belirtilmektedir[402]. Derneğin üye sayılarının fazlalığı gelirlerinin büyük oranda artmasını sağlamış ve dernek faaliyetleriyle öne çıkmıştır. Derneğin üye aidatları haricindeki gelir kaynaklarından biri de eski kâğıt toplama işidir. Dernek, eski kâğıtları toplayarak kendisini finanse etmiştir. SEKA Çocuk Dostları Derneği'nin şu andaki başkanı N.S. derneğin topladığı kâğıtları nasıl finanse ettiğini şu sözlerle ifade etmiştir[403]:

Eski kâğıtlar toplanıyordu. SEKA bize kamyon veriyordu, araba veriyordu. O zaman eski kâğıdı alan Eski Kâğıt Bölümü vardı. SEKA'daki eski kâğıt bölümü kapanınca da diğer çevredeki kâğıt fabrikalarına vermeye başladık. Bize ulaşan eski kâğıtlar da oluyordu. Mesela çeşitli fabrikalardan bize telefon ediyorlardı, şu kadar eski kağıdımız var alır mısınız diye? SEKA kapandıktan sonra biz bunları öbür kâğıt fabrikalarına örneğin Kartonsan'a falan yönlendiriyorduk. Maliye'den de o şekilde teklifler geliyordu. "Kâğıdımız var alır mısınız" diye. Tartılıyordu gelirini derneğimize veriyorlardı.

Deneğin bir başka gelir kaynağı ise sosyal bina ya da lokalde düzenlenen çaylar, kermesler ve balolardan elde edilen bilet gelirleridir. *SEKA Postası*'ndaki haberlerden bu etkinliklere kent sakinlerinden kadınların oldukça rağbet gösterdiği anlaşılmaktadır. Örneğin SEKA lokalinde düzenlenen bir çay toplantısına 400 kadın katılım sağlamıştır. Etkinlikte dönemin ünlü seslerinden Neşe Karaböcek'in yanı sıra İstanbul radyosu sanatçıları ve bir de oryantal dansöz sahne almıştır. Bu çay toplantıları her hafta düzenlendiği için "Perşembe Çayları" olarak anılmıştır. Bu etkinliklerde sunulan ikramlar SEKA'lı kadınlar tarafından hazırlanmıştır[404]. *SEKA Postası*'nda takip edilebildiği kadarıyla bu etkinliklere genellikle İstanbul'dan ünlü

[402] "SEKA Çocuk Dostları Derneği", **SEKA Postası**, 1 Şubat 1962, 3.

[403] N. S., Sözlü Tarih Görüşmesi, Kocaeli, 02.04.2020.

[404] "SEKA'da Hanımların Perşembe Çayları", **SEKA Postası**, 15 Mart 1971, 2.

sanatçılar davet edilmektedir. Kentin İstanbul'a olan yakınlığı bu açıdan bir avantaj sağlamaktadır. Kentteki kadınlar ile yerleşke içerisindeki kadınları bir araya getiren bu etkinlikler hem keyifli vakit geçirmek hem de sosyalleşmek anlamında bir mecra olmuştur[405].

Şekil 52:SEKA Lokalinde Neşe Karaböcek

Kaynak: SEKA Postası, 15 Mart 1971, 2.

Bunun yanı sıra çok sayıda SEKA'lı çocuk tüm masrafları dernek tarafından karşılanarak sünnet ettirilmiştir. Dernek ilerleyen zamanlarda bağışlar ve gelirlerindeki artış doğrultusunda daha geniş ölçekli yardımlar yapmış ve Kocaeli'nin önemli sosyal yardım kuruluşlarından birine dönüşmüştür. Örneğin dernek tarafından İzmit Tütünçiftlik 95 Evler'de SEKA Çocuk Dostları Derneği İlkokulu, İzmit Çenesuyu mevkiinde SEKA Çocuk Dostları Derneği Ortaokulu[406] ve Dalaman'da yine bir ilkokul yaptırılmıştır. Dernek her yıl ortalama olarak 10 üniversite öğrencisine burs imkânı sunmuştur. Ayrıca her yıl ortalama 60 öğrencinin çanta, ayakkabı, önlük, defter, kitap gibi gereksinimleri karşılanmış, bayramlarda ortalama 50-60 öğrencinin

[405] "Seka'nın Çocuk Dostları", **SEKA Postası**, 1 Ağustos 1968, sayı:282-283, 7.

[406] (Kocaeli Ansiklopedisi, 2023, 1773)

bayramlık kıyafetleri alınmıştır. Dernek çocuklar haricinde ihtiyaç sahibi yoksul ailelere de katkı sağlamıştır[407].

Şekil 53:SEKA Çocuk Dostları Derneği

Kaynak: Kocaeli Ansiklopedisi, 2023, 1773.

SEKA Çocuk Dostları Derneği sadece eğitim değil, sağlık ile ilgili alanlarda da yardımlar yapmış ve İzmit'teki hastanelerin gereksinimlerini karşılamıştır. Örneğin İzmit Devlet Hastanesi'nin Dâhiliye Servisi'ne üç yataklı, içinde banyo ve tuvaleti olan bir oda ve hastaneye bir konferans salonu yaptırmıştır. İzmit Devlet Hastanesi Çocuk Servisi'ne beş hastaya aynı anda hizmet verebilecek oksijen tüpü temin etmiştir. Ayrıca İzmit Huzurevi'nde iki adet çift kişilik oda hazırlatılmıştır[408].

SEKA Çocuk Dostları Derneği yardım faaliyetleri ve sosyal etkinlikleri ile 1960'lı yıllardan 1970'li yılların ortalarına kadar olan döneme adeta damgasını vurmuştur. Bu dönemde yerleşke içerisinde gündelik hayatın önceki dönemlere göre daha canlı olmasının en önemli sebeplerinden biri SEKA Çocuk Dostları Derneği'nin etkinlikleri olmuştur. Derneğin düzenlemiş olduğu balolar ve çaylar SEKA'da gündelik hayatı renklendirdiği gibi kadınların kamusal alandaki görünürlüğünü arttırmıştır. Bu deneyim ise onları bireysel anlamda olduğu kadar toplumsal anlamda da güçlendiren bir sonuç yaratmıştır. Derneğin özellikle çalışma hayatı dışındaki kadınları bir arada tutması, onlara evleri dışında bir faaliyet alanı yaratması ve gündelik yaşamları içerisinde onlara belli bir özgürlük alanı açması anlamında önemli katkıları olmuştur.

[407] (Dölen, 2015b, 496)

[408] Kocabaşoğlu ve diğ., **age**, 256.

4.2. SEKA Yerleşkesindeki Kız Çocuklarının Modernleşme Pratikleri

4.2.1. SEKA Yerleşkesinde Aile Yaşamı ve Sosyal İlişkilerde Kız Çocukları

SEKA'daki yerleşke yaşamının gündelik hayattaki en önemli aktörlerinden biri kız çocuklarıdır. Yerleşke içerisinde büyüyen kız çocuklarının gündelik hayatları kurum kültürü içerisinde şekillenmiştir. Yaşadıkları ortam ve koşullar, onların aile içi ilişkilerinin yanı sıra sosyal etkileşimlerini ve toplumsal cinsiyet rollerini etkilemiştir. Kişiliklerinin şekillenmesinde iki önemli faktör devreye girmiştir; birincisi moderni temsil eden SEKA, ikincisi gelenekseli temsil eden ebeveynler. Böylece hem modern hayata dönük pratikler hem de anne babalarının belleklerine yerleşen geleneksel değerler onların yetişmesinde etkili olmuştur.

SEKA yerleşkesi içerisindeki gündelik yaşam, kız çocukları için zorlukları ve kolaylıkları birlikte barındırmıştır. SEKA'da kamusal alanı sembolize eden fabrikanın ve mahrem yaşamı temsil eden yerleşkenin bu kadar yakın olması nedeniyle kamusal alanla özel alan arasındaki sınırı korumak oldukça zor olmuştur. Bu konuda sorunlar yaşanmaması adına yerleşke içerisinde bekçiler görevlendirilmiştir. Bu nedenle yerleşke içerisindeki bekçi kulübelerinin varlığı sözlü tanıkların hafızalarında SEKA yerleşkesini öncelikle güvenli bir ortam olarak hatırlamalarını sağlamıştır. Örneğin şu ifadeler bu duruma örnek teşkil etmektedir[409]: "Dört tane bekçi kulübesi vardı. O yüzden zaten çok güvenliydi".

> SEKA kampüsünün etrafı her taraftan açık. Ama bekçi kulübeleri vardı. Bu bekçi amcalar aşağı inerken gözetirlerdi bizi. Gayet güvenli bir yerdi. Ben size söyleyeyim, ben savruk bir kızdım o zaman da. Bileziğimi düşürmüşüm. Bekçi bulmuş, sizin kızınızın mı, onun kolunda gördüm diye getirmiş vermiş annemlere. Yani o kadar güvenli bir yerdi. Hiç kendimizi kötü hissetmedik.

Yerleşke içerisinde yaşamanın bir diğer zorluğu ise, olağanüstü şartların yaşandığı dönemlerde SEKA içindeki gündelik hayatın bu süreçten etkilenmesi ve yerleşke içerisindeki çocukların bu tarz durumlara şahitlik etmesidir. Bu durumlar onların çocukluk hafızalarına yerleşmiştir. Örneğin, Kıbrıs çıkartması esnasında yaşanan karartma uygulaması sırasında, SEKA yerleşkesinde küçük bir kız çocuğu olan A. E.

[409] Ş.A., Sözlü Tarih Görüşmesi, İstanbul, 01.06.2023. A. E., Sözlü Tarih Görüşmesi, Kocaeli, 25.05.2023.

o günleri şöyle anımsamıştır[410]: "Kıbrıs çıkartmasında pencerelerimiz için bizlere kâğıt dağıtılmıştı. Hatta kağıtlarla, karartma yapıyorduk. Pencerelerimizi kapatıyorduk. Tabii kâğıt fabrikasındasınız. En kolay alacağımız şey o".

Bir sanayi yerleşkesi içerisinde büyümenin getirdiği zorluklardan biri de sınırları çizilen bir mekân içinde büyümektir. Bu durum onları kent merkezindeki çocuklardan hem soyutlamış hem de onlardan farklı pratikleri deneyimlemelerini zorunlu kılmıştır. Örneğin, yerleşke içerisinde büyüyen çocukların hafızalarında fabrika borusu ya da siren sesleri bir kontrol ve denetim duygusu uyandırmaktadır. Çünkü, çocukluk dönemlerindeki gündelik hayat pratikleri fabrikadaki rutinlerin etkisi altında şekillenmiştir. Aşağıdaki anlatı bu duruma örnek oluşturmaktadır[411]:

> SEKA'nın önünde ve deniz kenarında böyle yığılı hep samanlar görürdük bizim çocukluğumuzda. O senelerde hem tomruk, hem saman vardı. Evler burada ya, burada da parça parça taşlar, malzeme tepeleri olurdu. Buradaki bekçiler aslında, fabrikalara geçişi denetlemek içindi. Çünkü tehlikeli alanlardı fabrika kısımları. Tomrukların tehlikeli olduğunu biliyorduk ya da o taşların alınmaması gerektiğini ya da onlara tırmanılmaması gerektiğini. Ağaçlara tırmanıyorduk ama o tepelere tırmanmıyorduk. Gözümüzün önündeydi o ham maddeler. Küçücük çocuktuk. Ama yapmıyorduk.

Bu zorlukların yanı sıra yerleşke yaşamı onlara kendilerini güvende hissettirmiştir. Bu güvenli ortam onların kent sakini yaşıtlarına kıyasla özgürlük alanlarını biraz daha genişletmelerine neden olmuştur. Sözlü anlatılarda aktarıldığı üzere, kız çocukları yerleşke içerisinde olmak kaydıyla gece rahatlıkla sokağa çıkabilmekte ve özgürce dolaşabilmektedirler. Örneğin, Ş.A.'nın şu sözleri bu bağlamda dikkate değerdir[412]: "Kimse de neredesiniz? Ne yapıyorsunuz, demezdi bize. Çünkü SEKA'nın içindeyiz. Yani o kadar güvenliyiz ki. Ya bir yerde oturuyoruzdur ya bisiklete biniyoruzdur".

Bununla birlikte yerleşke içerisindeki bu güvenli ortam, sosyal ilişkiler anlamında bir kontrol mekanizmasını da beraberinde getirmiştir. Yerleşke içerisindeki ikincil ilişkilerin yoğunluğu, kişisel alan sınırının kaybolmasına, davranışsal olarak erkek çocukların aksine, kız çocuklarının üzerindeki denetim ve kontrolün artmasına neden

---

[410] A. E., Sözlü Tarih Görüşmesi, Kocaeli, 25.05.2023.

[411] Ş.A., Sözlü Tarih Görüşmesi, İstanbul, 01.06.2023.

[412] Ş.A., Sözlü Tarih Görüşmesi, İstanbul, 01.06.2023.

olmuştur. Örneğin[413], "Herkes birbirini tanırdı. Daha dikkatli davranırdık. Çok çok özen gösterirdik. Bütün kız arkadaşlarım öyleydi".

Bu bağlamda değerlendirildiğinde, SEKA yerleşkesi modern mekânsal düzeninin ve işleyişinin aksine, sosyal ilişkiler anlamında adeta bir köydeki ilişki ağına benzer bir yapı arz etmektedir. Bir sanayi yerleşkesi olması açısından bu durum kendi içinde bir tezat oluşturmaktadır. Aşağıdaki anlatıda örneklendiği gibi yerleşke içerisindeki kadınların gün içerisindeki teklifsiz ve habersiz ziyaretleri bu iddiamıza örnek teşkil etmektedir[414].

> Gündüzleri kapı kilitlemezdik. Bir tel kapı vardı hani sineklik gibi bir şey. Annemin arkadaşları onu açar girerdi. Selma Teyze ıslık çalardı, onun geldiğini anlardık. Yani tel kapıyı açan girer içeri. Zaten annem, yabancı gelmez, yabancı kapıyı çalar derdi. Akşamleyin belli bir saatte kapı örtülürdü.

SEKA yerleşkesindeki mekânsal düzen, evlerin konumu, sosyal mekânların ve ortak alanların kullanım biçimleri ve sosyal ilişkilerin şekli, bir diğer taraftan ise, yerleşke içerisindeki aileleri sıkıca birbirine bağlamış ve içeride kuvvetli bir topluluk bilinci ve dayanışma ağı yaratmıştır. Bu ağ ise kuruma duyulan aidiyet duygusunu pekiştirmiştir. Örneğin şu ifadeler bu duruma örnek oluşturur niteliktedir[415]:

> Yani KİT dediğiniz şeyin içinde olan bir şey var orada. Şahısların ötesinde mekân etki ediyor. Çünkü herhangi bir fabrika düşünün ne bileyim Bozüyük'teki bir fabrika mesela, yerel halka etkisi, endüstri, para kazanma, kendi kendine gelişme açısından olur tabi. Halbuki SEKA veya KİT'lerde bir çatı altında olma yani bu mekân, birlikteliği sağlıyor. Yani aidiyeti kolaylaştıran bir destek oluyor. Birbirlerinden güç alıyorlar. Yani o sınırlı alanda bir kimlik sahibi oluyorsun. SEKA'lı oluyorsun. Ben aslında birçok vakıfta çalıştım. Orada şunu hayatım boyunca herkese de söylemeye çalıştım. Hepimizin birinci hedefi, bir yere ait olmak. Aidiyet hissini SEKA en mükemmel şekilde veriyor.

Sözlü anlatılarda SEKA'da yaşarken farkında olmadan içselleştirdikleri bu aidiyet duygusunun SEKA dışına çıktıklarında farklı kurumlar içinde yeniden üretildiği anlaşılmaktadır. Kurum bünyesinde bir yaşam, kurumsal kimliğin çocukluk

---

[413] Ş.A., Sözlü Tarih Görüşmesi, İstanbul, 01.06.2023.

[414] Ş.A., Sözlü Tarih Görüşmesi, İstanbul, 01.06.2023.

[415] N. B., Sözlü Tarih Görüşmesi, İstanbul, 02.06.2023.

dönemindeki izlerinin bir parçası olarak belleklerine yerleşmiştir. Bu duruma Ş.A.'nın anlatısı da örnek teşkil etmektedir[416]:

> O kurum kültürünü sonra anladım ben. SEKA'da bu kurum kültürüyle büyüdüm. Çünkü oraya gelen insan bir toplulukta çoğunluk nasıl davranıyorsa, yeni gelen de onun içine uyar. Yani düzgün bir davranış şekli varsa, o davranış şeklini benimsiyorsunuz. Böyle büyüdüm ben SEKA'da. SEKA, Türkiye'nin her tarafına yayılmış, her yerde bir müessesesi vardı. Yani bir tek İzmit'te değildi, her yerdeydi. O yüzden çok daha geniş bir kitleydi. Ve sadece İzmit'te değil, ben Çaycuma'ya, Afyon'a, Silifke'ye, Dalaman'a gittiğim zaman da aynı davranış biçimini görüyordum. Farklı bir davranış biçimi yoktu.

SEKA yerleşkesinde yaşayan kız çocuklarının yemek saatleri, oyun, dinlenme ve uyku vakitleri de fabrikadaki çalışma düzenine göre ayarlanmıştır. Bu da belirli bir gündelik hayat rutininin oluşmasına neden olmuştur. Çocukluk mekânı olarak fabrika ve yaşam alanının kesişimi, onların davranış kalıplarını, ahlaki yargılarını da etkilemiş, bu deneyimler sonraki hayatlarına yön vermiştir. Yerleşke içerisinde yetişen kız çocuklarına, ister memur isterse işçi ailelere mensup olsun, yaşanılan ortamın nitelikleri nedeniyle, ebeveynleri tarafından bireysel bir özgürlük alanı tanınmıştır. Bu durumun kendilerine olan etkilerini E.K.S. şu sözlerle ifade etmiştir[417]:

> Biz sokakta oynayan, kendini sokakta var eden, grup içinde bir kültürden yetiştiğimiz için her ortamda bunu devam ettirebiliyorduk. O dönemde yani o SEKA kampı eğlenceleri, yani küçük çocukların çıkıp şarkı söylemesi, piste çıkıp dans etmesi, aslında büyük bir özgüven yani. Şimdi bizim çocuklara iteklesek kalkmazlar.

Bununla birlikte sözlü anlatılar, yerleşke dışındaki işçi ailelerinde, kız çocuklara bu özgürlük alanının ya çok sınırlı ya da hiç tanınmadığını ortaya koymaktadır. Üstelik kız çocuklar evdeki yetişkinler arasındaki iş bölümünün aktif bir üyesi olarak kabul edilmişler ve bu durum onların küçük yaşta sorumluluklarının artmasına neden olmuştur. Örneğin çok küçük yaşta evdeki işlerin ve kardeşlerinin bakımını üstlenmişler ya da çocuk yaşlarda kendilerini çalışma hayatı içerisinde bulmuşlardır.

---

[416] Ş.A., Sözlü Tarih Görüşmesi, İstanbul, 01.06.2023.

[417] E. K. S., Sözlü Tarih Görüşmesi, İstanbul, 19.06.2023.

Örneğin S.Ö., sokakta arkadaşlarıyla oynarken SEKA'da işçi olan annesinin onu oyundan alarak, fabrikaya götürdüğünü şu ifadelerle aktarmıştır[418]:

> Çocuktum ama eve bakıyorum, kardeşlerime bakıyorum. Onlar okuldayken fırsat buluyorum sokakta oynuyordum. Bir gün dayımın kızıyla oynarken annem nefes nefese geldi, fabrikaya işçi alımı varmış. Ama biz beş taş oynuyoruz yani. Ben itiraz ediyorum ama dayımın kızı ile bizi kaptı sürüklüyor. Kadının ihtiyacı var, ne yapsın.

Babası SEKA'da işçi olarak çalışan E. Ş. ise çok küçük yaşta çalışma hayatına dahil olmak zorunda kalmasına neden olan etkenleri şu ifadelerle açıklamıştır[419]:

> Ben kendim çalışmak istedim. Evde analık olunca ayrımcılık oluyordu. Beni evlendirmek istiyordu. Hatta birileri 13 yaşındaydım istemeye geldi. Ona kalsa evleneceğim ben yani. Ben o şartlarla çalışmayı çok istedim. Kendi ayaklarım üstünde durup, kendimi şeye geçireyim diye 14 yaşında fabrikada işe başladım. Babamla birlikte gidip geldim.

SEKA yerleşkesinin dışında büyüyen kız çocuklarının, yerleşke içerisindeki kız çocuklardan, gündelik hayat pratikleri anlamında, en önemli farklılıklarından biri, bisiklete binmeyi deneyimleyememeleridir. SEKA yerleşkesindeki kız çocuklarının gündelik hayat pratiklerinin en başında bisiklete binmek gelmektedir. Bunun yanı sıra, SEKA yerleşkesindeki kız çocukları sokakta oynayabilmektedir. Yerleşkedeki ortamın güvenli olduğuna olan inanç ebeveynlerinin onları bu konuda özgür bırakmalarını sağlamıştır. Bununla birlikte yerleşke dışında büyüyen kız çocukları, ailelerinin çok fazla dışarıda oynamalarına izin vermediklerini belirtmişlerdir. Örneğin[420], "Ben kız evladı olduğum için evde oturmamı isterlerdi. Çocukluk dönemimde arkadaşlarımla sokakta oynayamıyordum. Abim arkadaşlarıyla daha rahat görüşebiliyordu erkek olduğu için".

Kıray, 1960'larda Ereğli'de kız çocuklarının annelerinin nezaretinde gezmeye ya da sinemaya gitmelerine izin verildiğini ifade etmektedir. Bununla birlikte, kız çocuklarına başta ağabey ve baba olmak üzere evde herkesin karışma hakkı olduğunu

---

[418] S. Ö., Sözlü Tarih Görüşmesi, Kocaeli, 04.06.2023.

[419] E. Ş., Sözlü Tarih Görüşmesi, Kocaeli, 17.08.2023.

[420] N. S., Sözlü Tarih Görüşmesi, Kocaeli, 02.04.2023.

belirtmektedir[421]. Bu durum İzmit'te de benzerlik göstermektedir. Yerleşke içerisindeki kız çocuklarda ve yerleşke içeridindeki çocuklarda aynı şartların geçerli olduğu sözlü anlatılardan anlaşılmaktadır. Örneğin[422]., "Hoşlandığım SEKA'dan vardı tabii ki. Ama flört olayı üniversitede oldu. Abimle büyüdüm ben. Abinle de büyümenin verdiği bir şey bu".

Sözlü anlatılarda yerleşke içerisinde yetişen memur ya da işçi ailelerine mensup kız çocuklarının babalarını hayranlık derecesinde sevgi sözleriyle anlattıkları görülür. Sözlü tanıkların babalarıyla ilgili ifadelerinden Cumhuriyetin getirdiği yaşam felsefesinin değiştirdiği babalık anlayışını görmek mümkündür. Eskinin otoriter ve mesafeli baba figürünün yerini kızına yakın, ilgili ve eğitici baba almıştır[423]. Babaların kız çocuklarıyla kurduğu bağ onların babalarını sevgi ve bağlılıkla anlatmalarına neden olmuştur. Baba figürü anlatılarda bir otorite kaynağı değil, kızına değer veren, onu yönlendiren biri olarak aktarılmıştır[424]: "Babam her şeyden önce iyi bir dinleyiciydi. Onu öğrenmiş. O yurt dışında aldığı eğitimin etkisi olabilir. O da tabi muazzam bir şeydi yani. Sana saygı gösteriyor, adam yerine koyuyor ve dinliyor. Yani babamın bu özelliğini her zaman şükranla anıyorum" "Babam lojmanda çocukları toplar, bizimle oynardı. Çok severdi çocukları. Bize değişik oyunlar öğretirdi"

> Bakın ben ilk içkimi babamla içtim. Evde oturttu, ne olacaksan ol, burada benim yanımda ol demiştir. 18-19 yaşındaydım. O zaman devir bu zaman gibi değil. Çünkü çok fazla sosyal aktivitelere giden bir annem babam vardı benim. Sarhoş da olacaksan ol, benim yanımda yaşayacaksın derdi. Babam erkek gibi yetiştirdi beni. Yani şimdi dönüp bakıyorum iyi ki de öyle yapmış.

Yerleşke dışındaki ailelerin, yaşadıkları yerdeki ortamın yansımalarının etkisiyle, kız çocuklar üzerinde daha baskıcı bir tutum sergiledikleri anlaşılmaktadır. Sözlü anlatılarda bu durumdan kaynaklı olduğunu düşündüğümüz mesafeli duruş ve geleneksel normların izleri baba-kız ilişkilerinde kendisini açık etmektedir. Örneğin[425]:

---

[421] Kıray, **age**, 144.

[422] A. E., Sözlü Tarih Görüşmesi, Kocaeli, 25.05.2023.

[423] (Bozdoğan, Kasaba, 1998, 110)

[424] N. B., Sözlü Tarih Görüşmesi, İstanbul, 02.06.2023. H. U., Sözlü Tarih Görüşmesi, Kocaeli, 30.03.2023. Z. Y., Sözlü Tarih Görüşmesi, Kocaeli, 16.05.2023.

[425] N. K., Sözlü Tarih Görüşmesi, Kocaeli, 13.04.2023.

> Biz Yenidoğan 'da oturuyorduk. Orası böyle sosyal açıdan çok gelişmiş bir bölge değildi. Babam herkesle görüşmemi istemezdi. Babam sosyal yapısı çok dışa açıktı ama çocuklarıyla laubalilik olmasın diye belli bir mesafe koyardı. Yani hep yaşımdan olgun davranışları biraz fazlaca bekledi. Bir kere çok hanım olmamı isterdi. Az konuşmamı isterdi.

SEKA yerleşkesinde yetişen kız çocuklarda ise, geleneksel normların izleri anne-kız ilişkilerinde karşımıza çıkmaktadır. Sözlü anlatılarda anne-kız ilişkilerinde kız çocukların yetiştirilme biçimlerinde modernlik ve geleneksel değerler iç içe geçmiştir. Örneğin[426], "Annem tarafından yemekte öğretildi, her gün temizlikte yaptırıldı bana. Yani bizim dönemimiz öyleydi".

> İşte o dikişti örgüydü falan tabi her yaz bize öğretilirdi. Öyle kız çocuğu yazın boş oturmaz. Elimizde bir tığ başlanırdı. Biz ortaokulda tabi başladık bunlara. Bütün çocukluk arkadaşlarımı hatırlıyorum, hepimizin elinde birer örgü, denizden çıkar, bütün öğleden sonra onunla geçer. Bütün lojmanlarda oturan kız çocuklarının hepsinin çok iyi yemek yaptığını iddia edebilirim. Çünkü neden? Annelerimize çok yardım ederdik. Annem derdi ki, bak Aylin köfte yapıyor sen de öğren. Ama biz daha ortaokuldayız. Böyle yetiştirildik biz.

Bu bağlamda yerleşke alanı içerisinde büyüyenler kurumun modern yurttaş yetiştirme misyonu kapsamında modernliğe dair pratikleri deneyimlerken, bir taraftan da onlardan alışılagelmiş geleneksel rolleri benimsemeleri beklenmiştir. Dolayısıyla SEKA yerleşkesinde yetişen kız çocuklarının gündelik yaşama yönelik deneyimleri hem modern hem de geleneksel unsurları içerisinde barındırmıştır.

4.2.2. Kurumun Sunduğu Eğitim Olanakları ve Kız Çocukları Üzerindeki Etkileri

Eğitim olanakları kadınların gündelik yaşamlarında modernleşme dinamiklerini hayata geçiren önemli bir unsurdur. Türkiye'de erken cumhuriyet dönemindeki modernleşme projesi kapsamında eğitim alanında önemli adımlar atılmıştır. Bu dönemde kız çocuklarının eğitimi teşvik edilmiş ve modernleşme sürecinin önemli bir parçası kabul edilmiştir. Bununla birlikte o dönemde pek çok bölgede özellikle lise düzeyinde okulların bulunmaması kız çocuklarının eğitimlerinin yarıda kesilmesiyle

[426] A. E., Sözlü Tarih Görüşmesi, Kocaeli, 25.05.2023. Ş. A., Sözlü Tarih Görüşmesi, İstanbul, 01.06.2023.

sonuçlanmıştır. Bu durum kadınların yükseköğrenime devam etme imkanını ve çalışma hayatında yükselme olanaklarını kısıtlamış ve modernleşme idealini kesintiye uğratmıştır.

Bu durumun somut bir örneği İzmit'te görülmektedir. İzmit'te 1945 yılına kadar lise olmaması sebebiyle eğitimine devam etmek isteyen pek çok genç başka kentlere gitmek zorunda kalmıştır[427]. Bu husus kız çocukları açısından daha büyük bir sorun teşkil etmiştir. Geleneksel toplum yapısının getirdiği baskılar nedeniyle kız çocuklarının ailelerinden uzakta bir yerde eğitim almaları uygun bulunmadığı için pek çok kız öğrenci eğitimini yarıda bırakmıştır. Bu konu hakkında sözlü tanıklar özellikle 1940'lı yıllarda çok az sayıda genç kızın yatılı olarak okumak üzere İstanbul'a gidebildiğini belirtmiştir. Örneğin[428], "Annemin döneminde kızlar hiç lise okumazlarmış. Annem Çamlıca Kız Lisesi mezunu. Pazartesi sabah gidermiş, cuma akşamı da İzmit'e dönermiş". "O dönemde hani kızları okutmak. Anca kız, işte nakış dikiş... Annem okumak isterdim derdi. Öyle bir imkân tanınsa".

> Annem İzmit'te lise olmadığı için yatılı olarak Erenköy Kız Lisesi'nde okumuş. Sonra üniversiteye gitmek istemiş, fakat kalacak yer olmadığı için okuyamamış. Teyzem de annemden sonra Erenköy'de okumuş. İstanbul'da okuyup dönmüşler İzmit'e. Yeter işte kız çocuğusun çok bile durumu. Yani benim dedem İstanbul'da anneme ev tutabilecek ekonomide bir insan. Ama onu yapacak nosyon yok.

Sözlü anlatılarda kız çocuklar arasında çok azının liseyi okuyabilmek için İstanbul'a gidebildiğinden bahsedilmektedir. O yıllarda kız çocukları aileler tarafından büyük oranda Kız Sanat Okullarına yönlendirilmektedirler. Bu durumun kentte lise olmamasıyla ilgili olduğunu düşünmek yanıltıcı olacaktır. Sözlü anlatılardan anlaşılmaktadır ki, 1960'lı yıllarda da kentte kız çocukları, Kız Sanat Okulları ya da Akşam Sanat Okulu'na yönlendirilmektedir.

Benzer bir durum 1962 yılında Ereğli'de yaşanmaktadır. Mübeccel Kıray, o dönemde Ereğli'deki kız çocuklarının en büyük hayalinin memur olmak olduğunu belirtmekte, ailelerinin onları Kız Sanat Okullarına yönlendirmelerine oldukça içerlediklerini ifade

---

[427] M. Hikmet Bayar, **Bir Zamanlar İzmit** (İstanbul: Kastaş Yayınevi, 2002), 36.

[428] Ş. A., Sözlü Tarih Görüşmesi, İstanbul, 01.06.2023. İ. A. D., Sözlü Tarih Görüşmesi, Kocaeli, 29.05.2023. A. E., Sözlü Tarih Görüşmesi, Kocaeli, 25.05.2023.

etmektedir. Kız Sanat Okulları mevcut müfredatları ile kız çocuklarını evliliğe hazırlayan bir yaklaşıma sahip oldu için aileler tarafından tercih edilmiştir[429].

Öte yandan az sayıda da olsa bazı aileler kızlarını başka kentlere göndermişlerdir. Kente yakınlığı nedeniyle İstanbul'un daha çok tercih edildiği anlaşılmaktadır. Fakat bu dönemde İzmit'te okulların yetersizliği nedeniyle sosyoekonomik açıdan farklı ailelerden pek çok genç kız lise eğitimini tamamlayamamıştır. Kentteki eğitim konusundaki sorunların 1960'lı yılların ortalarına dek sürdüğü anlaşılmaktadır. Bu dönemde kentteki pek çok okulda aynı binada ikili öğretim yapılmaktadır. Kentte sayı olarak az olan okullar, sanayileşme sürecine bağlı olarak açılan fabrikalardan dolayı yaşanan nüfus artışı karşısında yetersiz kalmıştır. Kocaeli'de 1935-1965 yılları arasındaki nüfus sayımlarında tespit edilen nüfus artışı Türkiye ortalamasının oldukça üzerindedir[430]. Örneğin,

Tablo 4: 1935-1965 Yılları Türkiye Kocaeli Nüfus Artış Oranları

	1935	**1940**	**1945**	**1950**	**1955**	**1960**	**1965**
Türkiye(%)		10,2	5,4	11,4	14,3	14	13,1
Kocaeli(%)	17	12	10,7	14	15,9	17,4	19,4

Kocaeli İl Yıllığı 1967, s.108

1953 yılı şehir imar planına göre, 1949-1950 eğitim- öğretim yılında İzmit kent merkezinde yedi ilkokul mevcut bulunmaktadır. Bu okullar arasında Ulugazi İlokulu, Akçakoca Okulu, Yeni Turan Okulu, Necatibey Okulu, Yukarı Pazar Okulu, Bağçeşme Okulu ve Sümer Okulu yer almaktadır. Bu dönemde toplam 1092 kız ve 1497 erkek öğrenci bu okullarda eğitim görmüştür. Sümer Okulunda ise o dönemde 144 kız öğrenci ve 216 erkek öğrenci yer almaktadır[431].

SEKA fabrikası, kuruluşundan itibaren bünyesinde açtığı okuma yazma kurslarıyla çalışanları düzeyinde eğitime katkı sunmuştur. SEKA işletmesi aynı zamanda fabrika yerleşkesi içerisinde yaşayan ailelerin çocukları için Sümer İlkokulu'nu yaptırmış ve

[429] Kıray, **age**, 110.

[430] (Kocaeli İl Yıllığı, 1968, 108)

[431] Aru, **agm**, 215.

sembolik bir ücret karşılığında Millî Eğitim Bakanlığı'na devretmiştir[432]. Sümer İlkokulu 1946 yılında yedi sınıflı bir okul olarak işçi mahallesi yakınlarında konumlandırılmıştır. 1953 yılı içerisinde okulda 144 kız öğrenci olduğu bilinmektedir. Sümer İlkokulu 1967 yılında SEKA İlkokulu adını almıştır. Ancak 1999 Marmara depreminde hasar gören okul, 2005-2007 yılları arasında yıkılarak Nuh Çimento A.Ş. tarafından yeniden inşa edilmiş ve Nuh Çimento İlköğretim Okulu ismiyle bugün faaliyetlerini devam ettirmektedir[433].

Sümer (SEKA) İlkokulu'nda vazife evlerindeki çocukların yanı sıra kent sakinlerinin çocukları da yer almıştır. Böylece vazife evlerinde belirli bir alanda büyüyen çocuklar ile kent sakinlerinin çocukları bir araya gelmiştir. Bu durum eğitimde fırsat eşitliği açısından değerlendirildiğinde kurumun modernlik idealini destekler bir yaklaşımdır. Yerleşke içerisinde bazı çocuklar ise vazife evlerine yürüme mesafesinde olduğu için İsmet İnönü İlkokulu'na gitmişlerdir. İşletme yönetimi aynı zamanda yerleşke içerisindeki çocuklara okul servisi tahsis etmiştir. 1960'lı yıllarda Sümer İlkokulu, İnkılap Ortaokulu, Erkek ve Kız Sanat Enstitülerinde okuyan çocuklar okul servisiyle okula gidip gelmişlerdir[434]. Hatta çocuklara farklı renklerde biniş kartları yapılmıştır. Örneğin Sümer İlkokulu'na gidenlere turuncu, İnkılap Ortaokuluna gidenlere pembe, Kız Sanat Enstitüsüne gidenlere mavi, Erkek Sanat enstitüsüne gidenlere beyaz, İzmit Lisesine gidenlere sarı biniş kartları aileleri tarafından temin edilmiştir[435].

SEKA'nın bir kurum olarak çalışanlarının çocuklarının eğitimini önemsediği anlaşılmaktadır. Yaz tatillerinde çocuklara özellikle zorlandıkları derslerle ilgili kurslar açılması bu iddiamızı destekler niteliktedir[436]. Hatta bu kurslardaki dersler için fabrikadaki kimya mühendisleri görevlendirilmiştir. Kimya mühendislerinin kız çocuklar üzerinde rol model oluşturmaları anlamında önemli etkiler yarattığını belirtebiliriz. Bu konu hakkında N. K. şunları dile getirmiştir[437]: "SEKA'da işçi çocuklarına çok önem vermişlerdi. Eğitilmeleri geliştirilmeleri için kurslar falan

[432] "Okullar Tatil Oldu", **SEKA Postası**, 1 Haziran 1959, 3.

[433] (Kocaeli Ansiklopedisi, 2023, 1787, 1788)

[434] "Öğrenciler İçin Otobüs Servisi", **SEKA Postası**, 1 Ekim 1963, 2.

[435] "Öğrenci Çocuklarımız İçin Özel Otobüs Seferleri Yapılıyor", **SEKA Postası**, 15 Eylül 1964, 2.

[436] "Fen Dersleri", **SEKA Postası**, 15 Temmuz 1964, 3.

[437] N. K., Sözlü Tarih Görüşmesi, Kocaeli, 13.04.2023.

açmışlardı. O zaman şimdiki gibi dershaneler, kurslar falan yoktu. Mesela ben yaz tatilinde bir tamamlama kursuna gittiğimi hatırlıyorum".

Kurumun eğitim konusundaki yaklaşımı ve faaliyetleri çalışanların algısına da yerleşmiştir. Araştırmamız esnasında gerçekleştirdiğimiz sözlü anlatılarda çocukların eğitimi meselesi özellikle vurgulanan bir noktadır. Örneğin[438], "Babam derdi ki: Okuyacaksın. Kendi ayakların üzerinde duracaksın. Hani bizde erkekler neyse kızlar da öyle".

> SEKA'da eğitim çok önemliydi. Çocukları aileler teşvik ediyor, ne gerekiyorsa yapıyorlardı. Öyle bir kültür vardı. Babam eğitime çok önem veriyordu. Tek işçi maaşıyla o zaman kızların okutulmadığı dönemde beni okuttu. Bir an önce de iş hayatına başladım. Kız kardeşim, o bizim doktor, Tıp Fakültesini bitirdi.
>
> Annem de eğitime önem verirdi ama babam için olmazsa olmaz bir şeydi. Mesela ben gezmek isterdim. Babam hayır oku derdi. Erkek arkadaşım olsun isterdim. Hayır, ben sana koca da bulurum. Merak etme. Sen yeter ki oku. Öyle yani babam eğitime çok çok önem verirdi. Halalarım hepsi öğretmendi.

Yerleşke içerisindeki farklı tipteki konutlar farklı noktalara konumlandırılmıştır. Örneğin 1. Tip olarak anılan evler yönetici ailelerine tahsis edilmiştir. 1. Tip evlerin bitiminde ise memur lojmanları yer almaktadır. İşçi evleri ise yerleşkenin diğer tarafına konumludur. Bu mekân düzenlemesi nedeniyle yönetici lojmanları ve memur lojmanlarının birbirine yakınlığı bu kesimlerin çocuklarının arkadaşlık yapmasını beraberinde getirmiştir. Sözlü anlatılarda işçi ve memur çocukları arasında arkadaşlıkların kurulamamış olmasını tanıklar sınıfsal gerekçelerden değil, mekânsal düzenlemeden kaynaklanan bir sonuç olarak yorumlamışlardır. Farklı kesimlerden çocukların birbirini tanıma şansı yakaladığı en önemli ortak alan fabrika yakınlarındaki okullar olmuştur.

Fabrikanın periferisindeki bu okullar aynı zamanda fabrika çevresinde ikamet eden kent sakinlerinin çocuklarının da tercih ettiği okullardır. Dolaysıyla bu okullar bir taraftan yerleşke içerisindeki görünmez sınırlar içerisinde yaşayan çocukların birbirlerini tanımalarına imkân yaratırken, bir yandan da kentteki farklı kesimlerden çocuklarla onları bir araya getirmiştir. Böylece farklı sınıflardan ve kesimlerden

[438] Ş. A., Sözlü Tarih Görüşmesi, İstanbul, 01.06.2023. N. K., Sözlü Tarih Görüşmesi, Kocaeli, 13.04.2023. N. B., Sözlü Tarih Görüşmesi, İstanbul, 02.06.2023.

çocukların birbirleri ile iletişime geçtikleri en önemli ortam yerleşke yakınlarındaki okullar olmuştur. Sözlü anlatılar bu duruma birer örnek teşkil etmektedir[439]: "Sümer İlkokulu'nda okudum". "Ben Sümer İlkokulu'nda okudum. Sonra İnkılap ortaokuluna gittim". "Ben Sümer İlkokulu'nda okudum. Ortaokulu da evimize çok yakın İnkılap Ortaokulu'nda okudum".

> Mesela benim okuluma Yenidoğan'dan Çingene çocukları gelirdi. Her sınıfa dört tane verirlerdi. SEKA İlkokulu'na da yetiştirme yurdundan çocuklar gelirdi. Yukarıdaki mahalleden çocuklar da gelirdi. Hepimiz aynı sınıfta okuduk. O Roman çocukların çoğu mesela minibüs muavini oldu. Ben onlara rastlıyordum. Sohbet ederek çarşıya gidiyordum. Ben onları seviyordum çünkü onlar benim arkadaşım. Çok hayatları değişmedi tabii. Çoğu onların ortaokula bile girmedi. Bu ailelerle ilgili tabii.

Bu okullar yerleşke içerisindeki sınıfsal farklılıklara dayalı arkadaşlık ilişkileri açısından bir ortak alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Farklı sınıflardan ve kesimlerden çocuklar bu alanda birbirlerini tanıma fırsatı yakalayabilmişlerdir. Örneğin N. B. SEKA Genel Müdürünün kızıdır. N. K. işçi, İ.A.D ise memur kızıdır. N.S. ise fabrika yakınlarında oturan bir kent sakininin kızıdır. Bununla birlikte SEKA yerleşkesi mekânsal düzen anlamında farklı tiplerde yönetici, memur ve işçi evlerinden oluşmaktadır. Dolayısıyla yerleşke düzenindeki sınıfsal ayrım gözle görülmese de keskin bir şekilde çizilidir. Yönetici ve memur çocukları kendi aralarında, işçi çocukları ise kendi aralarında arkadaşlıklar kurmuşlardır. Sözlü anlatılarda her ne kadar böyle bir ayrım olmadığı ve ailelerin onları bu şekilde yetiştirmediği görüşmeciler tarafından defalarca tekrarlansa da yönetici ve memur çocukları ile işçi çocuklar arasında arkadaşlık olmaması bu durumun gerçekliğine gölge düşürmüştür.

İlkokuldan sonra yerleşkedeki çocuklar genellikle İnkılap Ortaokuluna devam etmişlerdir. Yerleşke içerisindeki çocukların ortaokula geçiş süreçleri, aralarındaki sınıfsal ve cinsiyete dayalı farklılıkların ortaya çıktığı ilk dönemdir. Yaşanan ayrışma hem sınıfsal hem de cinsiyete dayalıdır. Ayrışmanın başlıca nedeni fabrikada yönetici pozisyonunda çalışanların, erkek çocuklarını genellikle başka kentlerdeki yatılı

[439] N. B., Sözlü Tarih Görüşmesi, İstanbul, 02.06.2023. N. K., Sözlü Tarih Görüşmesi, Kocaeli, 13.04.2023. N. S., Sözlü Tarih Görüşmesi, Kocaeli, 02.04.2023. İ. A. D., Sözlü Tarih Görüşmesi, Kocaeli, 29.05.2023.

kolejlerde okutmayı tercih etmeleridir. Bu konuda Ş. A.'nın ifadeleri bu ayrışmayı aydınlatacak nitelikte bir örnektir[440]:

> Ben SEKA İlkokulu'ndan mezunum. Abim de. Sonra ben İnkılap Ortaokuluna gittim. Fakat abimi Maarif Koleji'ne göndermişlerdi. O dönem çünkü onun yaş grubunda Turgay'ı hatırlıyorum mesela Aziz amcanın oğlu Tarsus Amerikan'da okudu. Haşmet amcanın iki oğlu onlar Avusturya Lisesi'nde okudu. Yani o dönemdeki erkek çocukları hep böyle kolejde okutulurdu. Tabii bu çocukların hepsi yatılı okuyorlardı. Yani benim tanıdığım bu kişiler birinci tip vazife evlerinde oturanlardı. Yani daha yönetici ağırlıklı. Öyle bir genelleme yapabilirim.

SEKA'da yöneticiler erkek çocuklarını daha küçük yaşlarda yatılı olarak kolejde okutmayı tercih etmelerine rağmen kız çocukları için yerleşke yakınlarındaki okulları tercih etmişlerdir. Bu durumun en önemli nedeni geleneksel ataerkil yapının ebeveynler üzerindeki etkisiyle kız çocuklarını gözlerinin önünden ayırmak istememeleridir. Fakat az da olsa farklı örneklerde mevcuttur. Örneğin *SEKA Postası*'ndaki haberlerde rastladığımız iki kız çocuğu Amerika'ya eğitim amaçlı olarak aileleri tarafından gönderilmiştir.

Amerika'ya giden kız öğrenciler American Field Service (AFS) aracılığıyla gitmişlerdir. Bu teşkilat Birinci Dünya Savaşı sonunda dünya barışını korumak amacına hizmet etmek için kurulduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte az gelişmiş ülkelerdeki başarılı çocuklara sunduğu bir yıllık eğitim imkanıyla Amerikan kültürünü yaygınlaştırmaya da çalışmıştır. Ülkemizde 9. ve 10. Sınıf öğrencilerine birer yıllık burs imkânı sunan AFS teşkilatı 1957-1958 eğitim öğretim yılında 33, 1958-1959 eğitim öğretim yılında 48 Türk öğrenciyi Amerika'ya göndermiştir[441].

1914 yılında cephelerdeki yaralılara gönüllü yardım amacıyla kurulan AFS savaştan sonra Amerika ile diğer ülkeler arasında öğrenci değişim teşkilatı şeklini almıştır. AFS'nin ilk öğrenci grubu Fransa'dan 50 kişilik bir kafile halinde Amerika'ya gitmiş ve bir yıl Amerikalı aileler tarafından misafir edilmişlerdir. Teşkilat 16 ile 18 yaş arasındaki gençlere bu eğitim hakkını tanımıştır. AFS aracılığıyla Amerikalı gençler de yaz aylarında karşılıklı olarak farklı ülkelerdeki ailelerin yanında kalmışlardır.

---

[440] Ş. A., Sözlü Tarih Görüşmesi, İstanbul, 01.06.2023.

[441] Volkan Soran, "Türk Eğitim Sisteminde Amerikan Etkisi (1945-1960)" (Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010).

SEKA Postası'nda AFS ile ilgili haberde, bu teşkilatın amacının, öğrenci değişimi yoluyla uluslararası barışı karşılıklı anlayış ve dostluk havası içerisinde oluşturmak olarak ifade edilmiştir. Ayrıca haberde 1952-1962 yılları arasında 442 Türk öğrencinin ABD'ye gittiği, 370 Amerikalı gencin de Türkiye'ye geldiği belirtilmektedir[442].

Amerika'ya giden Türk öğrenciler arasında SEKA'lı kız çocukları da vardır. *SEKA Postası*'ndaki haberlerden takip edebildiğimiz kadarıyla bu kızlardan ilki SEKA Kreşinde Çocuk Hastalıkları Uzmanı olarak görev yapan Abdullah Köseoğlu'nun kızı Lâle Köseoğlu'dur. Avusturya Kız Kolejinde öğrenciyken AFS teşkilatının davetiyle Amerika'ya giden Lâle Köseoğlu bir yıl Arizona eyaletindeki Phoenix kentinde Camelback High School kolejinde eğitim görmüş ve bu zaman zarfında Amerikalı bir ailenin yanında almıştır[443].

Amerika'ya burslu olarak eğitime giden diğer bir kız çocuğu ise babası SEKA'da memur olarak çalışan Emel Hekimoğlu'dur. Emel Hekimoğlu İnkılap Ortaokulu'ndan mezun olduktan sonra önce Arnavutköy Amerikan kız kolejinin bursluluk sınavını kazanıyor. Sonrasında ise 1965-1966 eğitim öğretim yılında yine burslu olarak Amerika'ya gidiyor ve New York Oakwood kolejinde okuyor. *SEKA Postası* Emel Hekimoğlu'nun Amerika'da kaldığı dönemde General News ve Orlando Grntuel gibi gazetelerde kendisi hakkında yazılar yayımlandığını belirtmektedir[444]. Haberde Hekimoğlu'nun Amerika'nın çeşitli kentlerinde modern Türkiye ve Türk gençliğinin yetişme şartları hakkında konferanslar verdiği, piyano ve gitar eşliğinde şarkılar söylediğine değinilmektedir. Haberde Hekimoğlu'nun söylediği şarkılar için modernize edilmiş Türk müziği ifadesi kullanılmaktadır. Bunun yanı sıra milli kıyafetlerle zeybek oynadığı ve Türk zeybeğinin geniş bir ilgi uyandırdığından bahsedilmektedir.

SEKA Postası, Amerikalı gazetelerde Hekimoğlu hak*kında yapılan haberlere şöyle* bir örnek sunmaktadır. Ancak yazının hangi gazeteden alıntı yapıldığı haberde belirtilmemektedir: "Miss Hekimoğlu sosyal ve kültürel bilgisi kadar çalışkanlığı ve iyi karakteri ile aktif bir öğrenci olduğu kadar gerek ailesi gerek Türk Milleti için bir

[442] "Bir Misafirimiz Var", **SEKA Postası**, 1 Ağustos 1962, 2.

[443] "Bir Misafirimiz Var", **SEKA Postası**, 1 Ağustos 1962, 2.

[444] "Bir Misafirimiz Var", **SEKA Postası**, 1 Ağustos 1962, 2.

övünç örneğidir de?"[445]. Sözlü anlatılar ve *SEKA Postası*'nda yayımlanan haberler değerlendirildiğinde genel anlamda SEKA yerleşkesindeki ailelerin kızlarının okuması konusuna sıcak baktığı ve destek olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte eğitim konusunda verdikleri desteğin çalışma hayatında aynı yoğunlukta olmadığı düşünülmektedir.

4.2.3. Kız Çocuklarının Kamusal Alanlara Erişimi ve Boş Zaman Etkinlikleri

Fabrika yerleşkeleri, kız çocuklarının kamusal alanlarda görünürlüğü açısından önemli katkılar sağlamıştır. Bu anlamda SEKA yerleşkesi bir yaşam alanı olarak, sosyal binası, spor alanları, sinema salonu, yüzme havuzu ve parklarıyla kız çocuklarının gündelik hayatına yön veren eğlenceli ve güvenli bir alan olarak güzel bir örnek oluşturmaktadır. Bir fabrika yerleşkesinde büyümenin zorlukları olsa da sosyal etkinlik alanlarıyla donanmış olması SEKA yerleşkesinde büyüyen kız çocuklarının, çocukluk deneyimlerinin daha yoğun ve renkli olmasını sağlamıştır. Yerleşke içerisindeki bu kamusal alanlar, modern hayata dönük pratikleri ile kız çocuklarının gündelik yaşamını biçimlendirmiştir. Örneğin sinemaya gitmek, kentteki diğer çocuklara özellikle de kız çocuklara kıyasla SEKA yerleşkesinde büyüyenler için daha kolay ulaşılabilir bir gündelik aktivite olmuştur. Üstelik SEKA sinemasında Pazar sabahları sadece çocuk filmleri gösterilmiştir. Şüphesiz çocuklara özel bir gün belirlenerek böyle bir imkânın sunulması, SEKA'lı çocuklar için ayrıcalıklı bir durum yaratmaktadır.

Sanayi yerleşkeleri aynı çalışanların birbirlerini tanıdığı ve kenetlendiği güvenli bir ortam sağlamıştır. Yerleşke içerisinde yaşayan ailelerin kendilerini ve ailelerini güven içinde hissetmeleri çocukların özellikle kız çocuklarının özgürlük alanını genişletmiştir. Bu sanayi yerleşkelerinin tipik bir örneği olan SEKA'daki gündelik yaşam bu tespitimizi destekler pek çok örnek sunmaktadır[446]: "Biz her hafta sonu SEKA'da sinemaya giderdik". "SEKA sinemasına gidiyorduk. Haftada demeyeyim de on beş günde bir".

> Cumartesi günleri sinemaya giderdik. Her cumartesi muhakkak en güzel filmler gelirdi. Sinemaya ailemizle de giderdik, yalnız da giderdik. Eğer 20.30 matinesine

[445] "Genç Bir Kızımızın Amerikadaki Başarısı", **SEKA Postası**, 1 Mart 1966, 2.

[446] E. K. S., Sözlü Tarih Görüşmesi, İstanbul, 19.06.2023. E. Ş., Sözlü Tarih Görüşmesi, Kocaeli, 17.08.2023. İ. A. D., Sözlü Tarih Görüşmesi, Kocaeli, 29.05.2023.

gideceksek, lokalde yemek yer, yürüyerek sinemaya geçerdik. Eğer saat 17.00 matinesine gideceksek sinemadan çıkıp lokale uğrar, hafta sonu yemeğimizi yer evimize geçerdik.

Sözlü anlatılarda SEKA yerleşkesinin dışında yaşamış olsalar da işçi çocukları da gündelik yaşamlarında çoğunlukla SEKA sinemasını tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Kız çocukları açısından SEKA sinemasını öne çıkaran en önemli niteliği keyifli vakit geçirmenin ötesinde oldukça güvenli olmasıdır. Araştırma kapsamında görüşülen pek çok sözlü tanık, anlatılarında kentteki diğer sinemaların fazla tekin olmaması nedeniyle ailelerinin o salonlara gitmelerine müsaade etmediklerini ifade etmişlerdir. 1960'lı yılların başında *Türk Yolu* gazetesinde yer alan haberler sözlü tanıkların bu ifadelerini doğrular niteliktedir. Kentteki sinemalarda yaşanan sarkıntılık hadiseleri ve kız kaçırma olayları karşısında polis ve zabıta memurlarının görevlendirildiğine dair çok sayıda habere rastlanılmıştır[447].

Sinema filmleri haricinde tiyatro oyunları da yerleşkedeki çocuklar için kolaylıkla ulaşabildikleri bir kültürel etkinliktir. Sözlü anlatılarda işçilerin çocukları da tiyatro temsillerine gittiklerini belirtmişlerdir. SEKA'daki sinema salonunda yapılan tiyatro gösterileri arasında çocuk oyunları da yer almıştır. Örneğin, 28 Ekim 1962 tarihinde İstanbul Çocuk Tiyatrosu tarafından oynanan oyun Kocaeli 'deki ilk çocuk oyunu olarak tarihe geçmiştir[448]. Ayrıca 26 Ekim 1964 tarihinde SEKA Sinema Salonunda Ergin Kolbek ve Sessiz Oyuncular Topluluğu bir pandomim gösterisi yapmıştır[449]. SEKA'daki sinema salonunda yapılan tiyatro gösterileri arasında çocuk oyunlarının sergilenmesi çocukların kültürel gelişimlerinin de kurum açısından dikkate alındığını göstermektedir.E. K. S. bu konu hakkında şunları aktarmıştır[450]: "SEKA'nın sinema salonunda çocuk oyunları gelirdi. Pazar günleri biz çocuk oyunlarına giderdik".

Özellikle 1960'lı yıllar SEKA'da tiyatronun öne çıktığı bir zaman dilimidir. Sözlü anlatılarda yerleşke içerisindeki ailelerin çocuk oyunları haricindeki temsillere de

---

[447] "Sinemada İki Kadına Sarkıntılık Edildi.", **Türk Yolu**, 5 Ocak 1960, 1. "Sinemaların Sıkı Kontrolü", **Türk Yolu**, 30 Ocak 1960, 1. "Halk Sinemasında Film Seyreden Bir Kadınla Bir Genç Kıza Elle Sarkıntılıkta Bulunuldu", **Türk Yolu**, 3 Şubat 1960, 1. "Baçta Beş Şahıs Bir Taksi İle Güpegündüz Bir Kızı Kaçırdı", **Türk Yolu**, 31 Ocak 1960, 1. "Mücadele", **Türk Yolu**, 4 Şubat 1960, 1. "Polis Sinemalarda Sıkı Tedbirler Alıyor", **Türk Yolu**, 31 Aralık 1961, 31 Aralık 1961, 1.

[448] "SEKA'da Çocuk Tiyatrosu", **SEKA Postası**, 1 Kasım 1962, sayı:145, s.4.

[449] "Ergin Kolbek-Sözsüz Oyunncular 26 Ekim'de SEKA'da Pandomim Yapacak", **SEKA Postası**, 15 Ekim 1964, 4.

[450] E. K. S., Sözlü Tarih Görüşmesi, İstanbul, 19.06.2023.

çocuklarını götürdükleri anlaşılmaktadır. Bu durum çocukların küçük yaşlarda tiyatro gibi önemli bir kültürel etkinlikle tanışmasını sağlamıştır. Örneğin şu anlatılar bu sonucu açıkça ortaya koymaktadır[451]: "Sinema salonunda tiyatro da oynardı. Ben Yıldız Kenter'i izlediğimi hatırlıyorum". "Tiyatro zamanı vardı. Tiyatro gelir ve çok güzel oyunlar oynanırdı".

> 15 günde bir, İstanbul'daki en güzel tiyatrolar gelirdi. İşte biz o Genco Erkal'ları, Müşfik Kenter'leri, Gülriz Sururi'leri, Engin Cezzar'ları hep orada seyrettik. Babamın kucağında seyretmeye başladım ben. Sonra bana da yer alındı. Biz matine 'ye gidiyorduk, beni de götürdükleri için. Bir de suaresi vardı, oraya çocuk almazlardı.

SEKA yerleşkesindeki kız çocuklarının sinema salonu haricinde boş zamanlarında gittiği bir diğer kamusal mekân sosyal bina ve lokaldir. Sosyal bina ve 1 numaralı lokal arasındaki çocuk bahçesi, salıncakları, kaydırağı, kum havuzu ve küçük süs havuzu yerleşke içerisindeki kız çocuklarının en sevdikleri oyun alanlarından biridir. Lokal yerleşkedeki genç kızlar için ise arkadaşlarıyla görüşüp vakit geçirdikleri en cazip buluşma noktasıdır. Genç kızlar sosyal binada arkadaşlarıyla bir araya geldiklerinde lokalde çay kahve içip aperatif bir şeyler atıştırmakta ya da restoran kısmına geçip yemeklerini yemişlerdir. Sadece arkadaşlarıyla bir araya geldikleri bu zamanlarda hesabı öderken babalarının sicil numaralarını söylemeleri yeterlidir. Sözlü anlatılarda bu durrum şöyle ifade edilmiştir[452]: "Biz hep lokalde vakit geçirirdik".

> Sosyal tesis çok başkaydı. Sağ tarafı sosyal tesis, sol tarafı lokal. İki katlı hatırlıyorum. Sosyal binanın üst katında otel odaları vardı. Mesela devlet büyükleri geldiği zaman hep orada kalıyorlardı. Bizler de giderdik. Bizler için de çok imkanlar vardı. Hiçbir zaman bizler üstümüzde para taşımazdık. Zaten gerek de yoktu ki. Babamızın adını söylesek yeterdi. Aşçılar yemekleri hazırlardı. Garsonlar vardı. Aileler bir aradaydı. Erkeklerin de kadınların da sosyalliği yaşadığı bir alandı orası. Öyle kahvehane modu değil.

Kız çocuklarının hayatına renk katan etkinliklerden bir diğeri de on beş günde bir sosyal binada düzenlenen aile toplantılarıdır. Aile toplantılarının düzenlenmesinin en

---

[451] N. K., Sözlü Tarih Görüşmesi, Kocaeli, 13.04.2023. Ş. A., Sözlü Tarih Görüşmesi, İstanbul, 01.06.2023. İ. A. D., Sözlü Tarih Görüşmesi, Kocaeli, 29.05.2023.

[452] A. E., Sözlü Tarih Görüşmesi, Kocaeli, 25.05.2023. İ. A. D., Sözlü Tarih Görüşmesi, Kocaeli, 29.05.2023.

önemli amacı çalışanlara keyifli vakit geçirtmek ve onları birbirlerine ve kuruma bağlamaktır. Bununla birlikte yerleşke yaşamındaki modern hayata dönük etkinliklerin sadece yetişkinliklere özel olmaması çocukların kamusal mekanlarla çocukluk döneminde tanışmasını sağlamıştır. Bununla birlikte bu eğlencelere aileleriyle birlikte katılım sağlamışlar ve sosyalleşme pratikleri ailelerinin ve yerleşke sakinlerinin kontrolü ve denetimi altında yaşanmıştır. Örneğin[453],"Aile toplantılarına giderdik on beş günde bir. Biz gençler böyle kendimiz ayrı masa yapar otururduk. Hatta arkadaşlarımız dansa kaldıracakları zaman bizi masadan kalkıp gidip babalarımızdan izin alırlardı".

Sözlü anlatıdaki bu örneklere aşağıdaki fotoğrafta olduğu gibi *SEKA Postası* sayfalarında da rastlanmaktadır. Örneğin, 1963 yılında bir aile toplantısında SEKA'lı gençler gecenin sürprizi olarak sahneye çıkmışlardır. *SEKA Postası*'nda bu geceye ait fotoğrafta genç kızların sayı olarak fazla olması SEKA'daki kız çocuklarının gündelik hayat pratikleri, kamusal alanda temsiliyet ve modernleşme arasındaki ilişkiyi gösteren somut bir örnektir[454].

Şekil 54:SEKA Lokalinde SEKA'lı Gençler Sahnede

Kaynak: SEKA Postası, 15 Ağustos 1963, 2.

Kız çocuklarının keyifli vakit geçirdikleri anlaşılan bir diğer kamusal alan ise Sapanca'daki yaz kampıdır. Kamptaki basketbol, voleybol ve tenis sahaları, yüzme havuzu, çocuk bahçesi, açık hava sineması, elektrik atölyesi, kütüphane, pulculuk ve

[453] İ. A. D., Sözlü Tarih Görüşmesi, Kocaeli, 29.05.2023.

[454] "SEKA'da Orijinal Bir Caz Topluluğu", **SEKA Postası**, 15 Ağustos 1963, sayı:164, s.2. "SEKA Camiasında Yapılan Aile Toplantısı", **Türk Yolu-Bizim Şehir**, 4 Ağustos 1963, Yıl:42, Sayı:7613, s.2.

müzik odası çocuklar açısından kampı cazip hale getirmiştir[455]. *SEKA Postası*'nda kamp hakkındaki haberlerde özellikle çocuklara vurgular yapılmış ve kampın asıl sahibinin onlar olduğu belirtilmiştir. Örneğin[456],

> Bir çok yıllar, yaz aylarında, kampta 15 gün kalan mensuplarımızın çocukları burada büyüdü, burada serpildi, burada koştu-oynadı- sağlam dostluklar kurdu. Bir sonraki yaz kampa geldiklerinde arkadaşlarını daha serpilmiş, daha büyümüş buldular. Arkadaşları, daha bir içtenlikle sürüp gidiyor. Önceleri sadece salıncaklara biner, koşmaca oynarlardı. Giderek büyüdüler, usta yüzücü oldular, usta voleybolcu, usta balıkçı. Eğlence gecelerinde de mükemmel dans ettiler. Şimdi küçüklüklerinden bu yana kampı sevmiş, kampa gönül vermiş, kampta çocuksu dostluklar kurmuş olan bu yeni kuşak insanlarından, mensuplarımızın çocuklarından kamp yaşantısını, kamp özlemini, kamp tutkusunu kimse, hiç kimse söküp atamaz.

Sözlü anlatılarda kamptaki eğlenceler arasında özellikle kıyafet balolarının ve güzellik yarışmalarının kız çocuklarının oldukça dikkatini çektiği anlaşılmaktadır. Kampta düzenlenen bir güzellik yarışması hakkında İ.A.D. şunları söylemiştir[457]:

> Kampta güzellik yarışması yapılmıştı. Bizim Kübra diye çok güzel bir arkadaşımız vardı. O SEKA Güzeli seçilmişti. Öyle mayolu falan değil ama, elbiseyle. Çok güzeldi. İnce uzun boylu, yeşil gözlü falan bir kızdı. Bir çiçek verdiler. O zamanın şeysiyle onu kazanmak bile bir şeydi yani. Ben seçileceğim kadar güzel olduğumu hissetsem girerdim o yarışmaya. Annem babam hiçbir şey demezdi. Aileler yadırgamazdı yani.

1971 yılında Kocaeli'de de Sesim Dergisi ve Kocaeli Gazeteciler Cemiyeti'nin birlikte organize ettiği bir güzellik yarışması düzenlenmiştir. 9 Ekim 1971 tarihinde İzmit Kapalı Spor Salonunda düzenlenen gecede dereceye girenlerin arasında SEKA'lı genç kızlar da vardır. Örneğin, yarışmanın ikinci güzeli seçilen Nilgün Yengin, SEKA Sivil

---

[455](Kocaeli Ansiklopedisi, 2023, 1790)

[456] "Kamp Çocukları", **SEKA Postası**, 1 Eylül 1968, 3.

[457] İ. A. D., Sözlü Tarih Görüşmesi, Kocaeli, 29.05.2023.

Savunma Müdürü'nün kızıdır. SEKA çalışanlarından Şükran Çamaş ise Gençlik Güzeli seçilmiştir[458].

4.2.4. SEKA Yerleşkesinde Çalışan Kadınların Kız Çocuklar Üzerindeki İmajı

Ülkemizde istihdam verilerine dayalı bilgiler kadınların sosyal statü anlamında büyük oranda ev hanımlarından oluştuğunu ortaya koymaktadır. Türkiye'de 1955 yılından itibaren genel nüfus sayımlarına göre iktisaden faal olan nüfus oranları incelendiğinde yıllar geçtikçe kadınların iktisaden faal olma oranı büyük bir hızla düşme eğilimindedir. Örneğin 1955 yılı genel nüfus sayımı sonuçlarına göre, iktisadi açıdan faal olan nüfus içerisinde kadınların oranı %43,1'dir. 1975 yılı nüfus sayımında ise ev kadınlarının oranı %78.10, bu oran 1980 yılında %85.11'e yükselmiştir. Bu sonuçlar ülkemizde ev kadınlarının oldukça geniş bir kitleyi oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Türkiye'de 1950'li yıllardan itibaren artan sanayileşme ile birlikte yaşanan köyden kente göçler bu sonuç üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Şöyle ki, köylerde tarım sektöründe çalışan kadınlar, kentlere geldikten sonra büyük oranda ev hanımı olmuşlardır. Araştırmamız kapsamında yapılan sözlü tarih görüşmeleri de SEKA yerleşkesindeki kadınların büyük oranda ev hanımlarından oluştuğunu saptamaktadır[459]. Bu konu hakkında sözlü tanıkların ifadeleri arasından şu örnekler sunulabilir[460]: "Yani o zaman kadınlar çok çalışmazdı ki. Biz lojmanda otururken çoğu kadın ev kadınıydı. Çalışan kesim işte avukattı, doktordu, şuydu buydu. Çok yoktu yani". "Annem lise mezunu. Ama hiç çalışmamış. Liseyi bitirdikten sonra SEKA'da çalışmayı istese olurdu. Kaç kişi var o günlerde yani liseyi bitirenler parmakla gösterilirmiş. Üniversiteye giden hiç kimse yokmuş zaten. Düşünmedi demek ki". "Annem liseyi bitirmiş, ama çalışmamış".

SEKA yerleşkesinde kadınların büyük bir çoğunluğunu ev hanımları oluştursa da çalışma hayatı içerisindeki kadınlar da mevcuttur. Dolayısıyla yerleşke içerisinde büyüyen kız çocukları ister anneleri olsun ister komşuları olsun, modernleşme sürecinde kadın işgücünün görünür olduğu bir ortamda büyümüşlerdir. Bu durum

---

[458] "Kocaeli Güzellik Kraliçesi", **SEKA Postası**, 15 Ekim 1971, 3. "Gençlik Güzeli Şükran Çamaş Kimdir?", **Türk Yolu-Bizim Şehir**, 13 Ekim 1971, 1.

[459] T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, İstatistiklerle Kadın 1927-1992 (Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, 1995), 22-34.

[460] İ. A. D., Sözlü Tarih Görüşmesi, Kocaeli, 29.05.2023. Ş. A., Sözlü Tarih Görüşmesi, İstanbul, 01.06.2023. A.E., Sözlü Tarih Görüşmesi, Kocaeli, 25.05.2023.

onlara geleneksel ev kadını modeli haricinde başka bir kadınlık halinin de var olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Yerleşke içerisindeki çalışan kadınlar az da olsa yaşam biçimleriyle kız çocuklarının dikkatini çekmiştir. Bu konuda sözlü tanıkların şu ifadeleri örnek teşkil etmektedir[461]: "Annem işe giderken çok şık giyinirmiş".

> Mühendis olan kadın sabah gidiyor, akşam beşe kadar çalışıyor. İyi bir üniversite mezunu. SEKA'ya girmiş. Daha böyle bir bilimsel duruşu vardı onların. Mesela bizim apartmanımızda Sehran Teyze kimya mühendisi, rap rap rap yürür ve hani durur bakarsın yani kim bu kadın diye. O kadar zarif durur ki saygı göstermen gerekir. O havası benim çok hoşuma giderdi.

Örneklerde görüldüğü gibi, çalışan kadın imajı kız çocuklar üzerinde hem saygın hem de estetik bir rol model oluşturmaktadır. Fabrikada özellikle kimya mühendisi olarak çalışan kadınların kız çocuklar üzerinde hayranlık yarattığını belirtmek gerekir. Sözlü tarih görüşmelerinde SEKA yerleşkesinde büyümüş olan pek çok tanık bu hayranlığı dile getirmiştir. Örneğin[462]: "Ben hep kimya mühendisi olmayı istemiştim". "O zamanlar dershaneler, kurslar falan yoktu. SEKA'da yaz tatilinde işçi çocukları için kurslar açılırdı. Ben bir yaz tatilinde gitmiştim. SEKA'dan bir kimya mühendisi bize gelip kimya dersi vermişti. Yani düşünün sonuçta bize rol model oluşturuyor".

> Lojmanda çalışan anneler vardı. Öğretmenler çoğunluktaydı. Mühendisler çok hoş ve zarifti. Yani benim çok örnek aldığım insanlardı. Karı koca çok okurlardı. Mesela annem de çalışan bir kadındı. Ama öğretmen olunca yarım gün çalışıyorsun, yarım gün evdesin. Ev hanımı gibi. Hani annemi çok çalışan biri gibi görmezdim.

E.K.S. çalışan kadınlar arasında kimya mühendislerini öne çıkaran niteliği kendi çocukluk anıları üzerinden şu ifadelerle izah etmiştir[463]:

> Sonuçta SEKA ne kadar erkekler ve kadınlar beraber çalışsa da erkekler daha baskındı. Güçlü olan, önde olan, müdür olan hep erkeklerdi. Yani o erkek hegemonyayı kırıp onların arasında başarılı olup sivrilen birkaç kadın vardı. O

---

[461] İ.A.D., Sözlü Tarih Görüşmesi, Kocaeli, 29.05.2023. E.K.S., Sözlü Tarih Görüşmesi, İstanbul, 19.06.2023.

[462] H. U., Sözlü Tarih Görüşmesi, Kocaeli, 30.0.2023. E.K.S., Sözlü Tarih Görüşmesi, İstanbul, 19.06.2023. N. K.., Sözlü Tarih Görüşmesi, Kocaeli, 13.04.2023.

[463] E.K.S., Sözlü Tarih Görüşmesi, İstanbul, 19.06.2023.

yüzden SEKA'daki kimya mühendisi kadınlara bir hayranlık vardı. Çünkü SEKA'nın erkek egemen şeyinden baskın çıkanlardı.

Sözlü anlatılarda görüldüğü gibi, çalışan kadınların varlığı yerleşkedeki kız çocuklarına evle sınırlı olmayan bir yaşamın var olduğunu göstermiş ve kadın kimliğine dair yeni bir bakış açısı kazandırmıştır. Bununla birlikte kız çocukları eş zamanlı olarak ev kadınlarının deneyimlerinin ve söylemlerinin de etkisi altında kalmışlardır. Örneğin N. B. ve A. E. annelerinin eğitim konusunda çok destekleyici olmalarına rağmen, kızlarının çalışma hayatında olmasını yorucu ve yıpratıcı olması gerekçesiyle hiçbir zaman arzu etmediklerini şu ifadelerle izah etmişlerdir[464]:

Okumamızı çok isterdi Onda hiçbir tereddüt yok. Fakat annem çalışan hanımların hem ev hayatının hem iş hayatının onları aşırı yorabileceğini düşünerek bizim ciddi bir çalışma hayatımız olmasına hiç sıcak bakmadı. Yani kamusal alanda çalışmasını tercih etmedi çocuklarına. En azından kızlar için böyle yani.

Anneannem annemin okuması noktasında liseyi bitirtmiş. Annem liseyi bitirmiş derken onların okuduğu dönemde dikiş nakış dersleri var zaten. Öyle evliliğe hazırlık gibi okutmuş anneannem. Bir an evvel evlensin fikrinde. Ama bir dayım Mimarlığı bitirmiş, biri İktisadi İdari Bilimler Fakültesi. Onlar okumuş. Kızlar okumamışlar.

Sözlü anlatılarda görüldüğü gibi, o yıllarda üst ve orta sınıf kesimlerde kadının eğitimli olması bir prestij olarak tercih edilmekle birlikte eş ve anne olarak sorumluluklarını yeterince yerine getiremeyeceği düşüncesiyle, çalışma hayatına dahil olması çok tercih edilmemektedir. 1960'lı yıllarda kadınların çalışma hayatına katılımı yönünde teşvik edici girişimlere rastlanmaktadır. Örneğin 1963 yılında Millî Eğitim Bakanlığı, öğretmen sıkıntısına çare bulmak amacıyla lise mezunlarından öğretmen olarak atamalar yapılacağı yönünde bir karar almıştır[465]. SEKA'daki lise mezunu kadınların bu imkânı değerlendirmediği düşünüldüğünde, çalışma hayatındaki kadınların anne ve eş olarak görevlerini yerine getiremeyeceği düşüncesine bağlı toplumsal normların ne kadar güçlü olduğu anlaşılmaktadır.

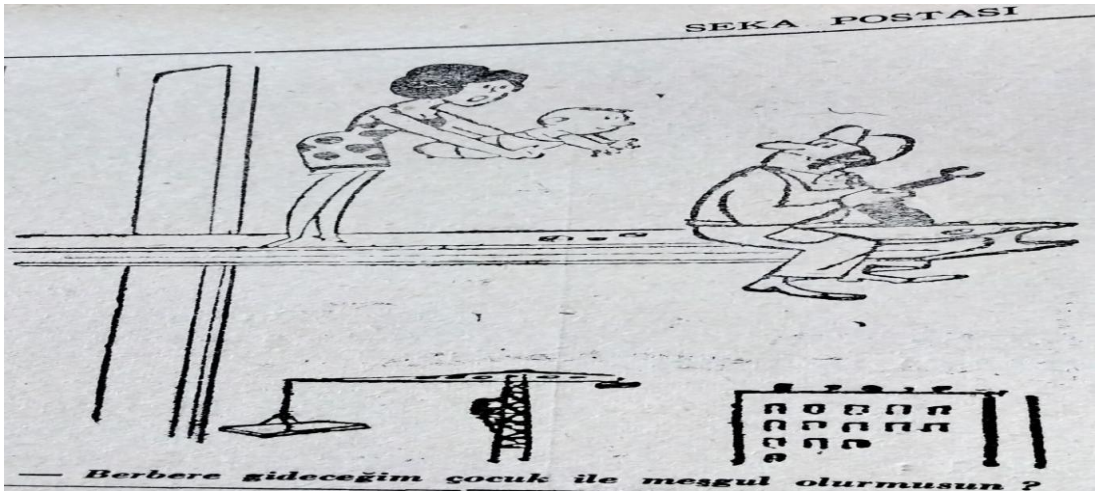
[464] N.B., Sözlü Tarih Görüşmesi, İstanbul, 02.06.2023. A.E., Sözlü Tarih Görüşmesi, Kocaeli, 25.05.1023.

[465] "Lise Mezunları Bir Kursla Ortaokula Öğretmen Olacak", **Türk Yolu-Bizim Şehir**, 2 Temmuz 1963, 2.

Kadınların çalışma hayatına dahil olmasına engel teşkil eden bu toplumsal normların izlerine 1960'lı yıllarda *SEKA Postası*'nda da rastlanmaktadır. SEKA Postası'nın mizah bölümünde karşımıza çıkan pek çok karikatür ve fıkra çalışan kadınların annelikleri üzerinden oluşturulan algıları örneklemektedir. Karikatürler bir mizah unsuru olmalarının yanında toplumların siyasi, sosyal, kültürel ve cinsiyetçi eğilimlerini yansıtması açısından oldukça değerli bir veri kaynağıdır. Bir anlamda içinden çıktıkları topluma dair adeta bir ayna görevi gören karikatürler, farklı tarihsel dönemler içerisinde toplumsal kodların çözümlenmesi açısından önemlidir[466]. *SEKA Postası*'nda 1960'lı yıllarda yayımlanan fıkra ve karikatür örneklerini bu şekilde değerlendirdiğimizde çalışan kadın imajının olumsuzlandığı görülmektedir. Bu karikatür ve fıkralardan bazıları şu şekilde örneklenebilir[467]:

> Bütün gün dışarıda çalışan karı koca küçük kızlarına yaş günü için bir hediye almak üzere oyuncakçı dükkânına girmişlerdi. Kadın, satıcı kıza: -Bakın, dedi, kızım bütün gün evde yalnızdır. Öyle bir oyuncak istiyorum ki ona benim yokluğumu hissettirmesin. Satıcı kız başını salladı.-Anlıyorum madam, dedi. Fakat maalesef satılık annelerimiz yoktur.

Şekil 55:SEKA Postası'ndan Bir Karikatür

Kaynak: SEKA Postası, 15 Haziran 1967, 6.

Gazetede yayımlanmış olan bu karikatürler kadınların çalışma hayatına dahil olmasını önleyen toplumsal normları net bir şekilde resmetmektedir. Bu normların yanı sıra

[466] Didem Deniz, "Politik Karikatürlerde Kadının Temsili: 1950 Seçimleri ve Nesneleştirilen Kadın", **Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, c. 7, s.2 (2017):490.

[467] "Satılık Anne", **SEKA Postası,**1 Haziran 1967, 6.

Medeni Kanun'daki bazı maddelerin de bu durumun pekişmesinde rolü olduğu belirtilmelidir. Örneğin[468]:

> Madde 159: Karı koca mallarını idare için hangi usulü kabul etmiş olursa olsun karı, kocanın sarahaten veya zımnen müsaadesi ile bir iş veya sanatla iştigal edebilir. Kocanın izinden imtinaı hakinde karı, kendisinin bir iş veya sanat ile iştigal etmesi birliğin veya bütün ailenin menfaati icabı olduğunu ispat ederse bu izin, hâkim tarafından verilebilir. Koca, karısının bir iş veya sanat ile iştigalden men ettiği takdirde keyfiyet kâtibiâdil marifetiyle ilân edilmedikçe, hüsnüniyet sahibi üçüncü şahıslara karşı hüküm ifade etmez.

Bu veriler modernleşme sürecinin toplumsal cinsiyet normlarını eritebilmesini zorlaştıran etkenler olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla SEKA yerleşkesindeki kız çocuklar açısından değerlendirildiğinde, büyüme aşamalarında bir taraftan modernleşme sürecinin dönüştürücü etkilerine, bir diğer taraftan ise geleneksel normların sınırlarına aynı anda maruz kaldıkları anlaşılmaktadır. Bu durumdan dolayı kız çocuklarının modernleşme deneyimleri gözlem ve kuşaklararası aktarımların etkisiyle kendine özgü şartlar içerisinde inşa edilmiştir.

[468] "Anayasa Mahkemesi Kararı", **Resmî Gazete**, (02. 07.1992):5.

5. SONUÇ

İktisadi Devlet Teşekkülleri, Türkiye'de kadınların çalışma yaşamı ve toplum hayatında yer alması konusunda önemli bir role sahiptir. Bu büyük ölçekli işletmeler, istihdam imkânı yaratmanın yanı sıra, fabrika ile birlikte inşa edilen yerleşke alanlarıyla, Türkiye'de modern yaşamın temsilcisi olmuştur. Bir İktisadi Devlet Teşekkülü olarak SEKA Fabrikası bu duruma örnek oluşturmaktadır. Cumhuriyetin ilk ulusal fabrikalarından biri olan SEKA fabrikası, çok sayıda işçi ve memur kadına istihdam imkânı sağlamıştır. Kâğıt fabrikasında çalışan kadınlar ekonomik bağımsızlıklarını kazanmanın yanı sıra, fabrikanın sunmuş olduğu sosyo-ekonomik ve kültürel imkânlar sebebiyle, daha iyi şartlarda çalışma ve yaşama imkânına sahip olmuşlardır. Bununla birlikte, SEKA fabrikasında 1950'li yılların ortalarına kadar ciddi bir kadın işgücü devri yaşanmıştır. Bu sorunun nedenleri arasında ücret azlığı ve kadınların ücretli olarak çalışmasına yönelik ön yargılar ilk sırada gelmektedir. Fabrikada kadın işgücünün süreklilik arz etmeye başlaması, 1950'li yılların ortalarında gerçekleşmiştir. Bu durumun o dönemdeki dış göçlerle yakından ilgili olduğu düşünülmektedir. Özellikle 1950'lerin ortasında Yugoslavya'dan çok ciddi bir göç dalgası yaşanmıştır. 1950'li yıllardan itibaren fabrikada çalışan kadın işçiler büyük oranda göçmenlerden oluşmaktadır. Bu dönemde fabrikadaki kadın işçi devrinin azalmasının en önemli nedeninin, göçmen kadınların o sırada yaşam koşullarındaki zorluklar nedeniyle, çalışmak zorunda olmalarından kaynaklandığı düşünülmektedir. Göçmenlerin haricinde fabrikanın yakınında yer alan Kozluk mahallesinden çok sayıda Roman kadın da fabrikada çalışmaktadır. Kentin yerlisi olan kadınların çalışma hayatında, özellikle de sanayi alanında yer alması, o dönemde çok yaygın değildir. Kadın işçiler fabrikada paçavra, tefrik ve ikmal salonları olmak üzere belirli alanlarda faaliyet göstermektedirler. Sadece belli alanlarda kadın işçilerin istihdam edilmesi fabrikadaki iş bölümünde cinsiyete dayalı yaklaşımın açık bir göstergesidir. Kadın işçiler büyük oranda kâğıt sayıcılığı, paketleme gibi üretimin son aşamalarındaki emek-yoğun işlerde çalıştırılmışlardır. Fabrikada kadın işçilerin haricinde çok sayıda kadın memur istihdam edilmiştir. SEKA fabrikasının özellikle yükseköğrenimli kadınlar tarafından tercih edildiği belirtilebilir. Kadın memurlar fabrikada pek çok

birimde karşımıza çıkmaktadır. Kadın memurların arasında özellikle yöneticilik vasıflarıyla kimya mühendisleri öne çıkmaktadır. Memurlar statüleri açısından teknik ve idari kadrolar şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Teknik kadrolarda yer alan mühendislerin sadece terfi olarak değil, maaş açısından da avantajlı olduğu anlaşılmıştır. Fabrikada işe alımlarda sınavlar yapılsa da yükseköğrenimlilerin ve referansları olanların sınav yapılmadan da işe alındığı belirtilmelidir. Fabrikada sunulan kreş ve mesken sorunlarına yönelik çözümlerin işçi kadınlar açısından fabrikayı cazip hale getirdiği anlaşılmaktadır. Memur kadınlar için fabrikayı cazip hale getiren unsurların başında ise SEKA yerleşkesindeki sosyal yaşam gelmektedir. Yerleşke mekansal düzeni ve kültürel etkinlikleriyle modern yaşamın pratiklerini deneyimleme imkânı sunmuştur. Bununla birlikte SEKA yerleşkesi içerisinde yaşayanlar memurlar, ustabaşı ve teknisyenlerdir. İşçiler ise daha çok kent içindeki mahallelerde yerleşmişlerdir. Bu ayrışma modernleşmeyi deneyimleme açısından fabrika çalışanları arasında farklılıklar yaratmış ve modernleşme sürecinin sınıfsal bir düzlemde gerçekleşmesine neden olmuştur. Nitekim yerleşke içerisinde yaşayanlar fabrikanın sunduğu modern hayata dönük sosyal imkanlara daha kolay erişebilmişler ve bu pratikleri daha çok deneyimleme şansına sahip olmuşlardır. Buna karşın yerleşke alanı dışında kalan ve büyük oranda işçilerden oluşan kesim ise bu imkânlardan sınırlı bir şekilde faydalanmıştır. Bu durum işçilerin modernleşme sürecine eşit bir şekilde dahil olamadıklarını açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Bir başka deyişle SEKA işletmesi bir İktisadi Devlet Teşekkülü olarak modernleştirme idealine hizmet etmiştir. Ancak kurumun modern yaşama dönük pratikleri genel olarak sınıfsal çizgilerle sınırlı kalmıştır. SEKA'daki modernleşme sürecinin geleneksel ve modern değerlerle iç içe geçerek kendine özgü bir sosyal değişim ortaya çıkardığı anlaşılmaktadır. Bu etkilere en çok yerleşke içerisinde büyüyen kız çocuklarında rastlanmaktadır. Kız çocuklar yerleşke içerisindeki modern yaşamın içerisinde doğmuşlardır. Bu bağlamda yerleşke alanı içerisinde büyüyenler kurumun modern yurttaş yetiştirme misyonu kapsamında modernliğe dair pratikleri deneyimlerken, bir taraftan da onlardan alışılagelmiş geleneksel rolleri benimsemeleri beklenmiştir. Dolayısıyla SEKA yerleşkesinde yetişen kız çocuklarının gündelik yaşama yönelik deneyimleri hem modern hem de geleneksel unsurları içerisinde barındırmıştır.

KAYNAKÇA

"1. Kâğıt Fab. Tefrik ve İkmal Salonunda". (1970, 15 Ocak). *SEKA Postası*.

"15 Temmuz 1957 Tarihli 44 Numaralı Tamim". (1957, 15 Temmuz). *SEKA Postası*.

"15 Yıllık İşçilerimiz İkramiye Aldılar". (1956, 15 Temmuz). *SEKA Postası*.

"15 ve 25 Senelik Arkadaşlarımız İçin Tertiplenen Gecede Genel Müdür Dedi ki:". (1963, 15 Temmuz). *SEKA Postası*.

"2 No. lu Lokal İşletme Tarafından İşletilecek". (1958, 15 Şubat). *SEKA Postası*.

"21.8.1957 tarihli 55 numaralı tamim". (1957, 1 Eylül). *SEKA Postası*.

"25 Senelik Arkadaşlarımız Ne Diyor?". (1964, 1 Şubat). *SEKA Postası*.

"25 ve 15 Senelik Seka'lılar Arasında". (1964, 1 Temmuz). *SEKA Postası*.

"27 Mayıs'ta Yapılan Aile Toplantıları Neş'eli Geçti". (1963, 1 Haziran). *SEKA Postası*.

"68 İşçimiz Ev Sahibi Oldu". (1957, 1 Eylül). *SEKA Postası*.

"8.5.1957 tarihli, 23 numaralı tamim". (1957, 15 Mayıs). *SEKA Postası*.

Ahmad, F. (2020). *Modern Türkiye'nin Oluşumu*. Kaynak Yayınları.

Akşit, E. E. (2021). *Kızların Sessizliği*. İletişim Yayınları.

"Alo!... Burası SEKA Santralı". (1969, 15 Şubat). *SEKA Postası*.

Alpay, Y., & Alkin, E. (2020). *Olaylarla Türkiye Ekonomisi*.

Anayasa Mahkemesi Kararı. (1992, 2 Temmuz). *Resmî Gazete*, (21272), 5.

Arat, N. (1986). *Kadın Sorunu*. Say Yayınları.

Arat, N. (1996). *Türkiye'de Kadın Olmak*. Say Yayınları.

Aru, K. A. (1953). İzmit Şehri İmar Planı. *Arkitekt Dergisi*, *s. 9*, 208-216.

"Atafrat Basketbol Kupası". (1959, 15 Ocak). *SEKA Postası*.

Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi. (2006). *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III*.

"Avrupa Basketbol Şampiyonası ve Seka'da Basket Çalışmaları". (1961, 15 Mart). *SEKA Postası*.

Aydın, S. (2000). *Modernleşme ve Milliyetçilik*. Gündoğan Yayınları.

"Baçta Beş Şahıs Bir Taksi İle Güpegündüz Bir Kızı Kaçırdı". (1960, 31 Ocak). *Türk Yolu*.

Başuslu, E. (2019). Seka Aksu Kâğıt Fabrikasının Tarihi (1970-2003) (Yayın No. 580417) [Yüksek Lisans Tezi, Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Başvekalet Umumi Murakabe Heyeti. (1943). *1942 Başvekalet Umumi Murakabe Heyeti Sellüloz Sanayii Müessesesi Raporu*. Alaeddin Kıral Basımevi.

Bayar, M. H. (2002). *Bir Zamanlar İzmit*. Kastaş Yayınevi.

"Bayanlar Arasından Bir Ekip Kürek Müsabakalarına Hazırlanıyor". (1956, 1 Temmuz). *SEKA Postası*.

Belge, M. (1983). Türkiye'de Günlük Hayat. İçinde *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi* (Cilt 4, ss. 861–877). İletişim Yayınları.

"Belediyeye Ait Hizmetler Bakımından 1962 İzmit İçin Üzücü Geçti". (1963, 1 Ocak). *Türkyolu-Bizimşehir*.

"Bende İngilizce Öğreneceğim". (1958, 15 Ocak). *SEKA Postası*.

Berktay, F. (2010). *Tarihin Cinsiyeti*. Metis Yayınları.

"Beşinci Dünya Çocuk Günü SEKA Kreşinde Neş'e İle Kutlandı". (1957, 1 Kasım). *SEKA Postası*.

"Bilgili İşçi Yetiştirme Kursu Faaliyete Geçti". (1959, 15 Kasım). *SEKA Postası*.

"Bilgili İşçi Yetiştirme Kursu Selüloz ve Kağıt Teknolojisi Dersinde 1 Saat". (1959, 1 Aralık). *SEKA Postası*.

"Bilgili İşçi Yetiştirme Kursunda Gördüklerimiz". (1960, 15 Mart). *SEKA Postası*.

Birer Yanık, B. A. (2023). Kadınların Modernleşme Deneyimlerinden Fragmanlar: Eski Bir İşletme Kasabası Değirmisaz. Fe Dergisi, 15(1), 96-120. https://doi.org/10.46655/federgi.1180517.

"Bir Misafirimiz Var". (1962, 1 Ağustos). *SEKA Postası*.

"Bir Temsil ve Bir Kaç Söz". (1960, 15 Nisan). *SEKA Postası*.

Boratav, K. (1974). *100 Soruda Türkiye'de Devletçilik*. Gerçek Yayınevi.

Boratav, K. (2003). *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2009*. İmge Kitabevi.

Büyüksungur, İ. (2022). Çocuk İşçi Kavramı ve Çocuk İşçilerin Hakları [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

"Çalışan Eller". (1958, 15 Nisan). *SEKA Postası*.

"Cazlı Aile Toplantıları". (1959, 1 Ekim). *SEKA Postası*.

"Cemiyetimiz". (1963, 1 Ocak). *SEKA Postası*.

"Cemiyetimiz". (1963, 15 Ocak). *SEKA Postası*.

"Çocuklar Cenneti SEKA Kreşinden Bilinmedik Notlar". (1957, 1 Haziran). *SEKA Postası*.

"Cuma Geceleri Sosyal Binadayız". (1960, 1 Eylül). *SEKA Postası*.

"Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası". (1961, 1 Haziran). *SEKA Postası*.

"Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası". (1962, 15 Nisan). *SEKA Postası*.

"Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası İşletmemizde Üç Konser Verecek". (1961, 15 Mayıs). *SEKA Postası*.

"Cumhuriyet Bayramında Yapılan Törenlerle Kreş, Memur Apartımanları ve 13 İşçi Evi Hizmete Girdi". (1956, 1 Kasım). *SEKA Postası*.

"Çürük Elma". (1963, 15 Mayıs). *SEKA Postası*.

Çitçi, O. (1982). *Kadın Sorunu ve Türkiye'de Kamu Görevlisi Kadınlar*. Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları.

Danacıoğlu, E. (2001). *Geçmişin İzleri Yanıbaşımızdaki Tarih İçin Bir Kılavuz*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Deniz, D. (2017). Politik Karikatürlerde Kadının Temsili: 1950 Seçimleri ve Nesneleştirilen Kadın. Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7(2), 490-511. https://doi.org/10.14230/joiss476.

Devlet İstatistik Enstitüsü. (1995). *İstatistiklerle Kadın: 1927-1992*.

"Dinlenme Kampı İçin Gazeteler Ne Yazdılar". (1956, 15 Eylül). *SEKA Postası*.

Doğramacı, E. (1997). *Türkiye'de Kadının Dünü ve Bugünü*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Dölen, E. (2014). *Çin'den Kocaeli'ne Kâğıdın Öyküsü*. Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.

Dölen, E. (2015). *Dünya'da ve Türkiye'de Kağıtçığın Tarihçesi*. Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.

Durakbaşa, A. (1998). Cumhuriyet Döneminde Modern Kadın ve Erkek Kimliklerinin Oluşumu: Kemalist Kadın Kimliği ve "Münevver Erkekler". İçinde A. B. Mirzaoğlu (Ed.), *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler* (ss. 29–50). Tarih Vakfı Yayınları.

Durakbaşa, A. (2021). *Halide Edib Türk Modernleşmesi ve Feminizm*. İletişim Yayınları.

Eğilmez, M. (2020). *Tarihsel Süreç İçinde Dünya Ekonomisi*. Remzi Kitabevi.

Eisenstadt, N. (2007). *Modernleşme Başkaldırı ve Değişim* (U. Çoşkun, Çev.). Doğu Batı Yayınları.

"Ekonoma'da Satışlara Başlandı". (1963, 1 Ocak). *SEKA Postası*.

"Emek Bahçelievler Yapı Kooperatifi". (1962, 1 Kasım). *SEKA Postası*.

Erdumlu, G. (2004). *Modernlik ve Modernşleşme Sürecinde Türkiye*. Babil Yayıncılık.

"Ergin Kolbek-Sözsüz Oyuncular 26 Ekim'de SEKA'da Pandomim Yapacak". (1964, 15 Ekim). *SEKA Postası*.

"Erkek ve Kadın İşçilere Verilen Yövmiye Miktarı". (1946, 31 Ağustos). *Sendika Gazetesi*.

Ertan, T. F. (2010). *Atatürk Döneminde Devletçilik-Liberalizm Tartışmaları*. Phoenix Yayınevi.

"Fabrikanın Temel Hafriyatında Bulunan Tarihi Eserler". (1961, 15 Nisan). *SEKA Postası*.

"Ferhan Taptık, Kâğıt Fabrikaları İşletme Müdürlüğüne Atandı". (1970, 1 Temmuz). *SEKA Postası*.

"Gelip de Görseler Diyorum?". (1965, 1 Şubat). *SEKA Postası*.

"Genç Bir Kızımızın Amerikadaki Başarısı". (1966, 1 Mart). *SEKA Postası*.

"Genel Müdürün Konuşması". (1962, 1 Aralık). *SEKA Postası*.

Giomi, F. (2022). Cinsiyet Korporatizmiyle Baştan Çıkmak: Yugoslavya'da İki Savaş Arası Dönemde Müslüman Kültür Girişimcileri ve Kemalist Türkiye. İçinde N. Clayer, F. Giomi, & E. Szurek (Der.), *Kemalizm Osmanlı Sonrası Dünyada Ulusaşırı Siyaset* (B. Özkul, Çev., ss. 205–248). İletişim Yayınları.

Göle, N. (2019). *Modern Mahrem Medeniyet ve Örtünme*. Metis Yayınları.

Güneş, S. (2012). Türk Toplumu ve Otomobil. *SDÜ. Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *s. 25*, 213-230.

"Güzeli Şükran Çamaş Kimdir?". (1971, 13 Ekim). *Türk Yolu-Bizim Şehir*.

"Halk Sinemasında Film Seyreden Bir Kadınla Bir Genç Kıza Elle Sarkıntılıkta Bulunuldu". (1960, 3 Şubat). *Türk Yolu*.

Hayat Mecmuası. *(1959, 27 Kasım). Sayı 48. (Hayat Mecmuası).*

Hülagü, Ş. G. (2019). Atatürk Döneminde Kocaeli'de Ekonomik Gelişmeler (1923-1938) (Yayın No. 572013) [Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

"Hürriyet Gazetesi SEKA Postası İçin İlgi Çekici Bir Röportaj Yayımladı". (1977, 1 Ekim). *SEKA Postası*.

Işın, E. (1999). *İstanbul'da Gündelik Hayat*. Yapı Kredi Yayınları.

"İkmal Dairesinde Çalışan Kızlarımız". (1960, 1 Nisan). *SEKA Postası*.

"İki Bayramı Bir Arada Kutladık". (1960, 21 Haziran). *SEKA Postası*.

"İmtihan Kapısı". (1960, 1 Ekim). *SEKA Postası*.

"İngilizce Kursu Açılıyor". (1958, 1 Ocak). *SEKA Postası*.

İnsel, A. (1996). *Düzen ve Kalkınma Kıskacında Türkiye Kalkınma Sürecinde Devletin Rolü*. Ayrıntı Yayınları.

"İş Başında Eğitim". (1966, 1 Şubat). *SEKA Postası*.

"İş Kıymetlendirme Nedir? Nasıl Uygulanır". (1956, 1 Temmuz). *SEKA Postası*.

"İş Yeri Değerlendirmesi Nedir?". (1956, 21 Haziran). *SEKA Postası*.

"İşçi Sigortaları Hastanesini Ziyaret". (1966, 1 Nisan). *SEKA Postası*.

"İşçi Ücretleri ve İşçi Maliyeti". (1957, 15 Mart). *SEKA Postası*.

"İşçilerimiz İçin Tertiplenen Konser Başarılı Geçti". (1963, 15 Mart). *SEKA Postası*.

"İşçilerimiz Törenle İkramiyelerini Aldılar". (1964, 1 Temmuz). *SEKA Postası*.

İşmal, Ö. E. (2023). Burslu Öğrencisinin Gözünden Sümerbank: Mustafa Kemal Atatürk'ün Büyük Eseri ve Mirası. *Yedi Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi, Cumhuriyet Özel Sayısı*, 15–30. https://doi.org/10.17484/yedi.1331419

"İşletmemiz Eğitim Salonu". (1966, 15 Ekim). *SEKA Postası*.

"İşletmemiz Sineması Faaliyete Geçti". (1956, 15 Kasım). *SEKA Postası*.

"İşletmemiz spor Festivali Çok Zevkli Geçti". (1961, 1 Ağustos). *SEKA Postası*.

"İşletmemizden Bir Heyet Hastanelerde Yatan Mensuplarımızı Ziyaret Etti". (1961, 15 Mart). *SEKA Postası*.

"İşletmemizde Bilgili İşçi Yetiştirmek İçin Kurs Açılıyor". (1959, 1 Kasım). *SEKA Postası*.

"İşletmemizde İngilizce Lisan Kursu Açılıyor". (1963, 15 Ekim). *SEKA Postası*.

"İşletmemizde Sivil Savunma". (1963, 1 Mart). *SEKA Postası*.

"İşletmemizde Topyekûn Savunma ve Sivil Savunma Eğitimi ile İlgili Faaliyetler". (1961, 1 Aralık). *SEKA Postası*.

"İstihlâk Kooperatifimizin İnşaatına Devam Olunuyor". (1962, 15 Şubat). *SEKA Postası*.

"İzmit Halkı Çamur ve Susuzluktan Ne Vakit Kurtulacak?". (1960, 21 Ocak). *Türk Yolu*.

"İzmitin İki Mühim ve Önemli Derdi Ele Alındı". (1961, 21 Aralık). *Türk Yolu*.

"İzmit'e İlk Gelene". (1970). *Pişmaniye Dergisi*, *22*, 2.

"İzmit'te 5 Bin İşçi Sessiz Yürüyüş Yaptı". (1961, 17 Aralık). *Cumhuriyet*.

"İzmit'in Önemli İhtiyaçları". (1969, 20 Haziran). *Sesim*.

Kaçmazoğlu, H. B. (2011). İkinci Kuşak Türk Sosyologlarında Toplumsal Değişme Anlayışı: 1923-1945 Dönemi. İçinde E. Eğribel & U. Özcan (Ed.), *Değişim Sosyolojisi Dünyada ve Türkiye'de Toplumsal Değişme* (ss. 139–147). Kitabevi Yayınları.

Kamiloğlu, C. A. (2017). Sınıf, Direniş ve İletişim: SEKA. TEKEL VE METAL Direnişi Örnekleri (Yayın No. 476498) [Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

"Kampta Bir Gün". (1956, 15 Eylül). *SEKA Postası*.

"Kampta Huzur Saatleri". (1965, 1 Eylül). *SEKA Postası*.

"Kampımız Büyük İlgi Görüyor". (1967, 15 Temmuz). *SEKA Postası*.

Kandiyoti, D. (2013). *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar, Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler*. Metis Yayınları.

Karpat, K. (2010). *Türk Demokrasi Tarihi*. Timaş Yayınları.

Kaynar, M. K. (2015). *Türkiye'nin 1950'li Yılları*. İletişim Yayınları.

Kazgan, G. (2005). *Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929-2001)*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Kazgan, G. (2021). *Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Kepenek, Y., & Yentürk, N. (1996). *Türkiye Ekonomisi*.

Keser, İ. (1993). *Türkiye'de Siyaset ve Devletçilik*. Gündoğan Yayınları.

"Keyfi Yerinde". (1957, 21 Haziran). *SEKA Postası*.

Keyder, Ç. (1993). *Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye (1923-1929)*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Keyder, Ç. (2005). 1990'larda Türkiye'de Modernleşmenin Doğrultusu. İçinde S. Bozdoğan & R. Kasaba (Ed.), *Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik* (N. Elhüseyni, Çev., ss. 29–42). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Kıray, M. (2000). *Ereğli Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası*. Bağlam Yayınları.

"Kış Aylarında da Susuzluk Çekiyoruz". (1961, 13 Aralık). *Türk Yolu*.

"Kızamık Nedir ve Nasıl Korunulur?". (1958, 15 Aralık). *SEKA Postası*.

"Kooperatif Konusunda Genel Müdür Dedi Ki:". (1963, 15 Ocak). *SEKA Postası*.

"Kooperatif Köşesi". (1963, 1 Haziran). *SEKA Postası*.

"Kooperatif Üyeleri Ne Diyor?". (1963, 15 Ocak). *SEKA Postası*.

Kocabaşoğlu, U., Bulutgil, A., Çiloğlu, F., Binbaş, İ. E., & Şeker, N. (1996). SEKA Tarihi. SEKA Genel Müdürlüğü Yayınları.

Koçak, H. (2023). SEKA'da Emeğin Tarihi SEKA İşçi Hareketinin "Tarih Öncesi" Dönemine Giriş. İçinde T. G. Köksal (Haz.), *İzmit SEKA'nın Dönüşümü (ss.* 81–129*)*. Tarih Vakfı Yayınları.

"Kocaeli Güzellik Kraliçesi". (1971, 15 Ekim). *SEKA Postası*.

Kocaeli İl Yıllığı 1967. (1968). Doğan Kardeş Matbaacılık Sanayii.

"Kocaelinde Yılın Sporcusu Anketi Cuma Akşamı Sona Eriyor". (t.y.). *Türk Yolu-Bizim*.

"Kocaelispor Basketçilerinin Başarısı". (1972, 1 Nisan). *SEKA Postası*.

Köker, L. (2010). *Modernleşme Kemalizm ve Demokrasi*. İletişim Yayınları.

"Kreş". (1960, 1 Nisan). *SEKA Postası*.

"Kreş Binası Yakında Açılıyor". (1956, 1 Temmuz). *SEKA Postası*.

"Kreş'te Bayram Vardı". (1969, 15 Ekim). *SEKA Postası*.

"Kreşte Tören Vardı". (1965, 1 Ocak). *SEKA Postası*.

"Kreşteki Yavrulara Elbise ve Ayakkabı Dağıtıldı". (1961, 1 Haziran). *SEKA Postası*.

"Kurban Bayramı Güzel Geçti". (1962, 1 Haziran). *SEKA Postası*.

Kurnaz, Ş. (2013). *Osmanlı Kadınının Yükselişi (1908-1918)*. Ötüken Yayınları.

"Küçük Sahne". (1960, 15 Ocak). *SEKA Postası*.

"Küçük Sahne'nin Temsili". (1960, 1 Nisan). *SEKA Postası*.

"Lâle Oraloğlu ve Arkadaşlarının Sekadaki Temsilleri". (1961, 15 Mart). *SEKA Postası*.

Lefebvre, H. (2015). *Gündelik Hayatın Eleştirisi II*. Sel Yayıncılık.

"Lise Mezunları Bir Kursla Ortaokula Öğretmen Olacak". (1963, 2 Temmuz). *Türk Yolu-Bizim Şehir*.

Makal, A. (1999). *Türkiye'de Tek Partili Dönemde Çalışma İlişkileri: 1920-1946*. İmge Kitabevi Yayınları.

Makal, A. (2010). Türkiye'de Erken Cumhuriyet Döneminde Kadın Emeği. *Çalışma ve Toplum*, *2*(25), 13-40.

Makal, A. (2015a). *Ameleden İşçiye*. İletişim Yayınları.

Makal, A. (2015b). Türkiye'de Kadın Emeğinin Tarihsel Kökenleri: 1920-1960. İçinde A. Makal & G. Toksöz (Ed.), *Geçmişten Günümüze Türkiye'de Kadın Emeği* (ss. 35–98). İmge Kitabevi.

"Mevcut Sendikalar". (1956, 21 Haziran). *SEKA Postası*.

"Modern Yemekhanemizde Bir Öğle Vakti". (1959, 15 Aralık). *SEKA Postası*.

"Modern Yemekhanemizde Bir Yemek Saati". (1959, 1 Temmuz). *SEKA Postası*.

"Mücadele". (1960, 4 Şubat). *Türk Yolu*.

Müderrisoğlu, A. (2021). *Kadının Değişen Dünyası, Osmanlı Sosyal ve Kültürel Yaşamından İzler (1908-1918)*. Kronik Yayınları.

"Nurcan Karlıoğlu Milli Formayı Giymek Amacında". (1972, 15 Ocak). *SEKA Postası*.

"Ocak Ayında Doğan Yavrularla Birlikte SEKA Kreşinde Bir Doğum Günü Partisinde Bulunduk". (1960, 1 Şubat). *SEKA Postası*.

Oktar, T. (1998). *Osmanlı Toplumunda Kadının Çalışma Yaşamı Osmanlı Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslâmiyesi*. Bilim Teknik Yayınevi.

"Okuma Yazma Kursunda Başarı Gösterenlere Diplomaları Veriliyor". (1962, 15 Eylül). *SEKA Postası*.

Orçan, M. (2014). *Osmanlı'dan Günümüze Modern Türk Tüketim Kültürü*. Harf Eğitim Yayıncılığı.

"Ortaklık Şartları". (1963, 15 Ekim). *SEKA Postası*.

Özen, Z. (2021). Bir Cumhuriyet Sanayisi Örneği Olarak SEKA [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Öztürkmen, A. (2001–2002). Sözlü Tarih: Yeni Bir Disiplinin Cazibesi. *Toplum ve Bilim*, *91*, 115-121.

Pamuk, Ş. (2015). *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Polatoğlu, M. G. (2020). *Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin İlk Planlı Dönem Sanayileşme Faaliyetleri (1934-1938)*. Atatürk, Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

"Polis Sinemalarda Sıkı Tedbirler Alıyor". (1961, 31 Aralık). *Türk Yolu*.

Sancar, S. (2014). *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti*. İletişim Yayınları.

Sarıoğlu, M. (2013). *SEKA Postası'nın Işığında İzmit'te Kültürel Yaşam*. Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.

"Satılık Anne". (1967, 1 Haziran). *SEKA Postası*.

"Sağlık Teşkilâtımızda Yeni Bir Tayin". (1961, 15 Kasım). *SEKA Postası*.

"Seka Memur ve İşçileri İstihlâk Kooperatifi Üye Kaydına Devam Ediyor". (1961, 15 Ekim). *SEKA Postası*.

SEKA. (1964a). 27.06.1964 Tarihli 38 Numaralı Tamim. *1963-1967 Yıllarına Ait Bildiriler*.

SEKA. (1964b). 22.07.1964 Tarihli 42 Numaralı Tamim. *1963-1967 Yıllarına Ait Bildiriler*.

"SEKA Çocuk Dostları Derneği". (1962, 1 Şubat). *SEKA Postası*, 3.

"SEKA Çocuk Dostları Derneği Bir Bildiri Yayınladı". (1961, 15 Ağustos). *SEKA Postası*.

"SEKA Çocuk Dostları Derneği Yönetim Kurulu Vazife Taksimi Yaptı". (1961, 15 Ağustos). *SEKA Postası*.

"SEKA Çocuk Dostları Derneği Yıllık Toplantısını Yaptı". (1962, 1 Nisan). *SEKA Postası*.

"SEKA Dinlenme Kampı Açıldı". (1956, 1 Temmuz). *SEKA Postası*.

"SEKA Dinlenme Kampı Bu Yıl Daha Güzel". (1969, 15 Haziran). *SEKA Postası*.

"SEKA Kampında Aile Toplantısı". (1959, 15 Ağustos). *SEKA Postası*.

"SEKA Kuruluşunun Beşinci Yıldönümü". (1957, 15 Temmuz). *SEKA Postası*.

"SEKA Lokalinde Cazlı Aile Toplantıları". (1959, 1 Ekim). *SEKA Postası*.

"SEKA'da Açılan İngilizce Kursu". (1958, 15 Ocak). *SEKA Postası*.

"SEKA'da Aile Toplantısı". (1958, 15 Temmuz). *SEKA Postası*.

"SEKA'da Hanımların Perşembe Çayları". (1971, 15 Mart). *SEKA Postası*.

"SEKA'da Lisan Kursları Açılıyor". (1964, 15 Kasım). *SEKA Postası*.

"SEKA'da Okuma Yazma Kursu Açıldı". (1965, 15 Temmuz). *SEKA Postası*.

"SEKA'da Öğretici Kurslar". (1963, 1 Aralık). *SEKA Postası*.

"SEKA'da Sosyal Tesisler ve Hizmet Evleri". (1957, 21 Haziran). *SEKA Postası*.

"SEKA'da Verem Savaş Haftası". (1958, 15 Ocak). *SEKA Postası*.

"SEKA'da Yapı Kooperatifleri". (1957, 1 Ağustos). *SEKA Postası*.

"SEKA'dan Portreler". (1969, 15 Şubat). *SEKA Postası*.

"SEKA'dan Röportajlar". (1962, 15 Ocak). *SEKA Postası*.

"SEKA'dan Röportajlar". (1965, 1 Şubat). *SEKA Postası*.

"SEKA'nın Çocuk Dostları". (1968, 1 Ağustos). *SEKA Postası*.

"SEKA'nın Şefkat Yuvası: Kreş". (1966, 1 Nisan). *SEKA Postası*.

"SEKA'nın Yeni Bir Sosyal Hizmeti". (1956, 15 Ekim). *SEKA Postası*.

"SEKA Selüloz Fab. İşletme Müdürü Bedia Kanija". (1957, 1 Ocak). *SEKA Postası*.

"SEKA Sineması". (1957, 1 Kasım). *SEKA Postası*.

"SEKA Sineması Seçme Filmlerle Kış Sezonuna Girdi". (1961, 15 Ekim). *SEKA Postası*.

"SEKA Sinemasında İki Yerli Film". (1959, 1 Ağustos). *SEKA Postası*.

"SEKA Sinemasında Yenilikler". (1957, 1 Aralık). *SEKA Postası*.

"SEKA Sineması Yeniden Hizmete Girdi". (1964, 15 Ocak). *SEKA Postası*.

"SEKA Yazlık Sineması Açılıyor". (1959, 1 Haziran). *SEKA Postası*.

"SEKA Yüzme Havuzu". (1958, 1 Ağustos). *SEKA Postası*.

"SEKA Yüzme Havuzu Hizmete Girdi". (1958, 15 Temmuz). *SEKA Postası*.

"SEKA Yüzme Havuzu Rıhtım Kenarına Çekildi". (1958, 15 Eylül). *SEKA Postası*.

"SEKA'ya Övgü Neden". (1957, 15 Aralık). *SEKA Postası*.

"SEKA Sağlık İşleri Servisinin Çalışmaları". (1963, 15 Aralık). *SEKA Postası*.

"Sendikacılık Tarihimizden Bir Yaprak". (1946, 31 Ağustos). *Sendika Gazetesi*.

Soran, V. (2010). Türk Eğitim Sisteminde Amerikan Etkisi (1945-1960) (Yayın No. 294404) [Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

"Sosyal Bina Hizmete Giriyor". (1957, 15 Nisan). *SEKA Postası*.

"Sosyal Binada Yapılan Aile Toplantıları Büyük Alâka Topladı". (1960, 15 Ağustos). *SEKA Postası*.

"Spor Havadisleri". (1961, 15 Mart). *SEKA Postası*.

"Subay Hanımları SEKA'da". (1971, 15 Mart). *SEKA Postası*.

"Sunay'ın SEKA'yı Ziyaretinden İntibalar". (1967, 1 Mart). *SEKA Postası*.

Şahin, H. (2002). *Türkiye Ekonomisi*. Ezgi Kitabevi Yayınları.

Şirin, İ. (2023). SEKA Tiyatrosu. İçinde *Kocaeli Ansiklopedisi* (Cilt 3, ss. 1792–1793). Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı Yayınları.

"Şimdi Ağzınızı Açın Bakiim". (1967, 15 Haziran). *SEKA Postası*.

"Şehrin Tek Eğlence Yeri Sinemalar Rağbette". (1963, 29 Eylül). *Türk Yurdu-Bizim Şehir*.

"Şehrin Yarısı Her Akşam Karanlıkta Kalıyor". (1965, 6 Ocak). *Türk Yolu-Bizim Şehir*.

"Sigara, İçki İçen ve Pantolon Giyen Kadınlar Artıyor". (1963, 29 Ağustos). *Türk Yolu-Bizim Şehir*.

"Sinemada İki Kadına Sarkıntılık Edildi.". (1960, 5 Ocak). *Türk Yolu*.

"Sinemaların Sıkı Kontrolü". (1960, 30 Ocak). *Türk Yolu*.

"Sivil Savunma Çalışmaları". (1963, 15 Nisan). *SEKA Postası*.

Tekin, C. (2018). Yugoslavya'dan Türkiye'ye Göçlerin Nedenleri 1950-1958. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *39*, 249-261.

Tezel, Y. S. (2015). *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Thompson, P. (1999). *Geçmişin Sesi*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Toksöz, G. (2011). *Kalkınmada Kadın Emeği*. Varlık Yayınları.

"Toplu İş Sözleşmesi Görüşmeleri Müsbet Neticelere Doğru İlerliyor". (1965, 1 Ağustos). *SEKA Postası*.

"Toplu İş Sözleşmesi Münasebetiyle İşçilerimiz Cemal Köstem'e Çiçek Verdi". (1965, 15 Ekim). *SEKA Postası*.

"Toplu Sözleşme İmzaya Kaldı". (1965, 15 Ağustos). *SEKA Postası*.

"Toplu-İş Sözleşmesi Müzakereleri Başladı". (1969, 1 Haziran). *SEKA Postası*.

Toprak, M. (1999). *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi*. Kara Harp Okulu Bilgi Toplama ve Yayım Merkezi Yayınları.

Toprak, Z. (1995). *Türkiye'de Ekonomi ve Toplum (1908-1950) İttihat Terakki ve Devletçilik*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Toprak, Z. (2014). *Türkiye'de Kadın Özgürlüğü ve Feminizm (1908-1935)*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Toprak, Z. (2019). *Türkiye'de Yeni Hayat İnkılap veTravma (1908-1928)*. Doğan Kitap.

Tuna, S. (2009). *Türkiye'de Devlet İşletmeciliği ve Sümerbank (1932-1939)*. Derlem Yayınları.

Turgay, F. (2021). Erken Cumhuriyet Döneminde İzmit SEKA Fabrikasında Emek Rejimi [Yayımlanmamış doktora tezi]. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Turgay, F. (2022). Erken Cumhuriyet Döneminde (1936-1960) İzmit SEKA Fabrikası: Devlet, Emek ve Şehir. Sosyal Tarih Yayınları.

Ulaş Kipal, Ö. U. (2001). *Türkiye Milli İktisat Tarihi (Devletçilik)*.

Unat, N. A. (1982). Toplumsal Değişme ve Türk Kadın. İçinde N. A. Unat (Der.), *Türk Toplumunda Kadın* (ss. 14–26). Araştırma Eğitim Ekin Yayınları.

Üstün, G. (2011). Cumhuriyet'ten Günümüze Toplumda ve Çalışma Hayatında Kadın, Giysilerdeki Değişimler ve Moda Faktörü. *Vocational Education*, *6*(1), 36-52.

"Vali ve Belediye Reisimiz Ekmel Çetiner'in Verdiği Yemek". (1958, 15 Eylül). *SEKA Postası*.

"Verem Haftasında Yapılan Çalışmalar". (1960, 15 Ocak). *SEKA Postası*.

"Yapılan ve Yapılmakta Olan İşler". (1957, 1 Ocak). *SEKA Postası*.

"Yeni İnşa Edilen Yemekhanemiz?". (1958, 15 Şubat). *SEKA Postası*.

"Yüzme Raftımız Açıldı". (1963, 1 Temmuz). *SEKA Postası*.

Yülek, M. A., & Gür, B. (2023). Cumhuriyetin Kuruluş Döneminde Sanayi Politikaları ve Sosyal Mühendislik. *Türkiye İktisat Kongresi 2023* [Bildiri], 19-22 Temmuz 2023, ss. 1-19.

EKLER

Ek 1. Araştırmada Kullanılan Anket

Adınız soyadınız?

Doğum yeri ve doğum tarihiniz?

Aile kökleriniz nereye dayanmaktadır?

Anne ve babanız hakkında ne söyleyebilirsiniz? (Eğitim durumları- meslekleri)

Kardeşleriniz var mı? Eğitim durumları ve meslekleri hakkında ne söylersiniz?

Nasıl bir aile ortamında büyüdünüz?

Eğitim hayatınızı anlatabilir misiniz?

Medeni durumunuz? Eşinizin eğitimi ve mesleği?

İlk iş deneyiminiz hakkında ne söylersiniz?

SEKA serüveniniz nasıl başladı? Hangi yıllar arasında SEKA'da çalıştınız?

SEKA'da başladığınız andan itibaren hangi birim ve pozisyonlarda bulundunuz?

SEKA kapsamında aldığınız eğitimler nelerdir? Bu eğitimleri kimlerden aldınız?

SEKA işçi mahallesi ve memur evleri hakkında neler hatırlıyorsunuz?

Sizce SEKA'ya başladığınızda tercih edilmenizi sağlayan hangi özelliklerinizdi?

İşe alımdabir sınav yapıldı mı?

SEKA'da çalışan işçiler ve memurlar arasında farklar var mıydı?

SEKA'daki kadın ve erkek işçilerin vardiyaları ve ücretleri nasıldı? O dönemin iş ve işçikanunlarına göre ücretler eşit olarak hesaplanmış mıydı?

SEKA'da çalıştığınız dönemde maaşlarınız nasıldı? SEKA size nasıl bir hayat standardı sağlıyordu?

SEKA'da çalışan kadınların ne gibi avantajları ve dezavantajları vardı?

SEKA'nın kreşinde çocuklara nasıl bakılıyordu?

Sendikalı mıydınız? Çalıştığınız dönemdeki sendikal faaliyetler hakkında ne söylersiniz?

Sendikada kadınların rolü ve önemi nasıldı?

SEKA'da ilk çalışmaya başladığınız günleri düşünürsek nasıl bir İzmit'te yaşadınız?

SEKA'da çalıştığınız dönemde toplumsal anlamda çalışan bir kadın olmanın zorlukları varmıydı?

Yaşadığınız yerde sizin çalışan bir kadın olmanıza sizce nasıl bakıyorlardı?

SEKA’da çalıştığınız dönemde sosyal hayatınızda görüştüğünüz arkadaşlarınız herhangi bir işte çalışıyor muydu?

Yaşadığınız çevrede ekonomik bağımsızlığınızın olması sizi nasıl hissettiriyordu?

Çocuklarınız var mı? Eğitim ve medeni durumları nedir?

Kızınız varsa eğer onu hayata hazırlarken nasıl yönlendirdiniz?

SEKA’nın bir kurum olarak sizin hayatınıza ne gibi katkıları oldu?

Geçmişten bugüne SEKA’nın bir kadın olarak yaşam tarzınızda, değerlerinizde, ilişkilerinizde ne gibi etkileri olmuş olabilir?

SEKA’yı nasıl tanımlarsınız? Bugün size ne ifade ediyor?

Çalıştığınız dönemde SEKA Türkiye için nasıl bir öneme sahipti?

SEKA’da çalıştığınız dönemde mutlu muydunuz?

SEKA’nın sinema, tiyatro ya da eğlencelerine katılmışlığınız var mıdır?